İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MARDİN KENTİNİN KORUNMASI KAPSAMINDA 'SURP KEVORK ERMENİ KİLİSESİ' RESTORASYON ÖNERİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Amine Seyhun ALKAN REİS

Mimarlık Anabilim Dalı

Restorasyon Programı

HAZİRAN 2012

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MARDİN KENTİNİN KORUNMASI KAPSAMINDA 'SURP KEVORK ERMENİ KİLİSESİ' RESTORASYON ÖNERİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Amine Seyhun ALKAN REİS
(502091215)

Mimarlık Anabilim Dalı

Restorasyon Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY

HAZİRAN 2012

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502091215 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi **Amine Seyhun ALKAN REİS**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı **"MARDİN KENTİNİN KORUNMASI KAPSAMINDA 'SURP KEVORK ERMENİ KİLİSESİ' RESTORASYON ÖNERİSİ "** başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı :	**Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY** İstanbul Teknik Üniversitesi	.....
Jüri Üyeleri :	**Prof. Dr. Füsun ALİOĞLU** Kadir Has Üniversitesi	.....
	Yrd. Doç. Dr. Yıldız SALMAN İstanbul Teknik Üniversitesi	.....

Teslim Tarihi : 04 Mayıs 2012

Savunma Tarihi : 07 Haziran 2012

ÖNSÖZ

Tezin hazırlanma sürecinde yönlendirmeleri ile çalışmalarımı destekleyen, yakın ilgisi ve bilgisini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY'a,

Mardin'deki çalışmalarım sırasında desteklerini esirgemeyen Mardin Vali Yardımcısı Şenol Koca'ya, Faruk Uğurgel'e ve Mimar Fetullah Duyan'a, kaynak araştırmalarım sırasında yardımcı olan Sarkis Seropyan'a, Tomas Çerme ve Vartanuş Çerme'ye, alan çalışmam sırasında bana evini açan Sevcan Başçı ve ailesine, Mardin'in soğuğunda beni yalnız bırakmayan Pınar Özgüner'e teşekkür ederim.

Bu çalışmalar sürecinde attığım her adımda yanında olan iş ve hayat arkadaşlarım Mimar Büşra Barutçu'ya ve Mimar Seçil Boga'ya, hatalarımı düzeltmekten yılmayan ablam Hilal Zeybek'e, bitmeyen desteklerini ve sevgilerini bütün hayatım boyunca hissettiğim, varlıklarıyla beni rahatlatan eşim Furkan Reis'e ve tüm aileme sonsuz teşekkürler.

Haziran 2012

Amine Seyhun Alkan Reis
(Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ ..... **v**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
KISALTMALAR ..... **x**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **xi**
ÖZET ..... **xvii**
SUMMARY ..... **xix**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Çalışmanın Amacı ve Önemi 1
1.2 Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi 1
2. MARDİN'İN FİZİKSEL VE SOSYAL YAPISI **3**
2.1 Coğrafi Konumu ve Topografyası 3
2.2 Sosyal ve Demografik Yapısı 4
3. MARDİN'İN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ERMENİLER **9**
3.1 Tarih Öncesinden Hıristiyanlığın Kabulüne Kadarki Dönemde Mardin 9
3.2 Ammianus'un Zikredişi İle Gün Işığına Çıkan Mardin (3.yy – 7.yy) 10
3.3 İslam Hâkimiyeti Altına Giren Mardin (7.yy- 11.yy) 11
3.4 Mardin'de Türk Hâkimiyeti (11.yy-16.yy) 11
3.5 Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Mardin (16.yy-20.yy) 12
3.6 Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Mardin'in Değişimi (20.yy) 16
4. MARDİN KİLİSELERİNİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ **21**
4.1 Ermeni Kilisesi 21
4.2 Bir Yapı Türü Olarak Kilisenin Tanımı ve Ermeni Kilisesi 24
4.3 Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Kiliseler ve Tanzimat Fermanı'nın Sağladığı Haklar 27
4.4 Mardin İlindeki Kiliseler 29
5. SURP KEVORK ERMENİ KİLİSESİ **35**
5.1 Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin Tarihçesi 35
5.2 Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin Mimari Özellikleri 36
5.2.1 Kentsel konum ve yönelme 36
5.2.2 Mekan özellikleri 39
5.2.2.1 +0.50 Kotu Planı (Giriş) 40
5.2.2.2 Adyan (Naos) 41
5.2.2.3 Koro ve Horan (Apsis) 42
5.2.2.4 Protesis (Tsakhagoğmyan Seğan) 43
5.2.2.5 Diakonikon (Açagoğmyan Seğan) 43
5.2.2.6 Yan apsis 44
5.2.2.7 Depo 44
5.2.2.8 Vaftiz odası (Mıgırdaran) 44

5.2.2.9 Papaz odası (Avantadun) 45
5.2.3 Cepheler 45
5.2.3.1 Doğu cephesi (Şekil C.6 (a)) 46
5.2.3.2 Batı cephesi (Şekil C.6 (b)) 47
5.2.3.3 Kuzey cephesi 47
5.2.3.4 Güney cephesi (Şekil C.7) 47
5.2.4 Yapısal Özellikler 50
5.2.4.1 Duvar ve Payeler 50
5.2.4.2 Kemerler ve Örtü 51
5.2.5 Mimari Öğeler 52
5.2.5.1 Pencereler 52
5.2.5.2 Kapılar 53
5.2.5.3 Döşeme 55
5.2.5.4 Bezeme Özellikleri 55
5.3 Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin Korunma Durumu 57
5.3.1 Malzeme Bozulmaları 57
5.3.3.1 Taş yüzeylerdeki bozulmalar 57
5.3.3.2 Sıva ve harç bozulmaları 58
5.3.3.3 Kullanıcı Müdahaleleri 58
5.3.2 Strüktürel Bozulmalar 59
6. RESTİTÜSYON 61
6.1 Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin incelenmesi 61
6.2 Analojik Araştırma 64
6.2.1 Tsitsernavank Kilisesi (5. - 6.yy) 64
6.2.2 Tsiranavor (Ciranawor) Kilisesi (5.yy) 66
6.2.3 Mor Loozor Kilisesi (5.- 7.yy) 68
6.2.4 Mor Yuhannon Kilisesi 69
6.3 Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin Restitüsyon Problemleri 70
6.4 Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin Restitüsyon Önerisi 71
6.4.1 Plan (Şekil C.27-C.28) 71
6.4.2 Döşeme 72
6.4.3 Pencereler 72
6.4.4 Kapılar 73
6.4.5 Çan kulesi 74
6.4.6 Dam 74
7.RESTORASYON 74
7.1 Yapının Kullanımına İlişkin Öneriler 75
7.2 Yapının Onarımına İlişkin Müdahaleler 76
7.2.1 Temizleme 76
7.2.1.1 Uygun olmayan eklerden arındırma 76
7.2.1.2 Malzeme (Yüzey) temizliği 76
7.2.2 Sağlamlaştırma 77
7.2.2.1 Taşıyıcı sistemin sağlamlaştırılması 77
7.2.2.2 Malzemelerin sağlamlaştırılması 77
7.2.3 Bütünleme 77
7.2.4 Yeniden Yapım 77
8. SONUÇ 79
KAYNAKLAR 81
EKLER 85
ÖZGEÇMİŞ 275

KISALTMALAR

GEEAYK : Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
İTÜ : İstanbul Teknik Üniversitesi
MAREV : Mardinliler Eğitim ve Dayanışma Vakfı

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Türkiye Haritasında Mardin İli……..……..…. 3
Şekil 2.2 : Mardin şehir fotoğrafı…… 4
Şekil 2.3 : 1518-1564 Kent Nüfusunun cemaatlere göre dağılımı……... 6
Şekil 2.4 : 1834-1893 Kent Nüfusunun cemaatlere göre dağılımı (Göyünç, 1991). 6
Şekil 4.1 : Lernakerd Bazilikası (Donabedian, P.)…… 25
Şekil 4.2 : Kasagh Bazilikası (Donabedian, P.)…….…… 25
Şekil 4.3 : Tsitsernavank Bazilikası (Donabedian, P.)……. 26
Şekil 4.4 : Zvartnotz Katedrali ……. 26
Şekil 4.5 : (a) Ani Katedrali (b) Ahtamar Kilisesi…….…… 27
Şekil 4.6 : (a) Mor Yakup Kilisesi (b) Mor Sobo Kilisesi…… 30
Şekil 4.7 : (a) Mor İzozoel Kilisesi (b) Mor Kuryakos Kilisesi …… 30
Şekil 4.8 : (a) Mor Petrus ve Pavlus Kilisesi (b) Mor Barsavmo Kilisesi…… 31
(c) Mort Şimuni Kilisesi…..…….…… 31
Şekil 4.9 : (a) MorYakup Manastırı Kilisesi (b) Mor Abrohom Kilisesi……..… 31
Şekil 4.10 : Meryem Ana Kilisesi ……..…. 32
Şekil 4.11 : (a) Surp Kevork Kilisesi (b) Mor Yakup Kilisesi……. 32
Şekil 4.12 : Mor Hürmüzd Kilisesi …… 33
Şekil 4.13 : (a) Mor Pavlus Kilisesi (b) Kırklar Kilisesi (c) Surp Kevork Kilisesi. 33
Şekil 4.14 : (a) Kırklar Kilisesi (b) Surp Kevork Kilisesi (c) Surp Hovsep Kilisesi 34
Şekil 4.15 : (a) Mor Şimuni Kilisesi (b) Mor Gabriel Kilisesi (c) Kırklar Kilisesi. 34
Şekil 5.1 : Mardin uydu fotoğrafı – Surp Kevork Ermeni Kilisesi …… 36
Şekil 5.2 : Surp Kevork Ermeni Vakıf Arazisi -Vaziyet Planı……. 37
Şekil 5.3: Surp Kevork Ermeni Vakıf Arazisi +0.00 kotu planı (MAREV,1999)……..… 38
Şekil 5.4 : Surp Kevork Ermeni Vakıf Arazisi -2.50 kotu planı (MAREV,1999)… 38
Şekil 5.5 : Sokak görünüşleri – Menekşe S. & Bayram S. …… 39
Şekil 5.6 : Mardin Kalesi'nde kesme taş arası kaba yonu taş örgü sistemi……..…. 48
Şekil 5.7 : Dara harabeleri kesme taş arası moloz taş örgü sistemi …… 48
Şekil 5.8 : (a)Orta nef tonozu(b)Kuzey nef tonozu paye hizalarında kesme taş….. 51
Şekil 5.9: Naos orta nef taş korniş & taş konsollar (üçgen –soğan)…… 56
Şekil 6.1: Surp Kevork Ermeni Kilisesi Görünüşü (1884) ……..... 61
Şekil 6.2: Surp Kevork Ermeni Kilisesi Görünüşü (1884) …… 62
Şekil 6.3: Surp Kevork Ermeni Kilisesi Görünüşü (2012) …… 62
Şekil 6.4: Surp Kevork Ermeni Kilisesi Kronolojik Analizi……..…….. 63
Şekil 6.5: Doğu Cephesi Taş Örgüdeki Farklılık……...… 63
Şekil 6.6: Tsitsernavank Kilisesi, Karabağ……. 65
Şekil 6.7: Tsitsernavank Kilisesi İç Görünüş, Karabağ…… 65
Şekil 6.8: Tsitsernavank Kilisesi Haç Motifleri (Paye üzeri –Naos) , Karabağ…... 66
Şekil 6.9: Tsitsernavank Kilisesi Doğu Cephesi, Karabağ…… 66

Şekil 6.10: Tsiranavor (Ciranawor) Kilisesi, Ermenistan - Aştarak……. 67
Şekil 6.11: Tsiranavor (Ciranawor) Kilisesi İç Görünüş; Apsis …… 67
Şekil 6.12: Tsiranavor (Ciranawor) Kilisesi İç Görünüş…… 67
Şekil 6.14: Mor Loozor Kilisesi, Mardin – Mercimekli Köyü…… 68
Şekil 6.13: Tsiranavor (Ciranawor) Kilisesi, Ermenistan - Aştarak…… 69
Şekil 6.15: Mor Loozor Kilisesi Avludan Görünüş – Basık Kemerli Pencere …. 69
Şekil 6.16: Mor Loozor Kilisesi Güney Duvarı (Apsis)…… 69
Şekil 6.17: Mor Yuhannon Kilisesi Görünüş, Mardin – Dereiçi Köyü…… 70
Şekil 6.18: Mor Yuhannon Kilisesi Avludan Görünüş (Y.Öztoprak,2009)…..… 70
Şekil 6.19: Mor Yuhannon Kilisesi İç Görünüş (Y.Öztoprak, 2009)…… 70
Şekil 6.20: Taş döşeme…… 72
Şekil 6.21: Ahşap kapaklı pencere…… 73
Şekil 6.22: Ahşap kapı örnekleri (a) Konut (b) Surp Hovsep Kilisesi …… 74
Şekil 6.23: Surp Kevork Kilisesi çan kulesi görünüş …… 74
Şekil 6.24: Surp Kevork Kilisesi Toprak Dam (F.Uğurgel,1998)…… 74
Şekil A.1: Mardin Halihazır Haritası…… 86
Şekil A.2: 424 Ada 1 Parsel Halihazır Haritası 87
Şekil A.3: Hava Fotoğrafı (Google Earth,2012)..... 88
Şekil A.4: Mardin Kiliseleri Haritası (www.deyrulzafaran.com.tr,2012) 89
Şekil A.5: Surp Kevork Ermeni Kilisesi Tapusu..... 90
Şekil A.6: Kilise'nin yapılış tarihi yazan el yazmasının metni (Akyüz, 1998)... 91
Şekil A.7: Surp Kevork Ermeni Kilisesi +0.00 kotu planı (MAREV,1999) 92
Şekil A.8: Surp Kevork Ermeni Kilisesi -2.50 kotu planı (MAREV,1999)..... 93
Şekil B.1 : Surp Kevork Ermeni Kilisesi sokak giriş kapısı – Batı cephesi.…… 94
Şekil B.2 : Giriş kapısı detay..... 94
Şekil B.3 : Tonozlu giriş alanı..... 95
Şekil B.4 : Tonozlu giriş alanı- Niteliksiz duvarla kapatılmış revak 95
Şekil B.5 : (a) Giriş kapısı iç görünüş (b) Kapatılmış müştemilat girişi 95
Şekil B.6 : Yapı adası - Menekşe (Bayram) Sokak..... 96
Şekil B.7 : Yapı adası – 88.(Hikmet) Sokak 96
Şekil B.8 : Avlu genel görünüş 97
Şekil B.9 : Batı avlu duvarı 97
Şekil B.10 : Kilise'ye bağlı konut dokusu 97
Şekil B.11 : Kilise genel görünüş 98
Şekil B.12 : Konut dokusu - Doğu..... 98
Şekil B.13 : Konut dokusu..... 98
Şekil B.14 : Müştemilat alanları 99
Şekil B.15 : Konut & iç teras..... 99
Şekil B.16 : Konut & iç teras..... 100
Şekil B.17 : Konut cephe örnekleri..... 100
Şekil B.18 : Avlu – Doğu'dan batı'ya bakış..... 101
Şekil B.19 : Avlu genel görünüş..... 101
Şekil B.20 : Avlu&mezarlık görünüş..... 101
Şekil B.21 : Mezar Taşları 102
Şekil B.22 : Avlu set duvarları..... 102
Şekil B.23 : Avlu genel göünüş (MAREV,1999) 102
Şekil B.24 : Güney cephe genel görünüş..... 103
Şekil B.25 : Güney cephe genel görünüş..... 103
Şekil B.26 : Güney cephe doğu kütlesi..... 103
Şekil B.27 : (a) Batı kütlesi güney cephe (b) Kapatılmış kemer açıklıkları 104

Şekil B.28 : Doğu kütlesi güney cephe 104
Şekil B.29 : Doğu kütlesi güney cephe – Konut revakları 105
Şekil B.30 : Kilise ana giriş kapısı 105
Şekil B.31 : (a) Basık kemerli pencere (b) Sivri kemerli giriş kapısı 105
Şekil B.32 : Doğu ve kuzey cepheleri genel görünüş 106
Şekil B.33 : Kilise doğu cephe genel görünüş 106
Şekil B.34 : Papaz odası ve Prothesis doğu cephe duvarları 106
Şekil B.35 : Naos doğu cephesi 107
Şekil B.36 : Protesis ve konut doğu cephe duvarı 107
Şekil B.37 : (a) Vaftiz odası doğu cephe duvarı (b) Vaftiz kurnası su oluğu 107
(c) Demir lokma parmaklıklı pencere 107
Şekil B.38 : Dairesel planlı merdiven 108
Şekil B.39 : Dairesel planlı merdiven ön görünüş 108
Şekil B.40 : Hasarlı Avlu merdiveni 108
Şekil B.41 : Papaz odası batı cephesi 109
Şekil B.42 : Papaz odası batı cephesi – yüzey kaybı 109
Şekil B.43 : İç teras giriş kapısı 109
Şekil B.44 : (a) Konut & kümes doğu cephesi (b) Yapısal Çatlak 110
Şekil B.45 : Konut ve kümes doğu cephesi damı 110
Şekil B.46 : Naos genel görünüş 111
Şekil B.47 : Naos genel görünüş (Marev,1999) 111
Şekil B.48 : (a) Naos güney duvarı (b) Ana giriş kapısı 112
Şekil B.49 : (a) Naos penceresi (b) Pencere sekisi altı nişi (c) Ermenice yazıtlar. 112
Şekil B.50 : (a) Naos penceresi (b) Hasarlı duvar ayağı (c) Pencere altı nişler.... 113
Şekil B.51 : (a) Naos güney duvarı (b) Kapatılmış kapı açıklığı ve niş 113
Şekil B.52 : (a) Naos batı duvarı güney nef müştemilat girişi (b) Tepe penceresi . 114
Şekil B.53 : (a) Naos batı duvarı orta nef (b) Kapatılmış niş 114
Şekil B.54 : (a) Naos batı duvarı kuzey nef (b) Tepe penceresi 115
Şekil B.55 : Naos kuzey duvarı kapatılmış kemer 115
Şekil B.56 : (a) Yan apsis (b) Naos kuzey duvarı 116
Şekil B.57 : (a) Naos kuzey duvarı (b) Kuzey neften protesis görünüşü 116
Şekil B.58 : (a) Orta neften apsis görünüşü (b)Güney neften diakonikon görünüş 117
Şekil B.59 : Apsis genel görünüş 117
Şekil B.60 : (a) Apsis ve kapatılmış ışıklık (b) Taş bezemeli kapatılmış ışıklık 118
Şekil B.61 : Horanda (apsiste) profilli kemer 118
Şekil B.62 : Apsis kuzey ve güney duvarları kapı açıklıkları 119
Şekil B.63 : (a) Diakonikon genel görünüş (b) Diakonikon doğu duvarı 119
Şekil B.64 : (a) Diakonikon ikonostasis duvar ayağıveince kemer (b) Dönem eki bağlantı noktası 120
Şekil B.65 : (a) Diakonikon kuzey duvarı apsis kapı açıklığı (b) Sıva dökülmesi 120
Şekil B.66 : (a) Diakonikon güney duvarı niş (b) Hasarlı kapı açıklığı 121
Şekil B.67 : (a) Protesis genel görünüş (b) Kuzey duvarı kapatılmış kapı açıklığı 121
Şekil B.68 : (a) Protesis hasarlı apsis kapı açıklığı (b) Hasarlı döşeme (c) Ayırıcı kemer 122
Şekil B.69 : (a) Yan apsis naos'tan görünüş (b) Yan apsis kuzey duvarı 122
Şekil B.70 : (a) Hasarlı ikona sergi elemanı (b) Kapı nişi 123
Şekil B.71 : Yan apsis batı duvarında kapatılmış kemer ve içinde bulunan kapı açıklığı 123
Şekil B.72 : Depo doğu duvarı kapatılmış kemer ve içinde bulunan kapı açıklığı. 124
Şekil B.73 : (a) Depo güney duvarı kapatılmış kemer (b) Hasarlı batı duvarı 124

(c) Kapatılmış kemer içinde bulunan pencere 124
Şekil B.74 : Depo hasarlı taş seki 124
Şekil B.75 : Vaftiz odası batı duvarı –Basık kemerli giriş kapısı 125
Şekil B.76 : Vaftiz odası güney duvarı – Kapatılmış kapı 125
Şekil B.77 : Vaftiz odası kuzey duvarı ek düzeltme duvarları ve ana kaya hizası . 125
Şekil B.78 : (a) Vaftizodası doğu duvarı (b) Lokma parmaklıklı pencere açıklığı. 126
Şekil B.79 : Basık pencere kemeri ve kapak menteşe yuvaları 126
Şekil B.80 : (a) Dairesel planlı kurna birinci kademe (b) Sökülmüş ikinci kadem 127
Şekil B.81 : (a) Kurna ön görünüş (b) Kurnanın su oluğuna bağlantısı..... 127
Şekil B.82 : Vaftiz odası taş zemin kaplaması – Kuzey duvar ana kaya hizası..... 128
Şekil B.83 : (a) Vaftiz odası kuzey duvarı tonoz başlangıcı (b) Niş..... 128
Şekil B.84 : Papaz odası doğu ve güney duvarları..... 129
Şekil B.85 : Papaz odası güney ve batı duvarları..... 129
Şekil B.86 : Papaz odası batı duvarı 129
Şekil B.87 : Papaz odası doğu duvarı – kapatılmış pencere 130
Şekil B.88 : (a) Papaz odası kuzey duvarı giriş kapısı (b) Hasarlı yağmur borusu 130
Şekil B.89 : Kapatılmış Mahzen 131
Şekil B.90 : Papazodasının altında bulunan konut iç duvarları 131
Şekil B.91 : Naos orta nef tonoz - kesme taş örgü..... 132
Şekil B.92 : Naos orta nef 132
Şekil B.93 : (a) Güney nef tonozu (b) Kuzey nef tonozu 132
Şekil B.94 : Toprak dam – Onarım öncesi (Uğurgel,F. 1998)..... 133
Şekil B.95 : Çimento esaslı döşeme (Kilise damı)..... 133
Şekil B.96 : (a) Şap (papaz odası damı) (b) Yağmur gideri..... 134
Şekil B.97 : (a) Naos basık kemerli pencere (b) Çapraz demir parmaklık (c) Parmaklık montajı..... 134
Şekil B.98 : (a) Vaftiz odası penceresi (b) Demir lokma parmaklık (c) Taş menteşe yuvası 135
Şekil B.99 : Apsis kapatılmış ışıklık..... 135
Şekil B.100 : Doğu cephesi kapatılmış apsis ışıklığı..... 136
Şekil B.101 : Papaz odası pencereleri 136
Şekil B.102 : Tepe pencereleri 137
Şekil B.103 : Naos tepe ışıklığı 137
Şekil B.104 : Naos tepe ışıklığı (Fener) 138
Şekil B.105 : (a) Giriş kapısı dış görünüş (b) İç görünüş..... 138
Şekil B.106 : Giriş kapısı ahşap kiriş 139
Şekil B.107 : Vaftiz odasına yan apsisten giriş 139
Şekil B.108 : Papaz odasının kapısı..... 140
Şekil B.109 : Apsis – diakonikon arasındaki kapı..... 140
Şekil B.110 : Kapatılmış vaftiz odası kapısı – protesisten giriş 141
Şekil B.111 : (a) Naos orta nef korniş (b) Taş konsol ve rozet izi 141
Şekil B.112 : (a) Apsis kemer bezemesi – mukarnas (b) Kemer alınlık bezemesi. 142
Şekil B.113 : Paye üzerine oyulmuş haç motifleri 142
Şekil B.114 : Paye üzerine oyulmuş haç motifleri ve hasarlı başlık..... 143
Şekil B.115 : (Paye) Alçak profilli başlık..... 143
Şekil B.116 : (Paye) – Hasarlı başlık..... 144
Şekil B.117 : (Duvar Ayağı) Alçak profilli başlık..... 144
Şekil B.118 : Kilise girişi – profilli sivri kemer 144
Şekil B.119 : Dişli profilli başlık..... 145
Şekil B.120 : Kemer profili 145

Şekil B.121 : Ayırıcı kemer – Alçı kabartmalar 145
Şekil B.122 : Ayırıcı kemer – Alçı kabartma 145
Şekil B.123 : Yan apsis - Alçı kabartma 145
Şekil B.124 : Naos güney duvarı – Ermenice yazıt 146
Şekil B.125 : Naos güney duvarı – Ermenice yazıt 146
Şekil B.126 : Batı konut kütlesi duvarı – Osmanlıca yazıt 146
Şekil B.127 : Batı konut kütlesi duvarı – Osmanlıca yazıt (Mezar taşı) 147
Şekil B.128 : Avlu duvarı – Osmanlıca yazıt 147
Şekil B.129 : Özgün çörten detayı 148
Şekil C.1: Rölöve Projesi – Vaziyet Planı 151
Şekil C.2: Rölöve Projesi – + 0.50 Planı (Ölçülü) 153
Şekil C.3: Rölöve Projesi – + 2.50 Planı (Ölçülü) 155
Şekil C.4: Rölöve Projesi – + 0.50 Planı 157
Şekil C.5: Rölöve Projesi – + 2.50 Planı 159
Şekil C.6: Rölöve Projesi – Doğu ve Batı Cephesi 161
Şekil C.7: Rölöve Projesi – Güney Cephesi 163
Şekil C.8: Rölöve Projesi – AA & BB Kesiti 165
Şekil C.9: Rölöve Projesi – CC & DD Kesiti 167
Şekil C.10: Rölöve Projesi – EE & FF Kesiti 169
Şekil C.11: Rölöve Projesi – GG & HH Kesiti 171
Şekil C.12: Rölöve Projesi – II & JJ Kesiti 173
Şekil C.13: Rölöve Projesi – K1 Kapı Detayı 175
Şekil C.14: Rölöve Projesi – K4 Kapı Detayı 177
Şekil C.15: Rölöve Projesi – P1 Pencere Detayı 179
Şekil C.16: Rölöve Projesi – P2 Pencere Detayı 181
Şekil C.17: Hasar Analizi – + 0.50 Planı 183
Şekil C.18: Hasar Analizi – + 2.50 Planı 185
Şekil C.19: Hasar Analizi – Doğu ve Batı Cephesi 187
Şekil C.20: Hasar Analizi – Güney Cephesi 189
Şekil C.21: Hasar Analizi – AA & BB Kesiti 191
Şekil C.22: Hasar Analizi – CC & DD Kesiti 193
Şekil C.23: Hasar Analizi – EE & FF Kesiti 195
Şekil C.24: Hasar Analizi – GG & HH Kesiti 197
Şekil C.25: Hasar Analizi – II & JJ Kesiti 199
Şekil C.26: Restitüsyon Projesi – Vaziyet Planı 201
Şekil C.27: Restitüsyon Projesi – + 0.50 Planı 203
Şekil C.28: Restitüsyon Projesi – + 2.50 Planı 205
Şekil C.29: Restitüsyon Projesi – Doğu ve Batı Cephesi 207
Şekil C.30: Restitüsyon Projesi – Güney Cephesi 209
Şekil C.31: Restitüsyon Projesi – AA & BB Kesiti 211
Şekil C.32: Restitüsyon Projesi – CC & DD Kesiti 213
Şekil C.33: Restitüsyon Projesi – EE & FF Kesiti 215
Şekil C.34: Restitüsyon Projesi – GG & HH Kesiti 217
Şekil C.35: Restitüsyon Projesi – II & JJ Kesiti 219
Şekil C.36: Restitüsyon Projesi – K1 Kapı Detayı 221
Şekil C.37: Restitüsyon Projesi – K2 & K3 Kapı Detayı 223
Şekil C.38: Restitüsyon Projesi – P2 Pencere Detayı 225
Şekil C.39: Müdahale Analizi – + 0.50 Planı 227
Şekil C.40: Müdahale Analizi – + 2.50 Planı 229
Şekil C.41: Müdahale Analizi – Doğu ve Batı Cephesi 231

Şekil C.42: Müdahale Analizi – Güney Cephesi…..……..……..…….... 233
Şekil C.43: Müdahale Analizi – AA & BB Kesiti...……..……..…….... 235
Şekil C.44: Müdahale Analizi – CC & DD Kesiti…….....……..... 237
Şekil C.45: Müdahale Analizi – EE & FF Kesiti..…….....……..... 239
Şekil C.46: Müdahale Analizi – GG & HH Kesiti……...……...……..... 241
Şekil C.47: Müdahale Analizi – II & JJ Kesiti …..……...……...…...……..….. 243
Şekil C.48: Restorasyon Projesi – Vaziyet Planı…...……..…..…… 245
Şekil C.49: Restorasyon Projesi – + 2.50 Planı … ……...……..…..…… 247
Şekil C.50: Restorasyon Projesi – +0.50 Planı……..……..... 249
Şekil C.51: Restorasyon Projesi – Doğu ve Batı Cephesi...……..…..…… 251
Şekil C.52: Restorasyon Projesi – Güney Cephesi...……...……....…….. 253
Şekil C.53: Restorasyon Projesi – AA & BB Kesiti……...……..…….... 255
Şekil C.54: Restorasyon Projesi – CC & DD Kesiti……...……..…….... 257
Şekil C.55: Restorasyon Projesi – EE & FF Kesiti..……...……..…..... 259
Şekil C.56: Restorasyon Projesi – GG & HH Kesiti……...……...……..... 261
Şekil C.57: Restorasyon Projesi – II & JJ Kesiti..…….....……..... 263
Şekil C.58: Restorasyon Projesi – K1 Kapı Detayı..…….……..... 265
Şekil C.59: Restorasyon Projesi – K2 & K3 Kapı Detayı..…...……..... 267
Şekil C.60: Restorasyon Projesi – K4 Kapı Detayı..…...……..... 269
Şekil C.61: Restorasyon Projesi – P1 Pencere Detayı..…...……..... 271
Şekil C.62: Restorasyon Projesi – P2 Pencere Detayı..…...……..... 273

MARDİN KENTİNİN KORUNMASI KAPSAMINDA 'SURP KEVORK ERMENİ KİLİSESİ' RESTORASYON ÖNERİSİ

ÖZET

Mardin tarihinde önemli bir yere sahip olan Ermeni nüfusu, günümüzde yok denecek kadar azalmıştır. Yaşanan siyasal ve sosyal olaylar nedeniyle şehri terkeden Ermeniler geride iki kilise bırakmışlardır. Mardin şehir merkezindeki kültür zenginliğinin parçası olan Surp Kevork Kilisesi kapalı iken, Surp Hovsep Kilisesi özel günlerde kullanıma açılmaktadır. Surp Kevork Ermeni Kilisesi ve içerisinde bulunduğu arazi Mardin Ermeni Cemaati Vakfına aittir. Yapı 1979'de GEEAYK kararı ile tescillenmiştir.

Tezin amacı, önemli bir kültür mirası olan Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin korunması için bir projesi hazırlayarak gelecek nesillere aktarımı için gereken müdahalelerin nitelik ve kapsamını belirlemek olarak tanımlanmıştır.

Tez çalışması, Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin günümüzdeki durumunun ayrıntılı betimlenmesini, rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerini içermektedir. Yapının günümüzdeki durumu fotoğraflar, rölöve çizimleri, malzeme ve hasar tespit analizleri aracılığıyla belgelenmiştir. Restitüsyon çalışması yapılırken analojik veriler, özgün belgeler, yapı üzerinde tespit edilen izler, eski fotoğraflar esas alınmıştır.

Yapının mevcut hasarlardan arındırılarak yaşatılması ve işlevini sürdürebilmesi için çeşitli müdahaleler yapılması gerekmektedir. Bu gereklilik sadece kilise için değil bütün yerleşke için geçerlidir. Bu çalışma kapsamında yalnızca Surp Kevork Ermeni Kilisesi incelenebilmiş, yerleşkeyi oluşturan diğer hacimler kapsam dışında bırakılmıştır. Ancak yapılacak bir restorasyon uygulamasında kilisenin tek başına ele alınarak onarılması ve diğer mekanların oldukları şekilde bırakılması söz konusu olamaz. Yapının yeniden kullanımı ve restorasyonu ile ilgili alınacak kararların bütünlük içermesi gerekmektedir. En öncelikli müdahalenin malzeme sağlamlaştırması olduğu yapılan analizler sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Kültür varlığının korunması, bakımının yapılması ve sürekliliğinin sağlanabilmesi için uygun bir işlev verilmesi gerekmektedir. Bu program hazırlanırken kilisenin kendi özgün işlevini gerektiğinde yerine getirmesine imkan tanıyacak esnek bir kullanım biçimi belirlenmelidir. Projede, yapının mimari özellikleri göz önünde bulundurularak, kilise ana mekanının konferans veya sergi salonu olarak kullanılması, yan mekanların ise ana işleve hizmet edecek servis mekanları olması önerilmiştir. Yapının bu şekilde yeni bir kullanım imkanına kavuşması, hem yapının yaşamasını sağlayacak hem de yapıya dışarıdan bir müdahale gerektirmeyeceği için istendiğinde özgün işlevin yerine getirilmesini mümkün kılacaktır.

THE CONSERVATION AND RESTORATION PROJECT OF 'SURP KEVORK ARMENIAN CHURCH' IN MARDIN

SUMMARY

Until the twentieth century, Mardin had a significant and influential Armenian community. They had to leave their homes following the unfortunate political and social events at the turn of the century. At the moment, there are only a few Armenian residents in the city. What is left of them are two churches and a number of residential buildings. One of these two churches, Surp Hovsep is open to the Armenian community only on special occasions, while the subject matter of this thesis, Surp Kevork Armenian Church is permanently closed. Surp Kevork Church compound belongs to the Mardin Armenian Community Foundation. It is a registered historical asset since 1979 (according to GEEAYK). The foundation of the church date back to the fifth century. According to Vartapet Husig Gülyan's manuscript, it was renovated in 1822 (Çerme V. A., 1999, p. 239). An epigraph which stated that the church was originally built in 420 AD was discovered during this renovation. However, a close investigation of the architectural elements suggests that the Surp Kevork Church gained its current form in the nineteenth century.

The aim of this thesis is to propose a conservation project and to determine the conservation and restoration measures that are necessary for the protection of this cultural heritage.

The thesis includes a detailed description of the current state of the Surp Kevork Church, an analytical survey, as well as the reconstitution and restoration proposals. The present condition of the church is documented by photographs, measured survey drawings; and material, chronology and damage assessment analyses. Surp Kevork Church is located with in a compound which consists of classrooms, residences, service areas and a cemetery. The entrance of the compound is from the west. A monumental gate followed by a vaulted passage leads to the courtyard. Which is surrounded by the church, the outhouses, the residences, the barn and the cemetery.

The church does not have a narthex. Narrow streets and stairs behind the western wall of the church did not allow a narthex to be built. The naos (adyan) is approached by stairs located on the southern side of the building. The vaulted door leading to a large vestibule is the church's only entrance. Naos (adyan) consists of three naves, separated by two sets of pillars, standing on the east-west axis. On the easternmost end is the semicircular apse (horan). The vaulted entrances giving way to the abscissa also lead to the pastophoria (prosthesis and diakonikon). When the church was in use, apse and the pastophoria were accessible only to the clerics. The functional differentiation is emphasized further by the elevated floor of this area. At the moment, this part of the church is accessed by the steps in front of the

diakonikon. There are two other rooms that can only be reached through the diakonikon and the prothesis. These two rooms are thought to be reserved for the use of the priests and for christenings. On the northern side of naos is the semicircular side-apse. Westwards from this area, there is a trapezoid room.

In Mardin, the traditional construction material is limestone; a very soft and malleable material, ideal for manipulation and use. The stone gives Mardin buildings their unique colour, which is in perfect harmony with the landscape that frames the city. Surp Kevork Church neatly fits into this harmonious picture with its plain and simple façade. The church's façades are not visible from the street and its only relation to the surrounding streets is via the compound's outer walls. However, the eastern and southern façades of the church are visible from the environ; yet the northern wall is co-used by other buildings. Except from the northern one, the façades of the church are built with same size blocks (rectangular in cross-section). On the northern side, only the parapet wall that rises above the neighbouring buildings is visible. It is possible to identify the southern wall, where the entrance of the church is located, as the front façade. This façade consists of three parts. In the middle there is the southern wall of the naos; on both sides of this central mass are the spaces for services.

Stone decay is visible on the walls of Surp Kevork Armenian Church. Inside the building there is serious damage due to both weathering and user interventions. The greatest of damage is evident in the decoration. The main reason for this is the use of the soft, dark yellow limestone at ornamented areas, instead of the light yellow hard limestone which is used for the structural elements. Another major area of decay is the plasters and the grout. There has been serious surface loss, especially on the southern and eastern facades. Most of the user interventions were made during the military occupation of the building between 1915 and 1919. Moreover, there has been inappropriate interventions during the 2002 renovations. These interventions even changed the plan of the building.

The reconstitution project of Surp Kevork Armenian Church is based on analogical data, original documents, traces evident on the building and old photographs. Unfortunately, very little documentary evidence could be found about the former condition of the building. After the church was closed in 1915, the congregation was dispersed and the building was not maintained. The only written document about the church is at the possession of the Armenian Monastery in Vienna. This document, Vartabet Husip Gülyan'ın manuscript, states that the building was renovated in 1822. There is also a postcard by the Capucin Brothers, which can be found in M. Paboudjian's collection, showing the southern façade of the building. Because the written and visual documents are scarce, for the reconstitution project, evidance visible on the building was meticulously assessed and interpreted. The visible changes of masonry on the façades and alterations of the doors and windows were studied and documented. Armenian churches from the fifth and sixth centuries are examined and compared with Surp Kevork Church. At the same time, nineteenth century Armenian churches were also studied and the churches in the region were used for comparison. After all these examinations and comparisons, period characteristics of the building were discussed.

Major reconstitution problems of the church are as follows: At the moment the bell tower of the church is missing. Damaged roof is covered with cement and the original gargoyles have been removed. Original stones on the floor were partly removed and broken. Moreover there are no traces about the fittings indoors. All of these problems are addressed in the thesis, with the help of the analogical studies.

The restoration project of Surp Kevork Armenian Church involves recommendations for eliminating the damages and for the protection of the building with a proper function. These recommendations apply to all of the compound, not only the church building itself. Although the other buildings of the compound are not studied in this thesis, they need to be included when the restoration project is actualised.

According to the analysis, the most urgent intervention appears to be the strengthening of the materials. The roof cover should be replaced and the doors and windows should be covered with the installation of proper woodwork. These measures would protect the cultural artefact from weather conditions and guarantee its survival.

The building needs a proper function in order to be maintained regularly. The designated function should be flexible enough to allow the compound to be used for its original function as a church. The restoration project recommends using the church as a conference or exhibition hall, and utilizing the other elements as service areas. This new function would prevent further damage and decay, and because it would not necessitate new interventions, it would allow the original function to take over when possible.

1. GİRİŞ

1.1 Çalışmanın Amacı ve Önemi

Hıristiyanlığın ilk devirlerinden itibaren Mardin şehri hem Ortodoks Süryaniler, hem de Katolik Ermeniler için önemli bir merkez olmuştur. Bölgede bir arada yaşayan Süryani ve Ermeni cemaatlerine ait pek çok dini yapı bulunmaktadır. Bu yapılar, erken Hıristiyan mimarisinin örnekleri olmanın yanı sıra, yöreye has özellikleriyle zengin bir mimari mirasın örnekleridir. Mardin şehir merkezinde iki Ermeni kilisesi bulunmaktadır. Surp Kevork ve Surp Hovsep Ermeni Kiliseleri cemaatlerini yitirmiş oldukları için ibadete kapatılmışlardır. Ancak Surp Hovsep Kilisesi yılda birkaç defa özel ayinler için açılmaktadır.

Bu tez kapsamında incelenecek olan Surp Kevork Ermeni Kilisesi 1915 senesinde ibadete kapatılarak askeriyenin kullanımına verilmiştir. Bundan otuz sene sonra tamamen boşaltılan kilise o günden beri kapalı durumdadır (Çerme T. , 2009, s. 100). Yapının bu süreçte görmüş olduğu hasarların yanı sıra iklimsel koşullara açık olması yıpranma hızını arttırmıştır.

Bu çalışmanın amacı kilisedeki bozulmaların durdurulması ve gelecek nesillere aktarımı için gereken müdahalelerin nitelik ve kapsamının tanımlanarak koruma projesinin hazırlanması olarak belirlenmiştir.

1.2 Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

Çalışma kapsamında kent tarihi, Ermenilere ve diğer gayrimüslimlere ait kiliseler hakkında kaynak araştırması yapılmıştır. İstanbul Teknik Üniversitesi Kütüphanesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kütüphanesi, Atatürk Kütüphanesi, Alman Arkeoloji Kütüphanesi, ARİT Kütüphanesi, İSAM Kütüphanesi ve Mardin Müze Kütüphanesi'nde kaynak araştırma çalışmaları yapılmıştır. Yüksek Öğretim Kurulu, Tez Tarama Bölümünden Mardin ve çevre illerdeki kiliseler üzerine çalışılmış olan doktora ve yüksek lisans tezleri incelenmiştir. California Üniversitesi elektronik veri tabanındaki çeşitli bilimsel makalelerden yararlanılmıştır. Ayrıca yapı ile ilgili yeterli

detayı içeren Türkçe kaynak bulunamaması sebebi ile Houshamadyan derneği kurucuları ve SOAS Üniversitesi Ermeni Dili Bölümü hocaları ile temasa geçilerek yabancı kaynaklara ulaşılmıştır.

Mardin şehir tarihi ve Mardin Ermenileri ile ilgili detaylı araştırmaları bulunan Tomas ÇERME ve Vartanuş ÇERME ile görüşmeler yapılmıştır. Araştırmacı-Yazar Şehmus DİKEN, Osman KÖKER ve Agos Gazetesi yazarlarından Sarkis SEROPYAN ile görüşmeler yapılarak, çeşitli tespitler yapılmıştır. Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulundan Surp Kevork Ermeni Kilise'sine ait envanter fişi alınarak incelenmiş; Mardin Ermeni Vakfı mensubu Faruk Uğurgel ile görüşülerek yapının tapusu ve vakfiyeleri incelenmiştir.

Yapının mevcut durumunun belgelenmesi için ilk aşamada rölöve çalışması yapılmış, mevcut durumu çizim ve fotoğraflarla belgelenmiştir. Plan, kesit ve cephe ölçümleri total-station kullanılarak yapılmıştır. Yapı ve çevresini tanımlayan vaziyet planı, yapıya ait planlar, kesitler, cepheler ve detaylar çizildikten sonra analitik rölöve aşamasına geçilmiştir. Malzeme, hasar ve kronolojik analizler, tamamlandıktan sonra restitüsyon aşamasına geçilmiştir. Restitüsyon sorunlarının çözümü için çeşitli kaynaklardan Mardin ve çevresinde yer alan benzer kiliseler incelenmiştir. Restorasyon projesi kapsamında gerekli temizleme, sağlamlaştırma, bütünleme, yenileme ve kullanıma yönelik müdahale önerileri geliştirilmiştir.

2. MARDİN'İN FİZİKSEL VE SOSYAL YAPISI

2.1 Coğrafi Konumu ve Topografyası

Türkiye Cumhuriyeti'nin Suriye sınırında bulunan Mardin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin önemli kentlerinden biridir (Şekil 2.1).

Şekil 2.1 : Türkiye Haritasında Mardin İli.

Mardin, insanlık tarihi boyunca önemini koruyan Mezopotamya coğrafyasında yer alır ve tarihi ticaret yolları ile kültürel ilişki ağlarının kesiştiği bir merkezdir (Sarı, 2010, s. 38). Dicle ve Fırat havzaları arasında kalan Mardin bölgesi, güneyinde uzanan Mezopotamya ovası ile kuzeyindeki Diyarbakır platosu arasındaki tek geçiş alanıdır. Şehrin üzerine kurulmuş olduğu Mardin dağları, Toros kıvrımlarının oluştuğu III. zamanda ortaya çıkmıştır. Bu dağlar, Karakaş Dağı, Dibek Dağı, Alem Dağı, Ziyarettepe, Karıncatepe gibi tekli yükseltilerden oluşmakta ve Mardin il topraklarının % 4,8'ini kaplamaktadır (Parla, 1983, s. 5751). Bu dağların dışında il coğrafyasına hakim olan yeryüzü şekli ise Mardin'den Suriye'ye kadar kesintisiz uzanan ovalardır (Şekil 2.2).

Mardin, doğuda Şanlıurfa, batıda Siirt ve Şırnak, kuzeyde Diyarbakır ve Batman, güneyde Suriye ile çevrilidir. 36° $55^{'}$-38° $51^{'}$ kuzey enlemleri ve 39° 56'- 42° 54'

doğu boylamları arasında yer alan Mardin ili, 8.891 m^2 yüzölçüme sahiptir. Şehir merkezi doğu batı aksında sıralanan dağların güney yamacında, 1000-1200 m yükseklikte kurulmuştur (Parla, 1983, s. 5751). Köyler ise bu dağın eteklerine, Mardin eşiğine yayılmış durumdadır. Mardin iline bağlı 12 ilçe ve 708 köy bulunmaktadır (Parla, 1983, s. 5750).

Şekil 2.2 : Mardin şehir fotoğrafı.

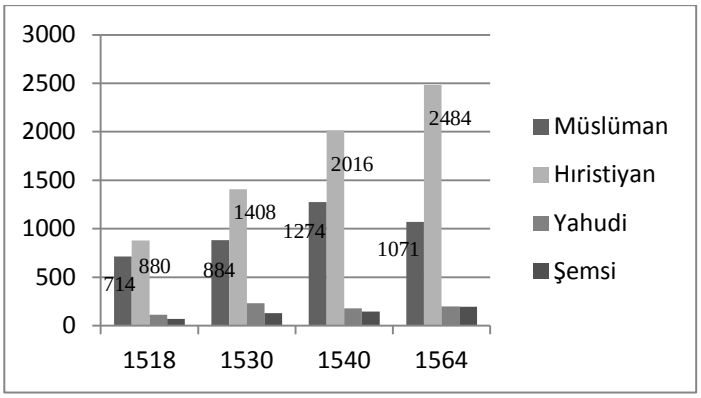
Mardin şehir merkezinin coğrafi konumu şehre tarih boyunca önemli bir savunma avantajı kazandırmıştır. Ancak bu yüksek rakımlı yerleşim nedeniyle şehir merkezinin iklimi yöreye göre daha serttir. Şehirde karasal iklim gözlenmekte, yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise sert geçmektedir. Sırtlık bölgenin topografik altyapısını oluşturan kalker ve bazalt doku, yağmur ve kar sularını büyük ölçüde emmektedir. Bu zemin özelliği ve karasal iklim nedeniyle bölgede yeşil alanlar seyrektir. Sadece yer yer meşeliklere rastlanmaktadır. Ancak zeminin özgün yapısı sayesinde dağın eteklerinde toplanan sular ovayı verimli hale getirmiştir. Ovada yapılan buğday tarımı bölgenin önemli gelir kaynaklarından birini oluşturmaktadır (Parla, 1983, s. 5755-5756).

2.2 Sosyal ve Demografik Yapısı

Mardin ve çevresi ilk çağlardan beri birçok kavmin, dini ve etnik grubun yurdu olmuştur. Roma ve Bizans imparatorluklarının doğu sınırını oluşturan bu bölge Sasani–Bizans çatışmalarına tanıklık etmiştir. Bu çatışmalar bölgede ikamet eden farklı cemaatlerin birbirleri üzerinde kıyım politikaları izlemelerine neden olmuştur (Dolapönü, 1972). Müslüman toplulukların bölgede hakimiyet kurmasının ardından bu çatışmalar sona ermiştir (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 76).

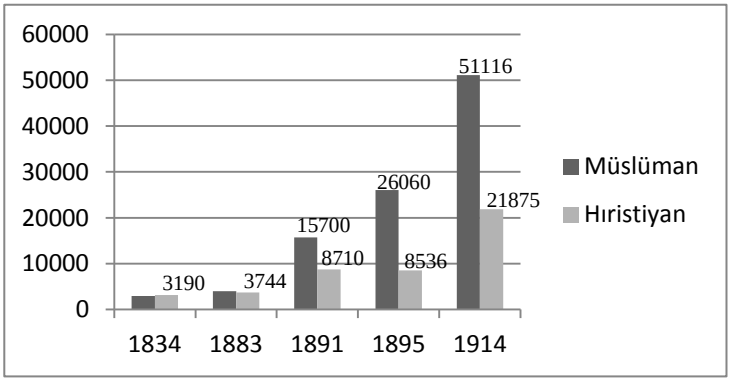
Osmanlı hakimiyetine girmeden önce de Artuklular, Akkoyunlular ve Safeviler gibi Müslüman devletlerin egemenliğinde olmasına rağmen, Mardin Hıristiyan nüfusun çoğunlukta olduğu bir şehirdir. 1517'de Osmanlı egemenliğine giren şehrin demografik yapısı 19. yüzyıl sonlarına kadar değişmemiştir. Fakat 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başında bu dengeler birçok sosyolojik ve politik nedenle çok hızlı bir şekilde değişmiş, Mardin ağırlıklı olarak Müslümanların yaşadığı bir kent haline gelmiştir (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 245). Şehrin verdiği göçlerle kent merkezi el değiştirirken, alınan göçlerle gecekondu bölgeleri oluşmuştur. 1980 sonrasında kırsal alanda yaşanan güvenlik sorunları köylerin boşalmasına, köyden kente göçün artmasına neden olmuştur (Sarı, 2010, s. 117-118). Bu göç sürecinin sonucunda bölgenin mimari dokusuna tamamen aykırı bir şekilde oluşan Yenişehir ise hızla büyümeye devam etmektedir.

Mardin'de mahallelerin nüfusu ve etnik yapısı hakkında 16. yüzyıl başından bu yana yapılan nüfus sayımları ve seyyahların notları fikir vermektedir (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 242-249). 16.yüzyılda yapılan sayımlar şehirde yaşayan bütün nüfusu değil, sadece vergi mükellefi yetişkin erkekleri kapsamaktadır. Bu nedenle, veriler, Mardin nüfusunun sadece belli bir bölümü ile ilgili bilgi veriyor olsa da kentin sosyal yapısını gözler önüne sermektedir. O dönemde nüfusu oluşturan öğeler Müslüman ve Hıristiyan üst başlıkları altında sınıflanmıştır. Müslüman halk, Kürtler, Türkler ve Araplardan oluşurken, Hıristiyan halk, Süryani Kadimler, Nasturiler, Keldaniler ve Ermenilerden (Gregoryen) oluşmaktadır (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 128). Bu dini-etnik gruplar dışında kent sınırları içerisinde Yezidiler ve Şemsiler de ikamet etmektedir (Sarı, 2010, s. 214) . 1517'den 20. yüzyıla kadar süren Osmanlı hâkimiyeti boyunca, Şemsiyye mahallesi hariç, tüm mahallelerde müslümanlar ile gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı, sadece Şemsilerin bu dini-etnik gruplardan bağımsız olarak kendi mahallelerinde yaşadıkları bilinmektedir (Özcoşar, 19.yüzyılda Mardin Süryanileri, 2008, s. 255).

Şekil 2.3 : 1518-1564 Kent Nüfusunun cemaatlere göre dağılımı[1].

16. yüzyılda yapılan nüfus sayımlara göre Hıristiyan nüfus toplam nüfusun %65'ini oluşturmaktadır. 1540 tarihinde toplam nüfus 13943'dir. Şehirde Hıristiyan nüfus 9.062 iken Müslüman nüfus 4.802'dir. (Göyünç, 1991, s. 101-103). Sonraki üç asır içinde Müslüman nüfus ile müslüman olmayan nüfus eşitlenmiştir. Ancak şehrin demografik yapısındaki büyük değişiklikler 19. yüzyılda yaşanmaya başlamıştır. 1830'larda idari sistemde yapılan değişiklikler gayrimüslim halkın kendi içinde çatışmaya başlamasına sebep olmuş, aynı zamanda Avrupalı misyonerlere karşı gelişen düşmanlık yerli gayrimüslim halka yönelmiştir. Yaşanan bu şiddet ortamı gayrimüslim halkı göçe zorlamıştır (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 243). 1896'dan sonra özellikle Ermenilerin yurt dışına göç ettikleri bilinmektedir (Çerme T. , Süryaniler, 2003).

Şekil 2.4 : 1834-1893 Kent Nüfusunun cemaatlere göre dağılımı (Göyünç, 1991)[2].

[1]Bu oranlar Mardin tahrir defterlerinin kaydettiği vergi mükellefi yetişkin erkek nüfusu rakamlarından elde edilmiştir. Toplam nüfus ile ilgili fikir veriyor olsa da net rakamları belirtmemektedir.

[2]1834 Abdulgani Efendi, 1883 Diyarbakır Salnamesi, 1891 Cuinet, 1895 Diyarbakır Salnamesi ,1914 Karpat

1834'de yapılan sayımlarda Hıristiyan nüfus %51,6 iken, 1883'de %48'e, 1891'de %35'e düşmüştür. Bu dönemde Cuinet'in verdiği bilgiye göre, kadın erkek toplam müslüman nüfus 15.700, hıristiyan nüfus 8.720'dir (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 135). Aynı tarihlere ait Diyarbakır salnamelerinde ise Müslüman nüfusun toplam 34.634 kişiden, Hıristiyan nüfusun 26.060 kişiden oluştuğu görülmektedir (Salname, 1871, s. 216). Kemal H. Karpat'ın 1914'e dair vermiş olduğu rakamlarda ise, Müslüman nüfus 51.116 iken Hıristiyan nüfus 21.875 olarak belirtilmiştir (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 248). Cumhuriyet'in ilanından sonra yapılan resmi sayımlarda nüfusun etnik ya da dini özellikleri göz önünde bulundurulmamış, şehrin genel nüfusu ile ilgili tespitler yapılmıştır. Şu anda Mardin merkezinde 300 Süryani, 15 Ermeni vatandaşın yaşadığı bilinmektedir (Sarı, 2010, s. 123). Şehir nüfusu Kürtler,Araplar ve Türklerden oluşmaktadır.

Bütün bu rakamlara bakıldığında şehrin demografik yapısının ne kadar kısa sürede değiştiği görülmektedir. 20.yy içerisinde şehrin yerli halkı kenti terketmiştir. Bu süreç mimari yapının harap olmasına neden olmuştur. Bu göç nedeni ile boşalan mekânlar 21. yüzyılda kırsal alandan şehre göç edenler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Konutların sayı olarak yetersizliği, şehir dokusunun gecekondulaşarak büyümesine neden olmuştur.

3. MARDİN'İN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ERMENİLER

3.1 Tarih Öncesinden Hıristiyanlığın Kabulüne Kadarki Dönemde Mardin

Mardin yöresinde yapılan arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları bölgede erken Neolitik döneme ait köy yerleşmeleri olduğunu göstermektedir (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 19). Bu yerleşkelerin örneklerinden olan ve M.Ö 5000-4000 yıllarına tarihlenen Tel Halaf kültürünün çeşitli evrelerine ait höyükler, Mardin'in güneyindeki düzlüklerde, yani verimli toprakların ve su kaynaklarının yoğunlaştığı yerlerde bulunmaktadır. İnsanlık tarihindeki ilk yerleşim yerlerinden biri olan yukarı Mezopotamya bölgesinde, Anadolu'nun büyük bölümünde olduğu gibi, MÖ 2000'li yıllarda Hititler, 1000'li yıllarda ise Asurlular (M.Ö.13-7 yy.) egemenlik kurmuştur. Asurluların ardından bölgede hâkimiyet kuran Persler, MÖ 331 yılına kadar yukarı Mezopotamya'nın tek hâkimiydiler. Mardin, Büyük İskender'in Pers ordusunu yenmesi ile dengelerin değişmesinin ardından Selevkosların hâkimiyeti altına girdi (Dolapönü, 1972, s. 25). Ancak Aramiler ve Ermeniler bölgedeki kültürel değişime karşı çıkarak ayaklandılar. MÖ 88'e kadar süren iktidar çatışmalarından Ermeni Beyi Tigran galip çıktı. Tigran'ın egemenliği de uzun süre devam edemedi. MÖ 37 yılında Romalılar Ermeni beyliğine son vermiştir. MS 1. yüzyılda Roma İmparatorluğu yukarı Mezopotamya bölgesinin tamamını hâkimiyeti altına aldı ve MS 3. yüzyıla kadar bölgenin tek hâkimi haline gelmektedir. Bu yüzyıllar arasında Doğu'yu temsil eden Sasaniler ile Batı'yı temsil eden Roma-Bizans arasındaki çatışmalar, Hıristiyanlığın bölgede yaygınlaşması ile boyut değiştirmiştir. Hıristiyanlığı topluca kabul eden ilk millet olan Aramiler Antakya bölgesini dini merkezleri haline getirimiştir. MS 3. yüzyılda Roma İmparatorluğunun Hıristiyanlık üzerindeki baskısını arttırması ile birlikte Tur Abdin bölgesi kesişlerin ve din adamlarının toplandığı bir yer haline gelmiştir (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 59).

3.2 Ammianus'un Zikredişi İle Gün Işığına Çıkan Mardin (3.yy – 7.yy)

Mardin, Roma-Sasani çatışmalarında esnasında, çatışmanın sınırını belirleyen Dicle nehrinin batısında kaldığı için önce Roma sonra da Bizans İmparatorluğunun hakimiyeti altında bulunuyordu. Bir yerleşim merkezi olarak, ilk kez 4. yüzyılda Romalı tarihçi Ammianus'un karşılıklı iki Roma kalesinden birini "Marde" olarak zikredişi ile kaynaklara geçmiştir (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 55). Bu zaman zarfında bölgedeki en önemli merkez Nusaybin'di. Bu dönemde Mardin, coğrafi konumu sebebi ile savunma mevkii olarak kullanılan ancak merkezi önemi olmayan bir kasaba görünümündeydi (Aydın, 2000, s. 55). Mardin'in önem kazanması ancak Hıristiyanlığın yasallaşması ile mümkün olmuştur.

Pagan Roma İmparatorluğu 328 yılında Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul edene kadar Hıristiyan halklara karşı çok sert bir tavır takınmış, bölgedeki kiliseleri yıkmış, ayinleri yasaklamış, rahiplere din değiştirmeleri konusunda ciddi baskılarda bulunmuştu (Özmenli, 2008, s. 48). Hıristiyanlara yönelik kıyım dönemi olarak anılan bu yılların ardından, İmparator Büyük Konstantinus döneminde, bu sert tavır tersine dönmeye başladı. Konstantinus paganizmden koparak Hıristiyanlığa geçti ve 328'de Hıristiyan başkent Konstantinopolis'i kurdu. Aynı dönemde doğunun dini merkezi olan Nusaybin ise Sasani hâkimiyeti altındaydı. Zira, Roma ile İmparatorluğu ve Sasaniler arasında yaşanan çatışmaları sonlandıran barış antlaşmasının şartları uyarınca Nusaybin, Singara ve Ermeni satraplıkları (eyaletleri) Sasanilere bırakılmıştı. Ancak aynı antlaşmanın gereği olarak bu eyaletlerde bulunan Romalı nüfus Sasaniler tarafından boşaltıldı. Sasaniler anlaşmanın bu maddesine dayanarak Nusaybin ve çevresindeki Hıristiyan ahaliyi göçe zorladılar. Göç nedeniyle bölgedeki ilk kilise olan Mor Yakup Kilisesinin bulunduğu Nusaybin dini niteliğini yitirmeye başladı ve var olan Hıristiyan okulu Urfa'ya taşındı (Trimingham, 1990, s. 135-161). Göçeden Hıristiyanların bir kısmı ise Mardin'e yerleştiler. Mardin Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nde bulunan Asuri alfabesi ile Ermenice yazılmış yazıtta bu göç süreci ile ilgili olarak şöyle denmektedir: "Bu süreçte Nusaybin yıkılınca, buradaki Ermeniler Mardin'e sığınmıştı" (Ahmaranyan, 1932, s. 43). 4. yüzyılda Süryani piskoposluk merkezinin de kurulmasıyla birlikte Mardin, bölgedeki sivil ve dinsel ağırlığını arttırmıştır.

3.3 İslam Hâkimiyeti Altına Giren Mardin (7.yy- 11.yy)

Mardin'in de içinde bulunduğu yukarı Mezopotamya bölgesindeki Bizans-Sasani çatışmaları 7. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu yüzyıldan sonra ise bölge (Haçlı Seferleri istisna kabul edilirse) kesintisiz olarak Müslümanların hakimiyetine girmiştir. Mardin İslam-Arap ordusu komutanlarından İbn Ganem tarafından 640 yılında fethedildi (Çerme T. , 2008, s. 14). Böylece bölge, Hıristiyan Bizans'ın hâkimiyetinden çıkıp yeni bir dinin hâkimiyeti altına girdi. Ancak hâkimiyet değişse de, nüfus yoğunluğu değişmeyen bölgenin yönetiminden, fetih öncesinde de yönetimi elinde tutan Ermeni beyleri Şahriyazoğlu Amud ile Mari sorumlu tutulmuştur. Bu ailenin Mardin'deki egemenliği yüz yıl kadar sürmüştür (Bulduk, 1999, s. 2-13). Daha sonraki yüzyıllarda ise Arap istilaları ile bölge Araplaşmaya başladı ve İslamiyet yayıldı (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 73). Bu dönüşüme rağmen Ermeniler ve Aramiler bölgedeki nüfus çoğunluğunu ellerinde tutmaya devam ettiler.

7. yüzyılda güçlü bir kalesi olan ve bu özelliği ile bölgeye hakim bir konumda bulunan Mardin, hala piskoposluk sahası içerisinde bulunmaktaydı ancak bölgede yaşanan hâkimiyet çatışmaları ve savaşlar Mardin'in harabeye dönmesine neden olmuştu. Deyr-ul Zaferan manastırı, o dönemi, Şam Metropoliti Ananias'ın yaptırdığı restorasyonlar ile atlatabilmiş ve günümüze kadar ayakta kalmıştır (Palmer, 1990, s. 123). Kent, 8. yüzyılda bölgede yoğun olarak yaşanan Emevi-Abbasi çatışmalarının ardından, Hamdan ailesinin yönetimine kalmış, fakat aile içinde yaşanan veraset kavgaları sürecinde iyice harap olmuştu. Mardin'i 978 yılında ele geçiren Büveyhoğulları ise şehri imar ederek dışarıdan getirdikleri halkı şehirde iskan ettiler (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 78). Bölgede geçmişten beri süregelen çatışma hali 11. yüzyılda Türklerin Anadolu'ya göçü ile şekil değiştirerek devam etti.

3.4 Mardin'de Türk Hâkimiyeti (11.yy-16.yy)

1084 yılında Artuk Bey'in büyük rol oynadığı fetih ile Mardin Büyük Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti altına girdi (Sarı, 2010, s. 95). Ancak 30 yıl sonra, 1104'te, şehir Haçlıların yağma ve yıkımına maruz kaldı; 1108'de ise bölgenin hâkim ailelerinden Artukoğullarının egemenliğine girdi (Beykan & Aydın, 1997, s. 1002). Bölge, Artuklular döneminde de birçok mücadeleye sahne oldu. Bütün bu çatışma

süreçlerine rağmen Suriyeli Arap coğrafyacı Yakut İbn Havari Mardin'i bugünki yerleşim şemasından farksız bir şekilde "*Mardin, Kızıltepe, Dara, Nusaybin ve onların üzerinde bulunduğu geniş ovaya bakan bir dağın tepesinde bir kaledir. Kalenin önünde, pazar yerleri, Müslüman ve Hıristiyan hanları bulunan büyük bir mahalle uzanır. Kent, bir amfi tiyatro şeklinde yapılmıştır*" diye tasvir etmiştir (Aydın, 2000, s. 89). Mardin, günümüzde bu döneme ait pekçok mimari yapıyı barındırsa da, aslında Eyyubiler, Moğollar ve Memlukler tarafından defalarca yağmalanmıştır. 1387 yılında Timur, Mardin önlerine kadar gelmiş, fakat kaleyi kuşatmayarak Diyarbakır'a yönelmiştir. 1401'de ise Sultan İsa hâkimiyetindeki Mardin'i kuşatmıştır. Kuşatma, çok uzun sürmemesine rağmen bölgedeki Nasturilere ve Şemsilere büyük zararlar verdi. Timur'un kuşatmasının hemen ardından şehri bu sefer de Akkoyunlular kuşattılar. Bu yüzyıl boyunca Akkoyunlular ile Karakoyunluların arasındaki çekişmeye sahne olan Mardin, 1508'de Safevilerin egemenliğine geçti (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 111).

3.5 Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Mardin (16.yy-20.yy)

Mardin'deki Safevi egemenliği de uzun sürmedi ve kent 1518 senesinde Osmanlı İmparatorluğunun parçası haline geldi. 1534'te ise sancak ilan edilerek Diyarbakır'a bağlandı (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 120). Bu dönemde kentteki Hıristiyan nüfus Müslüman nüfusa oranla hayli fazlaydı (Şekil 2-3). Osmanlı idarecileri kentteki Hıristiyan nüfusu Süryani kadim (Ortodoks), Nasturi, Keldani (Süryani Katolik) ve Ermeni Greyoryan (Ortodoks) olarak sınıflamaktaydılar. Aynı zamanda kentte Şemsilerin ve Yakubilerin de yaşadıkları Osmanlı şer'iyye sicil defterleriyle kayıt altına alınmıştır (Özcoşar & Güneş, 2006, s. 112).

Osmanlı Devleti'nin şehri ele geçirişi bölgedeki diğer fetihleri gibi zor kullanarak olmamıştır. Uygulamaya konulan vergi politikası halkı güç duruma soksa da yaşamalarına engel olacak bir sistem de getirilmemişti. Ayrıca kentin barışçıl yollarla alınmış olması mimari dokunun Artuklulardan bu yana geliştiği biçimde kalmasına olanak vermişti. Kentteki nüfus artışı ile sivil yapı yoğunluğu artmış ancak dokuda bir değişiklik yaşanmamıştır (Bulduk, 1999, s. 193). Yani Mardin, bu yüzyılda da siyasi ve kültürel gelişimini sürdürmüştür. Güneydoğu Anadolu bölgesinden geçen iki ana ticaret yolununun kesişim noktasında bulunduğu için ekonomik ve ticari açıdan da büyümeye devam etmiştir. O dönemde kentte neccar (marangoz),

yemenici, yorgancı, terzi, kalaycı, demirci, bakırcı gibi zanaatkârların bulunduğu bilinmektedir. Ancak Mardin'e özgü en önemli zanatlar günümüzde de olduğu gibi kuyumculuk ve taşçılıktır (Bulduk, 1999, s. 194).

Kent nüfusu ile ilgili elimizdeki ilk veriler, Osmanlı Devletinin 1564'te vergi mükelleflerini tespit etmek amacıyla yaptırmış olduğu nüfus sayımına dayanmaktadır. Sayım verileri üzerinden yapılan hesaplamalara göre, bu tarihte kent nüfusunun 18.714 olduğu bilinmektedir (Aydın, 2000, s. 136). Sadece belli bir yaşın üzerindeki erkeklerin sayıma dahil edilmiş olması nedeniyle bu rakam kesin olmasa da dönem ile ilgili bir fikir verecek niteliktedir. Bu sayımda toplam nüfusun %72'sini Hıristiyanların oluşturduğu görülmektedir. Yine benzer bir hesaplamaya göre Ermeni nüfusu 8.888'dir (Süslü, 1995, s. 109).

Osmanlı döneminde Mardin'deki kent yaşamı şehir nüfusunun heterojenliğini yansıtmaktadır. Müslümanlar ve Hıristiyanlar mahalle mahalle ayrılmamış, tüm şehirde birlikte yaşamıştır. Buna rağmen dini yapıların dağılımına göre belli mahalleler belli cemaatlerin adıyla anılmaktadır. Mahalle, Osmanlı İmparatorluğunun idari yapısında en alt yerleşim birimi olarak kabul edilmiştir (Ergenç, 1980, s. 103). 16. yüzyıla ait tahrirlerde Mardin'in dokuz mahalleye bölündüğü anlaşılmaktadır. Şehrin merkezindeki Kıssis ve Bab-ül Hammara Hıristiyan mahallesi olarak anılırken Surp Kevork Ermeni Kilisesinin içinde bulunduğu Bab-ül Cedid mahallesi Müslüman mahallesi olarak kayda geçmiştir. Mardin'deki bir diğer dini cemaat olan Şemsilerin ise şehrin doğusundaki Şemsiyye mahallesinde yaşadıkları belirtilmektedir (Deveci, 2006, s. 556).

Osmanlı Devletinin 16. yüzyılda bölgede sağlamış olduğu istikrar uzun soluklu olmadı. Zira, tarım gelirinin, padişah ve beylerbeyi hasları ile yerel yönetim arasında bölüşümünü sağlayan tımar sisteminin bölgede kurulması esnasında mukataa toplama yetkisi aşiret beylerine verilmişti (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 157). 7. yüzyıl itibariyle, bu önemli yetkinin ele geçirilmesi için beylikler kendi aralarında mücadele etmeye başladılar; dolayısıyla de kırsal alandaki güvenlik problemleri arttı. Aynı yüzyılda bölgede başlayan ve Hıristiyan cemaatleri Katolikleştirmeyi hedefleyen misyonerlik çalışmaları, bu cemaatlerin de kendi içlerinde çatışmalar yaşamalarına neden oluyordu. Tüm bu çekişmelere rağmen kent 17. yüzyılda da ekonomik ve ticari merkez olma özelliğini yitirmemiş, hatta 18. yüzyıl sonuna kadar kentsel ve toplumsal yapıda ciddi bir değişim de olmamıştır (Sarı, 2010, s. 99).

18. yüzyılın başlarından itibaren süregelen ıslahat çabalarının tamamlayıcısı olarak 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devletinde yeni bir dönem başladı. Bu ferman ile, Müslümanlar ve "zımmi" olarak adlandırılan ehl-i kitap kişiler, ırz, namus, can ve mal güvenliğinin sağlanması açısından kanun önünde eşit sayılmıştır. 1856'da yayınlanan Islahat Fermanı ile gayrimüslimlerin hak ve imtiyazları daha da ayrıntılı biçimde belirlendi (Karal, 1997, s. 174-177). Bu iki fermanla birlikte Osmanlı İmparatorluğu tarafından o güne kadar uygulanmış olan millet sistemi ortadan kalkmış ve gayrimüslimler "vatandaş" statüsü kazanmıştır (Bozkurt, 1996, s. 70). Bu değişiklikler neticesinde tüm imparatorlukta olduğu gibi Mardin bölgesinde de modernleşme hareketleri başladı; bu hareketler de kentin mimari dokusunda dönüşümlere neden oldu. 19. yüzyıl başlarında bölgeye gelen seyyahlar evlerin gösterişsiz ve küçük olduğunu belirtirken, 1890'lardan itibaren eski yapıların üstlerine yenilerinin yapıldığını, yapılarda ince taş işçiliği kullanıldığını, bol bezemeli çan kuleleri ile minarelerin arttığını gözlemlemişlerdir (Sarı, 2010, s. 104). Tanzimat ve Islahat fermanlarının kentsel doku üzerindeki etkileri daha detaylı olarak "4.3 Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Kiliseler ve Tanzimat Fermanı'nın sağladığı haklar " bölümünde anlatılacaktır.

Tanzimat döneminde dini ve etnik kimlikler gittikçe daha fazla önem kazandı ve bu nedenle yaşanan çatışmalar arttı. Dini ve etnik bir temeli olmamasına rağmen, daha çok fikirsel ayrılıklar nedeniyle bölgedeki aşiretlerin arasında da sürtüşmeler çıkmaya başladı. Mardin yöresinde Osmanlı idaresine karşı girişilen en büyük ayaklanmayı Kürt aşiret önderlerinden Bedirhan Bey gerçekleştirdi ve vergi sitemine karşı duruşu ile birçok beyi kendi tarafına çekti. Yaklaşık on yıl süren bu isyan sürecinin ardından Bedirhan Bey Osmanlı kuvvetlerine teslim oldu (Sarı, 2010, s. 101).

Bölgedeki kargaşanın bir diğer kaynağı ise Avrupalı ve Amerikalı misyonerlerin faaliyetleriydi. Amerikalı ve İngiliz misyonerlerin bölgeye gelmesi ile Hıristiyan cemaatler içerisinde de bölünmeler başladı. Bu çatışma ortamında bazı cemaatler Osmanlı idaresini desteklerken bazıları da isyancı aşiret beylerine destek vermiştir. Amerikalı Protestan misyonerlerin teşkilatı olan ABCFM (American Board Council of Foreign Missionary) tarafından desteklenen Nasturi cemaati bu dönemde pekçok saldırıya maruz kaldı. Cemaatin patrikhanesi de bu saldırılar esnasında yıkıldı (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 209-300). Aynı dönemde ABCFM üst yönetimi, Anadolu Ermenilerine yönelik çalışma yapma kararı almış ve 1844'de ilk

Protestan Ermeni Misyonunu kurmuştur. Bu süreçte Mardin'de bir hastane ve okul kurarak hizmet vermeye başlayan Protestan misyonerlerin çalışmaları ile 1859'da Mardin misyoner istasyonu açıldı (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 278). Birinci Dünya Savaşı'na kadar bölgede Ermeniler üzerine ciddi çalışmalar yürütmüş olan misyonerler, aynı zamanda Süryani Protestan Kilisesinin kurulmasına da destek verdiler (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 286).

1864 yılında bölgedeki idari kadronun değiştirilmesi ile aşiret isyanları büyük ölçüde bastırıldı (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 215). Ancak azınlıklarla Osmanlı yönetimi arasında yaşanan çatışmalara bir çözüm bulunamadı. Yeni yönetim, Diyarbakır şehrinin ve valiliğe bağlı kazaların gelişimi için dönüşüm kararı aldı. Bu süreçte su yollarının açılması, karayollarının ıslahı ve yeni yollar açılması, posta ve telgraf siteminin kurulması, Islahhane ve Sanayi mektebinin açılması, okulların yaygınlaştırılması, resmi gazete ve salnamelerin çıkartılması yönünde girişimlerde bulunuldu (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 217).

O dönemle ilgili birçok bilginin günümüze ulaşması 1869-1905 yılları arasında yirmi defa yayınlanmış olan Diyarbekir Vilayet Salnameleri sayesinde olmuştur. Salnameler aracılığıyla Mardin'in kentsel biçimlenişini, eğitim ve sanayi alanındaki gelişimlerini takip edilebilmektedir. Kent bu yüzyılda da günümüzde kaybolmaya yüz tutmuş olan birçok zanaatı (neccar, yemenici, yorgancı, terzi, kalaycı, demirci, bakırcı, kuyumcu vb.) bünyesinde barındırmaktadır. Mardin'in merkezindeki çarşıların yoğun faaliyeti, kentle kırsal arasındaki ticaretin bu zanaatlar çerçevesinde aktif olarak devam ettiğinin en büyük göstergesidir.

Salnameler kenti ticari yönden olduğu kadar şehircilik açısından da kayıt altına almaktadır. 16. yüzyılda kent dokuz mahalleye bölünmüştür. Sonraki yüzyıllarda kentin büyümesi ve bazı mahallelerin bölünmesi ile mahalle sayısı artmış ve 19. yüzyılda kent onüç mahalleden oluşur hale gelmiştir (Özcoşar, 2008, s. 264-265). Bölünen mahallelerden en büyüğü Bab-ul Cedid mahallesidir. 16. yüzyılda Müslümanların çoğunlukta olduğu bu mahallede, 19. yüzyıl itibariyle Ermeni Katoliklerin, Protestanların ve Süryani Katoliklerin yaşadığı bilinmekte, hatta dini yapılarının çokluğu göz önünde bulundurulduğunda muhtemelen nüfus çoğunluğunu oluşturdukları düşünülmektedir (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000).

19. yüzyıl Mardin'iyle ilgili bir diğer önemli kaynak bölgeye gelen Batılı seyyahların gezi notları ve anılarıdır. Öenmli bir kısmı misyonerlik faaliyetleri çercevesinde bölgeye gelen seyyahların notları genel olarak farklı gayrimüslim dini gruplar

üzerinedir. Bu notlarda Müslüman, Ermeni, Süryani ve Musevi cemaatlerinin neredelerde yaşadıklarına, ne kadar nüfuslarının olduğuna ve dini ibadet mekânlarının sayılarına değinilmiştir (Yalçınkaya, 2006, s. 478). Ancak, Mardin, genellikle seyyahların Diyarbakır-Nusaybin hattındaki gezi güzergâhlarının üzerinde bir konaklama noktası olmaktan öteye geçememiş; hiçbir zaman seyahatlerin asıl hedefi olmamıştır. Bu nedenle de seyyahların gezi notlarında Mardin'e ayrılan bölümler sınırlıdır. Seyyah notlarında şehir merkezi ile ilgili az bilgi olmasının bir diğer sebebi ise şehrin hemen yakınındaki Deyr-ul Zafaran Manastırı ve Dara harabelerinin varlığıdır. Yine de seyahatnameler o yüzyılın Mardin'ine tanıklık etmektedir.

İngiliz seyyah J. Buckingham, seyahatnamesinde Mardin'de sekiz cami olduğunu, bu camiler içerisinde sadece bir tanesinin büyük olduğunu belirtmiştir (Buckingham, 1827, s. 190). Aynı şekilde seyyah Horatio Southgate'de şehirde 8 cami ve 2 medrese bulunduğunu yazmıştır (Soutgate, 1840). Ayrıca seyyahlar Mardin Kalesi ile ilgili notlar da tutmuşlardır.

3.6 Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Mardin'in Değişimi (20.yy)

Osmanlı Devleti 20. yüzyıla girerken genel olarak siyasi, ekonomik ve askeri sıkıntılar içerisindeydi. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ise bazı özel sorunlar yaşanmaktaydı. 1877 senesinde Rus ordusunun Osmanlı topraklarına girmesi ile bölgedeki kargaşa artmış, can ve mal güvenliği yok olmuştu (Aydın, 2000, s. 316). Osmanlı kayıtlarında "doğu buhranı" olarak tanımlanan bu süreçte Ermeniler, yoğun olarak yaşadıkları Doğu Anadolu vilayetlerinde ıslahat yapılması için Avrupa devletlerinden himaye istemekteydiler. Destek talebi kısa sürede karşılık buldu ve 1878'de Avrupa devletleri, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan Berlin Antlaşması'nın birinci maddesi sayesinde "Ermeni meselesi" uluslararası bir nitelik kazandı (Yavi, 2007, s. 85). Bu antlaşma İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasına olanak tanımış ve iki devletin müdahalesiyle ıslahat programları hazırlanmıştır. Ancak Osmanlı yönetimi "Islahat"ı bir oyalama siyasetine dönüştürmüştür (Ergül, 1997).

Bu süreçte Osmanlı Devleti merkezi otoriteyi tesis etmek, bölgede devletin hâkim olabileceği bir toplumsal- siyasal denge kurmak, aşiretlerden askeri güç olarak yararlanmak, Rus saldırıları ve İngiltere politikasından bölgeyi korumak ve Ermeni

faaliyetlerine engel olmak gibi amaçlarla Hamidiye Alaylarını hayata geçirdi (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 319). Hamidiye Alayları bölgedeki aşiretler tarafından kurulup desteklenmekteydi. Bu bağlamda Mardin ve Diyarbakır çevresine hâkim olan alay Milli Aşireti Alayıydı. Ancak, asayişi sağlamak bir yana, Milli Aşireti ile bölgedeki köylerden haraç toplayan diğer Kürt aşiretleri arasındaki çatışmalar kırsalda ciddi can kayıplarına sebep olmuştur. Ayrıca bu süreçte pekçok Hıristiyan köyünün yağmalandığı ve köylerin boşaltıldığı, bölgedeki demiryolu inşaatında çalışan Alman komisyonlar tarafından rapor edilmiştir (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 320).

1890'larda Kuzey Doğu Anadolu'da, bir Ermeni ayaklanmasını savunan ve Rusya ile İngiltere'nin desteklediği gruplar ortaya çıkmaya başlamıştır. Başlarını Hınçak örgütünün çektiği bu gruplar bölgedeki kargaşayı arttırmak, Müslüman halkı tahrik edip Ermenilere zarar vermelerini sağlayarak ayaklanmayı başlatmak amacıyla Müslüman köylerine baskınlarda bulundular (Yavi, 2007, s. 62). Aynı dönemde yurt genelinde yaşanan kuraklık ve kıtlık toplumsal ilişkilerin daha da kötüleşmesine sebep olmaktaydı. Müslümanların öldürülerek halkın galeyena getirildiği ilk büyük saldırılar Kayseri, Yozgat, Amasya çevresinde gerçekleşmiştir. Bu süreçten sonra silahlanan Müslüman halk şehirlerin yoksul Ermeni mahallelerine ve köylerine saldırmaya başlamıştır (Yavi, 2007, s. 63-71). Mardin'de de 1895'te Ermeni köylerine saldırılar gerçekleşmiş, pek çok can ve mal kaybı meydana gelmiş; halk şehir merkezine sığınmak zorunda kalmıştır. Bu süreçte şehir içinde ve çevresinde bulunan misyoner yerleşkeleri de Ermenilerin sığınma yerleri olmuştur. Aynı şekilde Deyr-ul Zafaran Manastırına da mülteciler yerleştirilmiştir (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 326). Bunun yanında Mardin'in Müslüman esnafı da Hıristıyan vatandaşları korumuştur (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 325-327). Mardin'de dikkat çeken, saldırıların şehir merkezi dışında gerçekleşmiş olması ve şehrin bu süreçte Hıristiyan halk için sığınak konumunda olmasıdır.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile tüm imparatorluk coğrafyasında olduğu gibi Mardin'in idari sisteminde de ciddi değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde bölgedeki Ermeniler Meşrutiyet yanlısı bir tutum izlemiştir. Ancak aşiret reislerinin ve Kürt şeyhlerinin İttihatçıların tarafında yer almamış olması nedeniyle, halk arasında, Kürtlerin ezildiği ve Ermenilerin korunduğu şeklinde bazı söylentiler yayılmıştır. Bu durum şehir merkezlerinde de huzursuzluğa sebep olmuştur (Sasuni, 1992, s. 143-145). Bütün bu kargaşa 27 Mayıs 1915 tarihinde Dahiliye Nezareti (İç

İşleri Bakanlığı) tarafından çıkarılan 3. maddelik Tehcir Kanunu ile başka bir düzeye taşınmıştır. Bu kanun "ordu, bağımsız kolordu ve tümen komutanlarına, askeri nedenlere dayanarak, casusluk ve hainliklerini hissettikleri bölge halkını tek tek veya toplu olarak memleketin diğer bölgelerine gönderme ve orada oturtulmalarını sağlama" yetkisini vermiştir (Yavi, 2007, s. 234). Kanuna göre çıkartılan yönetmeliklerde, göç ettirilen şahısların mal, can ve namuslarının güvenliğini sağlayacak düzenlemelere de yer verilmiştir. Bu yönetmeliklerin yanında, hükümet tehcir emrinin "Müslüman ve Ermeni gruplarının karşılıklı katliama girişmelerine yol açacak şekilde yerine getirilmesinden kaçınılmalıdır" şeklinde açık bir talimat vermiş olsa da Tehcir kanunu kimi zaman sistemli, kimi zaman spontan bir şekilde Anadolu Ermenilerinin topluca yok edilmesine yol açmıştır (Yavi, 2007, s. 234). Dahiliye Nazırı tarafından Mardin'den Diyarbakır'a çekilen telgrafta da (BDA 1994: 69) Mardin'deki Ermeni tehcirinin, bir çok durumda katliama dönüştüğü belirtilmiştir (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 334).

Erzurum ve Van'dan tehcir edilen Ermenilerin Bağdat hattının batısına, Urfa ve Zor Sancakları'ndakilerin de Bağdat hattının doğu ve güneyine iskânları sürecinde Mardin bir geçiş güzergahı olmuştur. Bu süreçte Süryani aileler kafilelerdeki Ermeni çocuklarını alarak evlat edinmişlerdir. Aynı şekilde Mardin'i terk etmek durumda kalan Ermeni ailelerden de çocuklarını Süryani komşularına bırakanlar olmuştur. Bu evlat edinmeler Mardinli Ermenilerin Süryanileşmelerinin ilk adımı olmuştur. 1915'in Haziran ayında şehirde kalan Hıristiyanların 485'i tutuklanmıştır. Süryanilerin sürgün edilmeyeceği yönünde bir emir geldikten sonra Süryaniler serbest bırakılmış ve şehirde kalan son Ermeniler de tehcire tabi tutulmuştur (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 336)

Köylerde de durum farklı değildir. Askerden yardım isteyen Ermeni halk bölgedeki aşiretlerin ve askerlerin işbirliğiyle katledilmiştir (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 334-336). 1891 yılında Vital Cuinet'in yapmış olduğu nüfus sayımına göre Mardin'deki toplam Ermeni nüfusu 7.230'dur. Sadece 37 yıl sonra, 1928'de yapılan sayımda Ermeni nüfusunun 1.612 kişiden oluştuğu görülmektedir (Çerme T. , 2009, s. 99-105). Geride kalan bu nüfusu da Tehcir sonrasında artan uluslararası baskıya dayanamayan Osmanlı yönetiminin evlerine dönmelerine izin verdiği bazı Ermeni aileler oluşturmaktadır.

Tehcir sürecinde sadece insanlar değil kentler de büyük zararlar görmüştür. Boşaltılan evler yağmalanmış ve define bulma umuduyla kazılarak tahrip edilmiştir.

Aynı şekilde, ibadete kapatılmış olan dini mekanlar da yağma ve yıkıma maruz kalmıştır. Ara Sarafian'ın aktardığı Keldani tanıklığı, Mardin'deki Hıristiyan dini yapılarının ne ölçüde yıkıldığının ve yağmaya uğradığının bir bilançosunu çıkarmaktadır (Ternon, 2002): Buna göre, Keldani kilisesi yağmalanmış ve bir giysi deposuna dönüştürülmüştür. Keldani okulu ve başka iki bina ise, yandaki sokağın genişletileceği gerekçesiyle yıkılmıştır. Kapucin kilisesi mühimmat deposu yapılmıştır. Manastır duvarlarından biri yine sokağı genişletmek gerekçesiyle yıkılmıştır. Manastır ve Fransisyen rahibelerinin manastırı askeri hastane olmuştur. Ermeni Katolik Başpiskoposluğunun bulunduğu Surp Kevork Ermeni Kilisesi ile Surp Hovsep Ermeni Kilisesi yağmalanmıştır. Surp Kevork kütüphanesinin muhtevası kaybolmuş, kilisenin üstünde bulunan çan kulesi ve haç yıkılmıştır. Kilise ve başpiskoposluk, Müslüman yetimler için kurulmuş bir yetimhaneye dönüştürülmüş; Müslüman olan birkaç Ermeni çocuk da buraya kabul edilmiştir. Surp Hovsep, Birinci Dünya Savaşı'nı sonlandıran ateşkese kadar burada kalan müslüman mültecilere verilmiştir. Süryani Katolik manastırı, Mor Efreim, polis tarafından yağmalanmıştır. Manastırın Kilisesi askerler tarafından işgal edilmiş ve hastaneye çevrilmiştir (Sarafian, 1998, s. 266).

1915'de kapatılıp, el konulan dini mekanlar 1949 senesinde cemaatlere iade edilmiştir (Çerme T. , 2009, s. 101). Surp Hovsep Kilisesi Mimarbaşı Sarkis Lole'nin oğlu Selim Lole ve Cebrail Hakimyan önderliğinde onarılmış, 1950'li yıllarda ibadete açılmıştır. Ancak Surp Kevork Kilisesi o dönemden sonra tekrar ibadete açılmamış, askeri kışla olarak kullanıldığı hali ile günümüze ulaşmıştır (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 301). 1954 senesinde Surp Hovsep Kilisesinin rahibi Kevork Çandıryan (Cercis Candri) sınır dışı edilmiştir. Bu olaydan sonra kiliseye rahip atanmamıştır (Çerme T. , 2009, s. 102-103). Böylece Mardin'de ibadete açık bir Ermeni kilisesi kalmamıştır.Mardin'deki Süryani kiliselerinin durumu ise biraz daha farklıdır. Ne 20. Yüzyılda, ne de daha sonrasında Süryani kiliseleri ve okulları kapatılmıştır. 1932'de Süryani Patriklik merkezi Deyr-ul Zafaran Manastırından Suriye'nin Humus şehrine taşınmış; ancak bunun kiliselerin üzerinde olumsuz bir etkisi olmamıştır (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 387). Ermeni kiliselerinin kapatılmasının ardından Mardin'de kalan Ermeni halk da Süryani kiliselerine gitmeye başlamıştır. 1955 senesi itibariyle Mardin'de kalan son Ermeni aileler de şehri terk etmişlerdir. Günümüzde Mardin merkezde Süryani kilisesine bağlı tek bir Ermeni aile yaşamaktadır (Çerme T. , 2009, s. 103).

4. MARDİN KİLİSELERİNİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

4.1 Ermeni Kilisesi

Doğu Hıristiyanlarının pekçoğu gibi, Ermeniler de Hıristiyanlığı ilk kendilerinin kabul ettiğini ve ilk Hıristiyan devletini MS 301 senesinde Ermenilerin kurduğunu iddia ederler (Kılıç, 2000, s. 753). Ermenilerin Hıristiyanlığı kabulündeki öncü isim Kayseri'li Krikor Bartev'dir. Kilisenin kurulması ve yaygınlaştırılması amacıyla yirmi beş yıl çalıştığı için halk kendisine "aydınlatıcı" anlamına gelen "Lusavoriç" adını vermiştir; kendilerini ise "aydınlatıcı yandaşı" anlamında "*Lusavorçağan*'' olarak adlandırmışlardır. Lusavorçağan mezhebine bağlı Ermeniler Batıda "Gregoryen" olarak bilinmektedir (Tuğlacı, 1991, s. 3).

Ermeni Kilisesi, 404 yılında Ermeni alfabesi oluşturulduktan sonra İncil'i Ermenice'ye çevirdi ve bu tarihten itibaren Ermeniler kendi dillerinde ayin yapmaya başladılar (Küçük, 2009, s. 143). Hıristiyanlığı ilk kabul eden halklardan biri olan Ermeniler, Sasaniler döneminde dini baskılara maruz kalarak göçe zorlandılar. Ateşe tapma dini olan Zerdüştlüğü kabul etmeyen Ermeniler, Sasani İmparatorluğunun sınırları içinde yaşanan kıyımlar ve yapılan antlaşmalar sebebi ile Roma İmparatorluğu'na sığındılar (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 62) . Ancak Roma İmparatorluğu'nda hakim olan Hıristiyanlık yorumlarını kabul etmedikleri için yerleştikleri topraklarda da saldırılarla karşılaştılar. 451'de gerçekleştirilen Kadıköy Konsili'nin kararlarını kabul etmeyen Ermeni Kilisesi, bu tarihten sonra "Gregoryen Ermeni Kilisesi" olarak anılmaya başladı. Kilisenin merkezi olarak bugünkü Ermenistan sınırları içerisinde kalan Eçmiyadzin seçildi (Küçük, 1998, s. 128).

Gregoryen Ermeniler, Selçuklu Devleti'nin kuruluşuna kadar dini inançlarını baskı altında yaşadılar. Selçukluların hakimiyeti altında ise dinleri kabul gördü (Kılıç, 2000, s. 753). Osmanlı Devleti de, benzer bir şekilde, egemenliği altında yaşayan topluluklara dinî haklar vermiş ve bu haklara imparatorluk yıkılıncaya kadar sadık kalmıştır. Ermeni toplumu da bu haklardan yararlanmıştır. Hatta, Fatih Sultan Mehmet zamanında Bursa'da bulunan Ermeni ruhanî lideri İstanbul'a getirtilmiş ve

Ermeni Patrikliği kurularak bazı ilâve yetkilerle donatılmıştır (Çerme V. A., 1999, s. 43).

"*Yaşadığım çağda Mezopotamya'da inşa edilmiş kiliseler gördüm*" diyen İskenderiyeli Dionysos'a referansla (2.yy), Mardin yöresinde Hırıstiyanlığın çok erken bir devirde kabul gördüğü düşünülmektedir (Alan, 2007, s. 205). Şehir merkezindeki en eski ibadethanelerden biri 5. yüzyıl başlarına tarihlendirilen Surp Kevork Ermeni Kilisesi'dir (Çerme V. A., 1999, s. 239). Kilise yapıldığı tarihte Gregoryen mezhebine hizmet vermekle birlikte yaklaşık bin yıl sonra Katolik Ermenilerin kullanımına geçmiştir. Bu dönüşümü anlamak için Ermenilerin Katolikleşme süreçlerine değinmek yararlı olacaktır.

İbrahim Özcoşar'ın "Osmanlı Dönemi Mardin Ermenilerinde Dini Değişim" başlıklı makalesinde belirttiği üzere, 17. yüzyıl başına kadar Gregoryen mezhebini benimsemiş olan Mardin Ermeni cemaati, bu yüzyılda, Osmanlı topraklarının tamamında gözlendiği gibi, bölgeye gelen Katolik misyonerlerin etkisi altına girmiştir (Özcoşar, 2008, s. 428). Osmanlı belgelerinde "Efrenç Papazları" olarak isimlendirilen Katolik misyonerlerin Osmanlı coğrafyasındaki faaliyetleri Cizvit, Kapusen, Dominiken ve Fransisken tarikatlarınca yürütülmüştür. 1630 itibariyle Kapusenler, Mardin ve çevresinde çalışmaya başlamışlar ve aynı tarihlerde Garmeğyan rahipleri de tıbbi gereksinimleri gerekçe göstererek bölgeye gelmişlerdir. Bu tarihten sonra Mardin piskoposu Dimoteus Karnuk'un Katolikliği kabul etmesi sonucunda Mardin Ermenileri arasında Katolik inancı yayılmaya başlamıştır (Özcoşar, 2008, s. 429). Ancak misyonerlerin varlığı ve etkisi halk içerisinde huzursuzluğa sebep olmuştur. Bu koşullar altında başarılı olamayacaklarını düşünen misyonerler, Katolikliğe yönelmiş olan Ermenilerden misyonu yaymaları amacıyla faydalanmışlardır (Özcoşar, 2008, s. 430).

Bu bağlamda, Ermeniler arasında Katolik inancının yayılmasında önemli rolü olanlardan biri de Melkon Tazbazyan'dır (Özcoşar, 2008, s. 430) . 1654 yılında doğmuş olan Melkon Tazbazyan, ailesinin bütün çekincelerine rağmen Garmeğyan rahipleri ile Roma'ya gitmiştir (Çerme V. A., 1999, s. 35). Tazbazyan orada on yıl eğitim gördükten sonra 1680'de Mardin'e dönmüştür. Surp Kevork Kilisesi rahiplerinden Der Sarkis Çarhalasyan ve Der Garabet'in daveti üzerine kiliseye giden Tazbazyan, Gregoryan inancına ait ikonaları kiliseden çıkarttırmış ve ancak ondan sonra kiliseye girmiştir. Bu olaylar üzerine Ermeni cemaati ikiye bölünmüş; bu bölünmüşlük şehirde huzursuzluğa yol açmıştır. Bu sebeple Der Melkon Tazbazyan

Surp Kevork kilisesinden ayrılarak, Şehide Surp Varvara manastırına sığınmıştır (Çerme V. A., 1999, s. 38). Burada cemaatini genişleten Tazbazyan piskoposluk kürsüsünü kurmuştur. Tazbazyan'ın çalışmaları sonucunda, ilk dört yılda, Mardin'deki 1860 Ermeni ailesinden 830'u Katolik olmuştur. Sonraki yıllarda bu sayı daha da artmış, 200 aile dışında tüm Ermeniler Katolikliğe geçiş yapmıştır (Özcoşar, 2008, s. 430). 1685 senesine kadar Mardin'de görev yapan Tazbazyan, hayatının sonuna kadar çevre bölgelerde misyonerlik çalışmalarını sürdürmüştür (Çerme V. A., 1999, s. 39). Katoliklik, Katolik misyonerler aracılığıyla değil, bir Mardinli olan Melkon Tazbazyan sayesinde bölgenin hakim mezhebi haline gelmiştir.

Osmanlı devleti bünyesindeki Katolik Ermeniler, Gregoryen cemaati ile yaşadıkları pekçok gerilimin ardından, II. Mahmut'un 6 Ocak 1830 tarihli fermanı ile ayrı bir cemaat oluşturdular ve kendilerine tanınan haklarla resmi olarak kabul gördüler (Özyalçıner & Sezer, 2003, s. 299) Ferman, İstanbul'da bir patrikhane ve bir piskoposluğun kurulması, Gregoryen Patriğinin isteği üzerine İstanbul'dan uzaklaştırılan Katolik Ermenilerin evlerine geri dönmesi, haklarının ve el konulan mallarının iadesi, kilise yapımı ve diğer Hristiyan mezheplere tanınan imtiyazların tümünden Katolik Ermenilerin de yararlanmalarını içermekteydi (Tuğlacı, 1991, s. 284).

Ermeni Katolik Patrikliği başkanlığında 1849 yılında, 12 maddeden oluşan ve ''Nizamname-i Meclis-i Millet-i Katolikan'' adını taşıyan bir tüzük hazırlanıp padişaha sunuldu. Sultan Abdülmecid'in fermanıyla yürürlüğe giren tüzük ile Ermeni Katolik Kilisesi'nin varlığı resmen kabul edilmiş oldu (Tuğlacı, 1991, s. 287).

Bu esnada yabancı Katolik misyonerlerin Mardin'deki faaliyetleri de devam etmekteydi. Ancak bu yüzyılda Katolik misyonerlerin mücadele ettiği en önemli grup yerel mezheplerin mensupları değil Amerikan Protestan misyonerleriydi. Protestan misyonerlerin bölgedeki faaliyetlerinin temelini eğitim ve sağlık oluşturmaktaydı. Yani Amerikan misyonerleri, ağırlıklı olarak okul, hastane ve yetimhane gibi kurumlar aracılığıyla çalışmayı yeğliyorlardı. Bu misyonerleri bünyesinde barındıran Amerikan Board teşkilatının çalışmaları 1858'de Mardin'de başladı. Bâb-ı Mışkiye'de (Diyarbakırkapı) Amerikan Misyonerleri tarafından bir okul, bir kolej ve bir de hastane açıldı (Özcoşar, 2008, s. 430). Buna karşılık Kapusen rahipleri, 1884 yılında, Süryani Katolik Patrikhanesinin hemen altındaki geniş meydanda "Patriye

Kilisesi" adıyla anılan bir kilise inşa ettirdiler ve iki tane de okul kurdular (Armale, 1993, s. 36)1895 olayları ile bölgede yaşanan huzursuzluklar ve 1915 Ermeni tehciri esnasında bölgedeki misyonerler ya öldürüldüler ya da Mardin'i terk ettiler. Bu süreçte mevcut okullar, hastaneler ve kiliseler de yağmalandı ve kapatıldı (Aydın, Emiroğlu, Özel, & Ünsal, 2000, s. 337-337).

4.2 Bir Yapı Türü Olarak Kilisenin Tanımı ve Ermeni Kilisesi

Yunancada "toplantı", "toplanmak" anlamına gelen "ekklesia" sözcüğünden türeyen kilise, ilk zamanlarda demokratik halk toplantılarını nitelerken, daha sonra her türlü toplantı için kullanılmıştır (Arseven, 1950, s. 1090). Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde ise "Tanrı'nın toplantısı", "Hz. İsa'nın çevresinde toplananlar" anlamı taşımıştır. Bu süreçte inanan topluluk ya da cemaat anlamını da kazanmıştır (Ahunbay, 1997, s. 1010). Kilise kelimesinin yapı anlamını taşıyarak kullanılmaya başlaması 5. yüzyıla dayanmaktadır. Bu yüzyıla kadar bazilikaların esas işlevi mahkemelere ya da toplantılara ev sahipliği yapmaktı. Hıristiyan bazilikasının bu sivil forum bazilikalarını örnek aldığı düşünülmektedir. Erken dönem kilise mimarisinde yuvarlak, çokgen, üç yapraklı yonca ve haç biçimli yapı türlerinin de uygulanıyor olmasına rağmen, bazilika formu en yaygın kullanıma sahip olmuştur (Ahunbay, 1997, s. 1013).

Bütün Ortaçağ mimarlığında olduğu gibi Ermeni mimarisinin de en gözde yapı türü kiliselerdir (Ahunbay, 1997, s. 447). Erken Hıristiyan mimarlığının cemaat kiliseleri için seçmiş olduğu ve bütün Akdeniz'de yaygın şekilde gözlenen üç nefli bazilika ve tek nefli dikdörtgen planlı kilise binasının mimari ilkeleri Ermeni mimarisine de erken dönemde girmiştir (Ahunbay, 1997). Bu etkinin Suriye üzerinden gerçekleştiği düşünülmektedir. Ancak Ermeni yapıları ve Suriye yapıları arasında bazı farklar da mevcuttur. Ermeni bazilikaları taştan yapılmıştır ve üst örtüleri de taş tonozdur. Buna karşılık, Suriye'de duvarlar ve apsisler taştan olmakla birlikte üst örtü genellikle Bizans ve Roma'da olduğu gibi ahşaptır. Bu dönemde bir çok yenilikçi hareketin ve mimari denemenin eşzamanlı bir şekilde ortaya çıkması Ermeni yapılarının tarihsel gelişiminin tümüyle çizgisel bir hat üzerinde izlenmesine engel olmaktadır (Kouymjian, 1992, s. 17). Antik pagan kökenli dört yapraklı yonca, yarım daire mekanlarla genişletilmiş altıgen ve sekizgen şemalar da Geç Antik dönem itibariyle Ermeni kilise mimarisinde gözlenmektedir (Ahunbay, 1997, s. 448). 4. yüzyıldan 6.

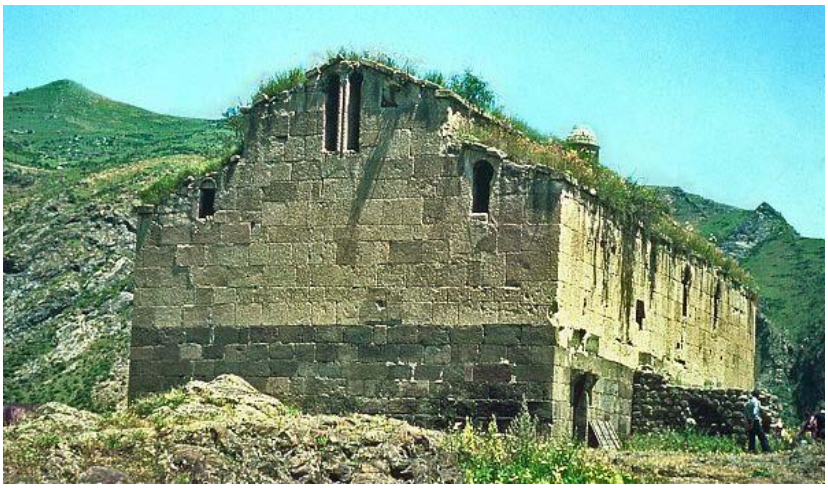
yüzyıla kadar inşa edilen kiliselerin çoğu bazilikal planlıdır. Günümüzde o yüzyıllara ait yedi tane bazilikal planlı kilise ayakta durmaktadır. Bunlardan Lernakerd Kilisesi tek nefli (Şekil 4.1), Kasagh (Şekil 4.2), Eghvard ve Dvin Kiliseleri üç neflidir. Bu üç yapıda da apsis çıkıntısı cephede vurgulanmıştır. Ererouk, Tsiranavor (Ciranavor) ve Tsitsernavank Kiliselerinde (Şekil 4.3) ise horanın (apsisin) yan taraflarına eklenmiş iki oda bulunmaktadır. Bu biçimde apsis duvarı çıkıntılı olmaktan çıkmış, diğer mekanların cepheleriyle bütünleşerek düz bir cephe oluşturmuştur (Kouymjian, 1992).

Şekil 4.1 : Lernakerd Bazilikası (Donabedian, P.).

Şekil 4.2 : Kasagh Bazilikası (Donabedian, P.).

Şekil 4.3 : Tsitsernavank Bazilikası (Donabedian, P.).

Dört yapraklı yonca kilise tipinin en eski örneği ise Zvartnotz (Zuarthnotz) Katedralidir (Ahunbay, 1997, s. 448) (Şekil 4.4).

Şekil 4.4 : Zvartnotz Katedrali.

Ermeni kilise mimarisinde geçmişten bugüne gelmiş ana yapı tipi kubbeli bazilikadır. Bu kilise tipinin 5. yüzyıldan itibaren uygulandığı da iddia edilmektedir. Bu savın dayanakları yapılarda bulunan yazıtlardır. Ancak yapıların o yüzyıldan bugüne kadar geçirmiş olduğu müdahalelerle kubbeli bir biçime kavuşmuş olma ihtimalleri olduğundan kubbeli bazilikalar en erken 10. yüzyıla tarihlendirilmiştir. 12. yüzyıl itibariyle değişik işlevli yeni yapı türleri ortaya çıkmıştır. Manastırlara bağlı pek çok kilisenin batısına çok amaçlı salonlar eklenmiştir (Ahunbay, 1997, s. 447). 13. yüzyıl itibariyle Ermeni yapılarında, özellikle bezeme alanında Selçuklu etkileri görülmeye başlamıştır. Bizans kiliselerinin aksine resim sanatından uzak duran Ermeni Kilisesi'nde taş işçiliğine verilen önem göze çarpmaktadır. Çift cidarlı, arası moloz dolgulu duvar örgüsü, Ermeni yapım tekniğinin egemen ögesidir. İç mekân

kurgusunun cepheden hissedilmemesinin sebebi masif kütle anlayışıdır. Mekanlar tonoz ya da kubbe ile örtülüdür. Yapılarda kullanılan ışıklıklar dışarıdan içeriye doğru genişleyen mazgal biçiminde uygulanmıştır (Ahunbay, 1997, s. 447).

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde özellikle Kars ve Van bölgesinde pek çok Ermeni kilisesi bulunmaktadır. Bunlardan Ani Katedrali olarak bilinen Surp Asdvadzadzin Kilisesi bölgedeki önemli yapılardan birisidir (Şekil 4.5). Yapı 11. yüzyıla (1001) tarihlenmektedir (Karapetian, 2011, s. 8). Bu bölgedeki bir diğer önemli Ermeni yapısı Van'da bulunan Ahtamar Kilisesi'dir (Şekil 4.6). Yapı 915-921 seneleri arasında inşa edilmiştir. Merkezi planlı, kubbeli kilise örneklerindendir (Köker, 2010, s. 2).

Şekil 4.5 : (a) Ani Katedrali (b) Ahtamar Kilisesi.

Bu yapılar dışında İstanbul, Diyarbakır ve Kayseri çevresinde de geç dönem (18. yy.-19. yy.) Ermeni kiliseleri bulunmaktadır. Mardin'de de iki Ermeni kilisesi vardır.

4.3 Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Kiliseler ve Tanzimat Fermanı'nın Sağladığı Haklar

İslam hukukuna dayanan Osmanlı devleti hukuk sisteminde Müslümanlar ve gayrimüslimler farklı statülerde yer almaktaydı. Ancak gayrimüslimlerin inanç, ibadet, eğitim, seyahat, ticaret gibi temel hak ve hürriyetleri de güvence altındaydı (Zengin, 2008, s. 139-170). Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren hayata geçirilen millet sisteminde, bireylerin toplumdaki statüsünü belirleyen unsur dindir. Her milletin kendi inancına göre ibadet ve ayinini yaptığı bu yapılanmada ibadet yerlerinin dokunulmazlığı hususu fermanlarla tespit edilmişti (Eryılmaz, 1992, s. 10-13). Ancak bütün bu hakların yanında belli kısıtlamalar da mevcuttu. Osmanlı

hukukunda barışla alınmış bir yerdeki ibadethanelere dokunulmamakla birlikte, yenisinin inşası ve bir ibadethanenin başka bir yere taşınması kısıtlanmıştı (Soykan, 2000, s. 147). Bu bağlamda, yapılarda çan kulesi inşasına ve kubbe yapımına da izin verilmemekteydi. Bu nedenle dini yapıları örten tonoz ya da kubbeler, dışarıdan görünmeyecek şekilde kırma çatının altına yerleştirilmiştir (Açıkgöz Güngör, 2007, s. 28). Osmanlı egemenliği altında yaşayan cemaatlere, devletin belirlediği kurallara göre ve padişahtan izin almak kaydıyla ibadet yerlerini onarma hakkı verilmekteydi (Alan, 2007, s. 206). Ancak onarımların, kentin mimarbaşının yazdığı rapora uygun olarak ve kilisenin eski şekline sadık kalacak şekilde yapılması şart koşulmaktaydı (Soykan, 2000, s. 149).

Osmanlı İmparatorluğu, 1699 senesinde imzaladığı Karlofça Antlaşması ile kilise yapımı ve onarımlarıyla ilgili bağımsız karar verme yetkisini kısmen kaybetmiştir (Karaçavuş, 2006, s. 1). Zira antlaşmada Katolik din adamlarının kiliselerini onarmalarının engellenemeyeceği şeklinde bir hüküm yer almaktadır (Soykan, 2000, s. 243). Karlofça sürecinin devamında yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması ve Paris Konferansı da Osmanlı tebaası olan gayrımüslimlere yeni haklar tanınmasına neden olmuştur. 1808-1839 yılları arasında II. Mahmut tarafından gerçekleştirilen yenilikler ise Tanzimat'ın hazırlığı niteliğindedir (Can, 1999, s. 130).

1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'nda "*bir yerleşim yerinde oturanların çoğunluğu aynı mezhebe mensupsa, kilise, okul, hastane, mezarlık gibi yerlerin onarımında zorluk çıkarılmayacak, yeniden yapılması gerektiğinde padişah iradesi alınacaktır*" şeklinde bir madde yer almaktadır. Yani gayrımüslimlerin ibadet yerlerinin onarımı için padişahtan izin alma zorunluluğu kaldırılmış, sadece inşa faaliyetleri izne tabi tutulmuştur (Ünlü, 2006, s. 151). Hükümet, onarım ve yapım işlerini kolaylaştırmanın yanı sıra, gayrimüslimlerin kilise, manastır, hastane, yetimhane vb. kurumlarının inşası ve işletmesi ile ilgili ihtiyaçları için gümrük muafiyeti getirmiştir (Bozkurt G. , 1996, s. 138).

Tüm bu gelişmeler gayrimüslimlerin, çok sayıda kilise inşa etmelerine ve bu yapılarda farklı plan tipleri ve tekniklerini uygulamalarına olanak sağlamıştır (Açıkgöz Güngör, 2007, s. 30). Böylece Bizans dönemine dayanan Osmanlı kilise mimarisinde değişimler yaşanmaya başlamıştır. 19. yüzyılda inşa edilen kiliseler kubbeleri, çan kuleleri, yoğun bezemeleri ve büyük boyutlarıyla eski kiliselerden farklı bir kimlik taşımaktadır (Açıkgöz Güngör, 2007, s. 186). Mevcut kiliselerde yapılan değişiklikler de bu üslup değişimini desteklemiştir. Eski yapılar büyütülmüş,

çan kuleleri ve kubbelerle ihtişamları arttırılmıştır. Tanzimat ve Islahat Fermanlarının kendilerine tanıdığı haklardan yararlanan Osmanlı gayrimüslimleri, yeni ibadet yerleri açarak ya da eskilerini tamir ederek dinî alanda, yeni okullar tesis ederek sosyal alanda, meclislerde yer alarak da idarî alanda faal bir konuma gelmişlerdir (Ünlü, 2006, s. 151). 1915 Ermeni tehciri ve 1923'de imzalanan Lozan Antlaşması sonrasında gerçekleştirilen nüfus mübadelesi ise, bu süreci tersine döndürmüş, Anadolu'daki kiliselerin çoğu kapatılmış, inşa edilmekte olanların bir kısmı da tamamlanamadan terk edilmiştir (Pekak, 2009, s. 171).

4.4 Mardin İlindeki Kiliseler

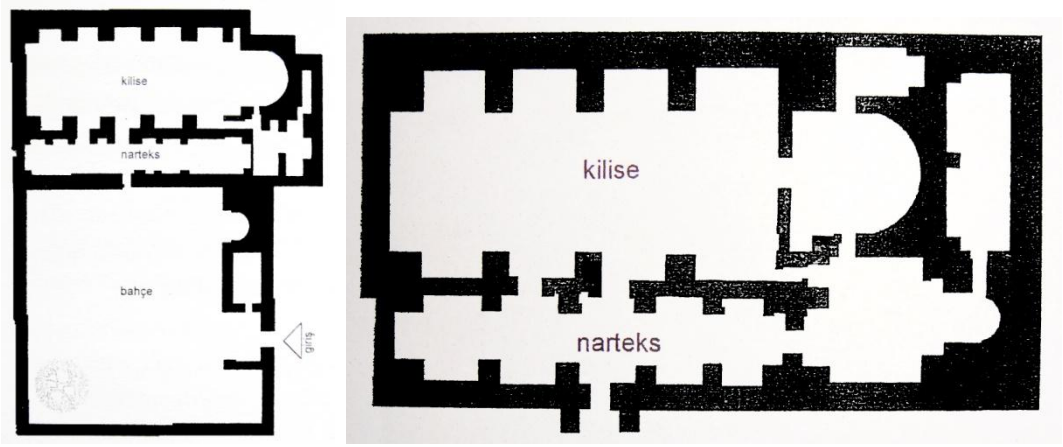
Hıristiyanlığın ilk devirlerinden itibaren Mardin şehri hem Süryaniler, hem de Ermeniler için önemli bir merkez olmuştur. Bölgede bir arada yaşayan Süryani ve Ermeni cemaatlerine ait pek çok dini yapı bulunmaktadır. Bu yapılar, erken Hıristiyan mimarisinin örnekleri olmanın yanı sıra, yöreye has özellikleriyle çok zengin bir mimari mirasın örnekleridir.

Bu bölgede farklı mezheplerdeki Hıristiyanlar pek çok kilise ve manastır inşa ettiler. Mardin suriçinde bulunan Yenikapı Mahallesi'ndeki Surp Kevork Ermeni Kilisesi, Şar Mahallesi'ndeki Mar Hürmüdz ve Mar Behnam (Kırklar) Kiliseleri şehirdeki erken dönemli dini yapılardır. Bölgedeki pek çok manastır ise 6. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Akyüz, 1998, s. 29). Bu yapılar şehir merkezinin dışında, ama yakınında inşa edilmişlerdir. Deyr-ul Zafaran ve Mor Gabriel bölgedeki iki önemli Süryani manastırıdır. Bu manastır ve kiliselerin inşasında kullanılan ana malzeme bölgede ocakları bulunan kireç taşıdır. Farklı niteliklerdeki kireç taşları hem yapısal hem de bezeme amaçlı olarak kullanılmıştır. Dekoratif amaçlı olarak kullanılan bir diğer malzeme ise tuğladır. Bölgede ender olarak kullanılmış olan bu malzemeye Mor Yakup ve Mor Sobo Kiliselerinde rastlanmaktadır (Şekil 4.6).

Şekil 4.6 : (a) Nusaybin,Mor Yakup Kilisesi,5.yy (b) Hah,Mor Sobo Kilisesi,6.yy.

Süryani kiliseleri üzerine detaylı çalışma yapan Elif Keser bu bölgede dört plan tipi gözlemiştir. İncelenen ilk plan şeması doğu-batı yönünde uzanan, tek nefli ve apsisli tiptir. Bu yapı tipine şehir merkezindeki kiliselerde rastlanmazken ilçelerdeki Mor İzozoel, Mor Sobo ve Mor Kuryakos Kiliseleri (Şekil 4.7) bu tip plana sahiptir (Keser, 2002, s. 97).

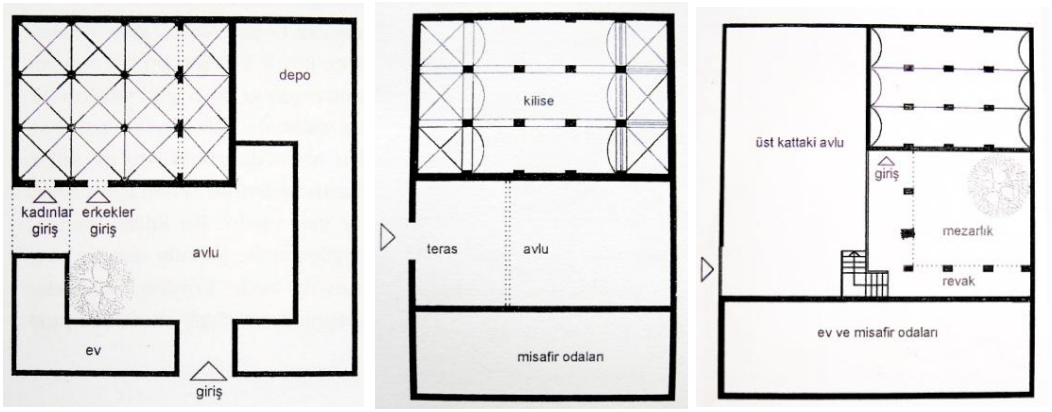

Şekil 4.7 : (a) Midyat,Mor İzozoel Kilisesi,8.yy (b) Midyat,Mor Kuryakos Kilisesi,8.yy [3].

İkinci tip ise doğu-batı yönünde uzanan, üç nefli, bazilikal plan şemasıdır. Midyat'taki Mor Şimuni Kilisesi ile Mardin'deki Mor Petrus ve Mort Şimuni Kiliseleri bu plan şemasına sahiptir (Şekil 4.8). Aynı şekilde Surp Hovsep Ermeni Kilisesi ve Surp Kevork Ermeni Kilisesi de bazilikal planlıdır. Ancak bahsi geçen Süryani kiliselerinde ve Surp Hovsep Kilisesi'nde apsis dairesel planlı değilken, Surp Kevork Kilisesi'nde dairesel formu ile diğer mekanlardan ayrılmaktadır.

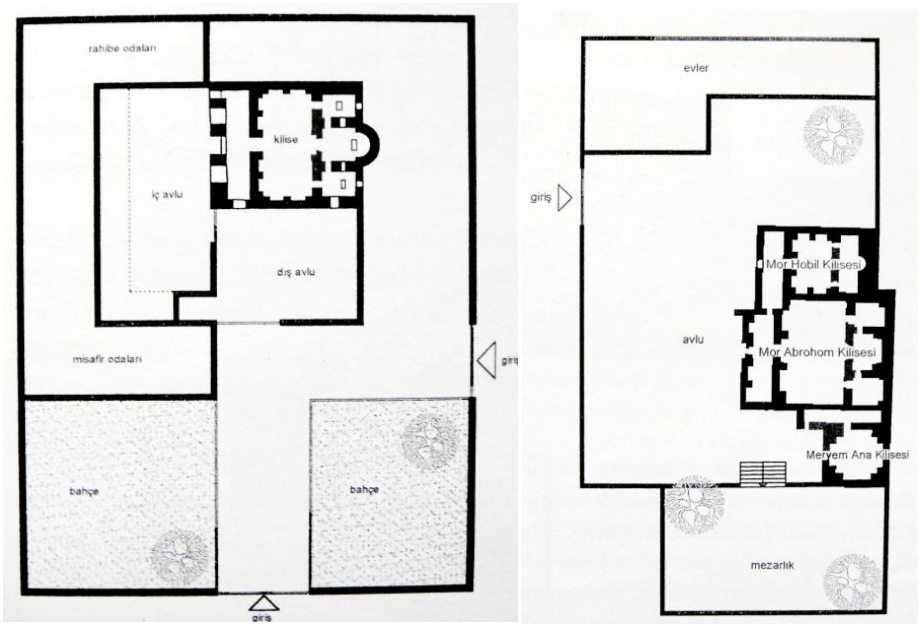
[3] Planlar Gertrude Bell tarafından çizilmiştir.

Ayrıca naos kütlesi bazilikal olan yapı, kuzey ve güney yönlerinde ek kütleler ile zenginleştirilmiştir.

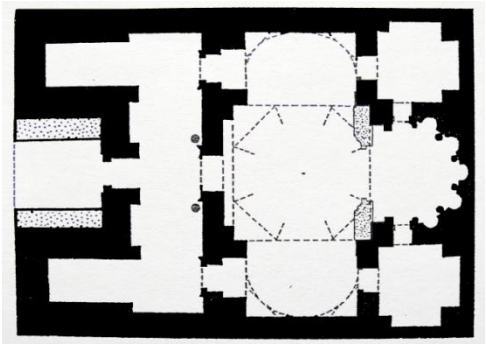
Şekil 4.8 : (a) Mardin,Mor Petrus ve Pavlus Kilisesi,20.yy (b) Midyat,Mor Barsavmo Kilisesi,14.yy (c) Midyat, Mort Şimuni Kilisesi, 9.yy [4].

Bölgedeki üçüncü plan tipi manastır plandır (Şekil 4.9). Mardin sınırları içerisinde Ermeni manastırı bulunmamaktadır; buna karşılık üç tane Süryani manastırı vardır. Mor Gabriel Manastırı'ndaki Anastasya kilisesi, Mor Abrohom Manastır Kilisesi ve Mor Yakup Manastır Kilisesi bu plan tipine sahip kiliselerdir (Keser, 2002, s. 98). Deyrul-Zafaran Manastırındaki kiliseler ise bu plan tipi dışında kalmaktadır**.**

Şekil 4.9 : (a) Salah,MorYakup Manastırı Kilisesi,5.yy (b) Midyat,Mor Abrohom Kilisesi,5.yy.

[4] Planlar Elif Keser tarafından çizilmiştir.

Şekil 4.10 : Hah,Meryem Ana Kilisesi, 7.yy[5].

Mardin'deki dördüncü plan tipi, nadir karşılaşılan merkezi plandır. Deyr-ul Zafaran'daki Mor Ananias Kilisesi ve Hah'taki Meryem Ana Kilisesi bu plan tipine sahiptir (Şekil 4.10). Haç planlı yapılar kubbe ile örtülü iken, diğer plan tiplerine sahip yapılar tonoz örtülüdür (Keser, 2002, s. 99). Beşik tonoz hem Ermeni kiliselerinde, hem de Süryani kiliselerinde en çok kullanılan örtü tipidir. Surp Kevork Ermeni Kilisesi, Surp Hovsep Ermeni Kilisesi, Kırklar Kilisesi ve Mor Yakup Kilisesi'nin üst örtüleri beşik tonoz örnekleri arasındadır (Şekil 4.11). Deyr-ul Zafaran'daki Meryem Ana Kilisesi ve Mor Hananyo Kilisesi'nin örtüsü ise manastır tonozludur. Bu örtü diğer kiliselerin derslik, konut, müştemilat gibi ikincil mekanlarında da kullanılmıştır. Kubbe ise ender rastlanan bir örtü ögesidir. Bölgede yalnızca Deyr-ul Zafaran Manastırı'ndaki Mor Ananias Kilisesi ve Mor Hürmüzd Kilisesi naosları kubbeyle örtülüdür (Şekil 4.12).

Şekil 4.11 : (a) Mardin,Surp Kevork Kilisesi,5.yy (b)Salah,Mor Yakup Kilisesi,5.yy.

[5]Planlar Getrude Bell tarafından çizilmiştir.

Şekil 4.12 : Mardin**,** Mor Hürmüzd Kilisesi.

Mardin kiliselerinin bir çoğunda pencere kullanımı benzer niteliktedir. Kilise ana mekanının ışık almasını sağlayan açıklıklar cepheden iç mekana doğru genişlemektedir. Ancak plan biçimleri aynı olsa da, pencereler, yükseklik ve görünüş olarak farklılaşmaktadır. Süryani kiliselerinde pencereler nişlerin veya bezemeli sövelerin içine yerleştirilmiştir. Mor Petrus ve Mor Pavlus Kiliselerinde pencereler kemer ile taçlandırılmış; Kırklar Kilisesi ve Mor Gabriel Kilisesi'nde bu uygulamadan farklı olarak düz atkı kullanılmıştır (Şekil 4.13). Ancak Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nde basık kemerli pencerelerde bezeme kullanılmamış, pencereler duvarlar ile hemyüz olarak tasarlanmıştır.

Şekil 4.13 : (a) Mardin,Mor Pavlus Kilisesi,20.yy (b) Mardin,Kırklar Kilisesi,6.yy (c) Mardin,Surp Kevork Kilisesi,5.yy.

Kapılar hem Süryani hem de Ermeni dini mimarisinde vurgulanan mimari ögelerdir. Erken dönem yapılarında kapılar daha sade iken, geç dönem (19-20.yy) yapılarında bezeme kullanımı artmıştır. Taş işçiliğinin en nitelikli örneklerine 19.yüzyıl yapılarında rastlanmaktadır. Üç veya altı dilimli kemerler, pilasterler, kesik veya

kesik olmayan korint başlıklar kapıları süslemektedir (Keser, 2002, s. 109). Erken döneme ait Kırklar ve Surp Kevork Kiliselerinin kapıları ile geç döneme ait (20.yy) Mor Pavlus ve Mor Şarbel Kiliselerinin kapıları karşılaştırıldığında bu fark açıkça görülmektedir (Şekil 4.14).

Şekil 4.14 : (a) Mardin,Kırklar Kilisesi,6.yy (b) Mardin,Surp Kevork Kilisesi,5.yy (c) Mardin,Surp Hovsep Kilisesi,19.yy.

Bölgedeki kiliselerin çoğunun 20.yüzyılda eklenen çan kuleleri vardır. Çan kulelerinin gövdeleri genellikle sekizgen planlıdır; kare ve dikdörtgen planlı olanlar da mevcuttur. Mor Şimuni Kilisesi ve Mor Gabriel Kilisesi çan kuleleri sekizgen kulelere örnek olacak niteliktedir (Şekil 4.15 (a) - (b)). Mor Şarbel Kilisesi ve Kırklar Kilisesi çan kuleleri ise kare planlıdır (Şekil 4.15 (c)). Surp Kevork Kilisesi'nin 1915'te yıkılmış olan çan kulesi de kare planlıdır (Şekil 6.23).

Şekil 4.15 : (a) Mardin,Mor Şimuni Kilisesi,6.yy (b) Mardin, Mor Gabriel Kilisesi,7.yy (c) Mardin,Kırklar Kilisesi,6.yy.

5. SURP KEVORK ERMENİ KİLİSESİ

5.1 Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin Tarihçesi

Günümüzde yaygın olarak "Kırmızı Kilise" adı ile anılan Surp Kevork Kilisesi Mardin'deki en eski ibadethanelerden birisidir. Yapının kuruluşu 5. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir (Çerme V. A., 1999, s. 239). 1822'de Piskopos Hovakim Tazbazyan tarafından yaptırılan onarım sırasında Kilise'nin MS. 420 yılında yapıldığına dair, mermer bir kitabe bulunmuştur (Gülyan, 1898). Ermeni Patrikhanesi kaynaklarında 19.yy'a kadar "Surp Krikor Lusavoriç" olanarak tanınan Kilisenin adının sonradan değiştirildiği belirtilmektedir (Çerme T. , 2009, s. 99).

Yapının tarihçesi ile ilgili var olan kaynakların çoğu Ermenicedir. Konu ile ilgili tek bir Türkçe makale bulunabilmiştir. Vartanuş Çerme'nin kaleme aldığı bu makalede "*Mardin Katolik Ermeni Kilise'sinin kurucularından Melkon Tazbazyan, Roma'daki eğitiminden sonra misyonerlik hareketleri için Mardin'e dönmüştür. Mardin'den ayrıldıktan on yıl sonra 1680'de ülkesine dönen Tazbazyan, Surp Kevork Kilisesi rahipleri tarafından kiliseye davet edilmişlerdir. Bu daveti kabul eden Tazbazyan, Gregoryan inancına ait bütün ikonları kiliseden çıkarttırdıktan sonra kiliseye gitmiştir.Bunun üzerine Ermeni cemaati ikiye bölünmüş ve cemaat ile yaşanan sıkıntılar, Tazbazyan'ın kiliseyi terk etmesine neden olmuştur. Bunun üzerine Tazbazyan ve Katolik cemaat Mardin'in batısında yer alan Sırpuhi Varvara manastırına sığınmıştır"* denilmektedir (Çerme V. A., 1999, s. 242). Bu bilgiye dayanılarak 17.yy'da Surp Kevork Kilisesi'nin ayakta olduğu çıkarımı yapılabilir; yalnız yapının biçimi ile ilgili herhangi bir bilgi olmaması Kilise'nin günümüzdeki hali ile o günkü durumunun karşılaştırılmasına izin vermemektedir. Vartapet Husig Gülyan'ın elyezmasında belirttiği üzere, yapı 1822'de tamir edilmiştir (Çerme V. A., 1999, s. 239). Yazılı kaynaklarda geçen "tamir" ve "restorasyon" terimlerinin yeniden inşa anlamında kullanıldığı düşünülmektedir. Bu yapının günümüzdeki mimari biçimine 19.yüzyılda kavuşmuş olduğu düşüncesini pekiştirmektedir.

1915'te yaşanan tehcir sürecinde Mardin bir geçiş bölgesi olmuştur. Ülkenin kuzeyinden güneye göç eden Ermeni ailelerin pek çoğunun yolu Mardin'den geçmiş, bir çok yetim çocuk şehirde kalmıştır (Çerme T. , 2009, s. 101). Bu süreçte Mardin'in yerli halkından olan Ermeniler şehirden gitmiş , yerlerine dışarıdan gelen göçmenler yerleştirilmiştir. Mardin Surp Kevork ve Surp Hosvep Kiliseleri askeri kışla ve tehcirde yetim kalmış çocuklar için yetimhane olarak kullanılmıştır (Sarafian, 1998, s. 266). Bu süreçte Ara Sarafian'a göre kilise'nin çan kulesi yıkılmış, kütüphanesi yakılmıştır. Bu bilgi Mardin Ermenileri tarafından da doğrulanmaktadır. 1915 tehcirinden sonra cemaatinin neredeyse tamamını yitirmiş olan Surp Kevork bir daha kilise olarak kullanılmamıştır. Yapı içerisinde ve cephelerde bulunan Ermenice ve Osmanlıca yazıtlar yüzey kayıpları sebebi ile okunamadığından, tarih araştırmasında veri olarak kullanılamamıştır.

Yaklaşık yüz yıldır işlevsiz olan yapı, 21.09.1979 tarihinde A-1933 GEEAYK (Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu) kararı ile tescillenmiştir. Mardin'de kalan cemaat üyeleri tarafından 2002 senesinde yapılan çalışmada kilise ve yan yapıların damları onarılmış; kilise bu onarım sayesinde ciddi yapısal hasar görmeden günümüze kadar ayakta kalmaştır.

5.2 Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin Mimari Özellikleri

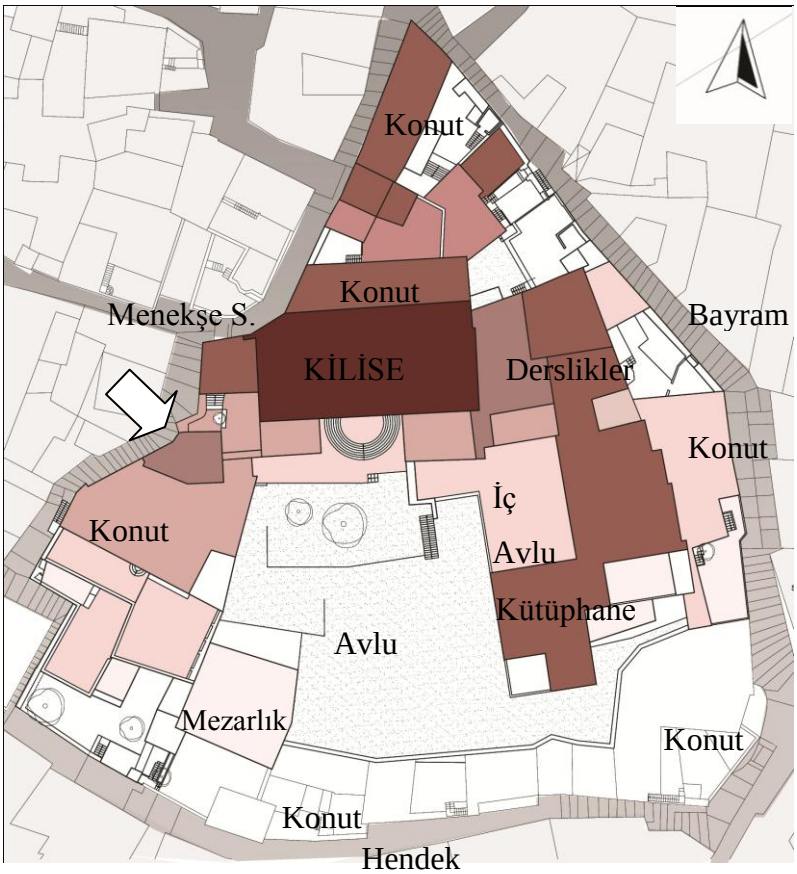
5.2.1 Kentsel konum ve yönelme

Surp Kevork Ermeni Kilisesi, Ulu Cami mahallesinde, şehri doğu batı istikametinde kateden Cumhuriyet Caddesi'nin güneyinde yer almaktadır (Şekil A.2). Üzerinde bulunduğu ve Menekşe, Bayram ve Hendek Sokakla çevrilen yapı adası üçgen planlıdır (Şekil 5.1). 424 Adanın tamamı Ermeni vakfına aittir. Kilise 1 numaralı parselde yer almaktadır (Şekil A.1).

Surp Kevork Kilisesi; dersliklerin, servis alanlarının, konutların ve mezarlığın bulunduğu avlulu bir yerleşkenin içinde yer almaktadır. Yerleşke girişi, yapının batı cephesini çevreleyen Menekşe Sokak'tadır. Yüksek kemerli girişten ulaşılan alçak tonozlu geçitle avluya ulaşılmaktadır. Kilise, konutlar, müştemilat, ahırlar ve mezarlık bu avlu çevresindedir (Şekil 5.2). Kilisenin güneydoğusunda yer alan günümüzde konut işlevi yüklenmiş hacimlerin kilise kapanmadan önce derslik ve kütüphane olarak kullanıldığı bilinmektedir (Ternon, 2002). Bu mekanların açıldığı bir iç avlu bulunmaktadır (Şekil 5.3).

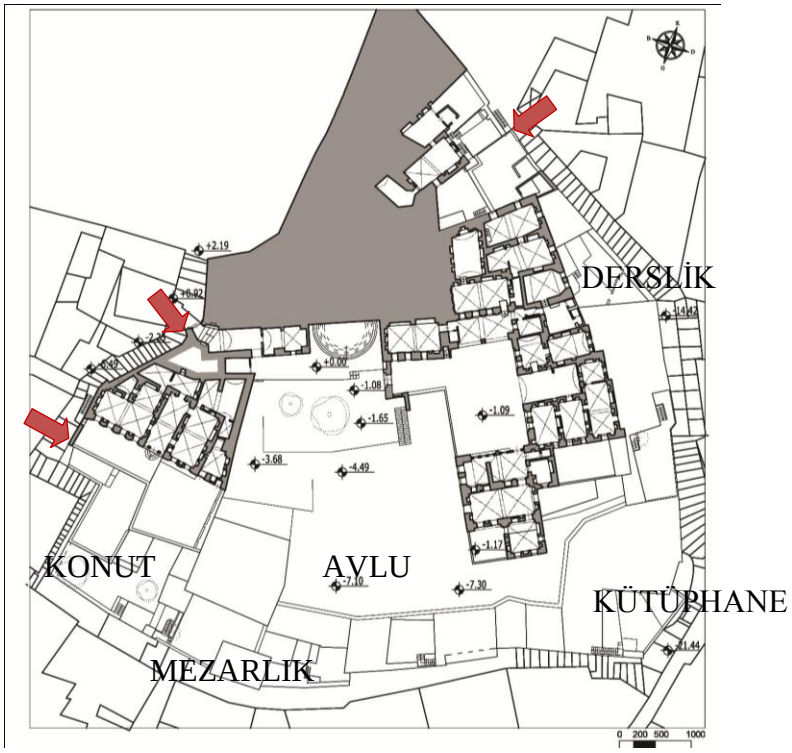
Şekil 5.1 : Mardin uydu fotoğrafı – Surp Kevork Ermeni Kilisesi.

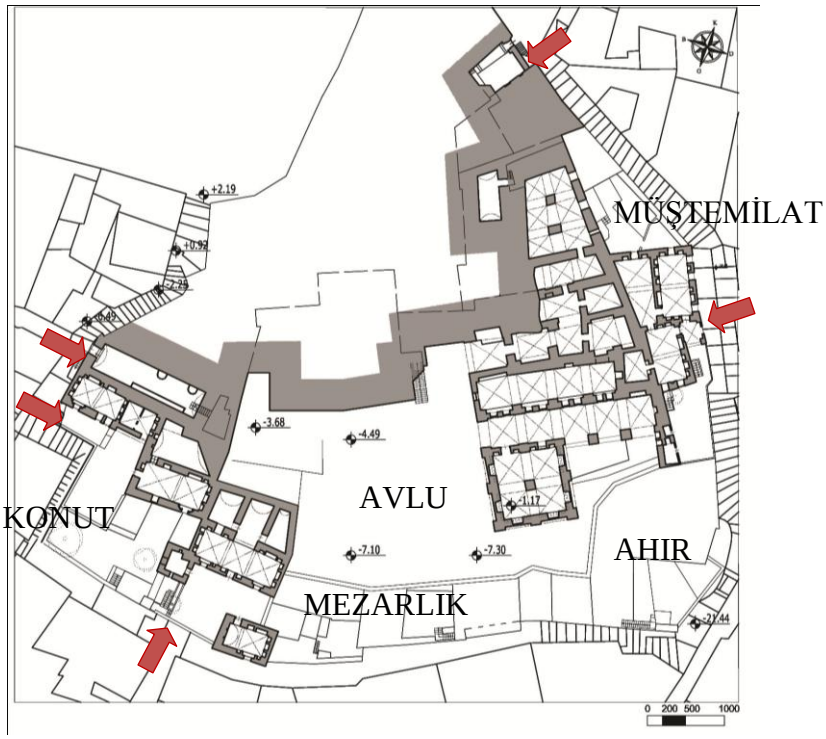
Şekil 5.2 : Surp Kevork Ermeni Vakıf Arazisi -Vaziyet Planı.

Avlunun güney ucunda bulunan mezarlık defineciler tarafından yapılan kaçak kazılar sonucunda harap olmuştur. Mezar taşları yerlerinden oynatılmış ve kırılmıştır.. Kilisenin çevresini saran mekanlar geçmişte papazların ve cemaat mensuplarının yaşam alanları iken, günümüzde kiracılar tarafından kullanılmaktadır. Derslik ve

kütüphaneden konuta dönüştürülen mekanlara kilise avlusundan ulaşılmaktadır. Avlu içerisinden giriş alamayan diğer konutlara Menekşe, Bayram, Hendek sokaklarından girilmektedir. Kütüphane hacminin altında ahır ve müştemilat bölümleri yer almaktadır. Şu anda bu mekânlar depo olarak kullanılmaktadır (Şekil 5.3 - 5.4).

Şekil 5.3 : Surp Kevork Ermeni Vakıf Arazisi +0.00 kotu planı (MAREV,1999).

Şekil 5.4 : Surp Kevork Ermeni Vakıf Arazisi -2.50 kotu planı (MAREV,1999).

5.2.2 Mekan özellikleri

Surp Kevork Ermeni Kilisesi üç nefli, bazilikal planlıdır. Geleneksel Mardin yapılarının çoğunda görüldüğü gibi, bir avlu ve masif kütleyle tanımlanan kiliseyi saran sokaklarda yürürken avlu duvarları ve yapıya bitişik olan konut kütleleri dolayısıyla kilisenin varlığı algılanamamaktadır (Şekil 5.5). Doğu-batı yönünde uzanan kilisenin güney cephesi bir avluya bakmaktadır. Kiliseye giriş bu avludan sağlanmaktadır. Terk edilmiş olan kilisede eşya ve donanım bulunmaması nedeniyle mekân tanımları mimari biçimler üzerinden yapılabilmiştir.

Şekil 5.5 : Sokak görünüşleri – Menekşe Sokak & Bayram Sokak.

Bu kilisede cemaatin kiliseye girmeden önce toplandığı açık mekan olarak tanımlanan (Ahunbay, 1997, s. 873) narteks bölümü yer almamaktadır. Dar sokaklı, merdivenli bu doku batıdan rahat bir girişe olanak vermemiştir. Adyana (naosa) giriş, güney cephenin merkezine konumlanan dairesel planlı merdivenden sağlanmaktadır. (Şekil B.38) Geniş bir sahanlığa açılan kemerli kapı, kilisenin tek girişidir. (Şekil B.39) Adyan, doğu-batı doğrultusunda sıralanan iki dizi paye ile birbirinden ayrılan üç neften oluşmaktadır (Şekil B.47). Doğu uçta yer alan yarımdaire planlı horana (apsise) açılan kemerli kapı açıklıkları ile, pastophoria (protesis ve diakonikon) mekanlarına ulaşılabilmektedir (Şekil B.62). Sadece din adamlarının girebildiği horanın (apsisin) ve yan mekanların döşeme kotu, kilisenin döşemesinden daha yüksektir; böylece işlevsel ayrılık mimari olarak da vurgulanmıştır. Bu kopuşla, pastophoria'un ve horanıın (apsisin) kilise bütününde özelleşmeleri kolaylaşmıştır. (Şekil B.58 (a)) Mevcut durumda bu alanlara diakonikonun önündeki taş basamaklar

ile çıkılmaktadır. (Şekil B.58 (b)) Kilise kütlesi içerisinde diakonikon ve protesis'ten geçilen iki mekân bulunmaktadır. Bu mekânların papaz ve vaftiz odaları olduğu düşünülmektedir. Adyanın (naosun) kuzey bölümünde, yarım daire planlı yan apsis bulunmaktadır. (Şekil B.56 (a)) Bu alanın batı yönünde yamuk planlı bir oda bulunmaktadır (Şekil C.3).

Mekan Tanımları (Sözlük)

Yapı içerisindeki mekanlar tanımlanırken mekanların mimari özellikleri gözönünde bulundurulmuştur. Yazı akışını kolaylaştırmak amacı ile Ermenice kelimeler yerine terminolojik olarak yaygın kullanıma sahip olan terimler kullanılmıştır.

1) Naos : Adyan
2) Apsis : Horan (Khoran)
3) Protesis : Tsakhagoğmyan Seğan
4) Diakonikon : Açagoğmyan Seğan
5) Papaz odası : Avantadun
6) Vaftiz odası : Mıgırdaran

5.2.2.1 +0.50 Kotu Planı (Giriş)

Yerleşkenin sokak ile bağlantısının kurulduğu bu kotta kilisenin servis mekanları ve avluyu üç tarafından çevreleyen konutlar bulunmaktadır (Şekil 5.3).Yerleşke girişi, yapının batı cephesini çevreleyen Menekşe Sokak'tadır (Şekil B.1). Yüksek kemerli girişten ulaşılan tonozlu geçitle avluya ulaşılmaktadır (Şekil B.4). İki kemer ile güneye ,bir kemer ile doğuya açılan bu revaklı mekanın doğu ve güney-doğu kemerleri moloz duvarlar ile kapatılmıştır (Şekil B.27 (b) - B.44). Güney-doğu kemeri ise kısmen kapatılarak avluya geçiş, bırakılmıştır. Kapatılan bu mekan günümüzde kümes olarak kullanılmaktadır. Geçit içerisinde iki adet kapatılmış kapı bulunmaktadır (Şekil B.3 - B.5 (b)). Bu mekanların başka girişleri olmadığı için içlerine girilememiştir.

+0.50 kotunda revaklı girişin doğusunda, kilise'nin güneyinde konumlanmış olan hacim günümüzde konut olarak kullanılmaktadır (Şekil C.2). Zemin döşemesi, pencere doğramaları değiştirilmiş, ek hacimler eklenerek büyütülmüştür (Şekil B.90). Eğimli bir topoğrafya üzerinde bulunan avlu taş setlerle kademelendirilmiştir (Şekil B.9).

Avlunun -4.50 kotunda tahrip edilmiş bir mezarlık bulunmaktadır. Bu kottan avlunun doğusunda bulunan ahır ve müştemilata da ulaşılabilinmektedir.

5.2.2.2 Naos (Adyan)

Adyan, 10 x 19 m boyutlarında, dikdörtgen planlı bir alandır. Avlu girişi +0.00 m olarak kabul edildiğinde, naos döşeme kotu +2.02 m'dir (Şekil C.9 (a)). Üç neften oluşan bu kilisede, mekan bölümlenmesi 95x95 cm kesitindeki payeler ile sağlanmıştır (Şekil B.46). Doğu-batı yönündeki paye aralıkları 250 cm'dir (Şekil C.11 (b)). Güney ve kuzey nef açıklıklıkları 240 cm, orta nef açıklığı 370 cm'dir (Şekil C.9).

Adyanın güney duvarında 6 adet kemerli niş bulunmaktadır (Şekil C.12 (a)). Bu nişlerden dördü 270 cm eninde ve sivri kemerli iken, batı yönündeki iki niş 180 cm genişliğinde ve basık kemerlidir. Niş derinliği bu altı nişte de 42cm'dir. Yapının girişi güney duvardaki doğu yönünden üçüncü nişin içerisindedir (Şekil B.48 (b)). Özgün kapı yok olmuş yerine mevcut demir kapı konulmuştur. Kapı açıklığı 130 cm'dir. Kapının iki yanındaki sivri kemerli nişlere pencereler yerleştirilmiştir. Pencereler cepheden içeriye doğru genişlemektedir. Açıklık cephede 136 cm, içeride 217 cm'dir (Şekil B.49 (a)). Demir parmaklıklar ile korunan bu pencereler adyanın (naosun) ana ışık kaynağıdır. Özgün doğramaları mevcut değildir. Ana girişin doğusunda bulunan pencere sekisinin altında bir niş (Şekil B.49 (b)), batıda bulunan pencerenin altında üç dikdörtgen planlı niş bulunmaktadır (Şekil B.50 (c)). Güney duvarın batı ucundaki nişte yapının bitişiğindeki konut kütlesine bağlantı sağlayan bir kapı izi bulunmaktadır (Şekil B.51 (b)). Bu açıklık günümüzde moloz taş örgü ile kapatılmış durumdadır.

Adyanın güney nef batı duvarında, müştemilata açılan 72 cm genişliğinde bir geçit bulunmaktadır (Şekil B.52 (a)). Orta nefte ise içi moloz ile doldurulmuş 94 cm eninde bir niş bulunmaktadır (Şekil B.53 (a)). Adyanın kuzey duvarında ise iki adet sivri kemerli açıklık bulunmaktadır. (Şekil C.10 (b)) Bu açıklıklardan batı yönünde olan moloz taş ile örülerek arkasında müştemilat oluşturulmuştur (Şekil B.55). Diğer açıklık ise girişin karşısında yer almaktadır. Yan apsis bu açıklık ile naosa bağlanmaktadır (Şekil B.56 (a)). Bu duvarda bir kandillik (29x19cm) ve sivri kemerli bir niş (66x41cm) bulunmaktadır (Şekil B.56 (b)). Döşemeden 70 cm yukarıda olan nişin yüksekliği 121 cm'dir.

Adyanın güney duvarında bulunan alt pencerelerin dışında adyanın batı duvarında üç adet tepe penceresi bulunmaktadır (Şekil C.9 (b)). Her biri bir nefe yerleştirilmiş olan bu pencereler mekânın aydınlanmasını sağlamaktadır.

Zemin döşemesi taş kaplı olan adyanın girişini tanımlayan kare planlı alanın zemin kotu adyan özgün zemin kotundan 12 cm daha düşüktür (Şekil C.9 (a)). Ancak kilise bütününe bakıldığında özgün zemin kotunun mevcut toprak ve moloz yığınları ile 20-30 cm yükselmiş olduğu görülmektedir. Ayrıca adyan güney duvarında adyanın batısında define aramak için yapılan kaçak kazılar ile döşemenin bir kısmı ve batı duvarı tahrip edilmiştir (Şekil B.54 (a)).

5.2.2.3 Koro ve Apsis (Horan)

Erken Hıristiyanlık döneminden itibaren kutsal mekan olarak tanımlanan horan (apsis), Surp Kevork Kilisesinde yarım daire planlıdır. Genişliği 336 cm olan horanın (apsisin) yayı dış cepheye yansıtılmamıştır (Şekil B.35 & B.59). Horanın (apsisin) önünde bulunan dikdörtgen planlı koro alanının eni 370 cm, derinliği 340 cm'dir. Koro ve horan (apsis) döşemesi adyandan (naostan) 108 cm yüksektedir (Şekil B.58 (a)). Bu fark, din adamları ve cemaatin net olarak ayrılmalarını sağlamaktadır. Adyandan (naostan) koro bölümüne erişimi sağlayan bir merdiven bulunmamaktadır; bu iki mekan arasındaki bağlantı diakonikon üzerinden gerçekleştirilmektedir.

Koro ve horanı (apsis) adyandan (naostan) ayıran diğer bir mimari eleman her üç nefte de bulunan bezemeli kemerlerdir (Şekil B.59). Bu kemerler kiliselerde ana nefi apsis kesiminden ayıran ikonostasisi andırmaktadır. Geleneksel olarak ikonostasis ikonlarla bezeli ve yerden iki üç metre yükselen bölme duvarıdır (Sözen, İkonostasis, 2005, s. 112). Ancak Surp Kevork'ta bulunan ayrıcı kemerlerin üzerinde herhangi bir ikonaya rastlanmamaktadır. İkonostasisin tarihsel olarak öncülü olan templon formundaysa mekanları birbirlerinden ayırmak için ahşap paneller ya da kolonlar arası perdeler kullanılır (Kazhdan, 2003). Fakat Surp Kevork'taki kemerlerde perde taşıyan herhangi bir elemana dair iz de bulunmamaktadır. Bu durumda taşıyıcı vasfı olmayan bu kemerlerin ayırıcı işlevi kesin olmakla birlikte hangi isimle anılacakları belirsizliğini korumaktadır.

Horan (apsis) yayının ortasında taş bezemeli ve kemerli ışıklık bulunmaktadır (Şekil B.60 (a)). Dış cephedeki açıklığı 14 cm olan ışıklığın içerideki genişliği 60 cm'ye ulaşmaktadır. Zaman içinde cephedeki açıklık kapatılmış, ışıklık bir nişe dönüştürülmüştür (Şekil B.60 (b)). Hıristiyanlık öncesinde Şemsi olan Ermenilerin geleneklerinin devamlılığını içeren bu uygulama, aynı zamanda Hz. İsa'nın doğudan geleceği inancının ışıkla vurgulanarak, mimariye yansıtılmasıdır (Seyfeli, 2010, s. 155).

Koro alanının kuzey ve güney duvarlarında iki kapı açıklığıyla güneydeki diakonikon ve kuzeydeki protesis mekânlarına geçiş sağlanmaktadır (Şekil B.62). Koronun kuzey duvarında yer alan dikdörtgen planlı küçük nişler üst üste konumlanmaktadır (Şekil C.11 (a)).

5.2.2.4 Protesis (Tsakhagoğmyan Seğan)

Kilisede Mes ayini için kullanılan malzemenin (şarap-ekmek) hazırlanması ve saklanması işlevine hizmet eden (Sözen, 2005, s. 196) bu mekân horanın (apsisin) kuzeyinde konumlanmaktadır (Şekil C.3). Mekan dikdörtgen (290x520 cm) planlıdır. Zeminde yapılan kaçak kazılar nedeniyle döşeme taşları yer yer sökülmüş, mevcut taşlar kırılmıştır (Şekil B.68 (b)). Diakonikonun simetriği olan bu mekâna koro alanından ve vaftiz odasından iki ayrı geçiş mevcuttur (Şekil C.8 (b)). Vaftiz odasına geçiş sağlayan kapı açıklığı moloz taş örgü ile kapatılmıştır (Şekil B.67 (b)). Doğu duvarında diakonikondakine benzer şekilde sivri kemerli bir niş bulunmaktadır. (Şekil B.67 (a)) Kemerin yüksekliği 365 cm'dir. Tepe penceresi kemer üst kotundan 23cm yükseğe oturtulmuştur. (Şekil C.8 (a)) Mekanın güney ve kuzey duvarlarında dikdörtgen planlı 48x58 cm (60 cm yüksekliğinde) iki niş bulunmaktadır.

5.2.2.5 Diakonikon (Açagoğmyan Seğan)

Horanın (apsisin) güneyinde yer alan ve papazların kıyafetleri ile ayin sırasında kullanacakları malzemeleri koydukları bu mekân (Ahunbay, 1997, s. 873) dikdörtgen (283x490 cm) planlıdır (Şekil C.3). Diakonikon aynı zamanda adyandan (naostan) horana (apsise) ulaşımı sağlamaktadır. Döşeme kotu +3.27 olan diakonikona naostan (+2.23) iki taş basamak ile çıkılmaktadır (Şekil B.58 (b)). Mekânın kuzey duvarında koro bölümüne açılan, güney duvarında ise papaz odasına açılan birer kapı bulunmaktadır (Şekil C.8 (a)).

Diakonikonun doğu duvarında sivri kemerli bir niş bulunmaktadır (Şekil B.63 (a)). Yapım tekniği koro ve pastophoria mekanlarında bulunan ayırıcı kemerler ile aynı niteliktedir. Kemer içerisinde dikdörtgen planlı bir niş bulunmaktadır (Şekil C.8 (b). Duvar taş örgüsünün içine yerleştirilmiş olan bu nişin işlevi bilinmemektedir. Kemerin 38 cm üzerinde bir tepe penceresi yer almaktadır (Şekil B.63 (a)). Bu pencere de diğer pencereler gibi içeriye doğru genişlemektedir.

5.2.2.6 Yan apsis

Adyanın kuzeyinde yer alan yarım daire (r:170 cm) planlı bu mekandan hem vaftiz odasına, hem de depoya geçilmektedir (Şekil B.70 (b) & B.71). Ana girişin karşısında bulunan basık tavanlı yan apsisin yarım kubbe ile örtülü kısmı alçı kabartmalar ile ön bölümden ayrılmıştır (Şekil B.69 (b)). Bu kısımda var olan mimari elemanın ikonaların sergilenmesi ya da vaftiz kurnasının yerleştirilmesi amacı ile kullanıldığı düşünülmektedir. (Şekil B.70 (a)) Bu eleman da yapıda para, değerli eşya aramak amacıyla yapılan kazılar sonucunda tahrip olmuştur (Şekil C.9 (a)). Aynı şekilde döşeme de kazılmış; yerde çukurlar ve moloz yığınları oluşmuştur.

5.2.2.7 Depo

Yamuk planlı (388x411 cm) olan bu mekân, güneyde naos ve doğuda yan apsis mekanlarına açılan kemerlerin moloz taş ile kapatılması sonucu bağımsız bir mekan haline gelmiştir (Şekil C.3). Depo amacı ile kullanılan mekanın kuzey duvarı ana kaya üzerine örülmüştür (Şekil B.73 (b)). Bu duvar yüzeyinin önünde boydan boya 90 cm genişliğinde bir taş seki uzanmaktadır (Şekil B.74).

5.2.2.8 Vaftiz odası (Mıgırdaran)

Vaftiz ayinlerinin veya ayin hazırlıklarının yapıldığı bu mekân, birçok kilisede olduğu gibi, adyanın (naosun) kuzeyinde yer almaktadır (Şekil C.3). Hem protesis, hem de yan apsisten giriş alan bu mekân dikdörtgen (3.91x10.86 m) planlıdır (Şekil B.75-76). Zemindeki taş kaplamanın yarıya yakını sökülmüştür (Şekil B.82). Oda doğudaki tek pencereden ışık almaktadır (Şekil B.78 (a)). "*Vaftiz mekânlarında, ayin sırasında kullanılan suyun saklandığı vaftiz kurnaları bulunur. Erken dönemde yetişkin vaftizi ağırlıkta olduğu için, suya batmayı kolaylaştıran büyük boyutlarda, yere gömülü havuzlar tasarlanmıştır. Daha geç dönemde çocuk vaftizlerinin çoğalması havuzların yerine kurnaların kullanılmasına neden olmuştur*" (Sümer, 2006, s. 22). Pencere sekisinin içerisinde yer alan kurnaların vaftiz için kullanıldığı düşünülmektedir (Şekil B.80). İki kademeli olan kurnaların üstte olanı dairesel (r: 20 cm), alttaki ise kare planlıdır (40x40 cm). Üst kurnadan alt kurnaya akan su, alt kurnadan cephe yüzeyinde tasarlamış olan açık su oluğu ile doğrudan toprağa karışmaktadır (Şekil B.37 (b)). Lokma demir şebekeler kullanılan pencerenin iki tarafında simetrik olarak iki niş bulunmaktadır (Şekil C.8 (a)). Alçı kabartmalar ile süslenen nişler yerden 96 cm yüksekliktedir (Şekil 78 (a)). Paln ölçüleri 30x40 cm

olan nişler 65cm yüksekliğindedir. Odanın kuzey duvarı ana kaya üzerine örülmüştür. (Şekil B.82) Ana kaya yerden 115 cm yükseklikte bitmekte, moloz örgü bunun üzerinden devam etmektedir. Kuzey duvarda tonoz araları taş duvarlar ile düzgün dikdörtgen boşluklar elde edilecek şekilde sonradan örülmüştür (Şekil C.10 (a)). Bu duvarın doğu ucunda yerden 18cm yüksekliğinde, dikdörtgen planlı (57x78cm) sivri kemerli bir niş bulunmaktadır (Şekil B.83 (b)). Bu niş doğu cephesindeki nişlerden farklı olarak 210 cm yüksekliğindedir. Odanın batı duvarında yan apsise geçişi sağlayan basık kemerli bir kapı ve sivri kemerli dikdörtgen planlı (45x85cm) bir niş bulunmaktadır. (Şekil B.75) Nişin iç yüksekliği 250 cm'dir.

5.2.2.9 Papaz odası (Avantadun)

Kilisenin ana kütlesinin güney doğu köşesine bitişik olan papaz odasına diakonikondan girilmektedir. (Şekil C.3). Dikdörtgen planlı olan mekânın (461x 690 cm) güney ve batı duvarları ortalama 100 cm kalınlıkta iken, doğu duvarı 65 cm'dir. Bu, doğu duvarının sonradan değiştirilmiş olduğu düşüncesini doğurmaktadır. Mekanın güney cephesinde iki, batı cephesinde bir adet pencere bulunmaktadır (Şekil C.12 (b)). Pencere genişlikleri 75 cm'dir. Pencerelerdeki ahşap doğramalar sonradan takılmıştır (Şekil B.86). Özgün doğramalar ile ilgili bir iz bulunamamıştır. Mekanın doğu duvarı üzerinde bulanan kapatılmış pencerenin (Şekil B.87) yüksekliği ve biçimi diğerlerine benzememektedir. Mekânda altı adet dikdörtgen planlı niş bulunmaktadır (Şekil B.84-85). Nişler pencerelerin iki tarafına gelecek şekilde, güney ve batı duvarlarda konumlanmaktadır. Derinlikleri 35 cm olan nişlerin genişlikleri birbirinden farklıdır. Güney duvardaki nişler 62 cm iken, batı duvarındakiler 75 cm genişliğindedir. Döşemeden 27 cm yukarıda olan sivri kemerli nişlerin yükseklikleri 120cm'dir (Şekil C.8 (b)).

5.2.3 Cepheler

Geleneksel Mardin mimarisinin başlıca yapı malzemesi olan kireç taşı, ocaktan çıktıktan hemen sonra testere ile dahi kesilebilecek kadar yumuşaktır, işlenmeye ve uygulamaya elverişlidir (Alioğlu, 2000, s. 103). Mardin'i Mardin yapan bu taşla inşa edilen yapılar, taşın rengiyle aynı olan tepeyle ve çevreleyen araziyle bütünleşmektedir (Özbek, 2004, s. 69). Bu bütünlük içerisinde yer alan olan Surp Kevork Kilisesi yalın bir cephe tasarımına sahiptir. Yapının sokak ile kurduğu ilişki avlu duvarları ile sınırlı kalmakta; kilise cepheleri sokaktan görünmemektedir. (Şekil

B.6-7). Kilise'nin güney ve doğu cepheleri çevreden görülebimekte; kuzey cephesi ise bitişik nizam dolayısıyla arada kalmaktadır. Kilise'nin bütün cephe yüzeylerini dönen dikdörtgen kesitli (11cm kalınlığında) taş silme kuzey cephede kesilmektedir. Bu cephenin yalnız komşu yapıların üzerinde yükselen parapet duvarı açıkta kalmaktadır (Şekil B.32).

5.2.3.1 Doğu cephesi (Şekil C.6 (a))

Yapının doğu cephesi iç mekândaki biçimsel değişimlerden bağımsız, yalın bir duvardır (Şekil B.32). Bu duvar protesis hizasında kırılarak, 40cm geri çekilmektedir (Şekil B.33). Apsis ve pastoforion mekanlarını cephede vurgulanmamıştır. Bu uygulama Suriye, Ermenistan ve Gürcistan'da erken (5.yy) dönemden itibaren yaygındır (Bayram, 2005, s. 97). Kilise doğu cephesi üst kotu tüm cephede +10.96 iken zemin kotları çevre özelliklerine göre farklılaşmaktadır. Apsis ve pastoforium hücrelerinin doğu cephesi bitişik nizam konut kütlesi damı üzerinde başlayıp 6.08 m yükselmektedir (Şekil C.6 (a)). Vaftiz odası doğu cephesi ise konut iç avlusundan başlayıp 13.45 m yüksekliğinde sona ermektedir. Mimari özellikler bakımından Suriye anıt mimarisi ile ortak noktalara sahip olan yapının apsis duvarında kapatılmış bir ışıklık bulunmaktadır (Şekil B.35). Bu ışıklığın iki yanında bulunan diğer açıklıklar ise diakonikon ve protesisin ışıklıklarıdır (Şekil B.35-36). Birbirinden farklı boyutta olan bu açıklıkların döşemeden yükseklikleri de farklıdır (Şekil C.6 (a)). Apsis ışıklığı yerden 30 cm yüksekte iken, Diakonikon ışıklığı 60 cm yüksektedir. Protesis ve Diakonikon'un doğu cephesine açılan demir parmaklıklı tepe pencereleri de birbirlerinden farklı kotlara oturtulmuştur. Çevreleri kesme taş olan bu açıklıklar moloz taş örgülü duvarın içerisine özensiz bir uygulama ile yerleştirilmişlerdir (Şekil B.35).

Vaftiz odasının taş örgüsü ile naos taş örgüsünün birbirlerinden bir düşey derz ile ayrıldığı gözlenmiştir (Şekil B.36). Bu duvarda basık kemerli, demir lokma parmaklıklı bir pencere açıklığı bulunmaktadır (Şekil B.37 (a)). Vaftiz odasının üzerinde bir kat daha olduğu gözlemlenmektedir. Bu kat kiliseye bitişik inşa edilmiş olan, girişini Menekşe sokaktan alan bağımsiz bir konuta aittir. Yapı malzemesinin gözle görülür şekilde yapım yılını yansıtmayışı kronolojik sıralamada sıkıntı yaratmaktadır. Konutun çatı kotunun kilise çatısından farklı oluşu, iki yapının birbirinden bağımsız, farklı zamanlarda yapıldığını düşüncesini pekiştirmektedir (Şekil B.36). Ayrıca vaftiz odası cephesi kaba yonu taş örgülüyken üst katındaki

konutta kesme taş kullanıldığı görülmektedir (Şekil B.37 (a)). Bu veri yapıların farklı aşamalarda inşa edildiği düşüncesini desteklemektedir.

5.2.3.2 Batı cephesi (Şekil C.6 (b))

Surp Kevork Ermeni Kilisesi ana duvarları Menekşe Sokak cephesinden algılanamamaktadır. Batı cephesinde yerleşke avlu duvarı ve ana giriş yer almaktadır. Avlu duvarı yüksekliği 5.60 m'dir. Kilise batı cephesine bitişik konut kütlesinin sokak cephesi köşelerde kesme taş arada kaba yonu taş örgülüdür. Kiliseye ait olan arazinin çevre duvarları da kesme taş arası kaba yonu taş örülüdür. Konutlar sağır duvarlarla sokaktan ayrılmıştır (Şekil B.6-7).

Batı cephesinde, sivri kemerli bir niş içerisine yerleştirilmiş, üç dilimli bir kemer ve altında basık kemerli bir kapı bulunmaktadır (Şekil B.1). Sağır duvarlar arasında, sokağın köşe yaptığı bir noktada beliren kapı Mardin evlerinin sokak kapılarından çok farklı değildir. Fakat sokaktaki diğer kapılardan daha anıtsal bir görünüme sahiptir. Ahşap kapı bölgede yaygın olarak kullanılan dövme demir levhalar ve kabaralar ile kaplanmıştır (Şekil C.14). Kapı kemerinin yüksekliği 240 cm'dir (Şekil C.6 (b)). Bu duvar yüzeyinde, giriş kapısının üzerinde demir parmaklıklı dikdörtgen (46x67cm) pencere bulunmaktadır (Şekil B.2).

5.2.3.3 Kuzey cephesi

Yapının kuzey cephesi bu yüzdeki duvara bitişik konut kütlesi nedeniyle görünmemektedir. Komşu yapının çatı kotunun düşük olması sonucu kilisenin yalnız parapet hizası gözlemlenebilmektedir (Şekil B.32).

5.2.3.4 Güney cephesi (Şekil C.7)

Kilisenin girişinin yer aldığı bu cephe üç farklı kütlenin bir araya gelmesi ile oluşmuştur (Şekil B.24). Cephenin ortasında adyanın (naosun) güney cephe duvarı yer alır; adyanın (naosun) doğu ve batısında servis mekânlarına ait cepheler öne çıkmaktadır. Kilise 11.42 m yüksekliğindedir, üst kotu +11.19'dur. Doğuda yer alan servis kütlesi 8.50 m, batıdaki 7 m yüksekliğindedir. Batıda yer alan kütle (+7.04) ile doğu kütlesinin (+7.37) üst kotları aynı seviyelerde iken, kütleler arasındaki farkın sebebi batı kütlesinin 0.00 kotuna , doğu kütlesinin -1.05 kotuna oturtulmuş olmasıdır (Şekil C.7).

Kilise ana kütlesi 1.5m yüksekliğe kadar (+0.25 - +1.75 kotları arası) moloz taş ile örülmüştür (Şekil B.39). Silme hizasına kadar kesme taş ve kaba yonu taşın bir arada kullanıldığı görülmektedir (Şekil B.30). Doğu cephede de gözlemlenen kesme taş örgü aralarının kaba yonu taş ile doldurulduğu bu örgü sistemi yörede yaygındır. Mardin Kalesi'nde ve Dara harabelerinde de gözlemlemiş olduğumuz bu örgü sistemi antikçağdan günümüze kadar gelmiştir (Şekil 5.1 - 5.2). Yapıların köşelerinde ve belli aralıklarla (~150 cm) duvar yüzeyinde kullanılan kesme taş örgü duvarı güçlendirmektedir.

Şekil 5.6 : Mardin Kalesi'nde kesme taş arası kaba yonu taş örgü sistemi.

Şekil 5.7 : Dara harabeleri kesme taş arası moloz taş örgü sistemi.

Surp Kevork Ermeni Kilisesi güney cephesinde iki pencere ve giriş kapısı bulunmaktadır. Cephede göze çarpan bir diğer mimari eleman ise dairesel planlı taş merdivendir (Şekil B.39). Merdiven sahanlığı, ana kiriş kapısını merkeze alacak şekilde konumlanmıştır (Şekil C.3). Kilise giriş kapısı iki kademeli bir kompozisyona sahiptir. Sivri kemerli niş içerisine yerleştirilen basık kemerli kapı, cephede taş bezeme işçiliğinin gözlemlendiği tek elemandır. İnce profilli sivri kemer, dişli profilli başlıklara oturtulmuştur (Şekil B.97 (a)). Kapı yüksekliği 230cm'dir. Kapı'nın iki yanına simetrik olarak yerleştirilen pencereler cephenin geri kalanı ile özdeş bir sadeliğe sahiptir (Şekil B.31 (a)). Basık kemerli pencerelerin gerek duvar örgüsündeki değişiklikler, gerek biçimsel özellikleri, gerekse metal parmaklıklar 19.yüzyıl restorasyonuna ait olduklarını düşündürmektedir.

Ana girişin doğusunda papaz odası ve konutun oluşturduğu iki katlı servis kütlesi bulunmaktadır. Tamamı kesme taş ile örülen cephe üst katta papaz odasının, alt katta konutun cephe kesimlerinden oluşmaktadır (Şekil C.8 (a)). Cephe yüksekliği 8.50m'dir. Cephede üstte iki pencere olmak üzere toplam beş pencere bulunmaktadır (Şekil B.29). Zemin kattaki üç pencere demir parmaklıklıdır. Papaz odası pencerelerinde ise parmaklık bulunmamaktadır. Ancak pencere sövelerinde bulunan parmaklık izleri, demir parmaklıkların sökülmüş olduğunu göstermektedir (Şekil B.101). Zemin kat pencerelerinin üzerinde, merkezi olarak yerleştirilmiş üç tepe penceresi bulunmaktadır. Bu pencereler günümüzde kapatılmış durumdadır (Şekil B.29). Kütlenin doğusunda cepheye bitişik bir merdiven kovası bulunmaktadır. Basık kemerli kapıdan geçilerek dama çıkış sağlayan merdivene ulaşılmaktadır. Kütlenin batı cephesinde ise papaz odasının bu yüzdeki demir parmaklıklı bir penceresi bulunmaktadır (Şekil B.28-41).

Ana girişin batısında günümüzde konut ve kümes işlevleri yüklenmiş iki katlı servis kütlesi bulunmaktadır (Şekil C.12 (b)). Cephe yüksekliği 7.00 m'dir. Bu iki katlı kütlenin zemin kat cephesinde kullanıcılar tarafından kapatılmış iki adet sivri kemerli açıklık bulunmaktadır (Şekil B.27 (b)). Kilise avlusuna sokaktan giriş sağlayan alçak tonozlu geçitin bağlandığı bu kemerli mekanda oluşturulan kümes girişin özgün niteliğini tamamen bozmuştur. (Şekil C.12 (b)). Avluya açılan sivri kemerli açıklığın yarısı kapatılarak kümese dahil edilmiştir. Tamamı kapatılmış olan diğer açıklığın yeni duvarında kümesin aydınlanması için bir pencere bulunmaktadır. Kütlenin üst kat cephesinde de kapatılmış sivri kemerli bir açıklık gözlemlenmektedir (Şekil B.27 (a)). Tamamı kesme taş örülü olan bu duvarın batı köşesi moloz taş örgülüdür (Şekil

B.27 (a)). Zemin kattaki iki kemerin arasındaki kesme taş örgüde bir boşluk bulunmaktadır. Buradan bir yazıtın sökülmüş olduğu düşünülmektedir (Şekil B.27 (b)).

Kilise'nin bütün cepheleri dikdörtgen kesitli (8x11cm) bir taş silme ile sonlanmaktadır. Fakat kilisenin doğusunda yer alan kütlede diğerlerinden farklı olarak dikdörtgen kesitli taş silmenin altına eşit aralıklarla profilli taş konsollar yerleştirilmiştir (Şekil B.28). Mardin'de her yapının saçak silmesinin üzerinde bir parapet olduğu bilinmektedir. Bu yapıda da ana kilise kütlesinde 3, diğer kütlelerde 2 sıra olmak üzere kesme taş ile örülmüş parapetler mevcuttur (Şekil C.7). Mardin 'de çatılarda toplanan yağmur sularının akışını sağlamak amacı ile parapet aralarına taş çörtenler yerleştirilmiştir. Surp Kevork Kilise damlarında sadece bir adet çörtene rastlanmıştır. Bu çörten batıda yer alan servis kütlesinin doğu cephesinden görülebilmektedir (Şekil B.129). Ancak günümüzde işlevini yitirmiştir. Yapıda mevcut olan diğer çörtenlerin 2002'de yapılan onarım sırasında kaldırıldığı düşünülmektedir.

5.2.4 Yapısal Özellikler

5.2.4.1 Duvar ve Payeler

Surp Kevork Ermeni Kilise'sinin düşey taşıyıcı elemanları duvarlar ve payelerdir. Yapının temel sistemi ile ilgili herhangi bir araştırma kazısı yapılmamış olduğu için temel boyutları ve derinliğiyle ilgili somut bir veri bulunmamaktadır. Ancak yapının naos ve vaftiz odası kuzey duvarlarında ana kaya hizası gözlemlenmektedir (Şekil B.54 (a) - 82). Yapı duvarları ana kaya üzerine moloz taş örülerek inşa edilmiştir (Şekil C.10 (b)). Kilise duvarları çift cidarlıdır. Yapı içerisinde moloz ve kaba yonu taş kullanımı hâkimdir. Ancak adyanın (naosun) güney duvarı, apsis ve pastophoria arasındaki bölme duvarları kesme taş ile örülmüştür (Şekil B.50 - 62). Yapının dış duvar kalınlığı kilise ana mekanında 116 cm iken vaftiz odasının doğu cephe duvarı 98 cm'dir. Ayrıca apsis ve pastophoria mekânlarının doğu cephe duvarları biçimsel değişiklikler sebebi ile farklı kalınlıklarda (40-50 cm) örülmüştür. Kilise dış duvarları ise hem güney, hemde doğu cephesinde gibi kesme taş örgüsü sadece köşelerde ve belli aralıklarla (~150 cm) duvar yüzeyinde kullanılmıştır. Cephenin geri kalanı ise kaba yonu ve moloz taş ile örülmüştür. Kesme taş ve moloz taşın bu

şekilde birlikte kullanımına Mardin'deki pek çok yapıda rastlanmaktadır. Yani mevcut örgü sistemi yörede yaygın bir yapım tekniğine işaret etmektedir.

Yapıya farklı dönemde eklendiği düşünülen papaz odası ve konut kütlelerinin hem iç, hem cephe duvarları kesme taş ile örülmüştür (Şekil B.28 - 87). Bu mekanların dış duvar kalınlıkları 100 cm civarındadır.

Kilise ana mekânında iki sıra halinde sıralanan (Şekil C.3) 95 x 95 cm ölçülerindeki payeler kesme taş örgülüdür.

5.2.4.2 Kemerler ve Örtü

Surp Kevork Ermeni Kilisesinde iki farklı örtü sistemi kullanılmıştır. Naos ve onun devamı niteliğindeki pastophoria mekânları beşik tonoz örtülüdür (Şekil B.52-53-58). Vaftiz ve papaz odası ile depo çapraz tonoz ile örtülmüştür (Şekil C.3). Naos orta nef tonozu (h:7.81m) yan nef tonozlarından (h:6.90) 90 cm daha yüksektir (Şekil C.9 (b)). Mekan yüksekliği orta nefte 7.81m'dir. Orta nef tonozu kesme taş örgülüdür (Şekil B.91) ancak batıdaki son güçlendirme kemerinden sonrası moloz taş örgülüdür (Şekil 5.8). Kuzey nef tonozunun ise tamamı moloz taş örgülüdür (Şekil B.93(b)). Güçlendirme kemeri bulunmayan bu tonozda, paye hizalarında kesme taş örgü uygulanmıştır (Şekil 5.8). Güney nef tonozunda ise hem kesme taş, hem de moloz taş örgü birlikte kullanılmıştır (Şekil B.93 (a)). Protesis ve diakonikon mekânları kuzey ve güney nef tonozlarının uzantısı ile örtülmektedir. Ancak orta nefte durum farklıdır (Şekil C.11 (b)). Koro mekanının tonozu orta nef tonozundan 52cm daha aşağıdadır. Horan (apsis) ise yarım kubbeyle örtülüdür. (Şekil B.60 (a)).

Şekil 5.8 : (a) Orta nef tonozu (b) Kuzey nef tonozu paye hizalarında kesme taş örgü.

Dikdörtgen planın ucu yarım daire ile kapanan yan apsiste plan şeması üst örtüye de yansımıştır. Üst örtüsü belli bir hizaya kadar beşik tonoz iken sonrasında yarım daire kubbe ile tamamlanmıştır (Şekil C.9 (a)). Bu geçişte alçı bir profil bulunmaktadır (Şekil B.69 (b)).

Naos ve apsis bölümlerinin aksine papaz odasının üst örtüsü çapraz tonozdur (Şekil C.8 (a)). İki çapraz tonozla örtülü mekanın yüksekliği 321 cm'dir. Aynı şekilde vaftiz odasında da çapraz tonoz kullanışmış (Şekil B.82); mekan üç tonoz ile örtülmüştür (Şekil C.10 (a)). Mekan yüksekliği 382 cm'dir. Çapraz tonoz örtülü bir diğer mekan yan apsis'in batısındaki depodur.

Surp Kevork Ermeni Kilisesinde naosta beşik tonozların yükünü payelere ileten sivri kemerler bulunmaktadır (Şekil B.46). Kemer açıklığı 180 ile 245 cm arasında değişmektedir. 95 x 95 cm'lik payeler üzerine oturan kemerlerin yüksekliği ayak hizasından itibaren 185 cm'dir.

Kilisede bulunan diğer kemer çeşidi güçlendirme kemerleridir. Orta nef tonozunu destekleyen güçlendirme kemerleri, taş konsollar ile paye hizalarına oturtulmuştur (Şekil C.11 (a)). Tonoz başlangıç noktası ile kemer, yontma taş korniş ile bütünlenmiştir (Şekil B.47).

Kilisenin toprak damı (Şekil B.94) 2002 senesinde gerçekleştirilen onarım sırasında çimento esaslı malzeme ile değiştirilmiş, parapet hizasına kadar dolgu yapılmıştır (Şekil B.95-96 (a)). Üst örtü kalınlığı şap dahil 125cm'dir. Tepe penceresi içerisinden yapılan ölçümler doğrultusunda tonoz kalınlığı 108 cm olarak belirlenmiştir (Şekil C.11 (a)). Özgün çörtenler kaldırılarak, bırakılan boşluklara pvc borular tutturulmuştur (Şekil B.96 (b)).

5.2.5 Mimari Öğeler

5.2.5.1 Pencereler

Surp Kevork Ermeni Kilise'sinde 5 farklı tipte pencere tespit edilmiştir. Adyanın (naosun) ana ışık kaynağı olan güney cephede aynı nitelikte iki pencere bulunmaktadır (Şekil B.39). Pencereler basık kemerli, iç yükseklikleri 226 cm'dir. Cephe ile hemyüz olan pencereler sövesizdir. Pencere boşlukları dışarıda 136 cm iken içerde genişliği 217 cm'ye ulaşmaktadır. Eğimli pencere sekisinin derinliği 92 cm'dir. Pencerelerde 2x3 cm kesitinde çapraz demir parmaklık uygulanmıştır (Şekil B.97(b)). Parmaklıklar pencere açıklığını çevreleyen kesme taşlar oyularak monte

edilmiştir (Şekil B.97 (c)). İçeride sıvalı iken cephede açık olarak okunan basık kemer geçmeli kesme taşlar ile örülmüştür (Şekil B.97(a)).

Vaftiz odası doğu penceresi de naos pencereleri gibi basık kemerlidir (Şekil B.98 (a)). Yalnız bu pencerede lokma demir parmaklık kullanılmıştır (Şekil B.98). İçeri doğru genişleyen bu pencerenin açıklığı dışarıda 102 cm, içeride 155 cm'dir. Toplam derinliği 98 cm'dir. Pencere iç yüksekliği 1.97cm'dir (Şekil C.16). Özgün doğraması bulunmayan pencerenin, tonozla birleştiği köşelerde iki adet menteşe yuvası bulunmaktadır (Şekil B.98 (c)). Naos pencerelerinden farklı olarak burada pencere sekisi kademelidir ve içerisine iki adet kurna yerleştirilmiştir (Şekil B.78-80).

Papaz odasındaki pencereler bu pencerelerden farklı boyut ve biçimdedir. 77x106 cm boyutlarında, 106 cm yüksekliğinde üç adet pencere bulunmaktadır. Güney cepheye bakan pencerelerde parmaklık bulunmamaktadır; yalnız batı yönündeki pencerede demir parmaklık mevcuttur (Şekil B.101). Pencere çevrelerinin içine yeni ahşap doğrama monte edilmiştir. Bu mekanın doğu duvarında sonradan açıldığı düşünülen şimdi kapatılmış olan bir pencere bulunmaktadır (Şekil B.87).

Kilisede adyanın (naosun) doğu ve batı duvarlarında farklı boyutlarda altı tepe penceresi bulunmaktadır (Şekil B.102). Her biri farklı kotlara oturan bu pencerelerin denizlikleri eğimlidir. Naos'un güney duvarında kapatılmış iki tepe penceresi bulunmaktadır.

Bu pencereler dışında yapının horan (apsis) ve pastophoria mekanlarının doğu duvarlarında 3 adet ışıklık bulunmaktadır (Şekil B.33). Genişliği 14 cm , yüksekliği 69 cm olan horandaki (apsisteki) ışıklık profilli bir nişin içerisine yerleştirilmiştir; ancak günümüzde profiller okunamamaktadır (Şekil B.99). Diakonikon ve protesise açılan ışıklıklar ise 10 cm genişliğinde 86 cm yüksekliğindedir.

Yapıdaki bir diğer ışıklık orta nef tonozunun merkezinde bulunmaktadır (Şekil B.103). Giriş kapısı - yan apsis yönünde yer alan bu tepe ışıklığı sekizgen planlıdır (Şekil B.104). 60 cm geçişliğinde başlayan bu açıklık üst örtü içerisinde kademeli şekilde daralmaktadır. Damdaki açıklık 30cm genişliğindedir (Şekil C.11 (b)).

5.2.5.2 Kapılar

Surp Kevork Ermeni Kilise'sinde sekiz kapı açıklığı bulunmaktadır. Sokak kapısı ve kilise girişi dışındaki açıklıkların doğramaları yok olmuştur.

Kilise'nin sokak kapısını üçlü bir kompozisyon oluşturmaktadır. Sivri kemerli bir niş içerisine yerleştirilen, üç dilimli bir kemerin altında kapının basık kemeri

bulunmaktadır (Şekil B.1). Tek kanatlı kapı 135 cm eninde 240 cm yüksekliğindedir. Ahşap kapı kanadı 146 cm eninde, 243 cm boyundadır. Doğrama yüzeyi dövme demir levhalar ve kabaralar ile kaplanmıştır (Şekil B.2). Ahşap doğrama üzerine yerleştirilmiş olan yatay 4 adet demir levha düşeyde 20 sıra – yatayda 11 sıra kabara ile monte edilmiştir (Şekil C.6 (b)).

Kilise girişi ise ikili bir kompozisyona sahiptir. Basık kemerli kapı açıklığı sivri kemerli bir niş içerisine yerleştirilmiştir (Şekil B.105 (a)). Cephe yüzeyinden 40 cm geri çekilen basık kemerli kapı açıklığı 1.29 cm eninde 2.30 cm boyundadır. Bu kemer de cephedeki pencerelerin örgü sistemiyle aynı şekilde geçmeli kesme taşlardan imal edilmiştir. Ana kiriş kapısında içeriye doğru açılan çift kanatlı demir doğrama mevcuttur (Şekil B.105 (b)). Özgün olmayan bu doğramanın yapıya monte edildiği dönem ile ilgili somut bir veriye ulaşılamamıştır. Kapı açıklığı kilise içerisinden incelendiğinde kapı üzerinde ahşap kiriş kullanıldığı görülmektedir (Şekil B.106). Yapının diğer açıklıklarında ahşap kullanılmamış olması, kapının 19.yüzyılda gerçekleşen restorasyon sırasında değiştirildiği düşüncesini desteklemektedir.

Kilise içerisinde apsisle pastophoria mekânları arasında, diakonikon ve papaz odası arasında, yan apsis ve vaftiz odası arasında geçiş sağlayan kapı açıklıkları mevcuttur; ancak hiçbirinde doğrama bulunmamaktadır. Apsisten pastophoria mekânlarına geçiş sağlayan kapı boşlukları basık kemerlidir (Şekil B.62-109). Aynı şekilde diakonikondan papaz odasına geçiş sağlayan açıklık da basık kemerlidir (Şekil B.108 (a)). Diakonikon yönünde basık kemerli olan bu kapı papaz odasında dikdörtgen planlı (87x114cm) bir niş içerisine oturmaktadır (Şekil B.108 (b)). Giriş kapısında olduğu gibi bu kapı açıklığının üzerinde de ahşap kirişler gözlenmektedir (Şekil B.108 (b)).

Yan apsisle vaftiz odası arasında da geçişi sağlayan basık kemerli bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Bu açıklık yan aoranın (apsisin) doğu duvarındaki üçgen örtülü niş içerisine yerleştirilmiştir (Şekil B.107). Bu basık kemer vaftiz odası duvarıyla hemyüzdür. Eni 97cm, boyu 1.70 cm'dir. Basık kemerin niş üst örtüsü ile kesiştiği köşelerde duvar içerisine monte edilmiş 2 adet menteşe yuvası mevcuttur (Şekil B.107). Bu uygulamanın benzerine vaftiz odası doğu penceresinde de rastlanmaktadır. Vaftiz odasına protesisten giriş sağlayan kapı açıklığı moloz taş ile kapatıldığı için incelenememiştir (Şekil B.110).

Bu kapı açıklıkları dışında yapı içerisinde sonradan oluşturulan iki kapı bulunmaktadır. Bu kapılar kemer içlerine örülen duvarlarda yer almaktadır. Kapılardan biri yan apsisle depo arasındadır (Şekil B.71). Naos güney duvarındaki kapatılmış kemer içerisindeki diğer açıklık ise moloz taş ile örülerek kapatılmıştır (Şekil B.51 (b)).

5.2.5.3 Döşeme

Kilisenin adyan (naos), horan (apsis) ve diakonikon mekânlarının özgün taş döşemesi genel olarak korunmuştur. Ancak içeride gerçekleştirilen define kazıları hasarlara neden olmuştur. Döşemelerde genelde bazalt kullanılmıştır (Şekil B.82). 12 cm yüksekliğindeki döşeme taşları farklı boyutlarda ve dikdörtgen biçimindedir. Vaftiz odasındaki döşeme taşlarının yarısından çoğu özgün dizilişleri ile korunmuştur; batı yönündeki döşeme taşları ise sökülmüş ve kırılmıştır. Yapı genelinde zemin döşemesi toprak ve moloz yığınları ile kaplanmış olduğu için ayrıntılı hasar tespiti yapılamamıştır. Diğer mekânlardan farklı olarak papaz odasının zemin döşemesi üzerine şap dökülmüştür.

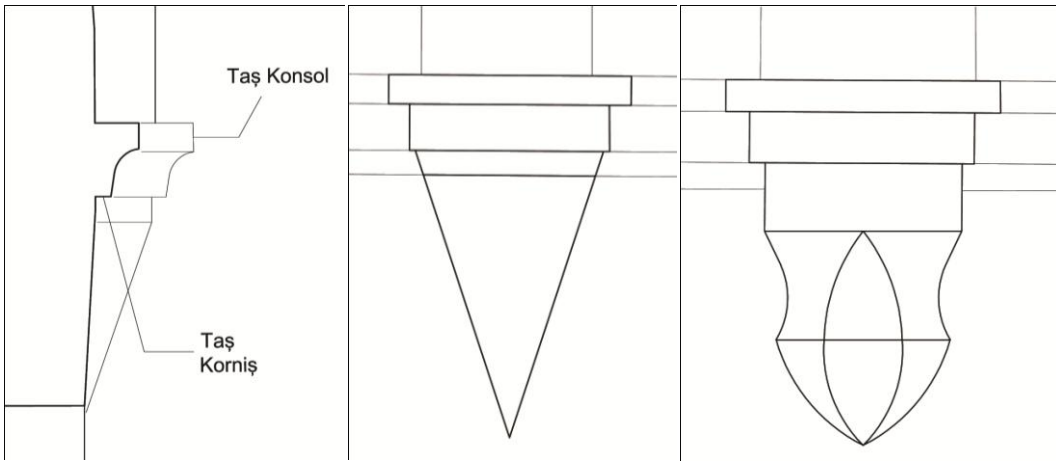
5.2.5.4 Bezeme Özellikleri

Mardin ve çevresindeki anıtsal yapılarla karşılaştırıldığında, Surp Kevork Ermeni Kilise'si bölgenin en sade anıtsal yapıları arasında yer almaktadır. Kesme ve moloz taşın bir arada kullanıldığı yapıda girişler bezemenin en yoğun kullanıldığı alanlardır (Şekil B.105). Giriş kapısı çift kademeli bir kompozisyona sahiptir. Basık kemerli kapı sivri kemerli niş içerisine yerleştirilmiştir. Bu kemer profilli dişli başlıklar üzerine oturtulmuştur (Şekil C.14). Ayrıca basık kemerli bu kapı kemerinde geçmeli kesme taş kullanılmıştır (Şekil B.118). Güney cephede giriş kapısının iki yanında yer alan pencerelerde de bu benzerlikte basık kemerler kullanılmıştır.

Yapı içinde paye yüzeylerinde oyma haç sembolleri bulunmaktadır (Şekil B.113). Yoncalı haç ve Malta haçına benzeyen bu sembollerin "yaşam ağacı"nı simgeleyen Ermeni Haçı'nın (Acara Eser, 2004, s. 150) farklı yorumları olduğu düşünülmektedir. Bu payeler ile kemerlerin birleşim noktalarında profilli alçak başlıklar kullanılmıştır (Şekil B.115). Aynı başlıklar adyan (naos) güney duvarındaki duvar ayakları üzerinde de bulunmaktadır.

Adyan (naos) orta nefinde tonoz-kemer geçişine yerleştirilmiş profilli yontma taş kornişler bulunmaktadır. Bu kornişler güçlendirme kemerleri hizasında çıkma

yaparak taş konsollar üzerine oturmaktadır. Adyan (naos) içerisinde iki farklı konsol kullanılmıştır (Şekil C.11 (b)). Doğu batı yönünde bakıldığında ikinci güçlendirme kemerinin konsolları dışındakiler üçgen biçimlidir (Şekil 5.3). İkinci konsollar ise soğan biçimine sahiptir (Şekil B.111 (a)). İkinci konsollardan kuzey ayaklar üzerine denk gelen konsolun altında bir rozet bulunmaktadır. Ancak rozet yüzey kaybına uğramış olduğundan üzerindeki yazı/işleme okunamamaktadır (Şekil B.111 (b)). Yapılan analojik araştırmalarda rozetin benzerine rastlanmamış olması, içeriği ile ilgili bilgi vermeyi imkansız kılmaktaktadır. Orta nefte var olan profilli kornişin bir başka örneği horanda (apsiste) uygulanmıştır (Şekil B.59). Horan duvarının yarım kubbe ile kesişimine yerleştirilen korniş, horanın (apsisin) adyana (naosa) açıldığı yönde kırılarak dikey bir motife dönüşmektedir (Şekil C.11 (a)).

Şekil 5.9: Naos orta nef taş korniş ve taş konsollar.

Yapı içerisindeki bir diğer taş bezeme örneği horan doğu duvarındaki ışıklığın oturtulmuş olduğu niş çevresinde gözlemlenmektedir. Ancak bu profillerde ciddi boyutta malzeme kaybı gerçekleştiği için biçimleri okunamamaktadır (Şekil B.99). Yapıdaki bir diğer taş bezeme 19.yy dönem eki olarak tanımlanan naos ile kutsal mekanlar arasındaki ayırıcı kemerler üzerinde bulunmaktadır. Yükseltilmiş koro mekanında bulunan ayırıcı kemerin ayaklarında ve zeminde aynı profilli taşlar (mukarnas biçiminde) kullanılmışken (Şekil B.112 (a)) kemer alınlığında daha ince profilli bir taş kullanılmıştır (Şekil B.112 (b)).

Yapının içinde hiçbir ikon, ya da resim izine rastlanmamıştır.Bunlar dışında yapıda farklı dönemlerde uygulanmış alçı bezemeler mevcuttur. Bu alçı kabartmalar naos ile pastophoria mekanları arasındaki ayırıcı kemer yüzeylerinde kullanılmıştır (Şekil B.122). Ayrıca yan apsiste beşik tonoz ile yarım kubbenin birleşim sınırı da alçı

profillerle vurgulanmıştır (Şekil B.123). Ancak alçı profil büyük oranda bozulmuş olduğu için net olarak anlaşılamamaktadır.

5.3 Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin Korunma Durumu

5.3.1 Malzeme Bozulmaları

5.3.3.1 Taş yüzeylerdeki bozulmalar

Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin dış cephelerini oluşturan taş yüzeylerde malzeme ve yüzey kayıpları gözlemlenmektedir. Yapı içerisinde ise hem iklimsel şartlar, hem de kullanıcı müdahaleleri sonucu ciddi yüzey kayıpları meydana gelmiştir. En büyük hasar bezeme elemanlarında gözlemlenmektedir. Bunun sebebi strüktürel kullanımda açık sarı sert kalker taşı kullanılırken, bezeme amaçlı kullanımda ocaktan çıktığında kolayca işlenebilen, yumuşak, koyu sarı kalker taşının kullanılmış olmasıdır (Alioğlu, 2000, s. 103).

Naosta bulunan payelerin yüzeylerindeki haç motifleri taşın tozuması sebebi ile yer yer silinmiştir (Şekil B.114). Payelerin başlıklarında ise hem yüzey kaybı (< 5 cm), hem malzeme kaybı (> 5 cm) gözlemlenmektedir. 5cm'den büyük olan bu yüzey kayıpları başlık biçimlerinin bozulmasına sebep olmuştur (Şekil B.119). Paye yüzeylerindeki kayıplar dışında naos mekanı güney duvarında bulunan yazıtlarda da meydana gelen aşınma sonucu Ermenice yazıtlar okunamamaktadır. Aynı şekilde naos orta nefinin kuzeyinde yer alan taş rozette de kullanıcı müdahaleleri sonucu yüzey kayıpları meydana gelmiştir (Şekil B.114 (b)).

Koro alanı ile pastophoria arasındaki geçitlerin duvar yüzeylerinde de malzeme ve yüzey kayıpları gözlenmiştir (Şekil C.8 (a)). Açıklıkların kemer kilit taşlarındaki profiller hasar görmüş, motif kaybına uğramıştır. Koro ve pastophoria mekanlarının naosa cephe veren döşeme duvarlarında da malzeme kayıpları meydana gelmiştir (Şekil B.58). Apsis doğu duvarındaki nişin profilleri kırılmış; çevre duvarında yüzey kayıpları meydana gelmiştir (Şekil B.102).

Cephelerdeki saçak silmelerinde de malzeme kayıpları meydana gelmiştir (Şekil C.7).Yapı batı cephesindeki sivri kemerin altına yerleştirilmiş olan dekoratif kemerde de ciddi yüzey kayıpları ve malzeme kayıpları bulunmaktadır (Şekil B.2).

5.3.3.2 Sıva ve harç bozulmaları

Yapıdaki başlıca bozulmalardan bir diğeri sıva ve harç bozulmalarıdır. Özellikle güney ve doğu cephelerde büyük oranlı derz boşalmaları meydana gelmiştir (Şekil C.7). Bu derzler yer yer uygun olmayan (çimento esaslı &kireç esaslı) harçlar ile doldurulmuştur.

Yapı içerisindeki duvarlarda ve payelerde uygulanan sıva değerli yüzeyleri kapattığı için uygun olmayan bir müdahale olarak değerlendirilmiştir. Özellikle yapının iç duvar yüzeylerinde rutubet sebebi ile sıvalı yüzeylerde dökülmeler meydana gelmiştir. Sıva dökülmelerinin ardından taşlarda yüzey kayıpları oluşmuştur.

5.3.3.3 Kullanıcı Müdahaleleri

Surp Kevork Ermeni Kilisesi'ndeki pek çok kullanıcı müdahalesinin, yapının 1915'te kapatılıp, Askeriye'nin kullanımına verilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca 2002 senesinde yapılan onarım sırasında da yapıya uygun olmayan müdahalelerde bulunulmuştur (Uğurgel, F., 2012).

Hem kilise içerisinde, hem de müştemilatında moloz taş örgü ile açık mekanların kemerleri örülerek kapalı mekanlar elde edilmiştir (Şekil C.2 & C.3). Giriş alanındaki revaklı bölüm kapatılmıştır (Şekil B.27). Kilise içerisinde adyanın (naosun) kuzeyinde, yan horanın (apsisin) batısında kalan kemerli alan kapatılarak müştemilata dönüştürülmüştür (Şekil B.55). Yapı içerisinde kapatılan bir diğer kemer ise naos güney duvarındaki basık kemerdir. Naos ile konut arasındaki geçişi sağlayan bu açıklık moloz taş ile örülmüştür (Şekil B.51 (a)). Ayrıca protesis ve vaftiz odası arasındaki kapı da örülerek kapatılmıştır (Şekil B.67 (b)).

Horan (apsis) ve pastophoria mekanlarındaki ışıklıklar yapı içerisine yabancıların girmemesi için cemaat üyeleri tarafından kapatılmıştır (Şekil B.35). Aynı şekilde papaz odası doğu duvarındaki pencere de örülerek kapatılmıştır (Şekil B.34).

Düz damın üzerinde bulunan sıkıştırılmış toprak tabakası, bakımı ihmal edildiği için su geçirmezlik özelliğini kaybetmiştir. 2002 senesinde yapılan onarımda toprak dam üzerine şap dökülmüştür. Aynı dönemde girişteki dairesel planlı merdiven basamaklarının onarımında çimentolu harç kullanılmış; merdiven sahanlığına şap dökülmüştür (Şekil B.38).

Bu hasarlar dışında yapı içerisinde yapılan izinsiz kazılar sırasında döşeme taşları sökülmüş ve kırılmış; yan apsisteki ikona sergi elemanı tahrip edilmiştir.

5.3.2 Strüktürel Bozulmalar

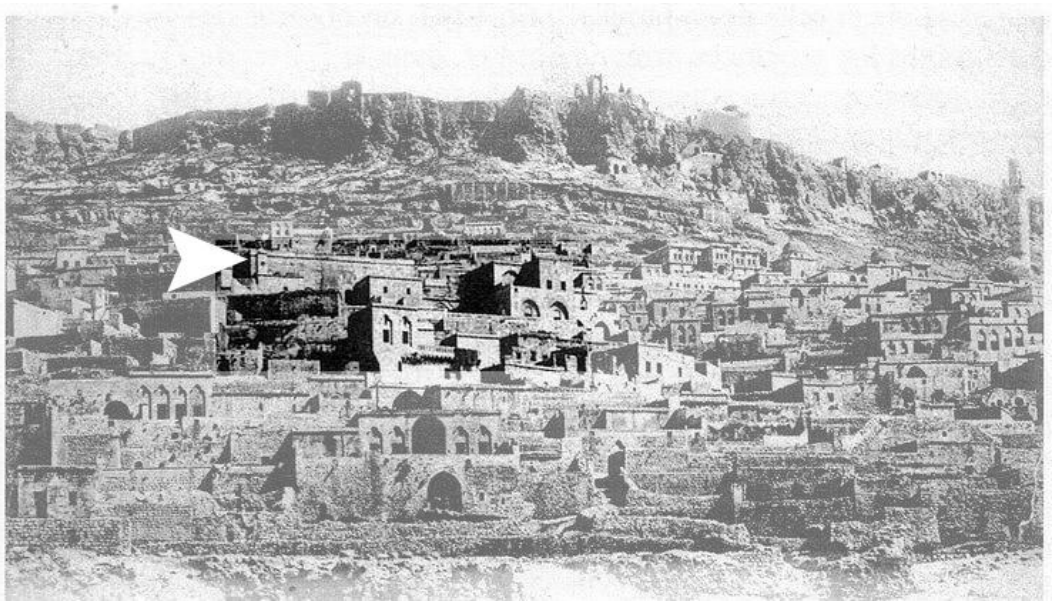
Yapıda strüktürel anlamda meydana gelen bozulmalarının temel kaynağının zemin oturmaları olduğu düşünülmektedir. Yapının kârgir beden duvarlarında ciddi oturmalar gözlenmemiştir ancak adyanın (naosun) batı duvarında dikey çatlaklar meydana gelmistir (Şekil C.9 (b)). Kilise doğu cephesinde horan (apsis) yayı hizasınsa dikey bir çatlak mevcuttur (Şekil C.19 (a) – C.21 (a)). Horan (apsis) içerisinde korniş hizasına kadarki üç taşta gözlemlenen bu açılma doğu cephesinde daha net gözlemlenmektedir (Şekil B.35). Papaz odası doğu duvarında ise birbirinden bağımsız üç farklı kademeli çatlak bulunmaktadır (Şekil B.87) . Ancak papaz odası doğu duvarında bulunan bu çatlakların strüktürel sebeplerden değil malzeme değişikliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Papaz odası doğu cephesine bakıldığında pencere cevresindeki taş örgünün özgün duvar örgüsünden farklı olduğu gözlemlenmektedir (Şekil B.34). Mevcut çökmenin bu noktada olduğu cephedeki taş diziminden anlaşılmaktadır (Şekil C.19 (a)).

Kilise doğu duvarında gözlemlenen bir diğer hasar ise duvarın protesis hizasındaki köşededir. Burada taş örgüde yer yer boşalmalar meydana gelmiş ve açılmalar olmuştur (Şekil B.36). Ancak bu açılma yapı içerisinde fark edilmemektedir (Şekil B.60).

6. RESTİTÜSYON

6.1 Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin incelenmesi

Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin geçmişteki durumunu gösteren yazılı ve görsel belgeler sınırlıdır. 1915'te kilisenin kapatılması ile cemaati dağılmış ve yapı bakımsız kalmıştır. Yapı ile ilgili ulaşılabilinen tek yazılı belge günümüzde Viyana'daki Ermeni Manastırında'dır. Vartabet Husip Gülyan'ın elyazması olan belgede yapının 1822'de onarım gördüğü belirtilmiştir. Bunun dışında M. Paboudjian'ın fotoğraf koleksiyonu içersinde yer alan Kapusen Kardeşler'in (Rahipleri'nin) hazırlamış olduğu bir kartpostalda yapının güneyden görünüşü bulunmaktadır (Şekil 6.2).

Şekil 6.1: Surp Kevork Ermeni Kilisesi Görünüşü (1884).

Aynı yerde M.S. 420 senesinde inşa edilen ilk kiliseden günümüze ulaşan izler saptanamamıştır. Yapı ile ilgili yazılı veya görsel belgeler olmadığı için, mevcut izler değerlendirilmiştir. Tespitler yapılırken cephelerdeki taş örgü farklılıkları, yapı içerisindeki kapı ve pencere açıklıklarındaki değişimler dikkate alınmıştır. M.S. 5. ve 6.yüzyıla tarihlenen Ermeni kiliseleri incelenmiş ve Surp Kevork Ermeni Kilisesi ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Aynı zamanda 19.yüzyıl Ermeni Kiliseleri üzerine

araştırmalar yapılmış, yakın bölgedeki diğer kiliseler ile Surp Kevork Kilisesi arasındaki benzerlikler araştırılmıştır. Bütün bu araştırmalar sonunda yapının hangi dönemlere ait ne gibi özelliklere sahip olduğu tartışılmıştır.

Şekil 6.2: Surp Kevork Ermeni Kilisesi Görünüşü (1884) [6].

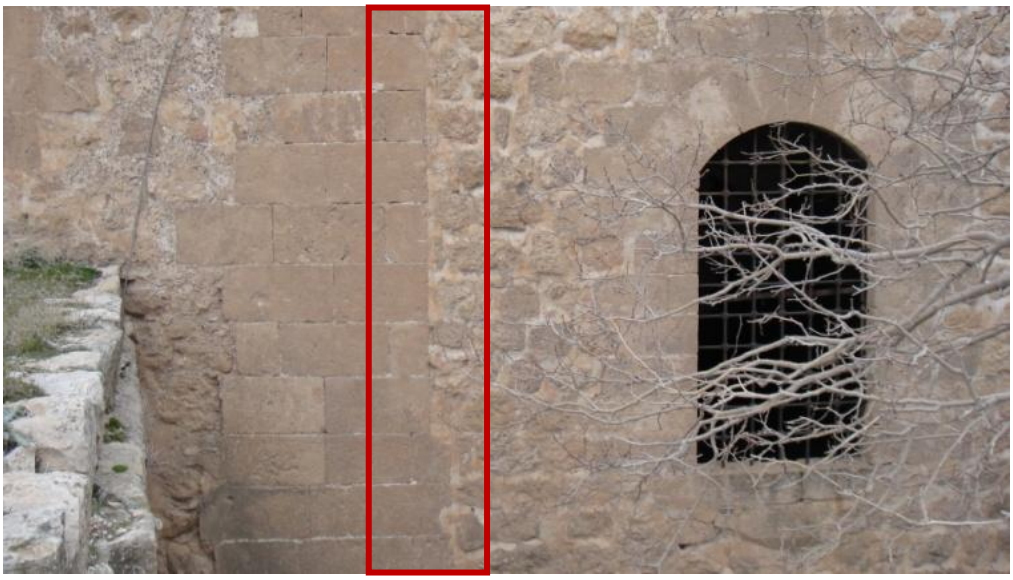

Şekil 6.3: Surp Kevork Ermeni Kilisesi Görünüşü (2012).

[6] Osman Köker., (2011) "Kapusen Rahiplerinin hazırladığı kartpostalda Mardin'in panoramik görünümü", Diyarbekir Vilayetinde Ermeniler, Birzamanlar Yayıncılık, İstanbul

Şekil 6.4: Surp Kevork Ermeni Kilisesi Kronolojik Analizi.

Şekil 6.5: Doğu Cephesi Taş Örgüdeki Farklılık.

Yapıdaki değişiklikler incelendiğinde yapının üç farklı zamanda inşa edilen kütlelerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Ancak konu başında da değinildiği gibi aynı yerde M.S. 420 senesinde inşa edilen ilk kiliseden günümüze ulaşan izler saptanamamıştır. Yapının kuzey duvarları ana kaya üzerine oturmaktadır. Hem doğu cephesindeki taş örgü farklılıkları (Şekil 6.19), hem de yapı içerisindeki pencere ve

kapı açıklıkları incelendiğinde kilisenin kuzeyinde yer alan vaftiz odasının, yapının naos ve diğer kutsal mekanlarından farklı zamanda inşa edildiği anlaşılmaktadır. Vaftiz odası pencere ve kapısında diğer açıklıklarda bulunmayan menteşe yuvaları mevcuttur (Şekil B.98 (c)). Bu yuvalar vaftiz odası pencerelerinde ahşap – demir kapak olduğuna işaret etmektedir. Kilisedeki diğer pencerelerde böyle bir detay olmaması bu bölümün daha eski bir döneme ait olabileceği düşüncesini doğurmaktadır. Yapıdaki parmaklıklardan farklı olarak burada demir lokma şebeke uygulanmıştır (Şekil B.98 (a)). Görülen bu değişik uygulamalar, dönemsel farklılıkları pekiştirici niteliktedir. Ancak 1822'de gerçekleştirilen retorasyonda adyan (naos) pencerelerinin değiştirilmiş olduğu pencere biçim ve parmaklıkları incelendiğinde anlaşılmaktadır. Bu değişiklikten önce adyan (naos) pencerelerinin nasıl olduğuna dair bir iz bulunamaması, hangi bölümün daha eski tarihli olduğuna karar verilmesini zorlaştırmaktadır.

Kilisenin naos ve kutsal mekanlarından oluşan ana kütlesinin inşa tarihi net olarak bilinmemekle beraber, yapım teknikleri incelendiğinde bu bölümlerin, vaftiz odası ve yapının kuzeyinde bulanan diğer mekanlardan farklı tarihte inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

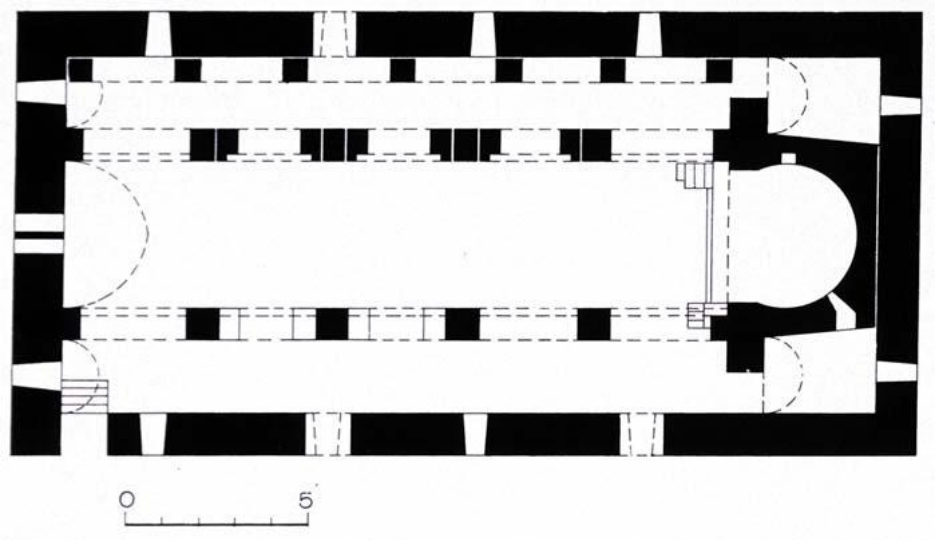
Yapının güney duvarına bitişik inşa edilmiş olan papaz odası ve konut kütlesinin ise 19.yüzyılda gerçekleştirilen restorasyonda kiliseye eklenmiş olduğu düşünülmektedir. Duvar örgüsündeki farklılıkların yanı sıra, pencere ve kapı açıklıklarındaki ahşap kullanımı (Şekil B.101-108) bu düşünceyi destekleyen verilerdir. Pencere ve kapı kemerlerinin değiştirilmiş olduğu cephe taş örgüsündeki farklılıktan anlaşılmaktadır. Aynı zamanda burada kullanılan geçmeli basık kemerin, incelenen diğer 19.yüzyıl kiliselerinde de yaygın olarak kullanılmış olduğu görülmüştür.

6.2 Analojik Araştırma

6.2.1 Tsitsernavank Kilisesi (5. - 6.yy)

Bugün Karabağ sınırları içerisinde bulunan Tsitsernavank Kilisesi bazilikal planlı bir kilisedir. Üç neften oluşan bu kilisede, mekan bölümlenmesi payeler ile sağlanmıştır (Şekil 6.3). Yarım daire planlı apsis yayı dış cepheye yansıtılmamıştır. Beşik tonoz örtülü bu yapıda orta nef yan neflerden yüksek tutulmuş, apsis yarım kubbesi ise daha düşük bir kotta sonlanmıştır. Yarım kubbe kemeri ile beşik tonoz arasında

dekoratif amaçlı üç kemer bulunmaktadır. Tamamı kesme taş ile inşa edilmiş olan bu kilise içerisindeki ayaklar üzerinde Surp Kevork Kilisesi'nde olduğu gibi haç motifleri bulunmaktadır (Şekil 6.5).

Şekil 6.6: Tsitsernavank Kilisesi, Karabağ.

Şekil 6.7: Tsitsernavank Kilisesi İç Görünüş, Karabağ.

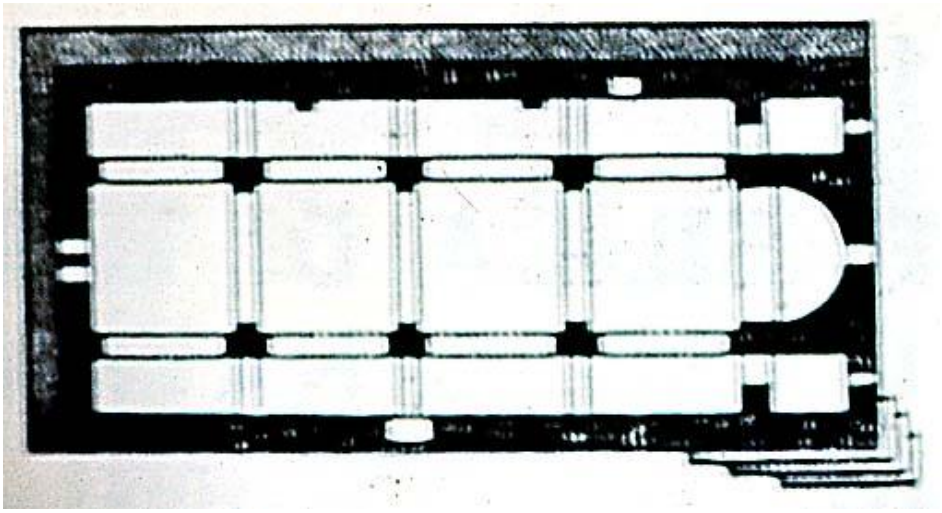
Şekil 6.8: Tsitsernavank Kilisesi Haç Motifleri (Paye üzeri –Naos) , Karabağ.

Şekil 6.9: Tsitsernavank Kilisesi Doğu Cephesi, Karabağ.

6.2.2 Tsiranavor (Ciranawor) Kilisesi (5.yy)

Ermenistan'ın Aştarak şehrinde bulunan Tsiranavor (Ciranawor) Kilisesi üç nefli bazilikal planlıdır. Surp Kevork Kilise'sinde olduğu gibi yarım daire planlı apsis yayı dış cepheye yansıtılmamıştır (Şekil 6.7). Apsis duvarında doğuya açılan bir ışıklık bulunmaktadır. Payeler üzerinde yükselen yapı beşik tonoz örtülüdür. Üst örtüsü büyük ölçüde yıkılmış olan yapının, orta nef tonozunun yan neflerden yüksek olduğu görülebilmektedir. Kilise kesme ve kaba yonu taş bloklarla inşa edilmiştir. Bu yapı da Tsitsernavank Kilisesi'nde ve Surp Kevork Kilisesi'nde olduğu gibi dışarı ile kısıtlı ilişki kurmaktadır. Güneyden tek giriş alan kilisenin cephelerinde küçük tepe pencereleri bulunmaktadır (Şekil 6.10).

Şekil 6.10: Tsiranavor (Ciranawor) Kilisesi, Ermenistan – Aştarak.

Şekil 6.11: Tsiranavor (Ciranawor) Kilisesi İç Görünüş; Apsis.

Şekil 6.12: Tsiranavor (Ciranawor) Kilisesi İç Görünüş.

Şekil 6.13: Tsiranavor (Ciranawor) Kilisesi, Ermenistan – Aştarak.

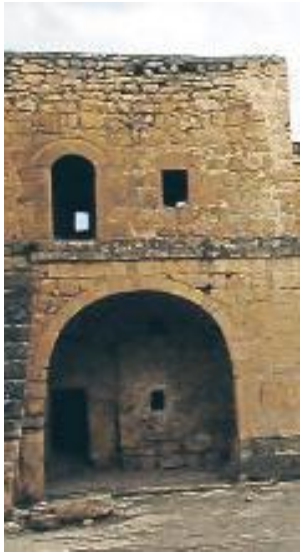
6.2.3 Mor Loozor Kilisesi (5.- 7.yy)

Mardin'in Mercimekli (Hapisnas) Köyü'nde kurulmuş olan Mor Loozor Manastırı M.S. 5.- 7.yüzyıllara tarihlendirilen bir Ortodoks Süryani Manastırıdır (Yaşar, 2010, s. 119). Kilise, bir avlu çevresinde kurgulanmış olan manastırın doğusunda yer almaktadır (Şekil 6.11). Kuzey-güney yönünde uzanan kilise beşik tonozludur. Yapı revak alanı, pencere ve kapı açıklıkları,malzeme kullanımı açısından Surp Kevork Kilisesi ile benzer özellikler taşımaktadır.

Şekil 6.14: Mor Loozor Kilisesi, Mardin – Mercimekli Köyü.

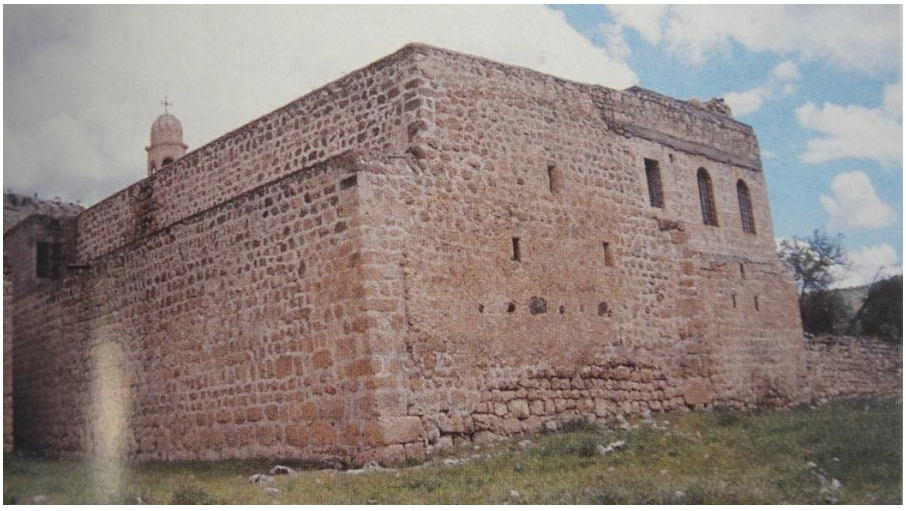
Şekil 6.15: Mor Loozor Kilisesi Avludan Görünüş – Basık Kemerli Pencere.

Şekil 6.16: Mor Loozor Kilisesi Güney Duvarı (Apsis).

6.2.4 Mor Yuhannon Kilisesi

Mardin'in Dereiçi köyünde bulunan kilise M.S.4. yüzyıla tarihlenmektedir. Ancak yapının mimari özellikleri Getrude Bell'in 8.yüzyıla tarihlendirdiği Mor İzozoel ve Mor Kuryakos kiliseleri ile benzerlik göstermektedir (Palmer & Hollerweger, 1999). Kilise dört bölümden oluşmaktadır. Bazilikal planlı bu kilise tek neflidir. Apsis cepheye yansıtılmamıştır. Tavanı beşik tonozlu olup yüksek ve kalın kemerler üzerinde oturtulmuştur. Kilise doğu duvarında iki tepe penceresi yer almaktadır. Moloz taş ve kesme taşın bir arada kullanıldığı bu yapıda, kesme taş köşelerde ve açıklık çevrelerinde yoğun olarak kullanılmıştır. Giriş kapısı ve pencereleri basık kemerli olan yapı, Surp Kevork Kilisesi ile benzer özellikler taşımasının yanı sıra yapı içerisindeki tuğla kullanımı ile farklılaşmaktadır.

Şekil 6.17: Mor Yuhannon Kilisesi Görünüş, Mardin – Dereiçi Köyü.

Şekil 6.18: Mor Yuhannon Kilisesi Avludan Görünüş (Y.Öztoprak,2009).

Şekil 6.19: Mor Yuhannon Kilisesi İç Görünüş (Y.Öztoprak, 2009).

6.3 Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin Restitüsyon Problemleri

Surp Kevork Ermeni Kilisesi üç nefli bazilika tipinin bir örneğidir. Mevcut yapının farklı dönemlerde inşa edilmiş kütlelerden oluşması, restitüsyon projesinin hazırlanabilmesi için yapım tarihi bilinen benzer yapıların incelenmesi ve bu verilerin yapının üzerindeki mevcut verilerle karşılaştırılmasını gerektirmiştir. Kilisenin başlıca restitüsyon problemleri şöyle sıralanabilir;

1) Günümüzde kilisenin çan kulesi mevcut değildir, çan kulesi 1915 senesinde yıkılmıştır. 2002 senesinde yapılan onarım sonrasında çan kulesinin oturduğu dam şap ile kaplandığı için çan kulesine ait iz görülememektedir.

2) Hasarlı toprak dam şap ile kaplanmış; çörtenler kaldırılmıştır. Korunan izlerin değerlendirilerek, çörtenlerin özgün yerlerinin tespit edilmesi gerekmektedir.

3) Papaz odası güney cephesi pencere parmaklıkları sökülmüştür ancak özgün parmaklık aralıklarının tespit edildiği izler bulunmaktadır.

4) Yapı içerisinde özgün doğrama bulunmamaktadır.

5) Mevcut taş döşeme yer yer sökülmüş ve taşlar kırılmıştır, özgün taş döşemenin bütünlenmesi gerekmektedir.

6) Papaz odası zemini şap kaplıdır, şapın kaldırılarak özgün döşemenin tespit edilmesi gerekmektedir.

7) Yapı iç donanımı ile ilgili somut bir iz bulunamamıştır. Aydınlatma elemanları, oturma yerleri ve dini ritüel ile ilgili diğer donanımlar ile ilgili analojik araştırma yapılması gerekmektedir.

Restitüsyon projesi hazırlanırken bazilikal planlı kilise mimarisi incelenmiş; kapı, pencere ve döşeme detayları ile ilgili analojik araştırma yapılmıştır. Elif Keser'in 1999 senesinde yüksek lisans tezi olarak Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde hazırladığı "Ortodoks Süryanilerinin Tur Abdin'deki Dini Mimarisi"[7] adlı çalışmasından faydalanılarak, Surp Kevork Ermeni Kilisesi ile benzer olan kiliseler tespit edilmiş, plan tipolojisi ve yapım sistemleri incelenmiştir. Ayrıca araştırma sürecinde Gabriel Akyüz'ün "Mardin İli Merkezinde, Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi"[8] adlı kitabından ve Füsun Alioğlu'nun "Mardin Şehir Dokusu ve Evler"[9] adlı kitabından da yararlanılmıştır.

6.4 Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin Restitüsyon Önerisi

6.4.1 Plan (Şekil C.27-C.28)

Yapı içerisinde sonradan örülmüş bazı moloz taş ve briket duvarlar tespit edilmiştir (Şekil B.4 & B.5 & B.27 & B.44 & B.55). Bu duvarlar kaldırılarak, planın 1915'den önce müdahale görmemiş özgün haline dönüştürülmesine karar verilmiştir.

---

[7] Keser, E. (2002). *Tur Abdin Süryani Ortodoks Dini Mimarisi,.* İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

[8] Akyüz, P. G. (1998). *Mardin İli Merkezinde, Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi.* İstanbul: Resim Matbaacılık

[9] Alioğlu, F. (2000). *Mardin Şehir Dokusu ve Evler.* İstanbul: Türk Tarih Vakfı.

6.4.2 Döşeme

Kilisenin naos, kutsal mekanlar ve vaftiz odası döşemesi taştır (Şekil 6.20). Papaz odasının günümüzde şap kaplı olması bir restitüsyon sorunu yaratmaktadır. Yapı içerisindeki tüm döşemeler taş olduğu için, papaz odası döşemesinin de benzer biçimde taş kaplı olduğu düşünülmektedir.

Şekil 6.20: Taş döşeme.

6.4.3 Pencereler

Yapıda yer alan bazı pencereler sökülmüş, bazıları ise yenileri ile aslına uygunluk gözetilmeden değiştirilmiştir. Yapı içerisinde özgün doğramalara ait bir veri bulunamamıştır. Bu sebeple bölgede var olan diğer kilise pencereleri incelenmiştir. Ancak bu yapılarda da aslına uygun olmayan uygulamalar yer almaktadır. Surp Kevork Kilisesi vaftiz odası doğu penceresinde yer alan taş menteşe yuvaları, doğramalar ile ilgili ipucu vermektedir (Şekil B.79). Bu yuvalar gözönünde alındığında, pencerelerin ahşap yada demir kapaklı olduğu düşünülmektedir. Kilisenin anıtsal bir yapı olduğu ve pencerelerde demir kapak olabileceği düşünülmüş olsa da Mardin ve çevresinde örnek bulunamamıştır. Mardin içerisinde bulunan Mardin konut mimarisinde örnekleri görülen ahşap kapaklar, kapılar gibi kabaralar ile bezenmiştir (Şekil 6.6). Bu verilerden hareket edilerek pencereler için restitüsyon önerisi hazırlanmıştır (Şekil C.38).

Şekil 6.21: Ahşap kapaklı pencere.

6.4.4 Kapılar

Yapıda yerinde korunmuş iki doğrama bulunmaktadır. Bunlardan sokak kapısı özgündür; kilise girişi ise değiştirilmiştir. Kilise kapısının aslında ahşap olduğu düşünülmektedir. İncelenen Mardin evleri ve anıtsal mimarisinde görülen örnekler (Şekil 6.22) dikkate alınarak kapı için bir restitüsyon önerisi hazırlanmıştır (Şekil C.36) Vaftiz odası – yan apsis arasındaki kapı boşluğunda menteşe yuvaları mevcuttur. Bu veri burada da bir kapı olduğunu düşündürmüş ve bir restitüsyon önerisi hazırlanmıştır (Şekil C.37).

Şekil 6.22: Ahşap kapı örnekleri (a) Konut (b) Surp Hovsep Kilisesi.

6.4.5 Çan kulesi

Kilisenin çan kulesi 1915 senesinde yıkılmıştır (Sarafian, 1998). 2002 senesinde gerçekleştirilen onarım sırasında çan kulesinin bulunduğu dam şap ile kaplandığı için kuleye ait bir iz görülememektedir. Çan kulesi ile ilgili tek veri Kapusen Rahiplerinin 1884 senesinde hazırladığı kartpostaldır (Şekil 6.23). Tek veri olan bu resmin uzaktan çekilmiş olması nedeniyle çan kulesinin konumu ve ölçüleri net olarak anlaşılamamaktadır. Verilerin yetersiz olması dolayısıyla çan kulesi ile ilgili ancak şematik bir öneri hazırlanmıştır (Şekil C.30).

Şekil 6.23: Surp Kevork Kilisesi çan kulesi görünüş.

6.4.6 Dam

Surp Kevork Ermeni Kilisesi damı 2002 senesinde onarım görmüştür. Özgün toprak dam (Şekil 6.24) kaldırılarak yalıtım yapılmış, üzerine şap dökülmüştür. Bu süreçte özgün çörtenler kırılmış ya da kaldırılmıştır. Yapıda var olan tek çörten batı servis kütlesi damında işlevsiz olarak durmaktadır (Şekil B.129). Restitüsyon önerisi Mardin geleneksel mimarisindeki özgün dam detayı göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır.

Şekil 6.24: Surp Kevork Kilisesi Toprak Dam (F.Uğurgel,1998).

7. RESTORASYON

7.1 Yapının Kullanımına İlişkin Öneriler

Surp Kevork Ermeni Kilisesi 1915-1919 arasında askeri amaçlarla kullanılmış, 1919'dan sonra ise tamamen kullanıma kapatılmıştır. Askeri amaçlarla kullanıldığı süre zarfında yapının içinde özgünlüğünü bozacak uygulamalar yapılmıştır. Yapının maruz kaldığı uygulamalar ve daha sonra kullanıma kapalı tutulması var olan bozulmaların hızını arttırmıştır. Bu restorasyon projesinin amacı yapının onarılarak hasarların denetim altına alınması ve tekrar kullanıma uygun hale getirilerek gelecek nesillere aktarılmasıdır.

Kültür varlıklarının korunmaları, bakımlarının yapılması ve sürekliliklerinin sağlanabilmesi için uygun bir işlevle kullanılmaları gerekmektedir. Bu gereklilik sadece kilise için değil bütün yerleşke için geçerlidir. Ne yazık ki bu çalışma kapsamında yalnızca Surp Kevork Ermeni Kilisesi incelenebilmiş, yerleşkeyi oluşturan diğer hacimler kapsam dışında bırakılmıştır. Ancak yapılacak bir restorasyon uygulamasında kilisenin tek başına ele alınarak onarılması ve diğer mekanların oldukları şekilde bırakılması söz konusu olamaz. Yapının yeniden kullanımı ve restorasyonu ile ilgili alınacak kararların bütünlük içermesi gerekmektedir.

Günümüzde Mardin'de kiliseyi düzenli olarak kullanabilecek bir cemaat bulunmamaktadır. Bu nedenle yapının işlevi değiştirilerek kullanıma açılması kilisenin sürekliliğinin sağlanması için en yerinde adım olacaktır. Ancak kilise cemaati yapının başka bir kuruma devredilmesini ve işlevinin tamamen değiştirilmesini istememektedir. Dolayısıyla kilisenin kendi özgün işlevini gerektiğinde yerine getirmesine imkan tanıyacak esnek bir kullanım biçimi belirlenmelisi uygun olacaktır. Projede, yapının mimari özellikleri göz önünde

bulundurularak, kilise ana mekanının konferans veya sergi salonu olarak kullanılması, yan mekanların ise ana işleve hizmet edecek servis mekanları olması önerilmiştir. Yapının bu şekilde yeni bir kullanım imkanına kavuşması, hem yapının yaşamasını sağlayacak hem de yapıya dışarıdan bir müdahale gerektirmeyeceği için istendiğinde özgün işlevin yerine getirilmesini mümkün kılacaktır.

Restorasyon aşamasında geleneksel malzeme ve yapım teknikleri kullanılacaktır. Yapının işlevini sürdürebilmesi için çeşitli onarım müdahaleleri yapılması gerekmektedir. En öncelikli müdahale malzeme sağlamlaştırması olmalıdır. Kilisenin üst örtüsünün değiştirilmesi ve doğramalar ile açıklıkların kapatılarak yapının dış etkenlerden korunması, kültür varlığının sürekliliğinin sağlanması için yapılması gereken öncelikli müdahalelerdir.

7.2 Yapının Onarımına İlişkin Müdahaleler

7.2.1 Temizleme

7.2.1.1 Uygun olmayan eklerden arındırma

Askeri kullanımda olduğu süre içinde yapıya müdahalelerde bulunulmuş, mekanlar birbirinden moloz taş duvarlar örülerek bölünmüştür (Şekil C.3). Aynı dönemde yapının bazı kapı açıklıkları da moloz taş duvar ve tuğla duvar örgüsüyle kapatılmıştır. Bu duvarların kaldırılması ve kapatılmış açıklıkların ortaya çıkarılması gerekmektedir. Girişlerin, kapıların özgün işlevlerini yerine getirebilmeleri için bu dolguların boşaltılması gerekmektedir.
Mekanların içlerinde yapılan kaçak kazılar sonrasında döşeme üstlerinde moloz yığınları oluşmuştur. Bu yığınların yapı içerisinden uzaklaştırılması, açılan açıklıkların uygun bir şekilde doldurulması ve sağlam döşeme taşlarının ayrılarak tekrar yerlerine konulması gerekmektedir.

7.2.1.2 Malzeme (Yüzey) temizliği

Hasar analizinde belirtildiği üzere yapıda rutubet, sıva dökülmesi ve bitki oluşumu gibi sorunlar mevcuttur. Yapının sağlamlaştırma ve bütünleme müdahalelerine uygun duruma getirilmesi için iç ve dış duvarlarda bulunan sıvaların raspa edilerek temizlenmesi gerekmektedir. Cephe yüzeyleri ise laboratuar raporu doğrultusunda mekanik, ya da kimyasal yöntemlerle temizlenecektir.

Korozyona uğramış olan pencere korkulukları temizlenip, metal koruyucu sürüldükten sonra yerlerine tekrar yerleştirilecektirler.

7.2.2 Sağlamlaştırma

7.2.2.1 Taşıyıcı sistemin sağlamlaştırılması

Yapıda ciddi nitelikte bir taşıyıcı sistem hasarı gözlenmemiştir. Ancak hasar analizinde derin çatlak olan bölgelerde (Şekil C.54.b) kenetle sağlamlaştırma uygulaması yapılacaktır.

7.2.2.2 Malzemelerin sağlamlaştırılması

Yapının iç yüzeylerinde iklimsel koşullar, yanlış uygulamalar ve malzemenin özellikleri nedeniyle yoğun bir malzeme ve yüzey kaybı gerçekleşmiştir. Özellikle naosda bulunan paye yüzeylerinde ve başlıklıklarda 5cm'den büyük yüzey kayıpları bulunmaktadır (Şekil B.113 - B.116). Üzerinde oyma haçlar olan bu taş tozuyarak dökülmektedir. Taş yüzeylerin kimyasal yöntemler kullanılarak sağlamlaştırması için detaylı araştırma yapılması uygun bulunmuştur. Kullanılanacak yöntemin taş koruma konusunda uzman ekipler tarafından yapılacak analizler sonucunda belirlenmesi ve uzmanlar tarafından uygulanması gerekmektedir. Yapının geçmişten gelen niteliklerini korumak amacıyla malzeme kaybı gözlemlenen paye ve başlık yüzeylerinde bütünleme yerine sağlamlaştırma önerilmiştir.

7.2.3 Bütünleme

Hasar analizinde malzeme kaybı (>5cm) olduğu belirtilen bölgelerde (cephe yüzeylerinde), kapı ve pencere kenarlarında, taş merdivenin basamaklarında oluşan malzeme kayıplarının (Şekil C.39) özgün malzemeye uygun olarak kireç taşı ile değiştirilmesine ve yüzey kaybının 5 cm'den az olduğu yerlerde, onarım harcı ile bütünlenmesine karar verilmiştir.

7.2.4 Yeniden Yapım

Yapının özgün durumuna aykırı olan üst örtü kaldırılarak, tarihi yapı ile bütünlük sağlayacak bir çatı detayı uygulanacaktır. Yapı içerisinde sıvaları dökülmüş, ya da raspa edilmiş mekân duvarları, yapılacak testler sonucunda belirlenecek içeriğe uygun bir harçla sıvanacaktır. Bu müdahaleler yapılmadan önce yapının akustik

değerlendirilmesinin yapılması ve müdahalelerin ona uygun şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Yapının özgün durumuna aykırı, kullanıcılar tarafından değiştirilmiş pencere ve kapı doğramaları kaldırılarak, analojik araştırmalar sonucunda belirlenen detaylara uygun doğramalar yapılacaktır. Mevcut durumda doğrama bulunmayan açıklıklara da yapıyı iklimsel koşullardan koruma amacıyla doğrama monte edilecektir. Yapılan bu müdahalelere ek olarak, gerekli sıhhi tesisat ve elektrik donanımları teknik ekip gözetiminde planlanacaktır.

Kilisesi'nin çan kulesi hakkında kesin veriler bulunamadığından yeniden yapımı önerilmemiştir.

8. SONUÇ

Mardin, bir çok farklı medeniyetin, kültürel ve mimari mirası ile sahip olduğu geçmişi gözler önüne sermektedir. Mardin tarihinde önemli bir yere sahip olan Ermeni nüfusu, günümüzde yok denecek kadar azdır. Yaşanan siyasal ve sosyal olaylar nedeniyle şehri terk etmek zorunda kalan Ermenilerden geriye iki kilise kalmıştır. Mardin'in mevcut konut dokusunun oluşumuna birçok Ermeni ustanın öncülük ettiği bilinmektedir. Ancak bu yapılar günümüzdeki sahiplerinin isimleriyle, ya da erken Cumhuriyet dönemindeki yapı sahiplerinin isimleriyle anılmaktadır. Yapılarda ismine rastlanan tek Ermeni aile Mimar Lole ve ailesidir. Mardin şehir merkezindeki kültür zenginliğinin parçası olan Surp Kevork ve Surp Hovsep Ermeni Kiliseleri düzenli olarak kullanılmamaktadır. Surp Kevork Kilisesi kapalı iken, Surp Hovsep Kilisesi özel günlerde kullanıma açılmaktadır.

Bu tez kapsamında Mardin'in tarihçesi, sosyal ve demografik yapısı, Mardin'deki kiliseler incelenmiş; Surp Kevork Ermeni Kilisesi tarihi ve mimarisi değerlendirilmiştir. İklimsel koşullar, kullanıcı müdahaleleri ve malzeme bozulmaları nedeniyle hasarlı durumda olan Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin mimari analiz ve tespit çalışmaları yapılmış, ayrıntılı rölövesi hazırlanmıştır. Yapılan tüm çalışmalar sonucunda koruma sorunları belirlenmiş, çözümler getirilmeye çalışılmış ve belgeleme yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında yalnızca Surp Kevork Ermeni Kilisesi incelenebilmiş, yerleşkeyi oluşturan diğer hacimler kapsam dışında bırakılmıştır. Fakat yapılacak bir restorasyon uygulamasında kilisenin tek başına ele alınarak onarılması ve diğer mekanların oldukları şekilde bırakılması doğru bir yaklaşım olmayacağı için yapının yeniden kullanımı ve restorasyonu ile ilgili alınacak kararların bütünlük içermesi gerekmektedir. Alınan tüm restorasyon kararları önemli bir kültür varlığı olan Surp Kevork Ermeni Kilisesi'nin daha uzun yıllar yaşatılmasını sağlamaya yöneliktir. Restorasyonda yapılacak hataların sonradan yapıya daha çok zarar vermemesi için, önerilen bütün müdahalelerin restorasyon konusunda uzman mimar ve mühendisler tarafından uygulanması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Acara Eser, M. (2004). Anadolu Medeniyetleri Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Bir Ermeni Haçı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 1* , Ankara, s.143-152.

Açıkgöz Güngör, Ş. (2007). *Kayseri ve Çevresindeki 19. Yüzyıl Kiliseleri ve Korunmaları için Öneriler.* İstanbul: İTÜ Yayınlanmamış Doktora Tezi

Ahmaranyan, A. (1932). *Andreas. Revue Patriarcat Armenian Catholique.* Beyrut.

Ahunbay, M. (1997). "Ermeni Mimarlığı ve Sanatı". *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* , İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi, s.445-448.

Ahunbay, M. (1997). "Kilise". *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi, s.870-874.

Akyüz, P. G. (1998). *Mardin İli Merkezinde, Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi.* İstanbul: Resim Matbaacılık

Alan, G. (2007). Osmanlı Devleti'nin Ermenilere Göstermiş Olduğu Dinî İmtiyazlar Çerçevesinde Kilise Tamirleri. *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler Cilt II, Erciyes Üniversitesi* , 205.

Alioğlu, F. (2000). *Mardin Şehir Dokusu ve Evler.* İstanbul: Türk Tarih Vakfı.

Armale, İ. (1993). *Türkiye Mezopotamya'sında Mardin.* İsveç: Nsibin Yayınevi,.

Arseven, C. (1950). "Kilise". *Sanat Ansiklopedisi, c. 3* , İstanbul: Milliyet Yayınları, s.1090-1095.

Aydın, S., Emiroğlu, K., Özel, O., & Ünsal, S. (2000). *MARDİN, Aşiret, Cemaat, Devlet.* İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Batur, A. (1974). *Osmanlı Camilerinde Kemer Strüktür-Biçim İlişkisi Üzerine Bir Deneme (1300-1730).* İstanbul: İ.T.Ü Baskı Atölyesi.

Bayram, F. (2005). *Artvin'deki Gürcü Manastırları.* İstanbul: Ege Yayınları.

Beykan, M., & Aydın, M. (1997). "Mardin". *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* , İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi, s.1002-1003.

Bozkurt, G. (1996). *Gayrımüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)* . Ankara: TTK Basımevi.

Bozkurt, G. (1996). *Gayrımüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914).* Ankara: TTK Basımevi.

Buckingham, J. (1827). *Travels in Mesopotamia.* London.

Bulduk, A. F. (1999). *Mardin Tarihi.* Ankara: Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı.

Can, C. (1999). *Tanzimat ve Mimarlık, Osmanlı Mimarlığının 7 yüzyılı "Uluslarüstü Bir Miras".* İstanbul: YEM yayınları.

Çerme, T. (2009). Mardin Şehrinin Son Ermenileri. *Kebikeç, sayı:27*, İstanbul, s.99-105.

Çerme, T. (2003). Süryaniler. *Tarih ve Toplu*, sayı:235 , İstanbul, s. 28-37.

Çerme, T. (2008). Zengin Eski Kent Dokuları Birikimine Sahip Mardin. *Arkitect*, sayı:517,İstanbul, s.14-29

Çerme, V. A. (1999). Melkon Tazbazyan'ın Hayatı (1654-1716). *Tarih ve Toplum dergisi*, sayı:184 , İstanbul, s.239-247.

Deveci, Y. (2006). Osmanlı'dan günümüze Mardin Ermenileri. *I.Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri.* İstanbul: Yayına Hazırlayan: İbrahim Özcoşar.

Dolapönü, H. (1972). *Tarihte Mardin.* İstanbul: Cebrail Aydın.

Ergenç, Ö. (1980). *"Osmanlı şehrinde esnaf örgütlerinin fiziki yapıya etkileri", I.Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi.*Ankara.

Ergül, C. (1997). *II. Abdülhamid'in Doğu Politikası ve Hamidiye Alayları.* İzmir: Çağlayan Yayınları.

Eryılmaz, B. (1992). *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi.* İstanbul.

Göyünç, N. (1991). *XVI.Yüzyılda Mardin Sancağı.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Gülyan, V. H. (1898). *Mardin Ermeni Katolik Başpiskoposluğu'nun Tarihçesi.* Viyana: El Yazması.

Karaçavuş, A. (2006). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim Cemiyetleri.* Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi

Karal, E. Z. (1997). *Osmanlı Tarihi,V. Cilt.* Ankara: TTK Basımevi.

Karapetian, S. (2011). *Dedicated to the 1050th Anniversary of Proclaiming Ani Capital of Armenia.* Yerevan: Research on Armenian Architecture Foundation.

Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914.* İstanbul: Timaş.

Kazhdan, A. (2003). Templon. *Oxford Dictionary of Byzantium.*. New York: Oxford Üniversitesi Yayınları.

Keser, E. (2002). *Tur Abdin Süryani Ortodoks Dini Mimarisi,.* İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Kılıç, D. (2000). Selçuklulara Kadar Anadolu'da Gregoryan Ermeni Kilisesi (Ms.451-1100). *Türk Kültürü Dergisi, sayı:452* , s.752-760.

Kouymjian, D. (1992). *The Arts of Armenia.* Lisbon: Calouste Gulbenkian Foundation.

Köker, O. (2010). *Ahtamar: Ortaçağ Ermeni Mimarlığının Mücevheri - Aghtamar: A Jewel of Medieval Armenian Architecture.* İstanbul: Bir Zamanlar Yayıncılık.

Küçük, A. (2009). *Ermeni Kilisesi ve Türkler.* İstanbul: Berikan Yayınları.

Küçük, A. (1998). Gregoryen Ermeni Kilisesinin Oluşması ve Konsil Kararları Karşısındaki Tutumu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı:35* , s.117-158.

Özbek, H. (2004). *Gelenekselden Türeyen Çağdaş Mardin Konut Yerleşimi.* İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özcoşar, İ. (2008). *19.yüzyılda Mardin Süryanileri.* İstanbul: Beyan Yayınları.

Özcoşar, İ. (2008). Osmanlı Dönemi Mardin Ermenilerinde Dini Değişim. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi sayı 7* , 429-.

Özcoşar, İ., & Güneş, H. H. (2006). *252 nolu Mardin Şer'iye Sicili belge özetleri ve Mardin.* Mardin: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, Editör: Ahmet Kankal.

Özmenli, M. (2008). Doğu Anadolu'da Hristiyanlık. *Karadeniz Araştırmaları, Cilt:5, Sayı:17* , 43-50.

Özyalçıner, A., & Sezer, S. (2003). *Üç Dinin Buluştuğu Kent İstanbul.* İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Palmer, A. (1990). *Monk and Mason on the Tigris Frontier, The Early History of Tur Abdin.* Cambridge: Cambridge University Press.

Palmer, A., & Hollerweger, H. (1999). *"Kartmin (Mor Gabriel) Manastırı'nın 1600 yıllık Öyküsü". Canlı Kültür Mirası Tur Abdin.* Linz: Repro-Atelier Hoffmüller.

Parla, T. (1983). "Mardin" *Yurt Ansiklopedisi, cilt 8* İstanbul: Anadolu Yayıncılık, s. 5750-5846.

Pekak, S. (2009). Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Gayrımüslim Vatandaşların İmar Faaliyetleri ve Mustafapaşa (Sinasos). *Bili Dergisi, Sayı:51,* Ahmet Yesevi Üniversitesi, s.171.

Sarafian, A. (1998). The Disasters of Mardin during the Persecutions of the Christians, Especially the Armenians, 1915. *Haigazian Armenological Review*,Cilt 18, Beyrut, s.250-284.

Sarı, E. (2010). *Kültür, Kimlik, Politika Mardin'de Kültürlerarasılık.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Sasuni, G. (1992). *15.Yydan İtibaren Ermeni Kürt İlişkileri.* İstanbul: Med Yayıncılık.

Seyfeli, C. (2010). Hıristiyanlık Öncesine Dayanan Bazı Ermeni Halk İnançları. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,sayı:30* , 149-163.

Southgate, H. (1840). *Narrative of tour through Armenia; Kurdistan;Persia And Mesopotamia.* London.

Soykan, T. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler.* İstanbul: Ütopya Kitabevi.

Sözen, M. (2005). "İkonostasis" *Sanat Kavram Ve Terimleri Sözlüğü.* İstanbul: Remzi Kitabevi., s. 112.

Sözen, M. (2005). "Protesis" *Sanat Kavram Ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi., s.196.

Sümer, S. (2006). *İstanbul Ortodoks Ermeni Kiliselerinde Vaftiz Mekânları.* İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Süslü, A. (1995). *Türk Tarihinde Ermeniler.* Ankara: Kars Kafkas Üniv. Yayınları.

Trimingham, J. (1990). *Christianity Among the Arabs in Pre-Islamic Times.* Beyrut.

Tuğlacı, P. (1991). *İstanbul Ermeni Kiliseleri.* İstanbul: Pars Yayın Ticaret Ltd. Şti.

Ünlü, M. (2006). Tanzimat Sonrasında Samsun Çevresinde Gayrimüslimlerin Kilise ve Mektep İnşa ve Tamir Faaliyetleri. S*amsem Dergisi*, s.149-162.

Yalçınkaya, M. (2006). Avrupalı Seyyahlara Göre Mardin Ve Çevresinin Sosyal, Ekonomik Ve Kültürel Durumu. *I.Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul.,s. 478.

Yaşar, Ş. (2010). Mor Loozor Manastırı. *Mukaddime*, sayı:2, Mardin, s. 119-130.

Yavi, E. (2007). *1856-1923 Emperyalizm Kıskacında Türkler Ermeniler Kürtler.* İstanbul: Yazıca Yayınevi.

Zengin, S. (2008). Tanzimat ve Sonrası Dönemde Osmanlı Toplumunda Gayrimüslimler ve Din Eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt 6* , s.139-170.

Ternon, Y. (2002)."Le sandjak de Mardin"*Mardin 1915*, Alındığı tarih: 05.02.2012, adres: http://www.imprescriptible.fr/rhac/tome4/.

Url-1 <*http://www.houshamadyan.org*>, alındığı tarih: 25.01.2012.
Url-2 <*http://www.mardin.gov.tr*>, alındığı tarih: 02.02.2012.
Url-3 <*http://www.virtualani.com*>, alındığı tarih: 05.02.2012.
Url-4 <*http://armenianstudies.csufresno.edu*>, alındığı tarih: 15.02.2012.
Url-5 <*http://www.findarmenia.com*>, alındığı tarih: 25.03.2012
Url-6 <*http://www.deyrulzafaran.com.tr*>, alındığı tarih: 25.03.2012

EKLER

EK A: Haritalar ve Resmi Evraklar

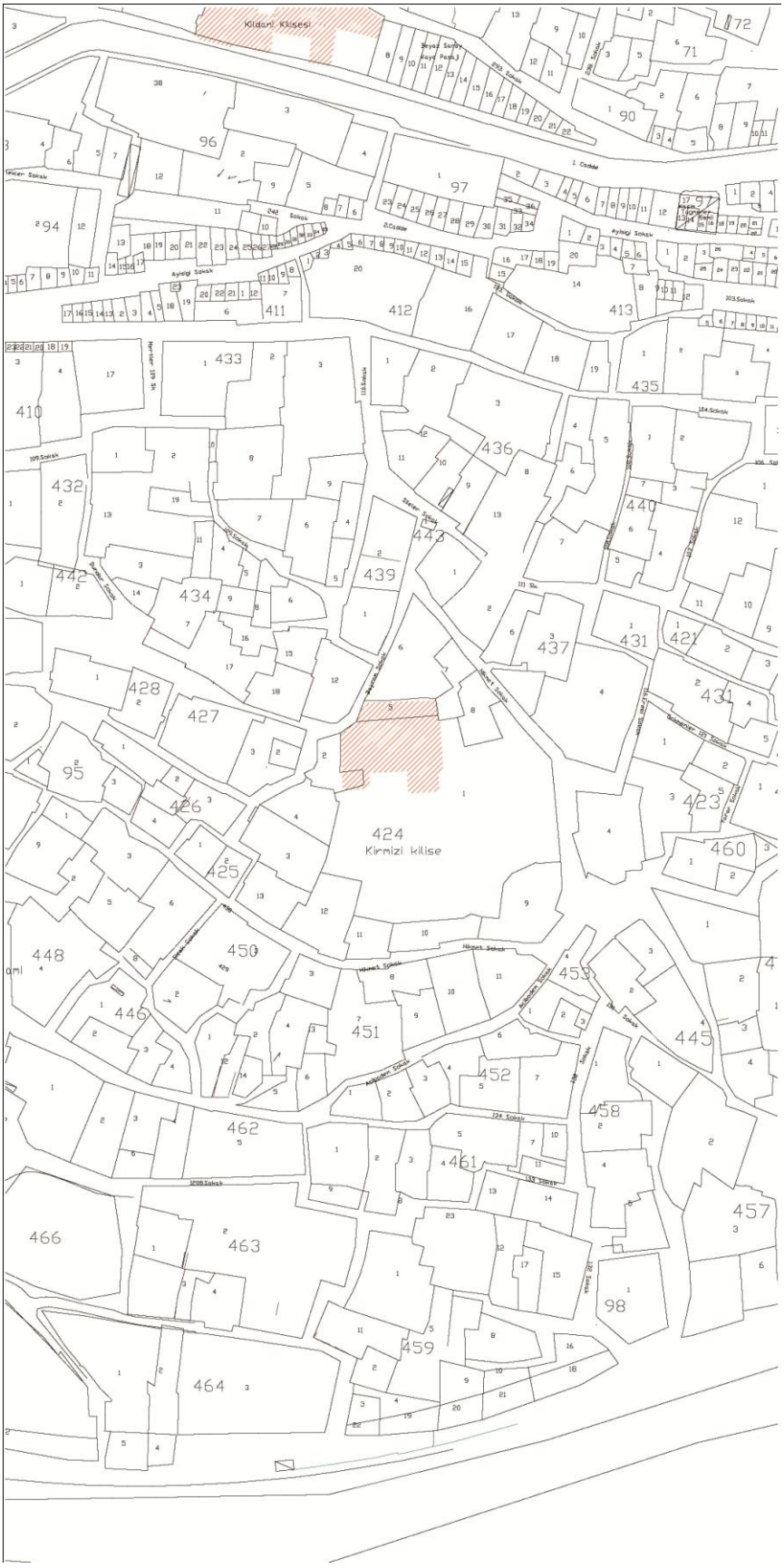
EK B: Fotoğraflar

EK C: Çizimler – Rölöve & Restitüsyon & Restorasyon

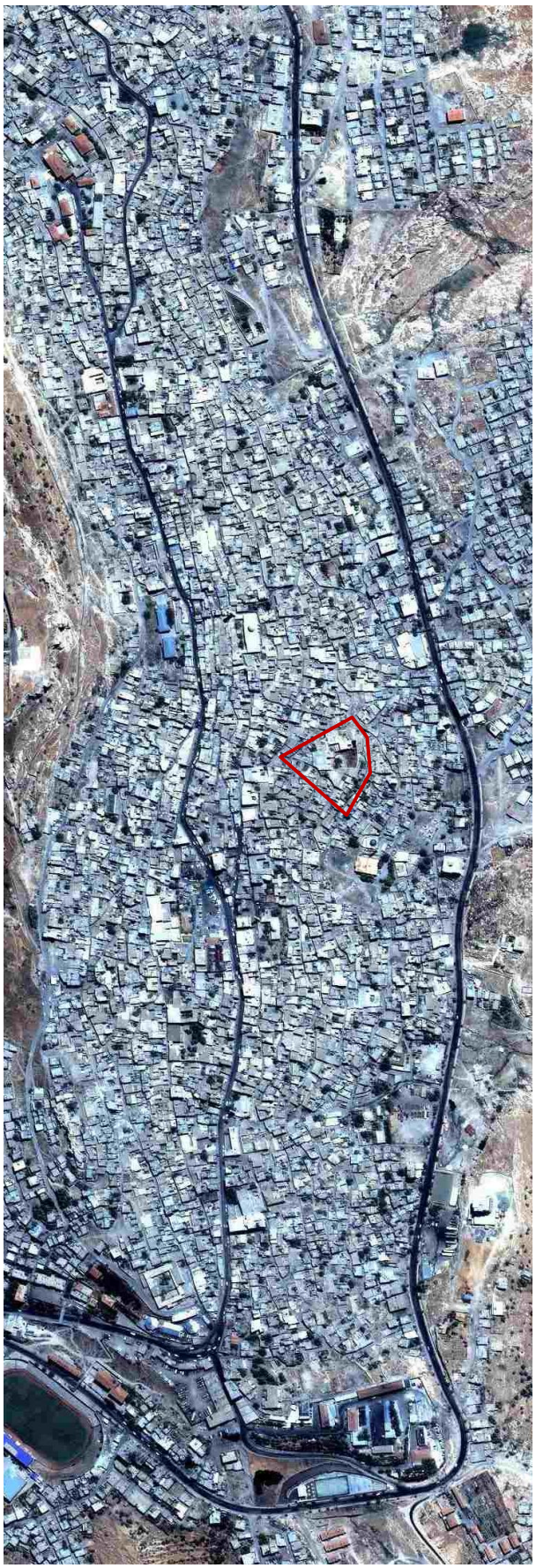
EK A

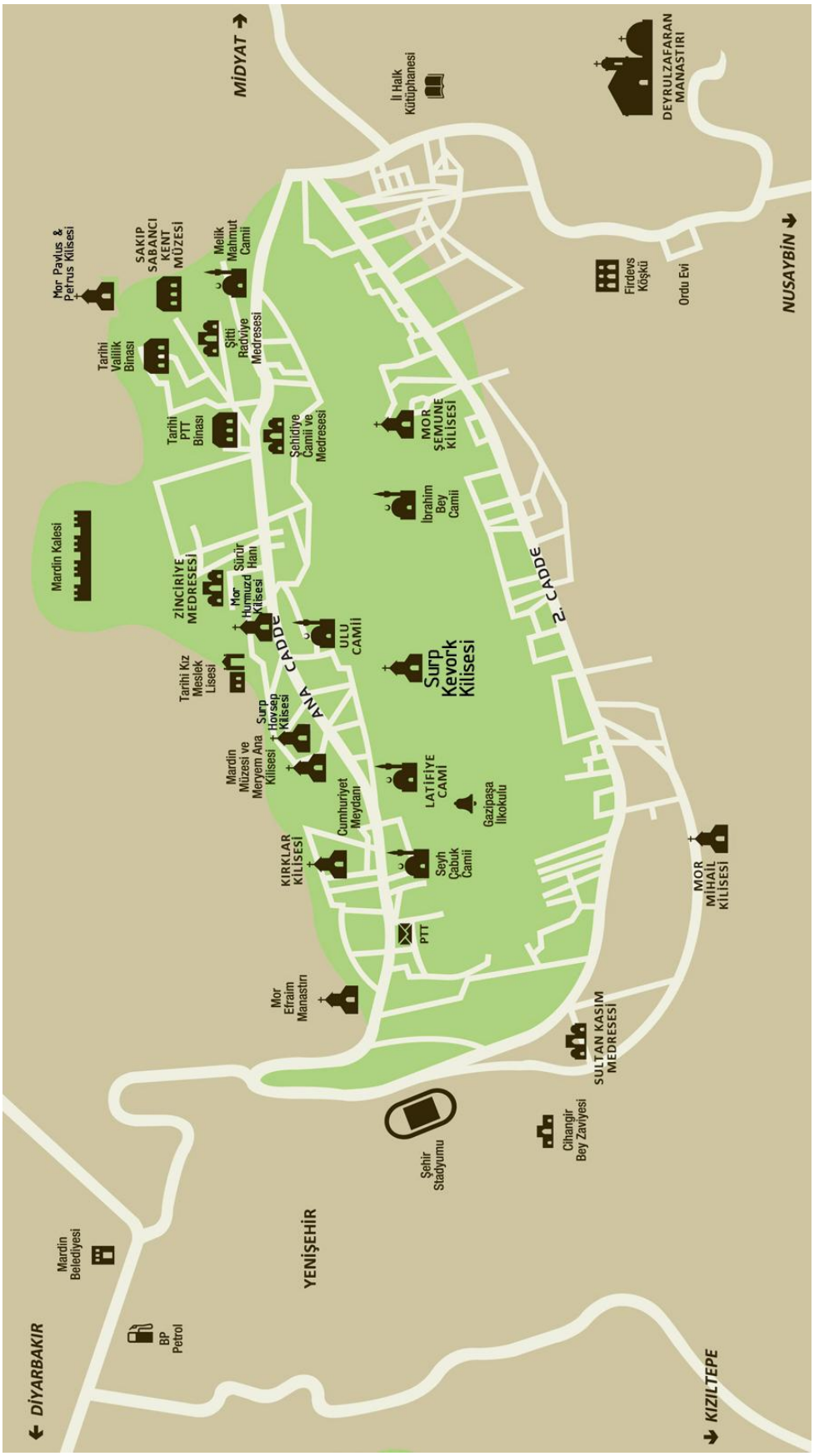
Şekil A.1: Mardin Halihazır Haritası.

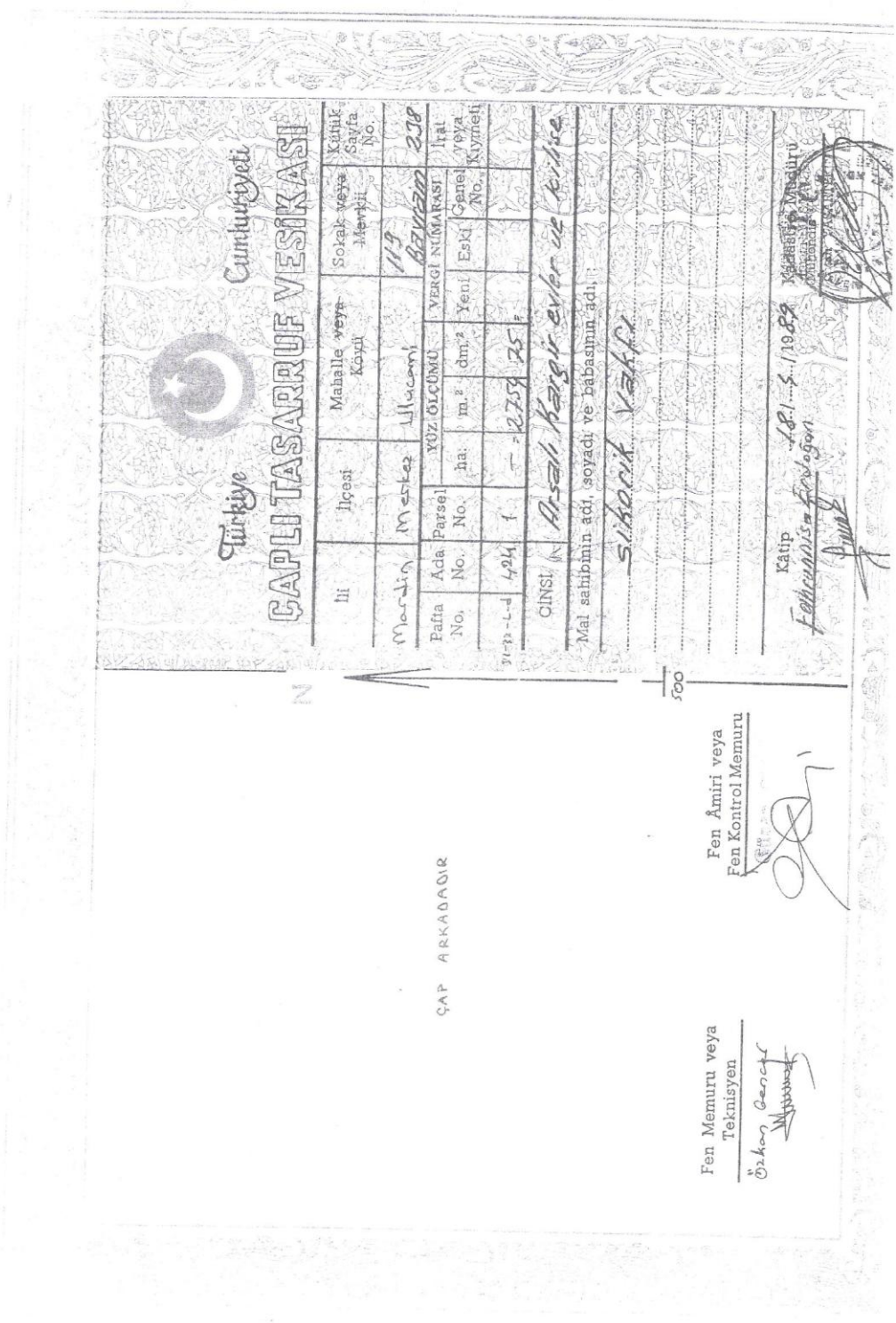
Şekil A.2: 424 Ada 1 Parsel Halihazır Haritası.

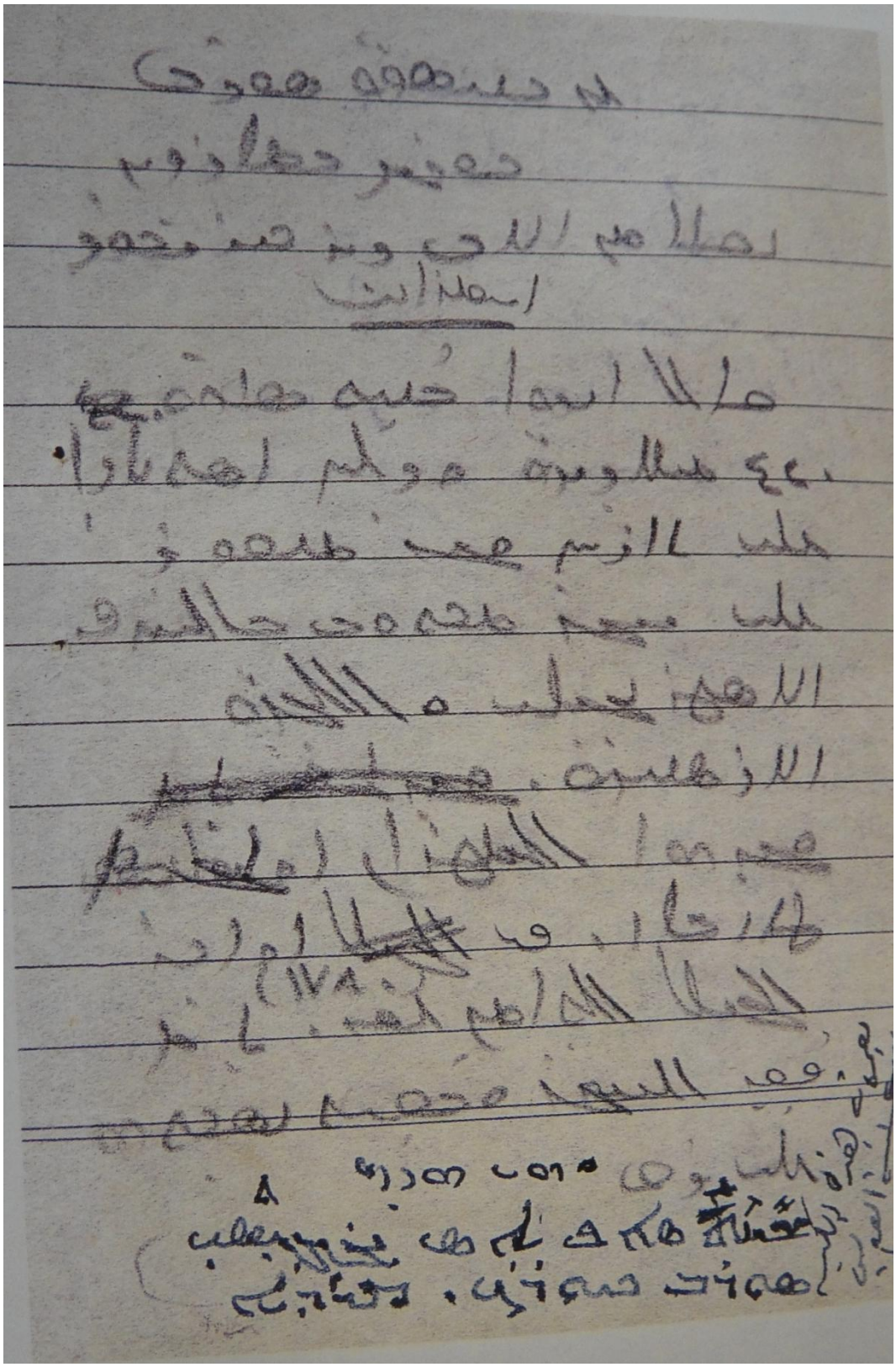
Şekil A.3: Hava Fotoğrafı (Google earth,2012).

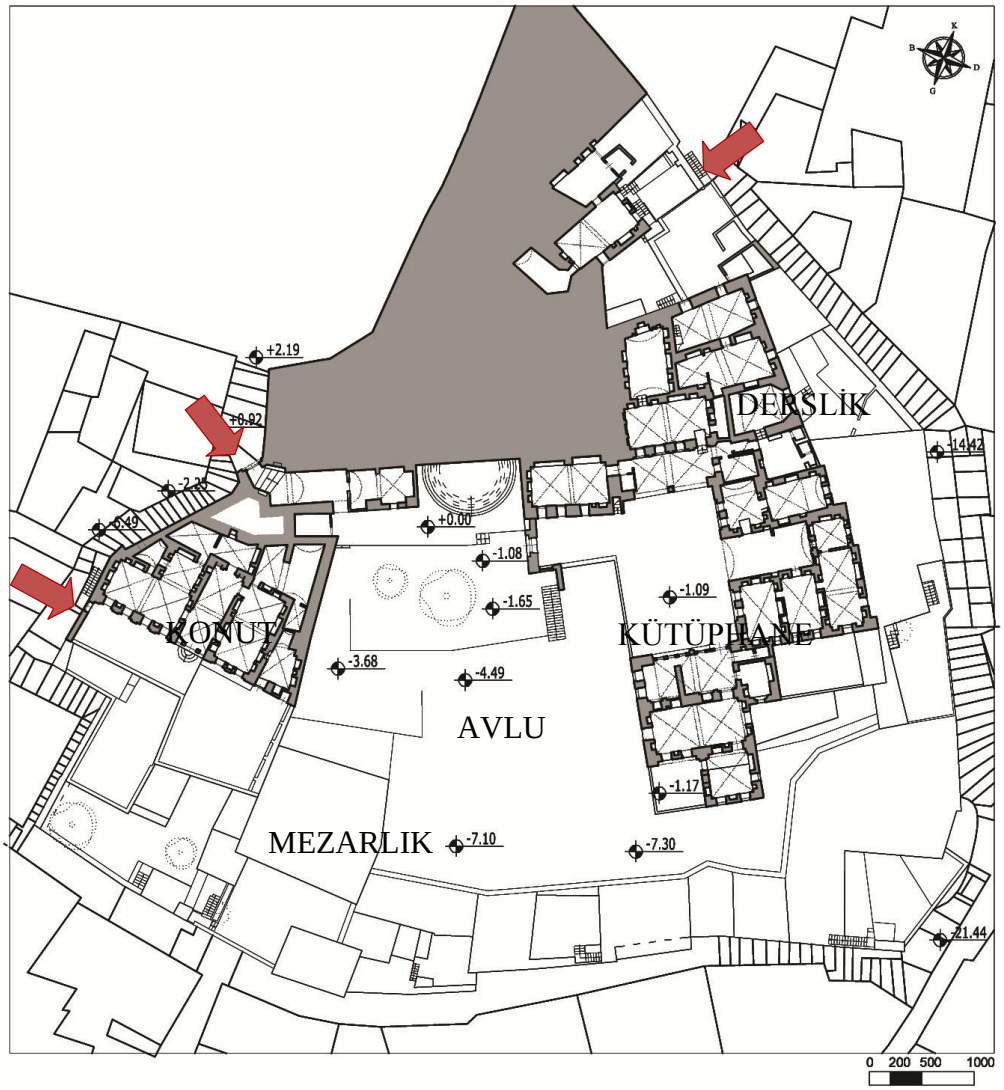
Şekil A.4: Mardin Kiliseleri Haritası (Url-6,2012).

Şekil A.5: Surp Kevork Ermeni Kilisesi Tapusu.

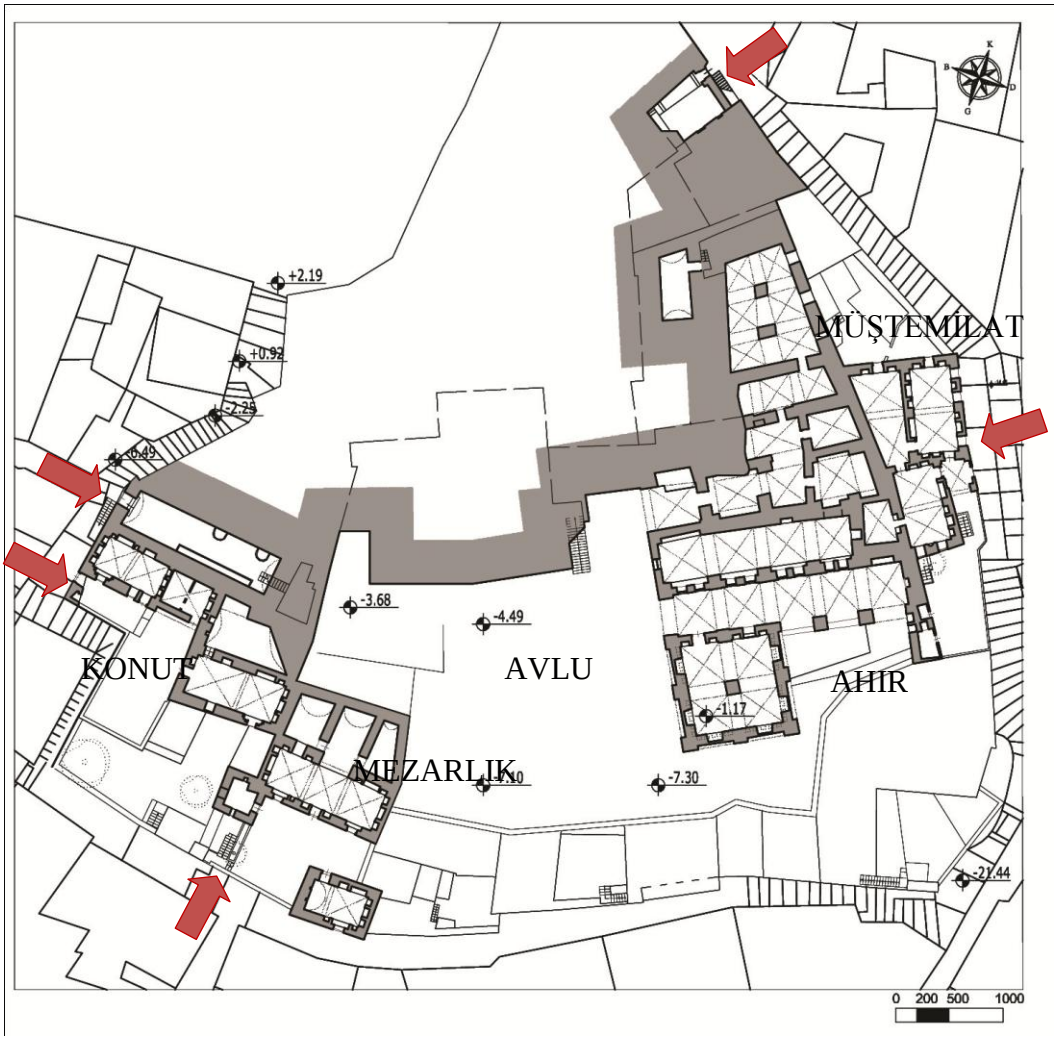

Şekil A.6: Kilise'nin yapılış tarihi yazan el yazmasının metni.

Şekil A.7: Surp Kevork Ermeni Kilisesi +0.00 kotu planı (MAREV,1999)[1].

[1] Plan, Marev bünyesinde Prof. Dr. Atilla Yücel koordinatörlüğünde yapılan öğrenci çalışmasında hazırlanmıştır.

Şekil A.8: Surp Kevork Ermeni Kilisesi -2.50 kotu planı (MAREV,1999)[2].

[2] Plan, Marev bünyesinde Prof. Dr. Atilla Yücel koordinatörlüğünde yapılan öğrenci çalışmasında hazırlanmıştır.

EK B

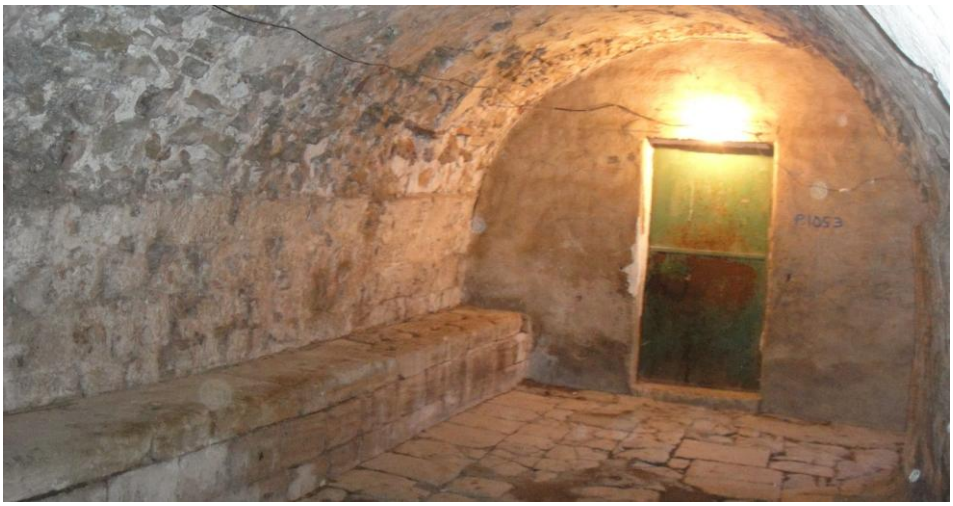
Şekil B.1 : Surp Kevork Ermeni Kilisesi sokak giriş kapısı –Batı cephesi.

Şekil B.2 : Giriş kapısı detay.

Şekil B.3 : Tonozlu giriş alanı.

Şekil B.4 : Tonozlu giriş alanı- Niteliksiz duvarla kapatılmış revak.

Şekil B.5 : (a) Giriş kapısı iç görünüş (b) Kapatılmış müştemilat girişi.

Şekil B.6 : Yapı adası - Menekşe (Bayram) Sokak.

Şekil B.7 : Yapı adası – 88.(Hikmet) Sokak.

Şekil B.8 : Avlu genel görünüş.

Şekil B.9 : Batı avlu duvarı.

Şekil B.10 : Kilise'ye bağlı konut dokusu.

Şekil B.11 : Kilise genel görünüş.

Şekil B.12 : Konut dokusu – Doğu.

Şekil B.13 : Konut dokusu.

Şekil B.14 : Müştemilat alanları.

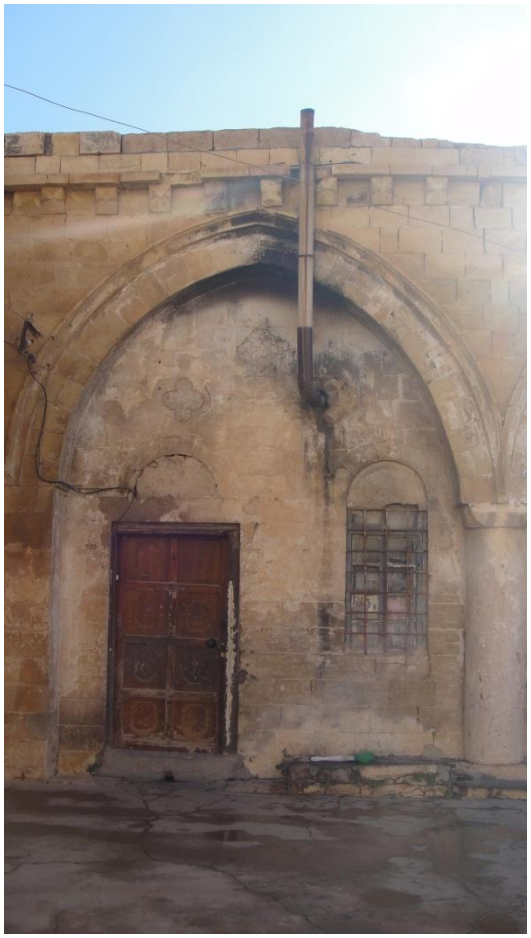

Şekil B.15 : Konut & iç teras.

Şekil B.16 : Konut & iç teras.

Şekil B.17 : Konut cephe örnekleri.

Şekil B.18 : Avlu – Doğu'dan batı'ya bakış.

Şekil B.19 : Avlu genel görünüş.

Şekil B.20 : Avlu&mezarlık görünüş.

Şekil B.21 : Mezar Taşları.

Şekil B.22 : Avlu set duvarları.

Şekil B.23 : Avlu genel göünüş (MAREV,1999).

Şekil B.24 : Güney cephe genel görünüş.

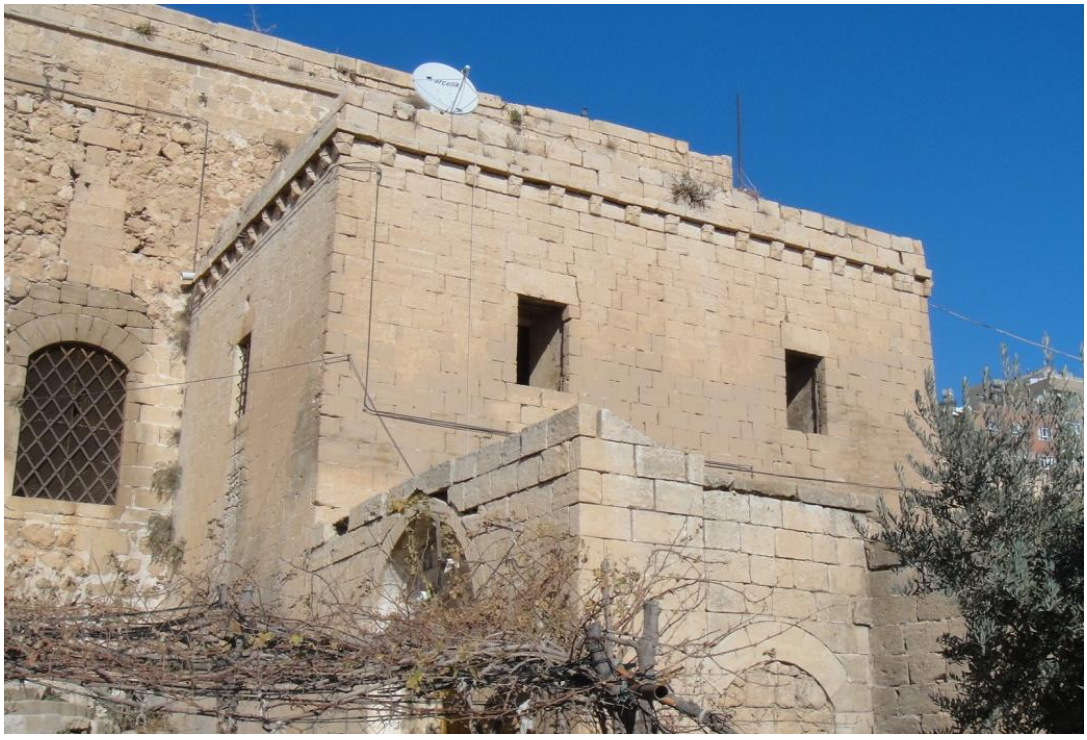
Şekil B.25 : Güney cephe genel görünüş.

Şekil B.26 : Güney cephe doğu kütlesi.

Şekil B.27 : (a) Batı kütlesi güney cephe (b) Kapatılmış kemer açıklıkları.

Şekil B.28 : Doğu kütlesi güney cephe.

Şekil B.29 : Doğu kütlesi güney cephe – Konut revakları.

Şekil B.30 : Kilise ana giriş kapısı.

Şekil B.31 : (a) Basık kemerli pencere (b) Sivri kemerli giriş kapısı.

Şekil B.32 : Doğu ve kuzey cepheleri genel görünüş.

Şekil B.33 : Kilise doğu cephe genel görünüş.

Şekil B.34 : Papaz odası ve Prothesis doğu cephe duvarları.

Şekil B.35 : Naos doğu cephesi.

Şekil B.36 : Protesis ve konut doğu cephe duvarı.

Şekil B.37 : (a) Vaftiz odası doğu cephe duvarı (b) Vaftiz kurnası su oluğu (c) Demir lokma parmaklıklı pencere.

Şekil B.38 : Dairesel planlı merdiven.

Şekil B.39 : Dairesel planlı merdiven ön görünüş.

Şekil B.40 : Hasarlı Avlu merdiveni.

Şekil B.41 : Papaz odası batı cephesi.

Şekil B.42 : Papaz odası batı cephesi – yüzey kaybı.

Şekil B.43 : İç teras giriş kapısı.

Şekil B.44 : (a) Konut & kümes doğu cephesi (b) Yapısal Çatlak.

Şekil B.45 : Konut ve kümes doğu cephesi damı.

Şekil B.46 : Naos genel görünüş.

Şekil B.47 : Naos genel görünüş (Marev,1999).

Şekil B.48 : (a) Naos güney duvarı (b) Ana giriş kapısı.

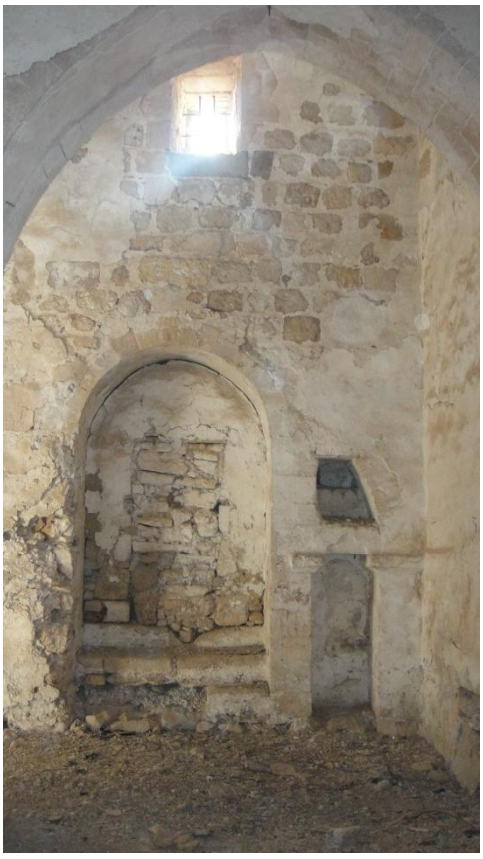

Şekil B.49 : (a) Naos penceresi (b) Pencere sekisi altı nişi (c) Ermenice yazıtlar.

Şekil B.50 : (a) Naos penceresi (b) Hasarlı duvar ayağı (c) Pencere altı nişler.

Şekil B.51 : (a) Naos güney duvarı (b) Kapatılmış kapı açıklığı ve niş.

Şekil B.52 : (a) Naos batı duvarı güney nef müştemilat girişi (b) Tepe penceresi.

Şekil B.53 : (a) Naos batı duvarı orta nef (b) Kapatılmış niş.

Şekil B.54 : (a) Naos batı duvarı kuzey nef (b) Tepe penceresi.

Şekil B.55 : Naos kuzey duvarı kapatılmış kemer.

Şekil B.56 : (a) Yan apsis (b) Naos kuzey duvarı.

Şekil B.57 : (a) Naos kuzey duvarı (b) Kuzey neften protesis görünüşü.

Şekil B.58 : (a) Orta neften apsis görünüşü
(b)Güney neften diakonikon görünüşü.

Şekil B.59 : Apsis genel görünüş.

Şekil B.60 : (a) Apsis ve kapatılmış ışıklık (b) Taş bezemeli kapatılmış ışıklık.

Şekil B.61 : Horanda (apsiste) profilli kemer.

Şekil B.62 : Apsis kuzey ve güney duvarları kapı açıklıkları.

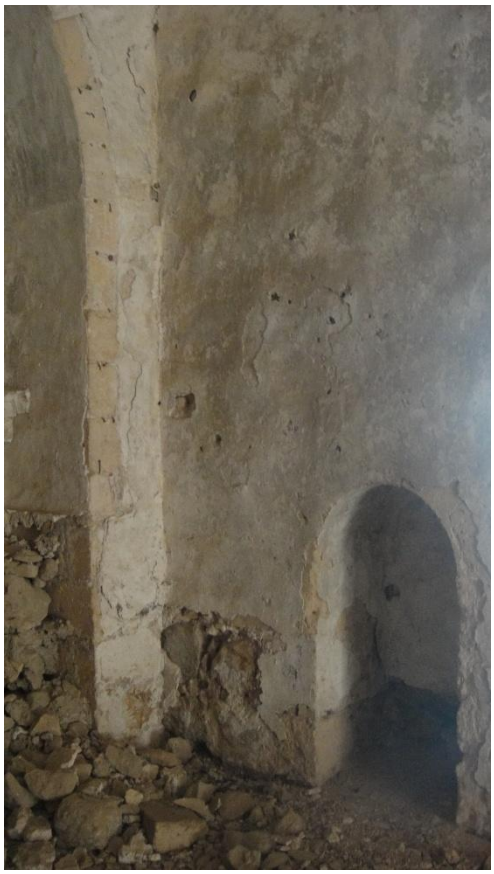
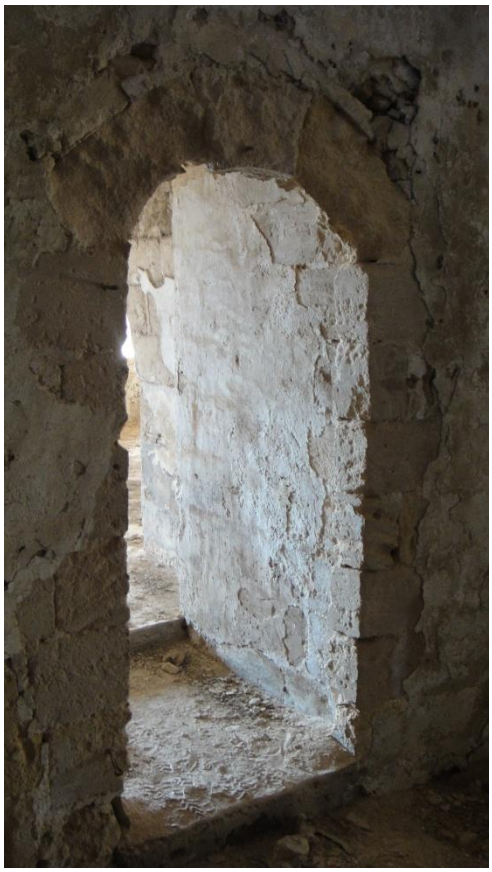

Şekil B.63 : (a) Diakonikon genel görünüş (b) Diakonikon doğu duvarı.

Şekil B.64 : (a) Diakonikon ikonostasis duvar ayağıveince kemer (b) Dönem eki bağlantı noktası.

Şekil B.65 : (a) Diakonikon kuzey duvarı apsis kapı açıklığı (b) Sıva dökülmesi.

Şekil B.66 : (a) Diakonikon güney duvarı niş (b) Hasarlı kapı açıklığı.

Şekil B.67 : (a) Protesis genel görünüş (b) Kuzey duvarı kapatılmış kapı açıklığı.

Şekil B.68 : (a) Protesis hasarlı apsis kapı açıklığı (b) Hasarlı döşeme (c) Ayırıcı kemer.

Şekil B.69 : (a) Yan apsis naos'tan görünüş (b) Yan apsis kuzey duvarı.

Şekil B.70 : (a) Hasarlı ikona sergi elemanı (b) Kapı nişi.

Şekil B.71 : Yan apsis batı duvarında kapatılmış kemer ve içinde bulunan kapı açıklığı.

Şekil B.72 : Depo doğu duvarı kapatılmış kemer ve içinde bulunan kapı açıklığı.

Şekil B.73 : (a) Depo güney duvarı kapatılmış kemer (b) Hasarlı batı duvarı (c) Kapatılmış kemer içinde bulunan pencere.

Şekil B.74 : Depo hasarlı taş seki.

Şekil B.75 : Vaftiz odası batı duvarı –Basık kemerli giriş kapısı.

Şekil B.76 : Vaftiz odası güney duvarı – Kapatılmış kapı.

Şekil B.77 : Vaftiz odası kuzey duvarı ek düzeltme duvarları ve ana kaya hizası.

Şekil B.78 : (a) Vaftizodası doğu duvarı (b) Lokma parmaklıklı pencere açıklığı.

Şekil B.79 : Basık pencere kemeri ve kapak menteşe yuvaları.

Şekil B.80 : (a) Dairesel planlı kurna birinci kademe (b) Sökülmüş ikinci kademe.

Şekil B.81 : (a) Kurna ön görünüş (b) Kurnanın su oluğuna bağlantısı.

Şekil B.82 : Vaftiz odası taş zemin kaplaması – Kuzey duvar ana kaya hizası.

Şekil B.83 : (a) Vaftiz odası kuzey duvarı tonoz başlangıcı (b) Niş.

Şekil B.84 : Papaz odası doğu ve güney duvarları.

Şekil B.85 : Papaz odası güney ve batı duvarları.

Şekil B.86 : Papaz odası batı duvarı.

Şekil B.87 : Papaz odası doğu duvarı – kapatılmış pencere.

Şekil B.88 : (a) Papaz odası kuzey duvarı giriş kapısı (b) Hasarlı yağmur iniş borusu.

Şekil B.89 : Kapatılmış Mahzen.

Şekil B.90 : Papazodasının altında bulunan konut iç duvarları.

Şekil B.91 : Naos orta nef tonoz - kesme taş örgü.

Şekil B.92 : Naos orta nef.

Şekil B.93 : (a) Güney nef tonozu (b) Kuzey nef tonozu.

Şekil B.94 : Toprak dam – Onarım öncesi (Uğurgel,F. 1998).

Şekil B.95 : Çimento esaslı döşeme (Kilise damı).

Şekil B.96 : (a) Şap (papaz odası damı) (b) Yağmur gideri.

Şekil B.97 : (a) Naos basık kemerli pencere (b) Çapraz demir parmaklık (c) Parmaklık montajı.

Şekil B.98 : (a) Vaftiz odası penceresi (b) Demir lokma parmaklık (c) Taş menteşe yuvası.

Şekil B.99 : Apsis kapatılmış ışıklık.

Şekil B.100 : Doğu cephesi kapatılmış apsis ışıklığı.

Şekil B.101 : Papaz odası pencereleri.

Şekil B.102 : Tepe pencereleri.

Şekil B.103 : Naos tepe ışıklığı.

Şekil B.104 : Naos tepe ışıklığı (Fener).

Şekil B.105 : (a) Giriş kapısı dış görünüş (b) İç görünüş.

Şekil B.106 : Giriş kapısı ahşap kiriş.

Şekil B.107 : Vaftiz odasına yan apsisten giriş.

Şekil B.108 : Papaz odasının kapısı.

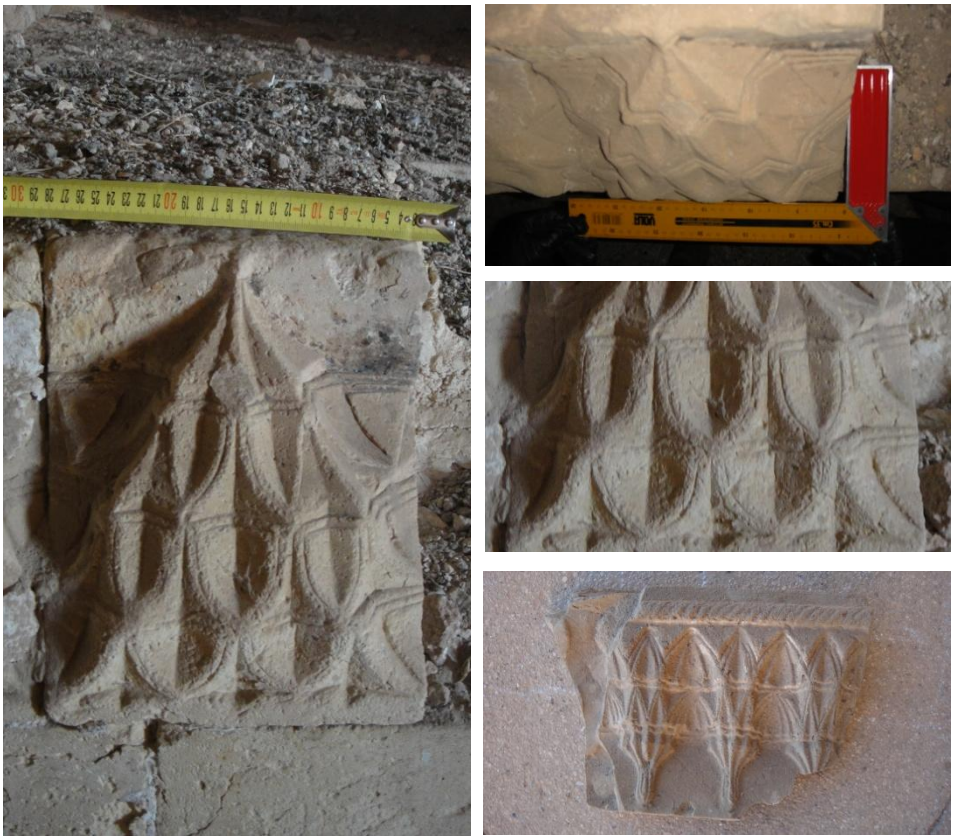
Şekil B.109 : Apsis – diakonikon arasındaki kapı.

Şekil B.110 : Kapatılmış vaftiz odası kapısı – protesisten giriş.

Şekil B.111 : (a) Naos orta nef korniş (b) Taş konsol ve rozet izi.

Şekil B.112 : (a) Apsis kemer bezemesi – mukarnas (b) Kemer alınlık bezemesi.

Şekil B.113 : Paye üzerine oyulmuş haç motifleri.

Şekil B.114 : Paye üzerine oyulmuş haç motifleri ve hasarlı başlık.

Şekil B.115 : (Paye) Alçak profilli başlık.

Şekil B.116 : (Paye) – Hasarlı başlık.

Şekil B.117 : (Duvar Ayağı) Alçak profilli başlık.

Şekil B.118 : Kilise girişi – profilli sivri kemer.

Şekil B.119 : Dişli profilli başlık.

Şekil B.120 : Kemer profili.

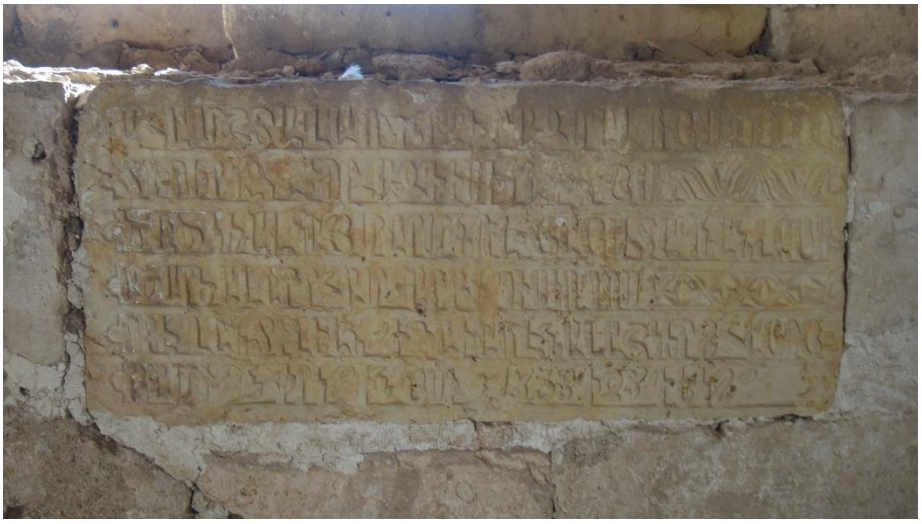
Şekil B.121 : Ayırıcı kemer – Alçı kabartmalar.

Şekil B.122 : Ayırıcı kemer – Alçı kabartma.

Şekil B.123 : Yan apsis - Alçı kabartma.

Şekil B.124 : Naos güney duvarı – Ermenice yazıt.

Şekil B.125 : Naos güney duvarı – Ermenice yazıt.

Şekil B.126 : Batı konut kütlesi duvarı – Osmanlıca yazıt.

Şekil B.127 : Özgün çörten detayı.

Şekil B.128 : Batı konut kütlesi duvarı – Osmanlıca yazıt (Mezar taşı).

Şekil B.129 : Avlu duvarı – Osmanlıca yazıt.

EK C

K
B
D
G

MENEKŞE SOKAK

KİLİSE

BAYRAM SOKAK

GİRİŞ

GİRİŞ

MENEKŞE SOKAK

TAŞ & TOPRAK

TOPRAK

TOPRAK

MEZARLIK

ŞAP

+3.73
+4.42
-6.17
-7.72
+2.48
+10.86
SAP
+2.19
-3.49
+4.42
-11.35
+7.99
SAP
+11.19
SAP
+5.05
SAP
+0.92
-6.29
+4.21
+3.34
-2.25
+7.14
SAP
+7.38
SAP
+4.65
SAP
+1.67
+6.92
SAP
-6.49
+0.00
-1.08
+4.30
+3.30
-1.67
-1.65
+2.75
-1.09
+0.69
-3.68
-4.49
-6.30
-2.96
-1.07
+1.02
+4.26

0 1 2 3 4 5 m

ANALİTİK RÖLÖVE
VAZİYET PLANI
ŞEKİL C.1

ÖZGÜN DUVAR
19. YY DÖNEM EKLERİ
UYGUN OLMAYAN EKLER

ÖLÇEK : 1/200

K
B D
G

Girilemedi
Ölçülemedi
GİRİŞ
+1.02
+0.92
+0.86
+0.70
+0.55
+0.38
+0.21
Şap
Oturma yeri
GİRİŞ
Zemin: Şap
Duvar: Alçı Sıva
Th: 2.58-2.91 m
A : 29.70 m²
+0.10
Ahşap Kapı
Kapatılmış Açıklık
KÜMES
Zemin:Şap
Duvar:Alçı Sıva
Th:2.65 m
A : 19.38 m²
+0.10
Kapatılmış Açıklık
Kapatılmış Duvar
Şap
+2.16
Ahşap Pencere
Briket Duvar
Kesme Taş Duvar
Moloz Taş Duvar
Kapatılmış Açıklık
Kesme Taş Duvar
Ölçülemedi
Şap
+2.16
Toprak
+0.00
Toprak
Kesme Taş Duvar
+0.00
-0.36
-0.87
Yüklük
Yüklük
Niş
Niş
Niş
KÜNUT
Zemin:Şap
Duvar:Plastik Boya
Th:3.96 m
A : 31.45 m²
-0.87
Giriş
Ahşap Kapı
Ahşap Kapı
Briket Duvar
Pencere Açıklığı
Pvc Doğr.
Pencere Açıklığı
Pvc Doğr.
Pencere Açıklığı
Pvc Doğr.
Niş
Niş
Demir Parmaklık
Demir Parmaklık
Demir Parmaklık
Ahşap Kapı
-1.09
Girilemedi
Moloz Taş Duvar
Kesme Taş Duvar
Kesme Taş Duvar
Kesme Taş Korkuluk
Toprak
-1.65
Girilemedi
Set Duvarı
Set Duvarı
Set Duvarı
-4.49
0 1 2 3 4 5 m
153

ANALİTİK RÖLÖVE
+0.50 PLANI
ŞEKİL C.2
+0.50
0.50
ÖZGÜN DUVAR
19. YY DÖNEM EKLERİ
NİTELİKSİZ EKLER
ÖLÇEK : 1/100

DEPO
Zemin: Toprak
Duvar: Sıva
Th:2.79 m
A : 14.98 m²

YAN APSİS
Zemin:Toprak
Duvar:Alçı Sıva
Th:2.79 m
A : 14.58 m²

VAFTİZ ODASI
Zemin: Taş Kaplama - Toprak
Duvar: Kireç Sıva
Th: 3.73 m
A : 46.18 m²

PROTESİS
Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Kireç Sıva
Th:5.53 - 5.78 m
A : 15.10 m²

APSİS
Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Kesme Taş
Th:5.74 m
A : 6.17 m²

KORO
Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Kesme Taş & Kireç sıva
Th:5.98 m
A : 12.59 m²

NAOS
Zemin:Taş Kaplama - Toprak
Duvar:Kesme Taş & Kireç Sıva
Th:7.82 m
A : 203.17 m²

DİAKONİKON
Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Kireç Sıva
Th:5.86 m
A : 15.94 m²

KONUT
Zemin:Şap
Duvar:Alçı Sıva
Th:3.07 m
A : 21.65 m²

MERDİVEN
Zemin: Taş & Şap
A : 36.88 m²

Papaz Odası
Zemin: Şap
Duvar: Kireç Sıva
Th: 3,06 - 3.21 m
A : 32,23 m²

KUZEY NEF
ORTA NEF
GÜNEY NEF
GİRİŞ
DAM - TERAS
Zemin: Taş & Şap
DAM
Zemin: Şap

ANALİTİK RÖLÖVE
+2.50 PLANI
ŞEKİL C.3

ÖZGÜN DUVAR
19. YY DÖNEM EKLERİ
NİTELİKSİZ EKLER

ÖLÇEK : 1/100

0 1 2 3 4 5 m

K

B D

G

+1.02

Girilemedi

Ölçülemedi

+0.92

GİRİŞ

K1

+0.86

+0.70

+0.55

+0.38

+0.21

Şap

GİRİŞ
Zemin: Şap
Duvar: Alçı Sıva
Th: 2.58-2.91 m
A : 29.70 m²

+0.10

Ahşap Kapı

Kapatılmış Açıklık

Şap

+2.16

KÜMES
Zemin:Şap
Duvar:Alçı Sıva
Th:2.65 m
A : 19.38 m²

+0.10

Kapatılmış Açıklık

Kapatılmış Açıklık

Ahşap Pencere

Briket Duvar

Kesme Taş Duvar

Moloz Taş Duvar

Kapatılmış Açıklık

Kesme Taş Duvar

Toprak

Ölçülemedi

+2.16

Şap

+0.00

Toprak

Toprak

Kesme Taş Duvar

+0.00

+0.36

-0.72

-1.09

Yüklük

Yüklük

Niş

Niş

Niş

KÜNUT
Zemin:Şap
Duvar:Plastik Boya
Th:3.96 m
A : 31.45 m²

-0.87

Giriş

Ahşap Kapı

Ahşap Kapı

Briket Duvar

Pencere Açıklığı

Pvc Doğr.

Demir Parmaklık

Pencere Açıklığı

Pvc Doğr.

Demir Parmaklık

Pencere Açıklığı

Pvc Doğr.

Demir Parmaklık

Niş

Niş

Ahşap Kapı

Girilemedi

Girilemedi

Toprak

Moloz Taş Duvar

Kesme Taş Duvar

Kapatılmış Açıklık

Kesme Taş Korkuluk

-1.65

Toprak

Set Duvarı

Set Duvarı

Set Duvarı

-4.49

0 1 2 3 4 5 m

157

ANALİTİK RÖLÖVE

+0.50 PLANI

ŞEKİL C.4

+0.50

+0.50

ÖZGÜN DUVAR

19. YY DÖNEM EKLERİ

NİTELİKSİZ EKLER

ÖLÇEK : 1/100

K
B D
G

DEPO
Zemin: Toprak
Duvar: Sıva
Th:2.79 m
A : 14.98 m²

YAN APSİS
Zemin:Toprak
Duvar:Kireç Sıva
Th:2.79 m
A : 14.58 m²

VAFTİZ ODASI
Zemin: Taş Kaplama - Toprak
Duvar: Kireç Sıva
Th: 3.73 m
A : 46.18 m²

PROTESİS
Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Kireç Sıva
Th:5.53 - 5.78 m
A : 15.10 m²

KORO
Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Kesme Taş & Kireç sıva
Th:5.98 m
A : 12.59 m²

APSİS
Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Kesme Taş
Th:5.74 m
A : 6.17 m²

NAOS
Zemin:Taş Kaplama - Toprak
Duvar:Kesme Taş & Kireç Sıva
Th:7.82 m
A : 203.17 m²

DİAKONİKON
Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Kireç Sıva
Th:5.86 m
A : 15.94 m²

KONUT
Zemin:Şap
Duvar:Alçı Sıva
Th:3.07 m
A : 21.65 m²

MERDİVEN
Zemin: Taş & Şap
A : 36.88 m²

Papaz Odası
Zemin: Şap
Duvar: Kireç Sıva
Th: 3.06 - 3.21 m
A : 32.23 m²

DAM - TERAS
Zemin: Taş & Şap

DAM
Zemin: Şap

DAM
Zemin: Şap

KUZEY NEF
ORTA NEF
GÜNEY NEF

GİRİŞ

Seki - Ana kaya
Moloz Taş Duvar
Kaba Yonu Taş Duvar
Toprak Yığını
Kandilik
Kemer İz Düşümü
Payeler
Komiş İz Düşümü
Tepe Işıklığı İz Düşümü
Niş
Kapatılmış Açıklık
Demir Parmaklık
Taş Eşik
Pencere Seksisi
Uygun Olmayan Duvar
Uygun Olmayan Ahşap Doğrama
Uygun Olmayan Ahşap Çerçeve
Pencere Açıklığı
Kesme Taş Duvar
Toprak
Taş kaplama
Kazınmış döşeme
Hasarlı döşeme
Dönem Eki Kemer
Hasarlı Kornişler
Kornişler
Kornişler Başlığı
Kapatılmış Kapı
Demir Lokma Parmaklık
Tepe Penceresi İz Düşümü
İkonastasis
Uygun Olmayan Beton Tabla

+2.48
+2.19
+2.29
+2.52
+2.38
+3.10
+2.40
+2.17
+3.33
+3.27
+3.55
+2.47
+2.16
+2.14
+2.11
+2.02
+2.08
+2.23
+3.48
+3.40
+1.60
+3.51
+3.34
+5.05
+4.65
+0.00
-0.36
-0.72
-1.65

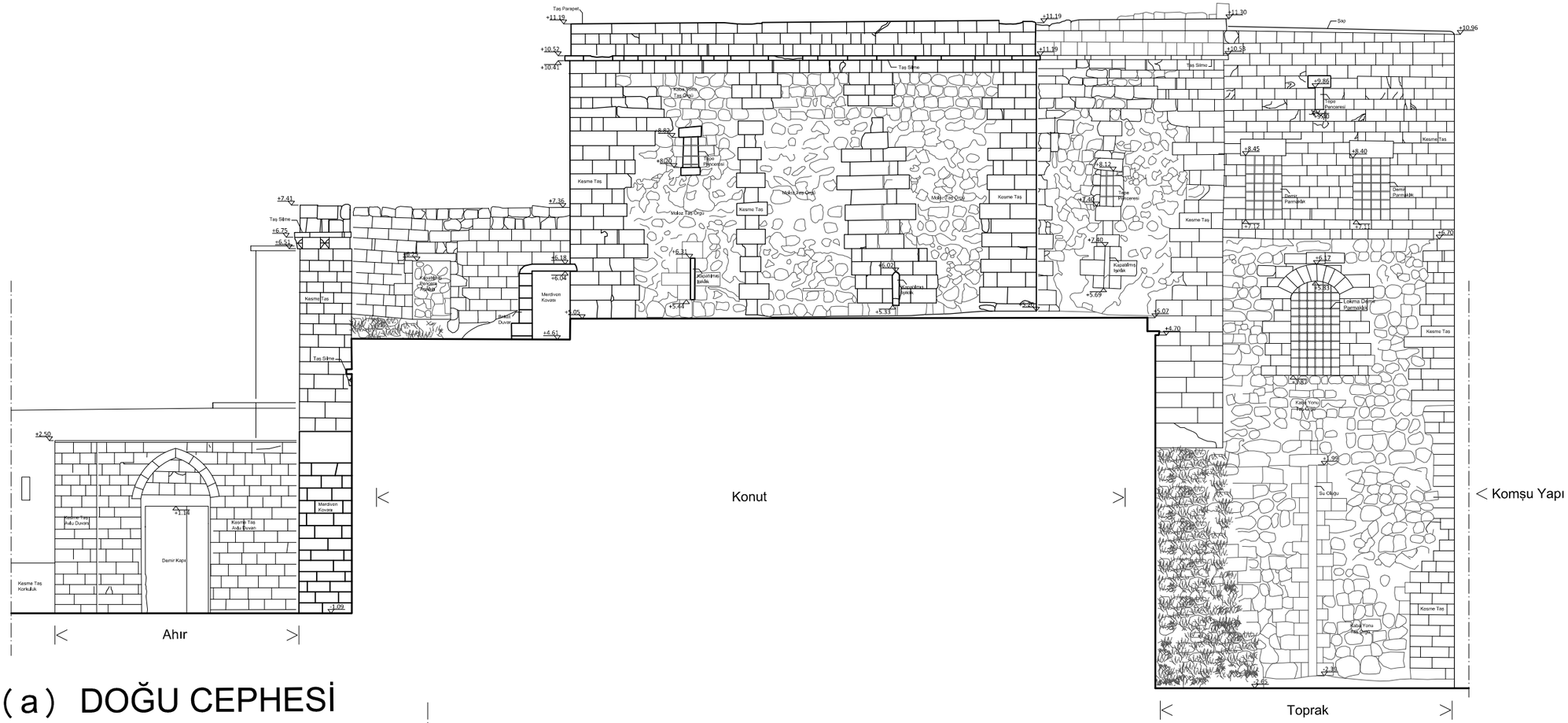
I △ +2.11
J ▽
G △ H ▽
E △ F △
B A
D C

0 1 2 3 4 5 m

ANALİTİK RÖLÖVE
+2.50 PLANI
ŞEKİL C.5

ÖZGÜN DUVAR
19. YY DÖNEM EKLERİ
NİTELİKSİZ EKLER

ÖLÇEK : 1/100

(a) DOĞU CEPHESİ

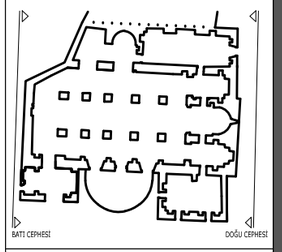
(b) BATI CEPHESİ

0 1 2 3 4 5 m

ANALİTİK RÖLÖVE

DOĞU & BATI CEPHESİ

ŞEKİL C.6

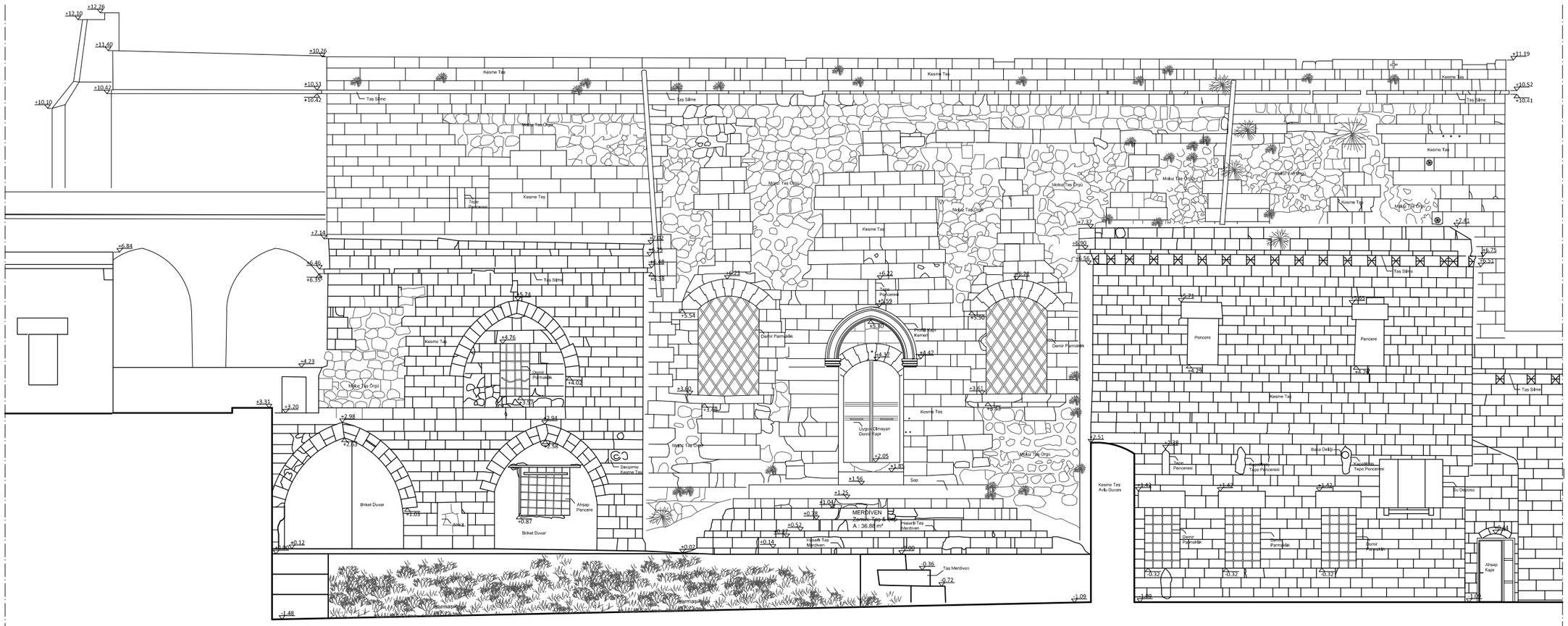

ÖZGÜN DUVAR

19. YY DÖNEM EKLERİ

NİTELİKSİZ EKLER

ÖLÇEK : 1/100

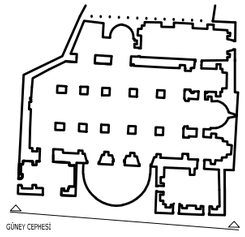

GÜNEY CEPHESİ

ANALİTİK RÖLÖVE

GÜNEY CEPHESİ

ŞEKİL C.7

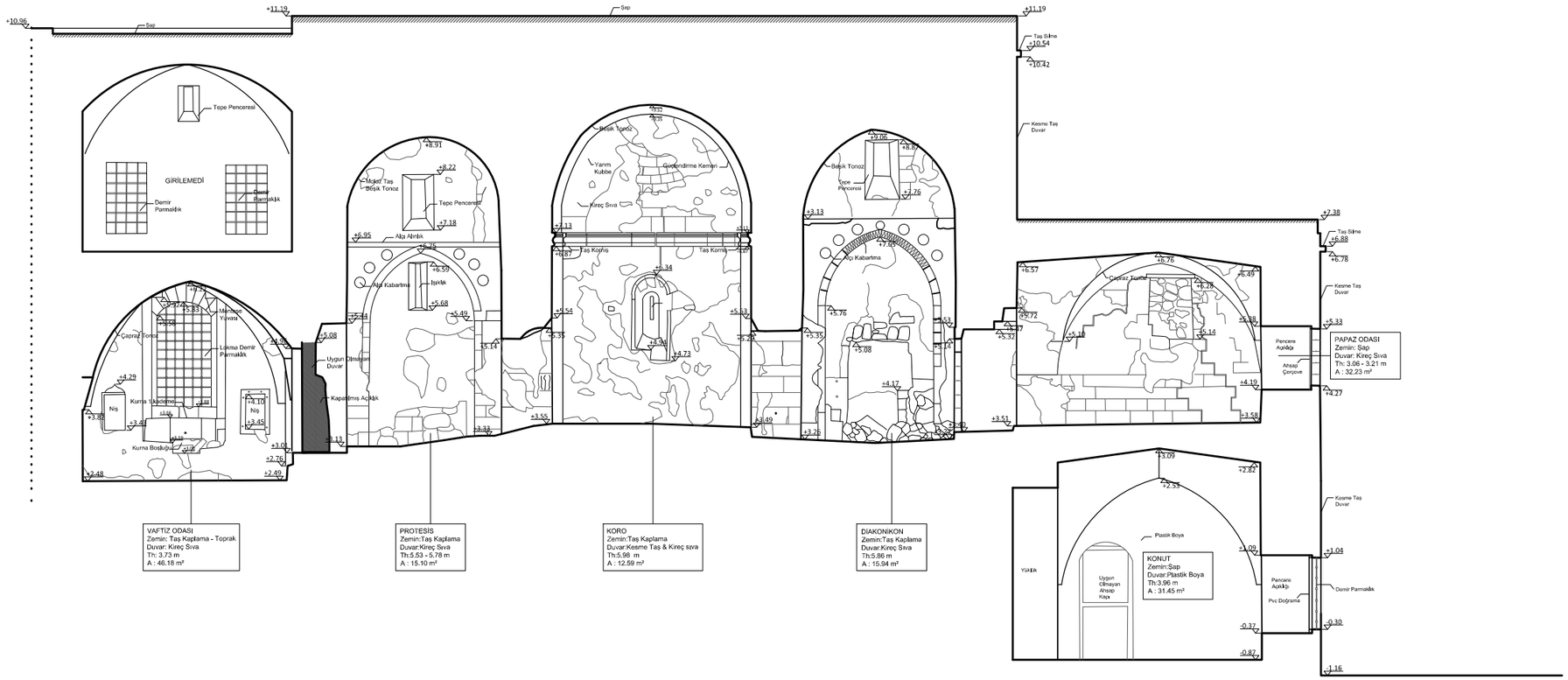
ÖZGÜN DUVAR

19. YY DÖNEM EKLERİ

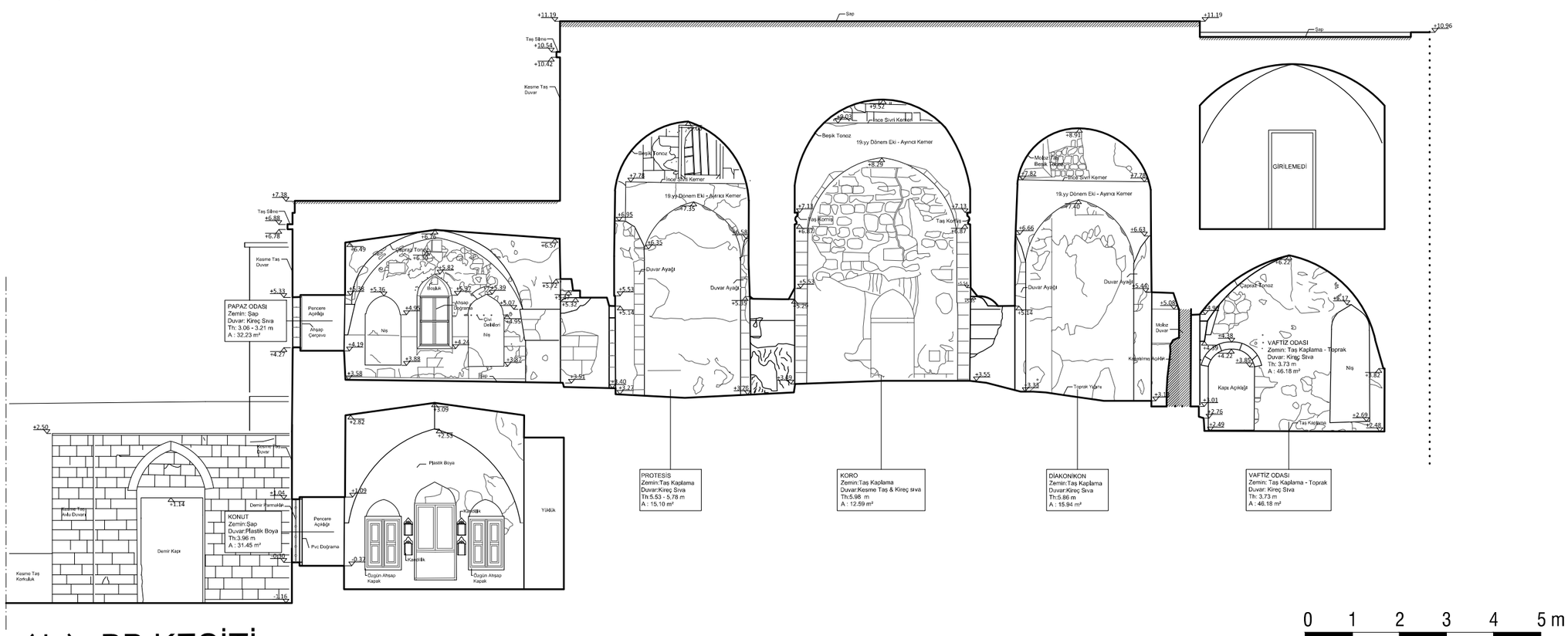
NİTELİKSİZ EKLER

ÖLÇEK : 1/100

0 1 2 3 4 5 m

(a) AA KESİTİ

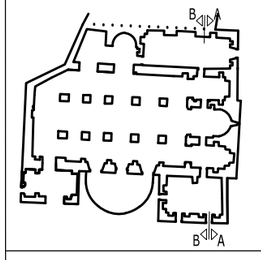
(b) BB KESİTİ

0 1 2 3 4 5 m

ANALİTİK RÖLÖVE

AA & BB KESİTİ

ŞEKİL C.8

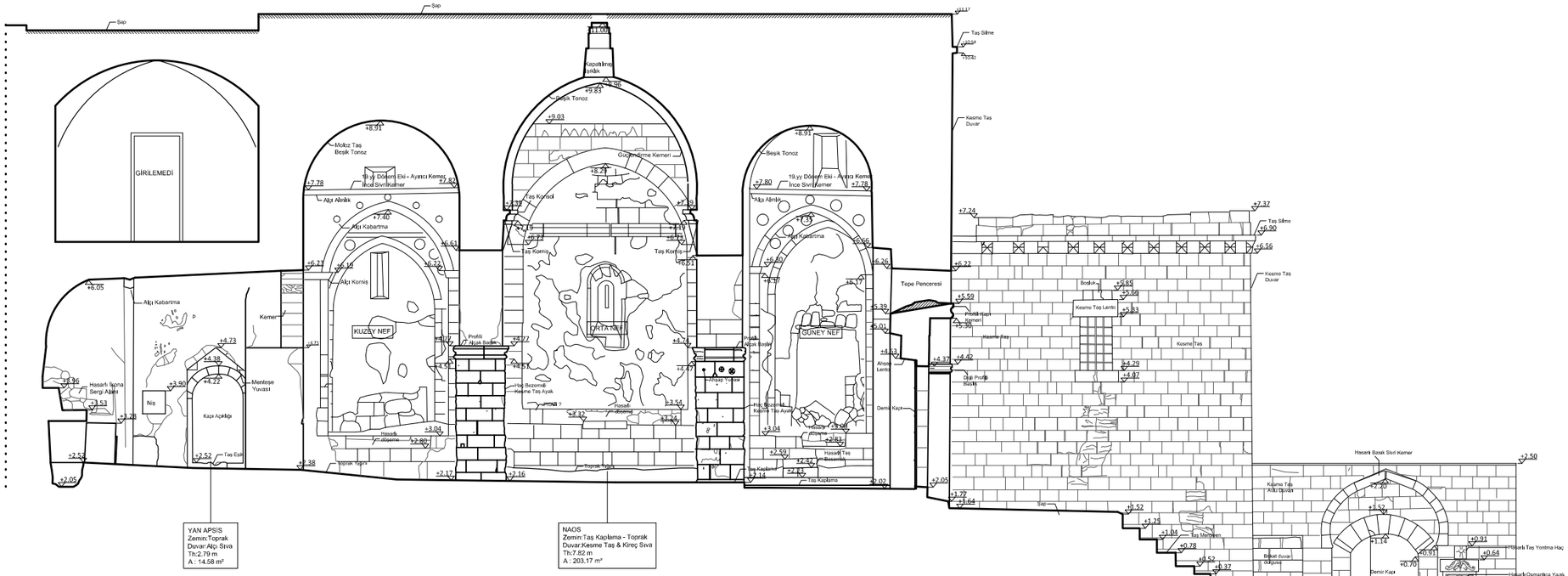

ÖZGÜN DUVAR

19. YY DÖNEM EKLERİ

NİTELİKSİZ EKLER

ÖLÇEK : 1/100

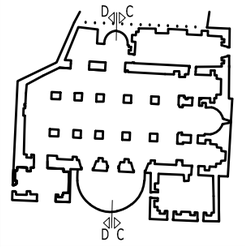
(a) CC KESİTİ

(b) DD KESİTİ

ANALİTİK RÖLÖVE

CC & DD KESİTİ

ŞEKİL C.9

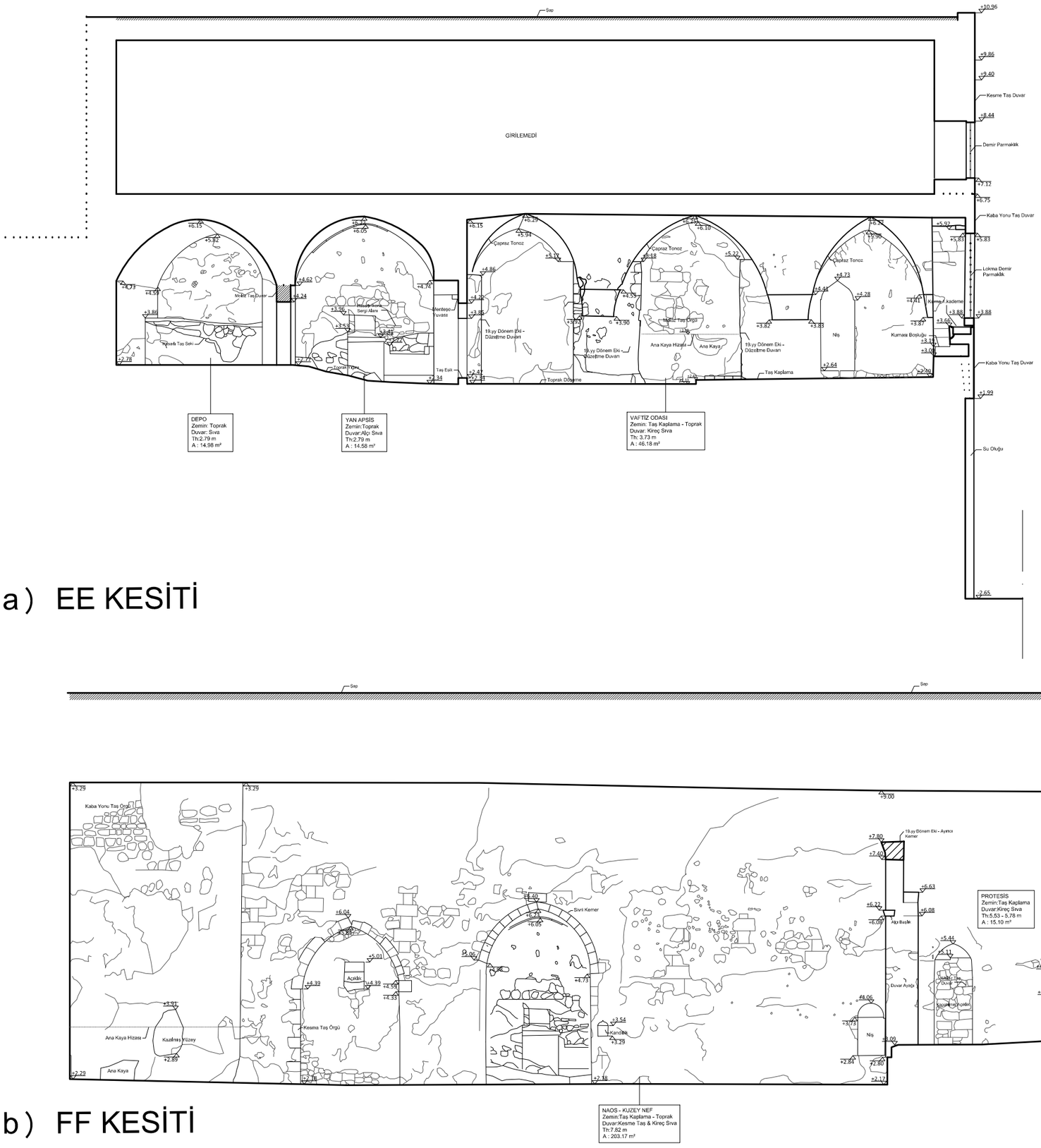

ÖZGÜN DUVAR

19. YY DÖNEM EKLERİ

NİTELİKSİZ EKLER

ÖLÇEK : 1/100

(a) EE KESİTİ

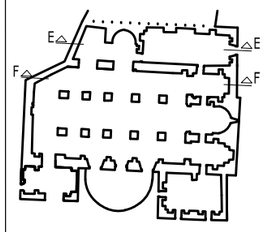
(b) FF KESİTİ

0 1 2 3 4 5 m

ANALİTİK RÖLÖVE

EE & FF KESİTİ

ŞEKİL C.10

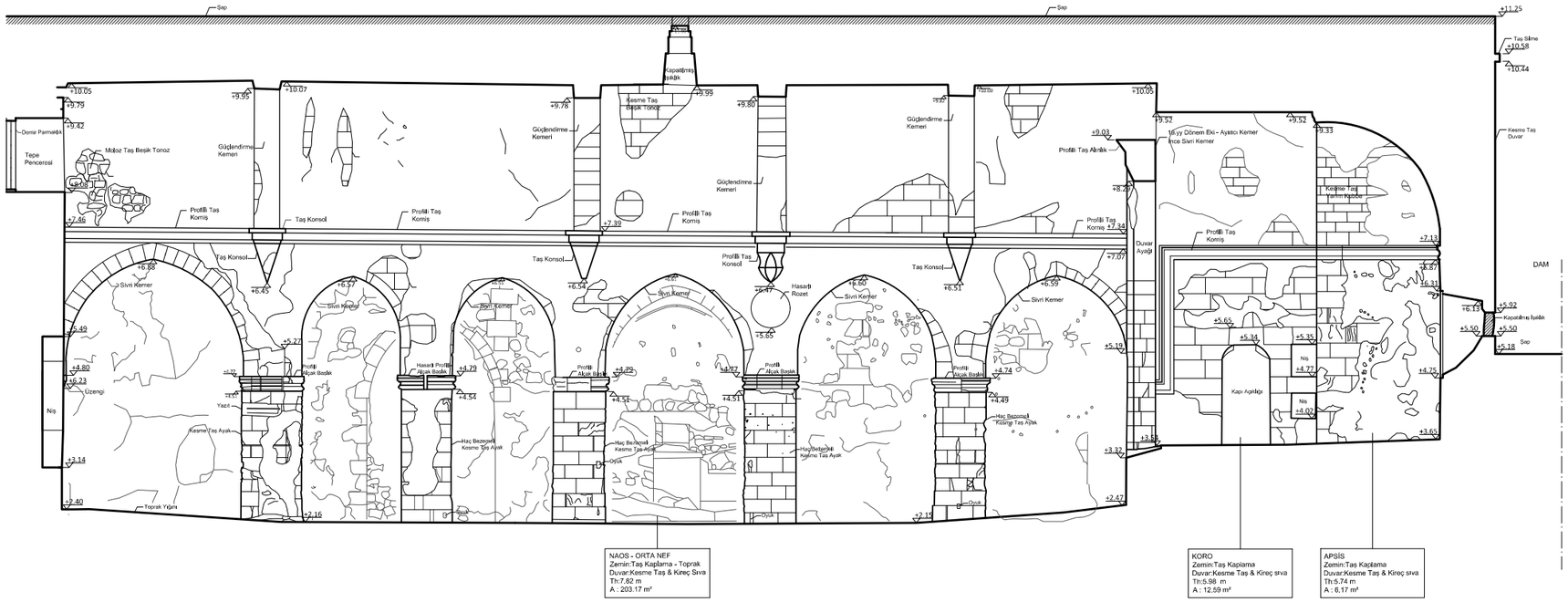
ÖZGÜN DUVAR

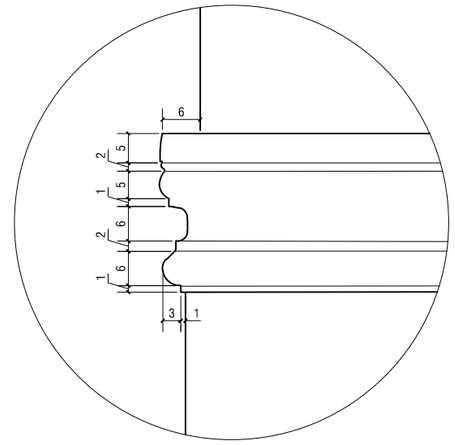
19. YY DÖNEM EKLERİ

NİTELİKSİZ EKLER

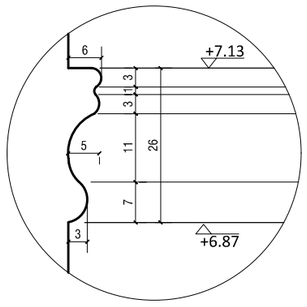
ÖLÇEK : 1/100

(a) GG KESİTİ

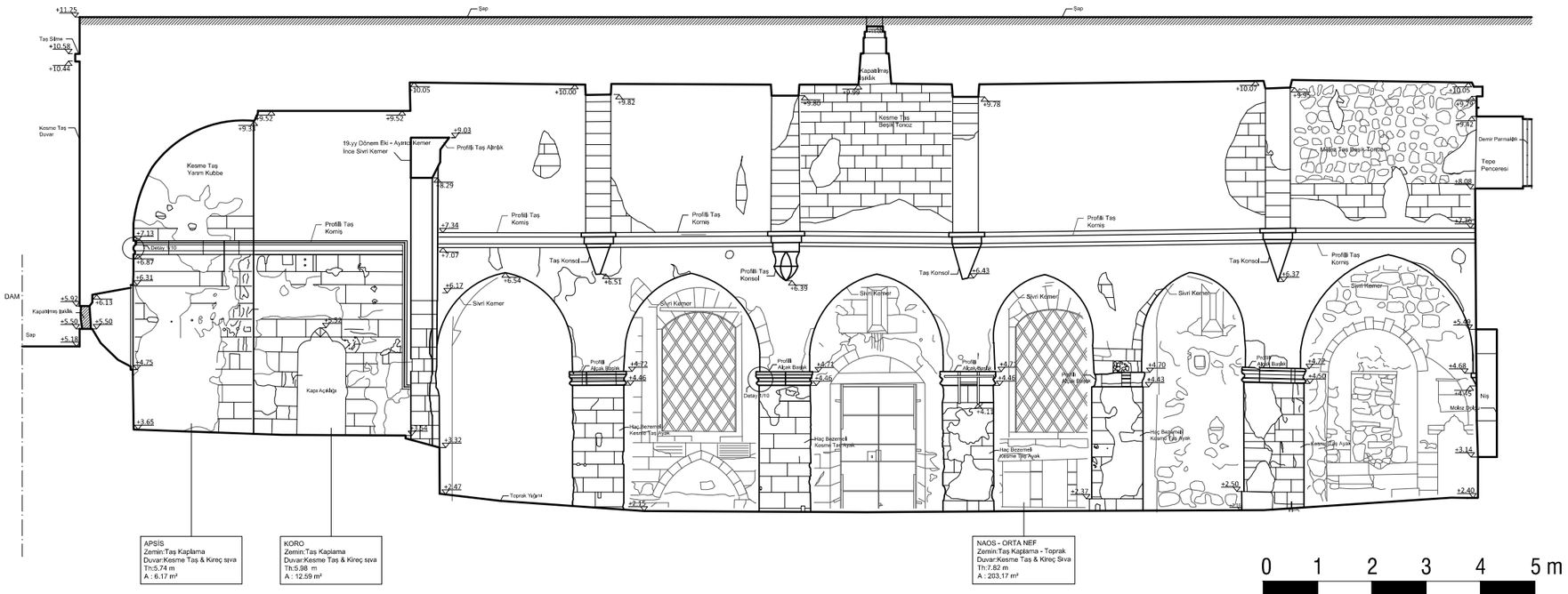

Alçak Profilli Başlık Detayı
1/10

Apsis Korniş Detayı
1/10

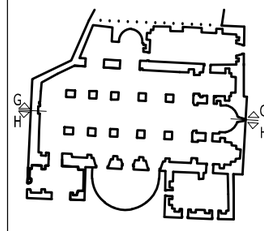
(b) HH KESİTİ

ANALİTİK RÖLÖVE

GG & HH KESİTİ

ŞEKİL C.11

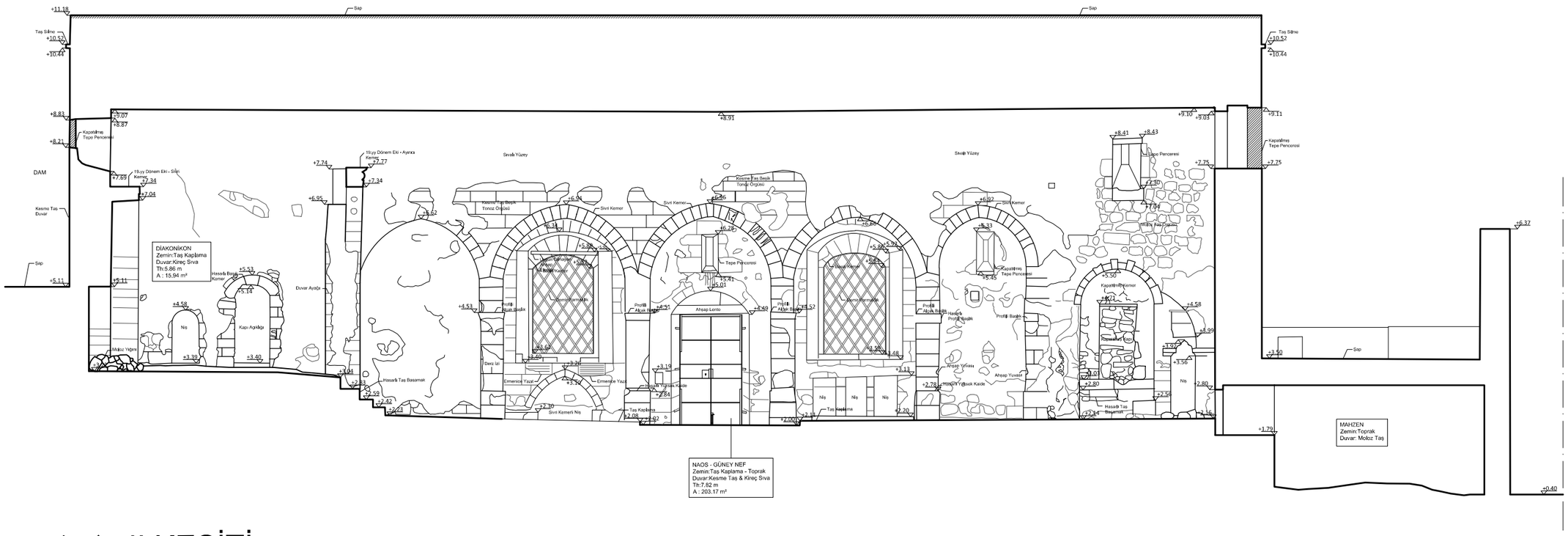

ÖZGÜN DUVAR

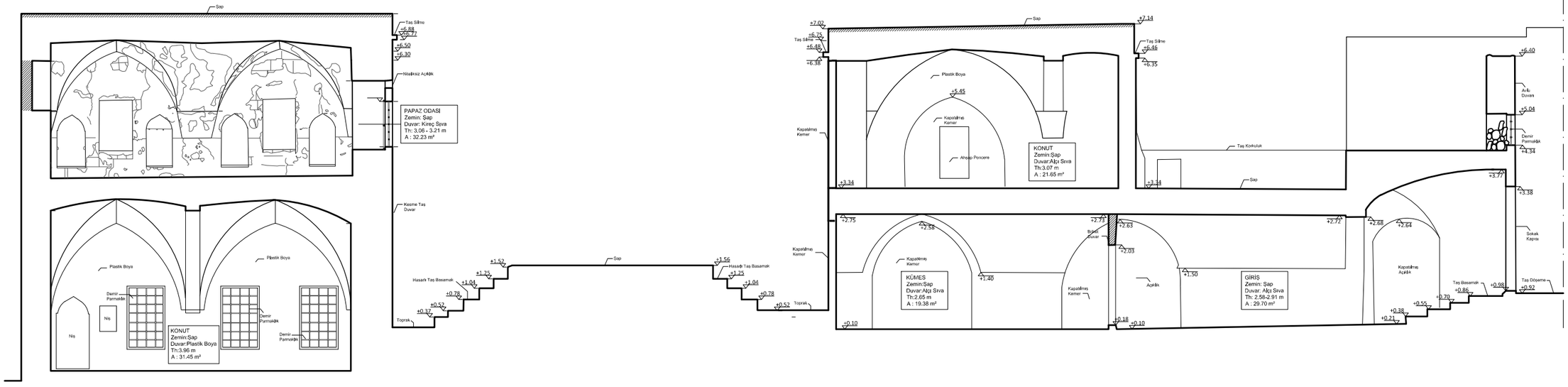
19. YY DÖNEM EKLERİ

NİTELİKSİZ EKLER

ÖLÇEK : 1/100

(a) II KESİTİ

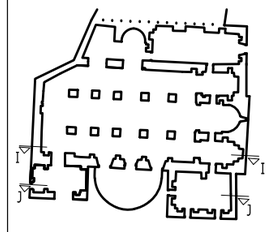
(b) JJ KESİTİ

0 1 2 3 4 5 m

ANALİTİK RÖLÖVE

II & JJ KESİTİ

ŞEKİL C.12

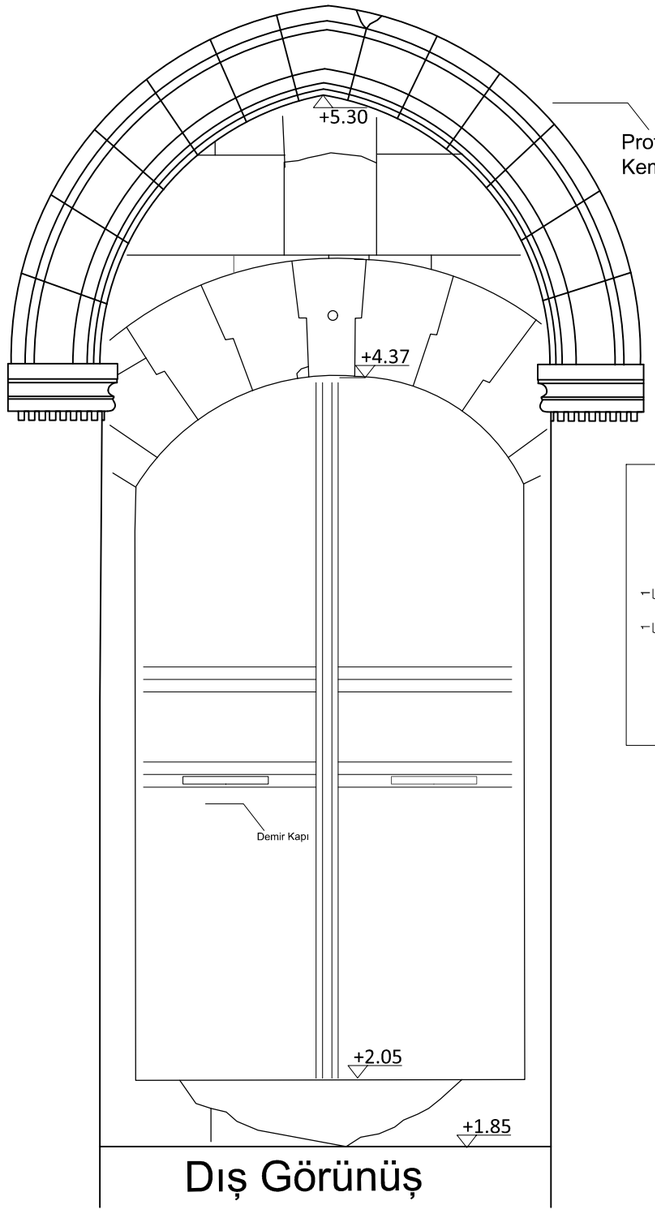

ÖZGÜN DUVAR

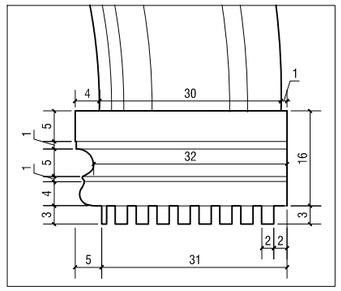
19. YY DÖNEM EKLERİ

NİTELİKSİZ EKLER

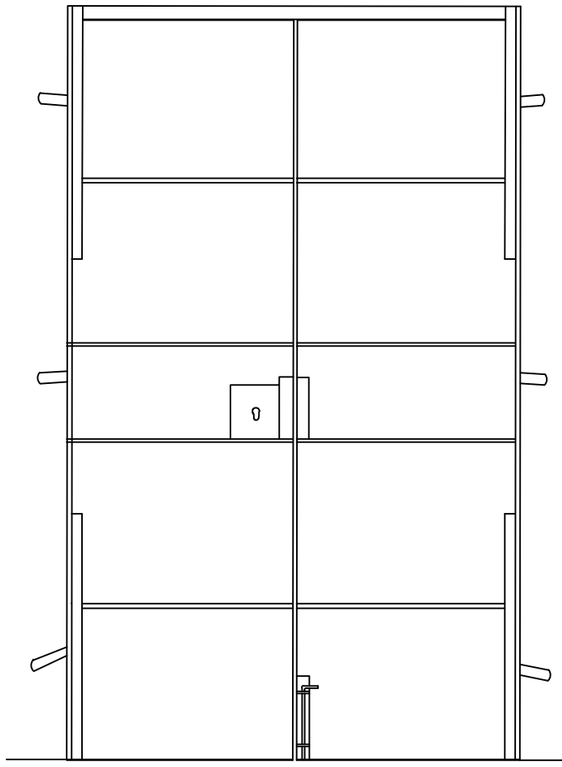
ÖLÇEK : 1/100

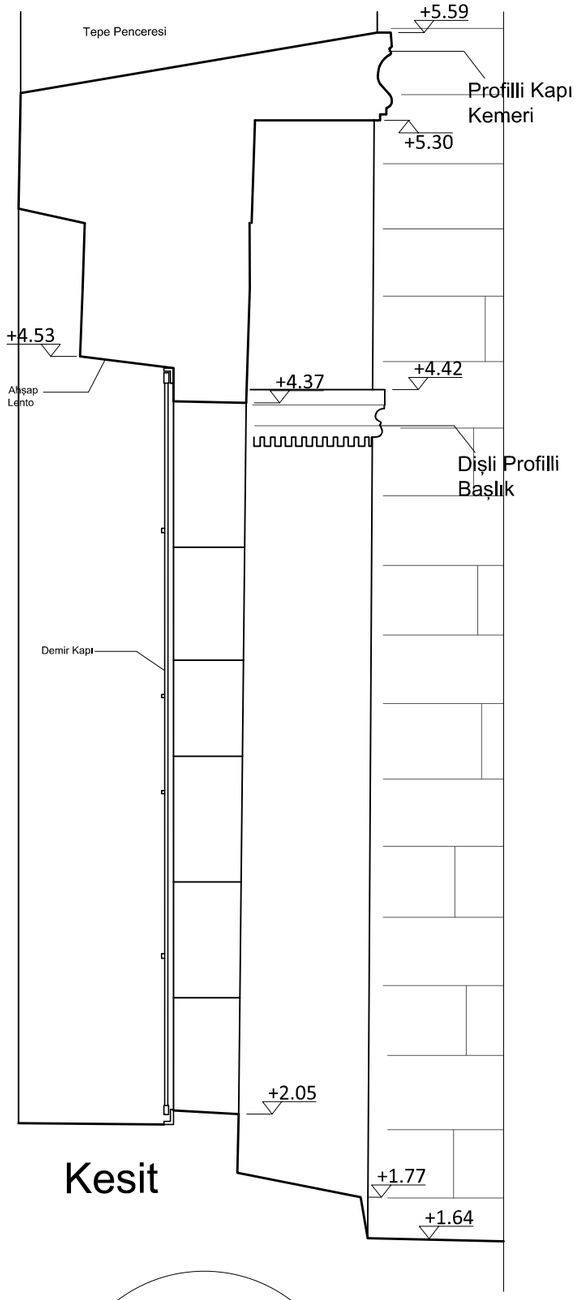
Dış Görünüş

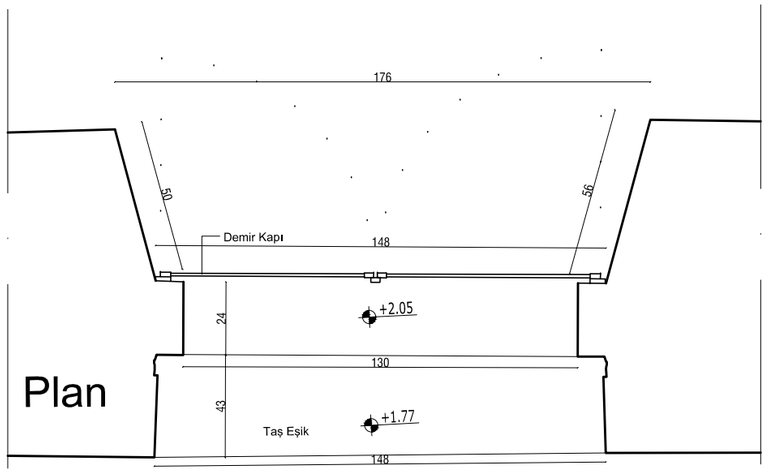
Profil detayı 1/10

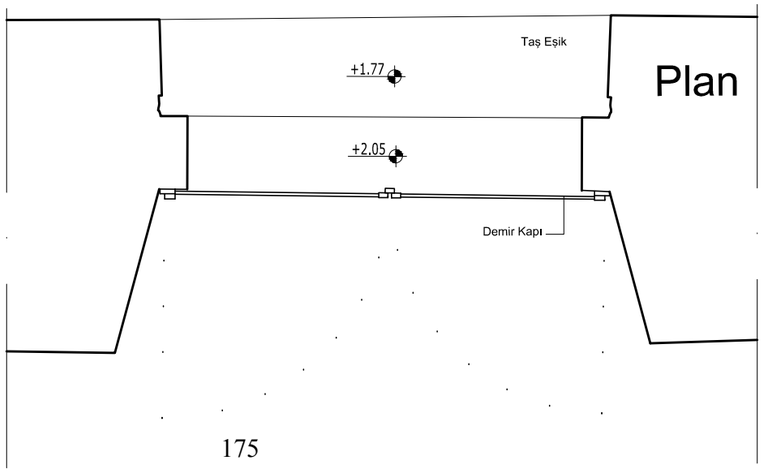
İç Görünüş

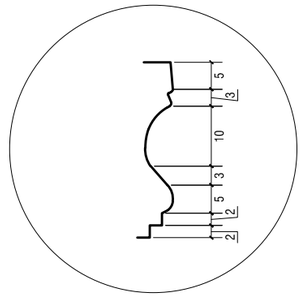
Kesit

Plan

Plan

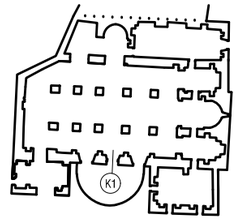

Kapı kemeri
Profil detayı 1/10

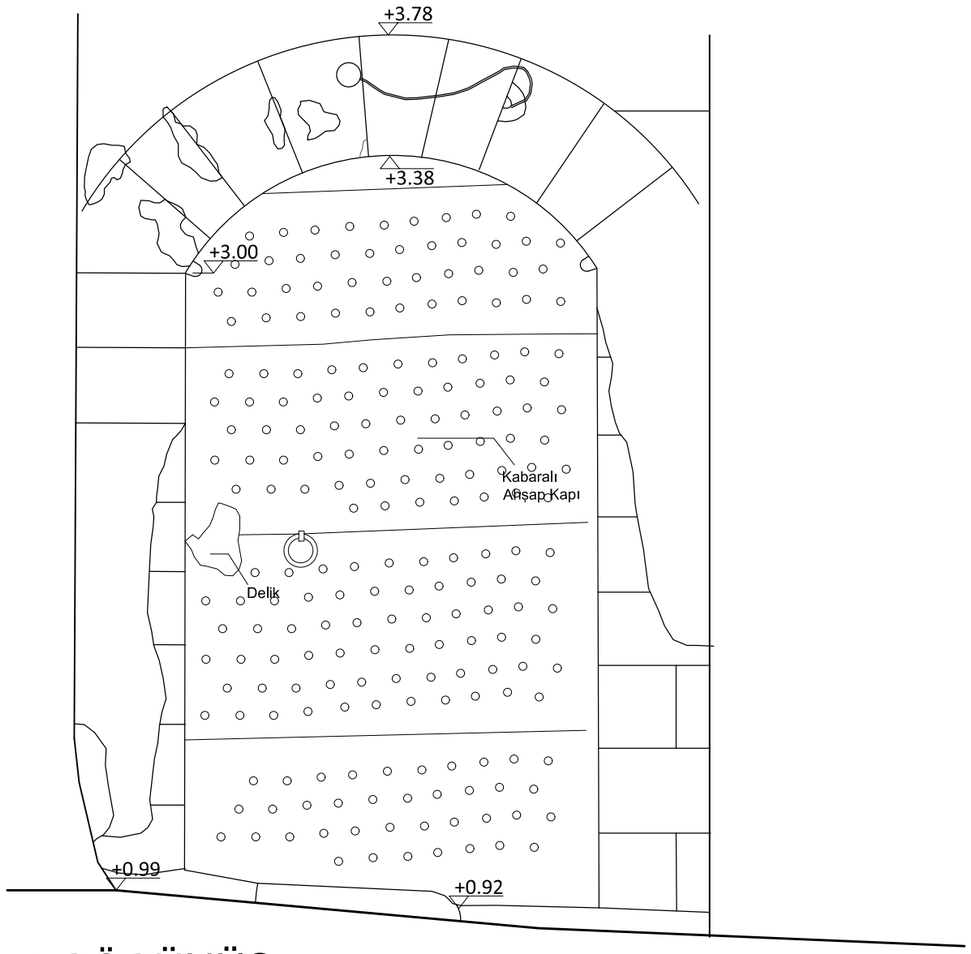
ANALİTİK RÖLÖVE

K1 Kapı Detayı

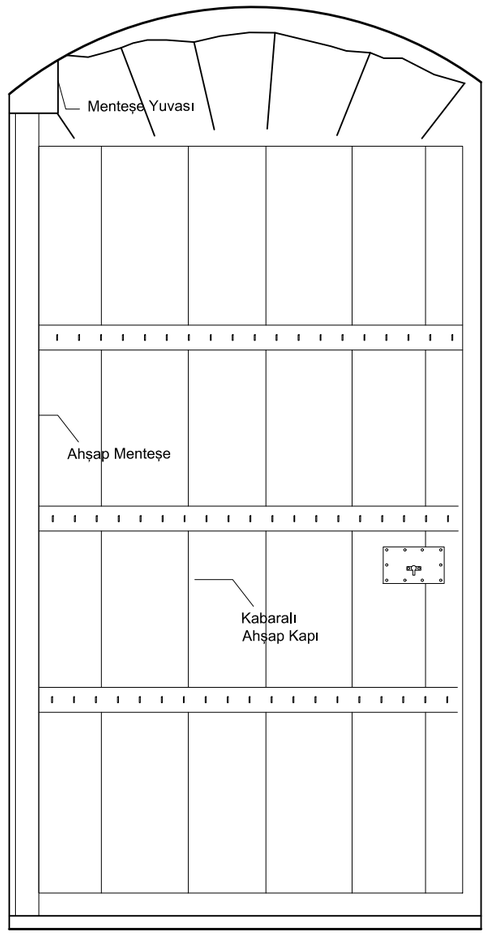
ŞEKİL C.13

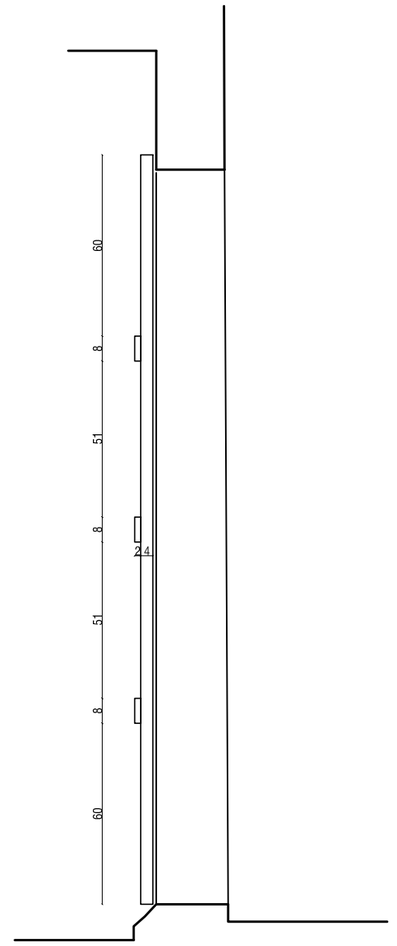
ÖLÇEK : 1/20

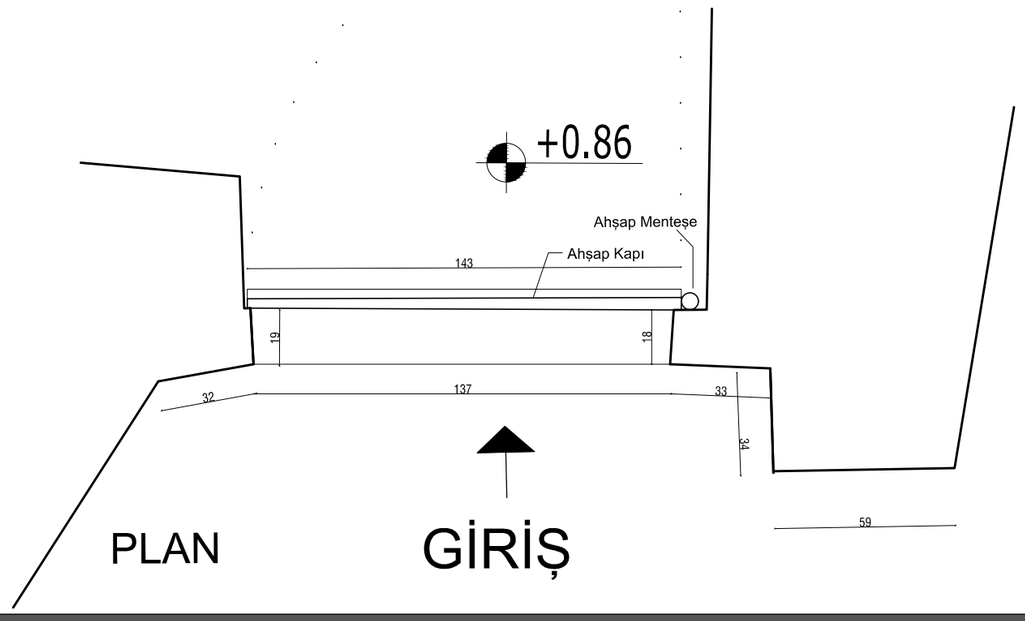
DIŞ GÖRÜNÜŞ

İç Görünüş

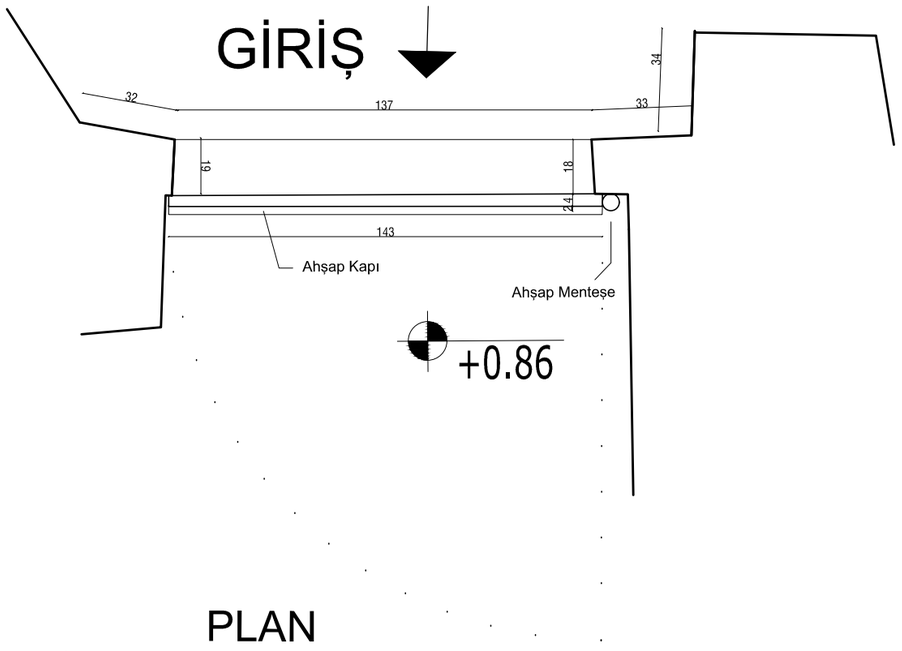
Kesit

PLAN

GİRİŞ

GİRİŞ

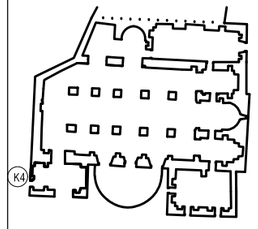

PLAN

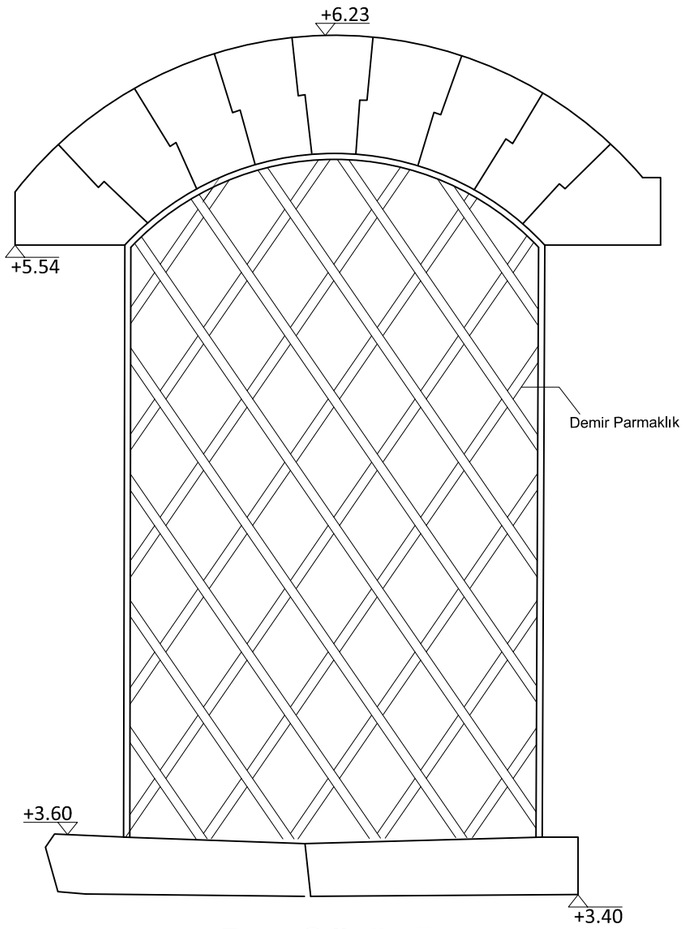
ANALİTİK RÖLÖVE

K4 Kapı Detayı

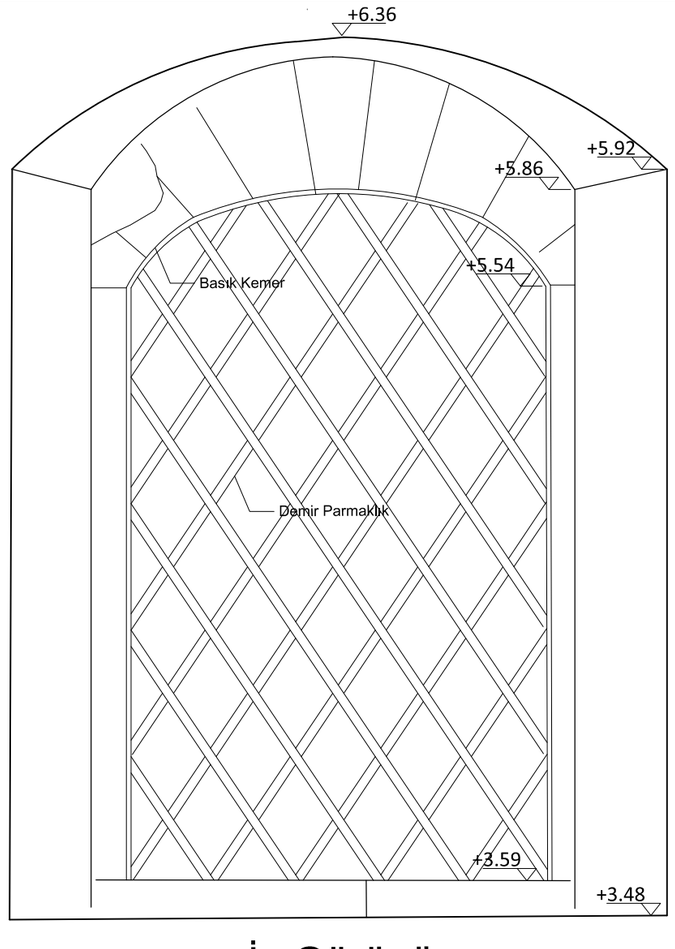
ŞEKİL C.14

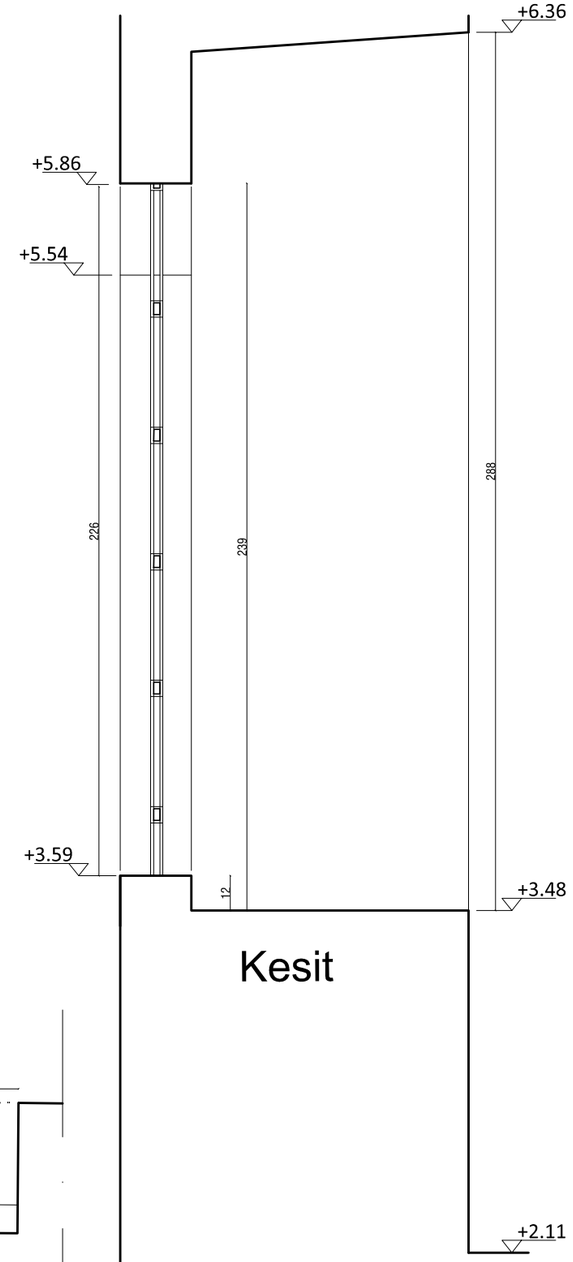
ÖLÇEK : 1/20

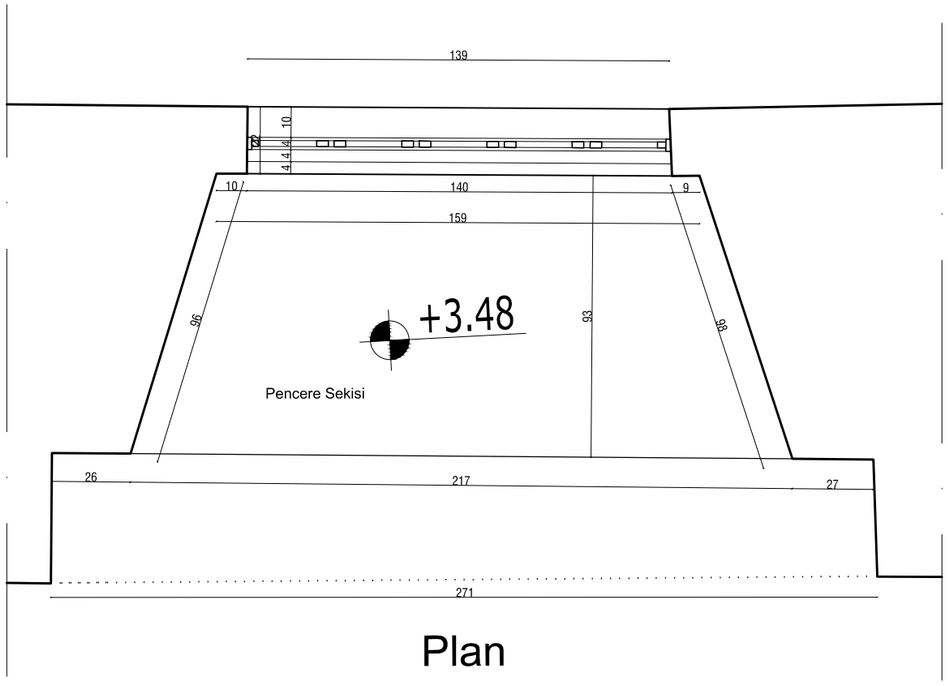
Dış Görünüş

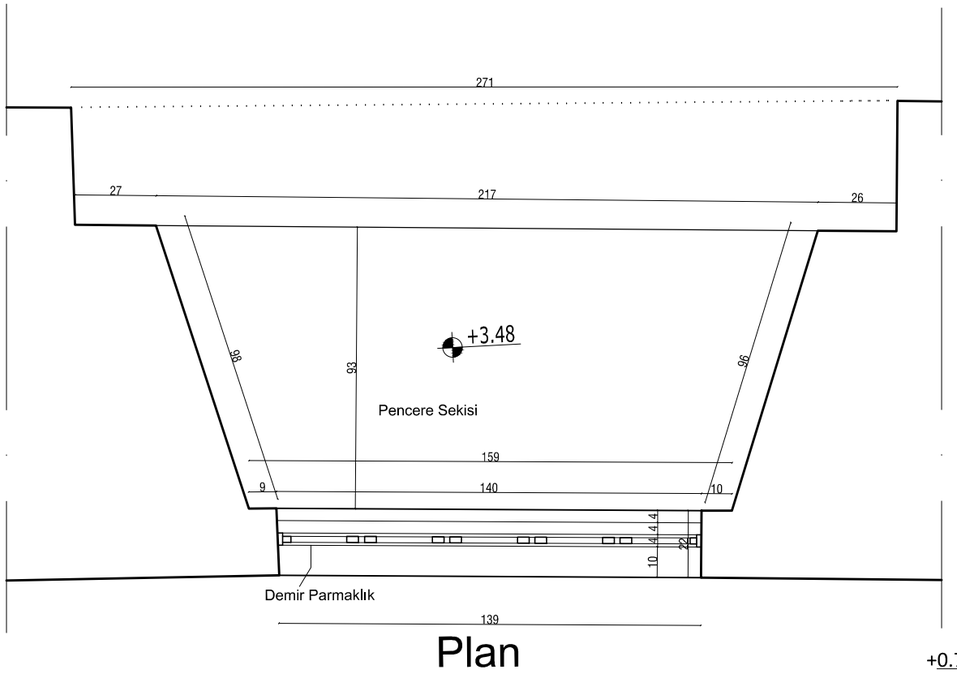
İç Görünüş

Kesit

Plan

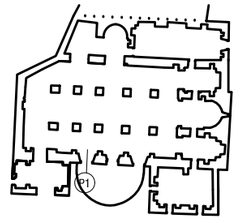

Plan

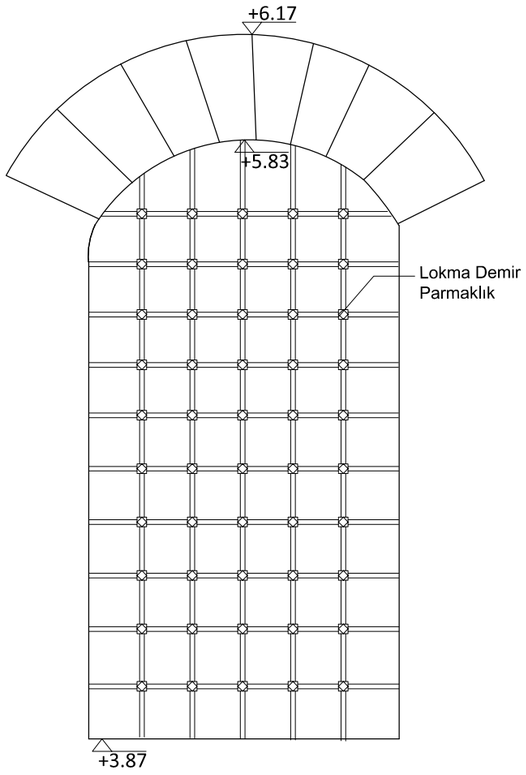
ANALİTİK RÖLÖVE

P1 Pencere Detayı

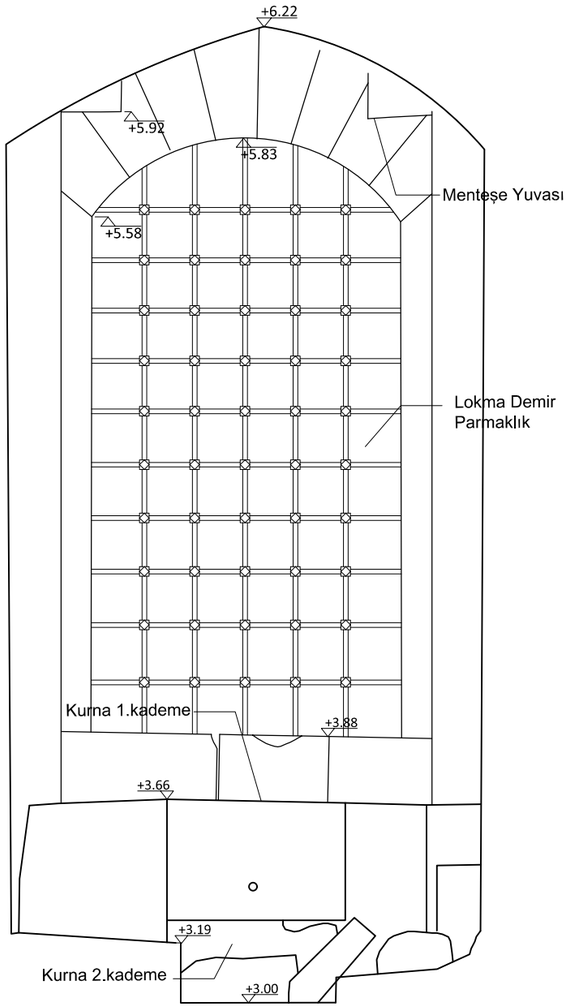
ŞEKİL C.15

ÖLÇEK : 1/20

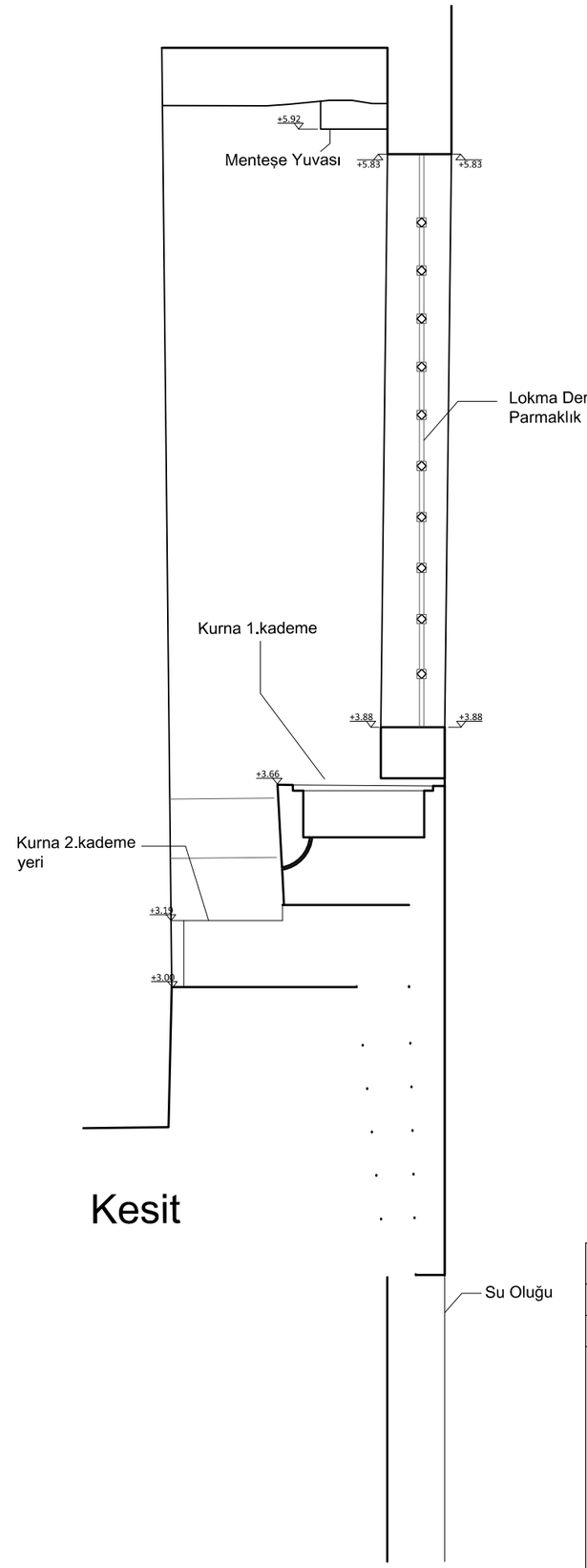
Dış Görünüş

İç Görünüş

Plan

Plan

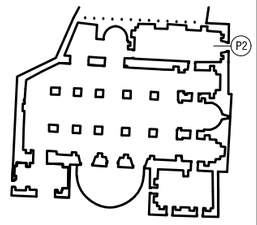

Kesit

ANALİTİK RÖLÖVE

P2 Pencere Detayı

ŞEKİL C.16

ÖLÇEK : 1/20

HASAR ANALİZİ

+0.50 PLANI

ŞEKİL C.17

Girilemedi

Ölçülemedi

+1.02

+0.92

GİRİŞ

K1

+0.86

+0.70

+0.55

+0.38

+0.21

Şap

GİRİŞ
Zemin: Şap
Duvar: Ahşap/Sıva
Th: 2.58-2.91 m
A: 29.70 m²

-0.10

Ahşap Kapı

Kapatılmış Açıklık

KÜMES
Zemin: Şap
Duvar: Ahşap/Sıva
Th: 2.65 m
A: 19.36 m²

-0.10

Şap

+2.16

Ahşap Pencere

Briket Duvar

Kesme Taş Duvar

Moloz Taş Duvar

Kapatılmış Açıklık

Kesme Taş Duvar

Kapatılmış Açıklık

Moloz Taş Duvar

Toprak

Toprak

Toprak

Kesme Taş Duvar

Ölçülemedi

+2.16

Şap

Toprak

+0.00

-0.36

-0.77

Yüklük

Yüklük

Niş

Niş

Niş

KONUT
Zemin: Şap
Duvar: Pestik-Boya
Th: 3.66 m
A: 31.46 m²

-0.87

Pencere Açıklığı

Pvc Doğr.

Demir Parmaklık

Pencere Açıklığı

Pvc Doğr.

Demir Parmaklık

Pencere Açıklığı

Pvc Doğr.

Demir Parmaklık

Niş

Niş

-1.09

Girilemedi

Moloz Taş Duvar

Kesme Taş Duvar

Kesme Taş Korkuluk

-1.65

Toprak

Girilemedi

Set Duvarı

Set Duvarı

Set Duvarı

-4,49

DERİN ÇATLAK (STRÜKTÜREL ÇATLAK)

KILCAL ÇATLAK (SIVA ÇATLAĞI)

YÜZEY KAYBI < 5cm

YÜZEY KAYBI > 5cm

MALZEME KAYBI

NİTELİKSİZ SIVA

NİTELİKSİZ HARÇ

ÇİMENTO KULLANIMI

ŞAP

DERZ BOŞALMASI

İSLİ YÜZEY

YÜZEY KİRLİLİĞİ

KAZILMIŞ,TAHRİP EDİLMİŞ YÜZEY

KOROZYON

RUTUBET

YOSUNLANMA

BİTKİ, AĞAÇ GELİŞİMİ

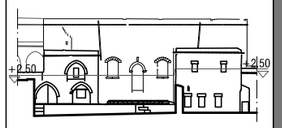
TOPRAK&MOLOZ YIĞINI

19.YY DÖNEM EKLERİ

EK

ÖLÇEK : 1/100

HASAR ANALİZİ
+2.50 PLANI
ŞEKİL C.18

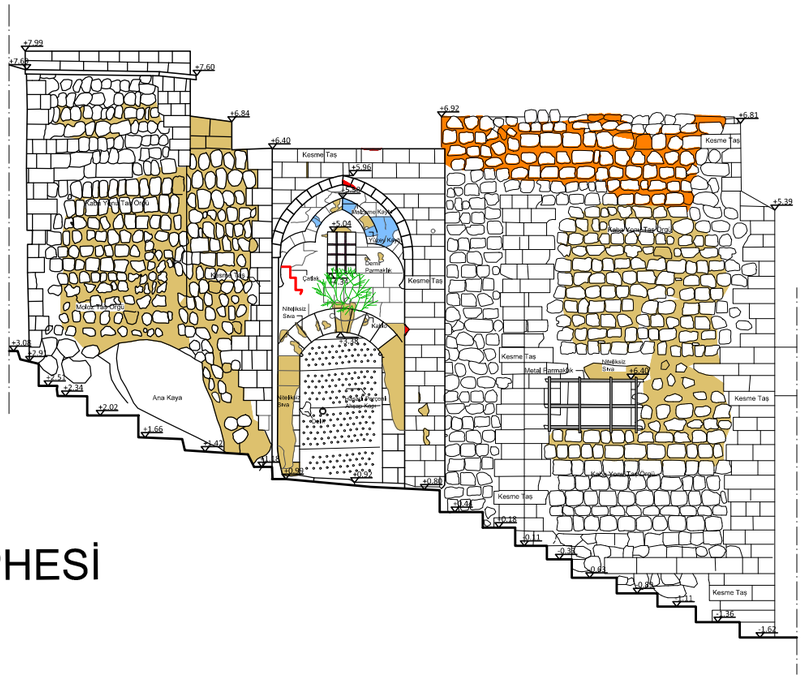

- DERİN ÇATLAK (STRÜKTÜREL ÇATLAK)
- KILCAL ÇATLAK (SIVA ÇATLAĞI)
- YÜZEY KAYBI < 5cm
- YÜZEY KAYBI > 5cm
- MALZEME KAYBI
- SIVA DÖKÜLMESİ
- NİTELİKSİZ SIVA
- NİTELİKSİZ HARÇ
- ÇİMENTO KULLANIMI
- ŞAP
- DERZ BOŞALMASI
- İSLİ YÜZEY
- YÜZEY KİRLİLİĞİ
- KAZILMIŞ,TAHRİP EDİLMİŞ YÜZEY
- KOROZYON
- RUTUBET
- YOSUNLANMA
- BİTKİ, AĞAÇ GELİŞİMİ
- TOPRAK&MOLOZ YIĞINI
- 19.YY DÖNEM EKLERİ
- EK

ÖLÇEK : 1/100

DOĞU CEPHESİ

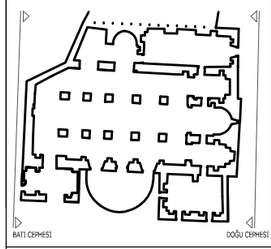

BATI CEPHESİ

HASAR ANALİZİ

DOĞU & BATI CEPHESİ

ŞEKİL C.19

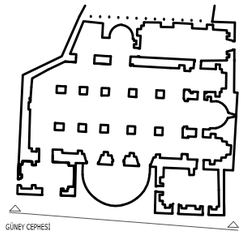
- DERİN ÇATLAK (STRÜKTÜREL ÇATLAK)
- KILCAL ÇATLAK (SIVA ÇATLAĞI)
- YÜZEY KAYBI < 5cm
- YÜZEY KAYBI > 5cm
- MALZEME KAYBI
- SIVA DÖKÜLMESİ
- NİTELİKSİZ SIVA
- NİTELİKSİZ HARÇ
- ÇİMENTO KULLANIMI
- ŞAP
- DERZ BOŞALMASI
- İSLİ YÜZEY
- YÜZEY KİRLİLİĞİ
- KAZILMIŞ,TAHRİP EDİLMİŞ YÜZEY
- KOROZYON
- RUTUBET
- YOSUNLANMA
- BİTKİ, AĞAÇ GELİŞİMİ
- TOPRAK&MOLOZ YIĞINI
- 19.YY DÖNEM EKLERİ
- EK

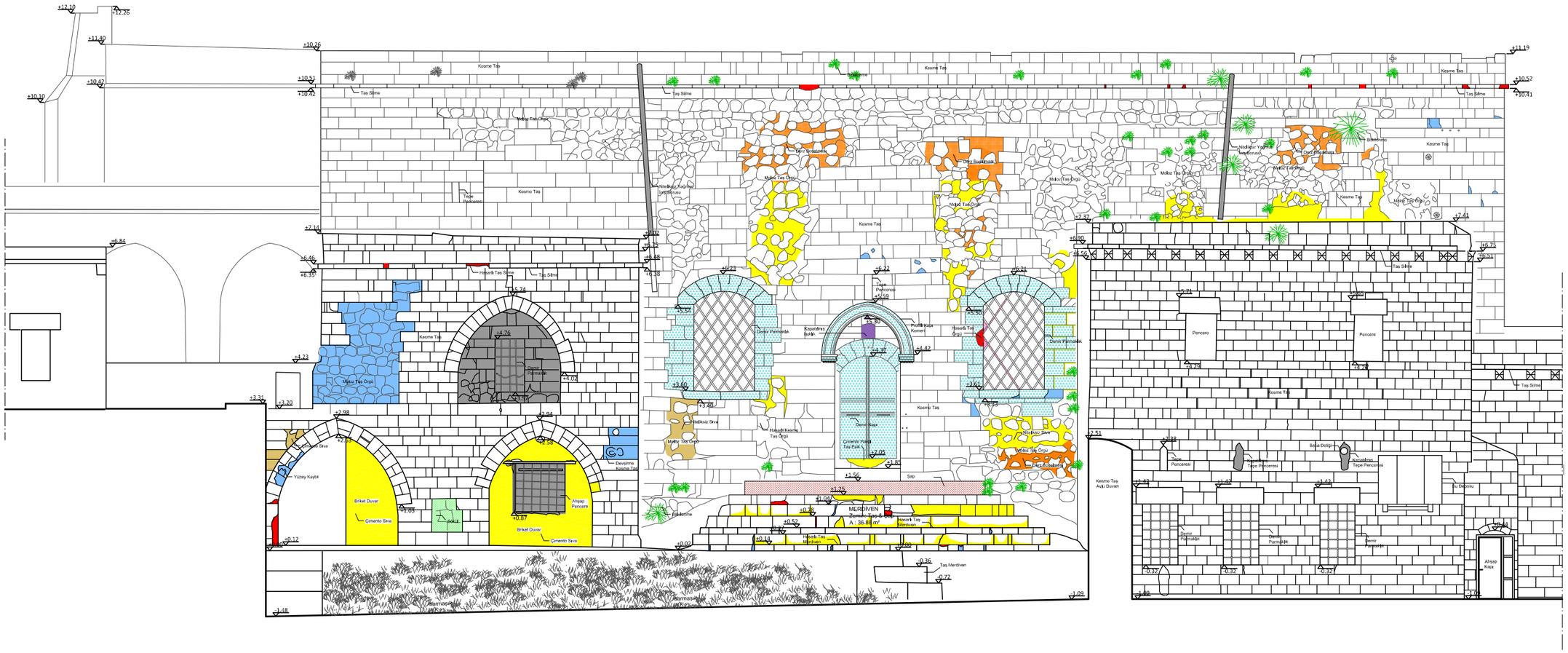
ÖLÇEK : 1/100

HASAR ANALİZİ

GÜNEY CEPHESİ

ŞEKİL C.20

DERİN ÇATLAK (STRÜKTÜREL ÇATLAK)

KILCAL ÇATLAK (SIVA ÇATLAĞI)

YÜZEY KAYBI < 5cm

YÜZEY KAYBI > 5cm

MALZEME KAYBI

SIVA DÖKÜLMESİ

NİTELİKSİZ SIVA

NİTELİKSİZ HARÇ

ÇİMENTO KULLANIMI

ŞAP

DERZ BOŞALMASI

İSLİ YÜZEY

YÜZEY KİRLİLİĞİ

KAZILMIŞ,TAHRİP EDİLMİŞ YÜZEY

KOROZYON

RUTUBET

YOSUNLANMA

BİTKİ, AĞAÇ GELİŞİMİ

TOPRAK&MOLOZ YIĞINI

19.YY DÖNEM EKLERİ

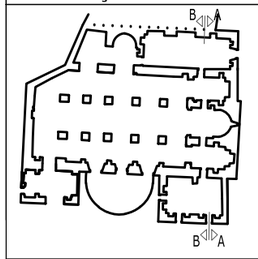
EK

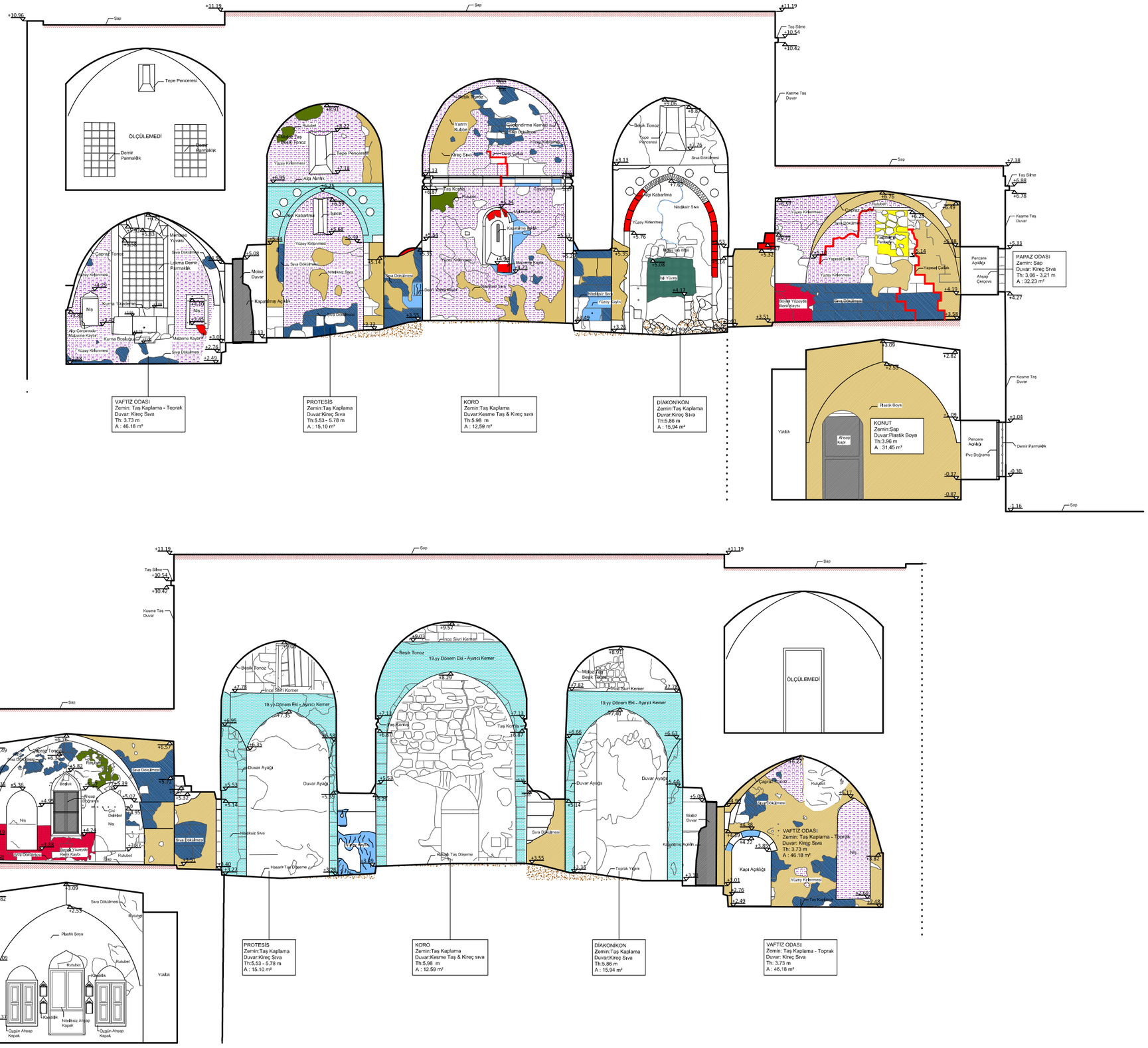
ÖLÇEK : 1/100

HASAR ANALİZİ

AA & BB KESİTİ

ŞEKİL C.21

DERİN ÇATLAK (STRÜKTÜREL ÇATLAK)

KILCAL ÇATLAK (SIVA ÇATLAĞI)

YÜZEY KAYBI < 5cm

YÜZEY KAYBI > 5cm

MALZEME KAYBI

SIVA DÖKÜLMESİ

NİTELİKSİZ SIVA

NİTELİKSİZ HARÇ

ÇİMENTO KULLANIMI

ŞAP

DERZ BOŞALMASI

İSLİ YÜZEY

YÜZEY KİRLİLİĞİ

KAZILMIŞ,TAHRİP EDİLMİŞ YÜZEY

KOROZYON

RUTUBET

YOSUNLANMA

BİTKİ, AĞAÇ GELİŞİMİ

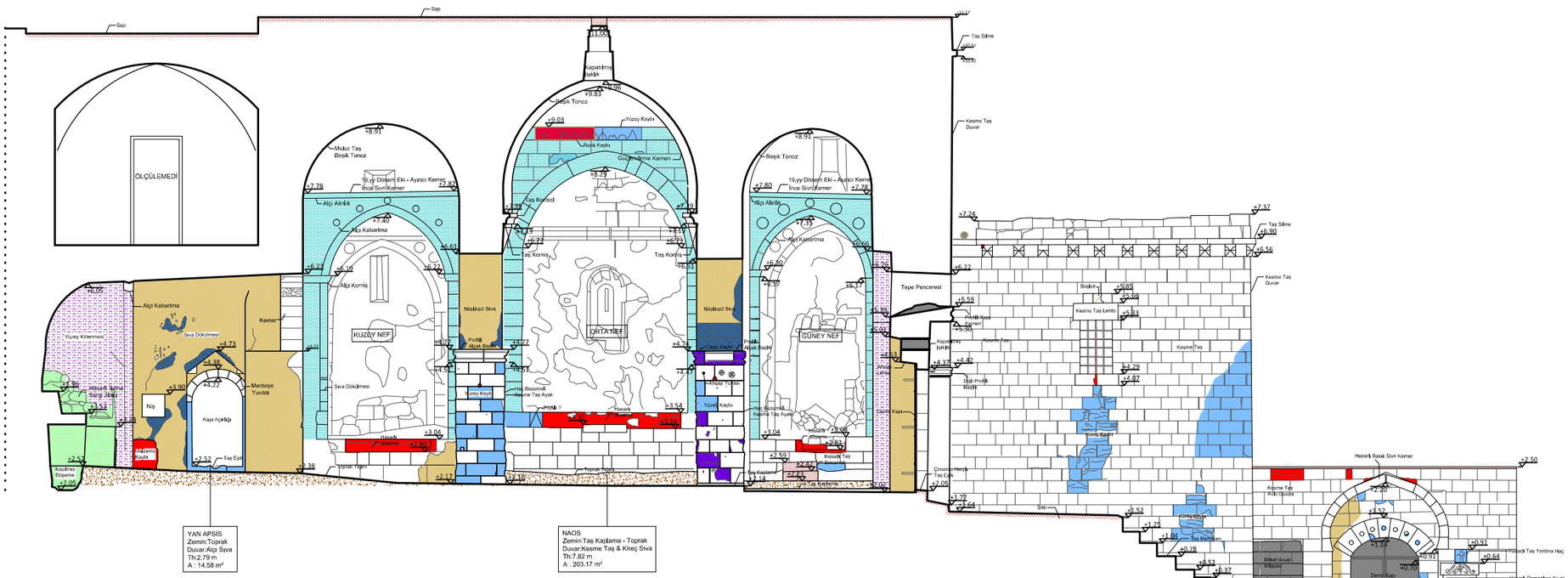
TOPRAK&MOLOZ YIĞINI

19.YY DÖNEM EKLERİ

EK

ÖLÇEK : 1/100

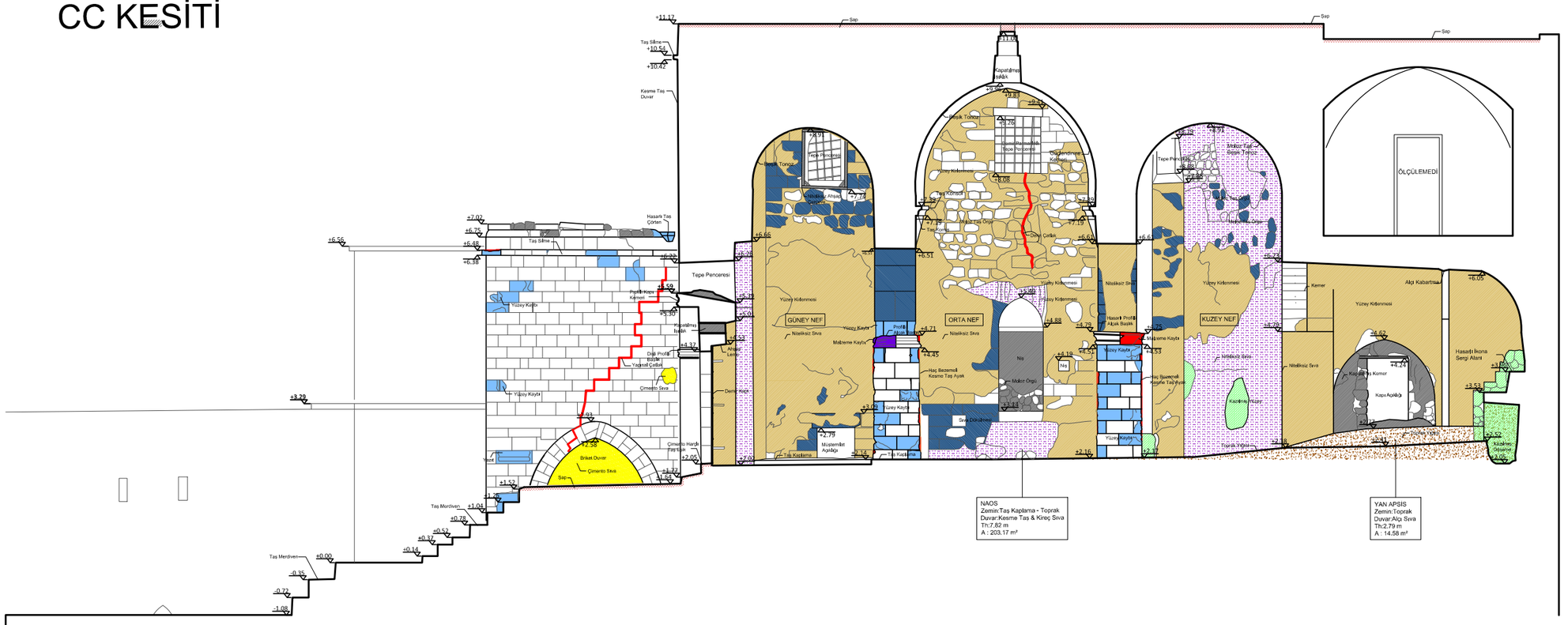
CC KESİTİ

YAN APSİS
Zemin:Toprak
Duvar:Alçı Sıva
Th:2,79 m
A : 14,58 m²

NAOS
Zemin:Taş Kaplama - Toprak
Duvar:Kesme Taş & Kireç Sıva
Th:7,82 m
A : 203.17 m²

CC KESİTİ

NAOS
Zemin:Taş Kaplama - Toprak
Duvar:Kesme Taş & Kireç Sıva
Th:7,82 m
A : 203.17 m²

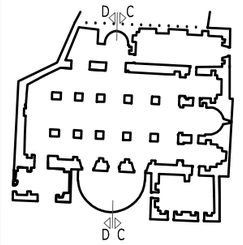
YAN APSIS
Zemin:Toprak
Duvar:Alçı Sıva
Th:2,79 m
A : 14,58 m²

DD KESİTİ

HASAR ANALİZİ

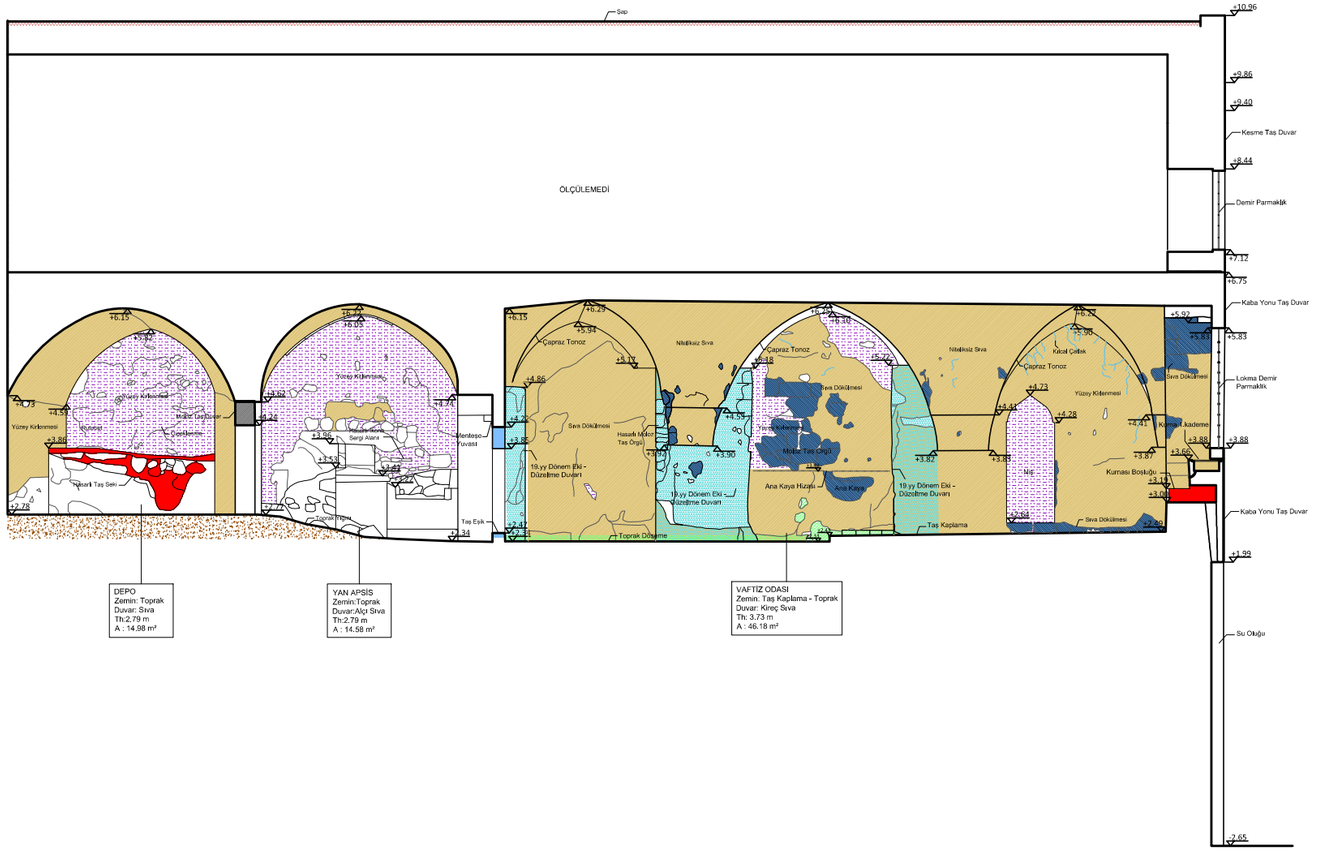
CC & DD KESİTİ

ŞEKİL C.22

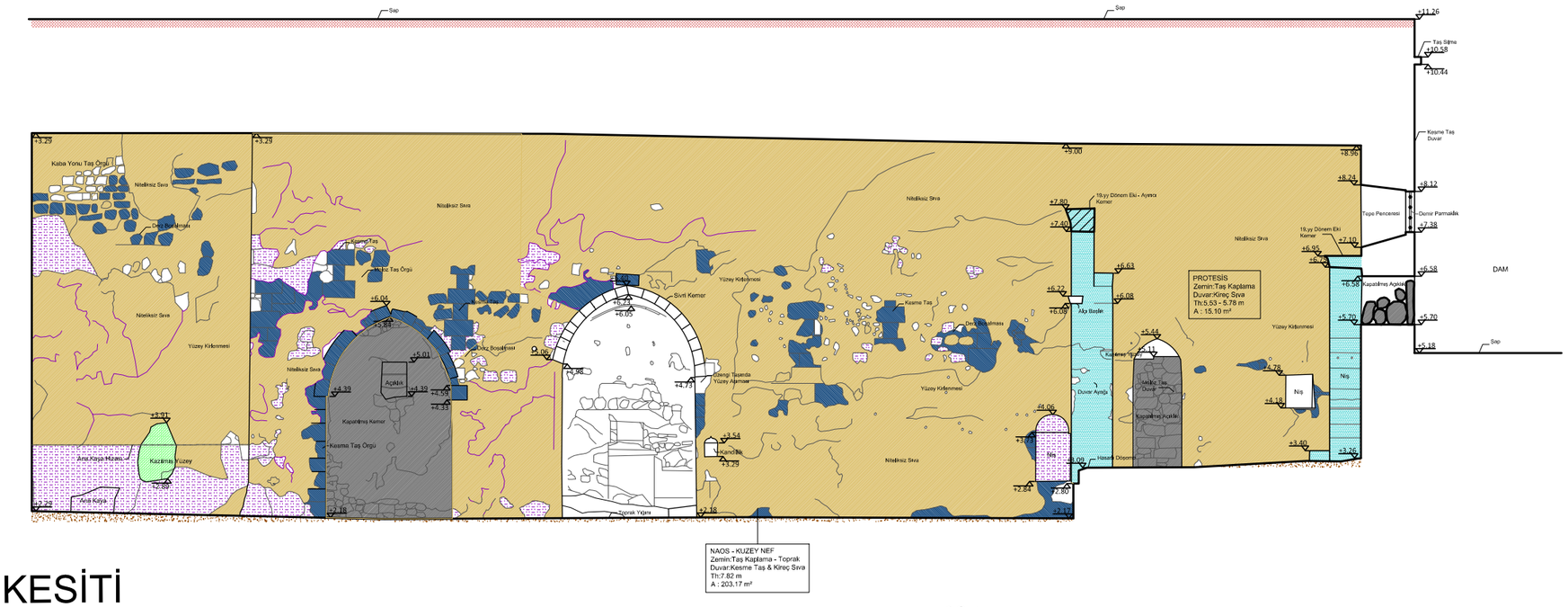

- DERİN ÇATLAK (STRÜKTÜREL ÇATLAK)
- KILCAL ÇATLAK (SIVA ÇATLAĞI)
- YÜZEY KAYBI < 5cm
- YÜZEY KAYBI > 5cm
- MALZEME KAYBI
- SIVA DÖKÜLMESİ
- NİTELİKSİZ SIVA
- NİTELİKSİZ HARÇ
- ÇİMENTO KULLANIMI
- ŞAP
- DERZ BOŞALMASI
- İSLİ YÜZEY
- YÜZEY KİRLİLİĞİ
- KAZILMIŞ,TAHRİP EDİLMİŞ YÜZEY
- KOROZYON
- RUTUBET
- YOSUNLANMA
- BİTKİ, AĞAÇ GELİŞİMİ
- TOPRAK&MOLOZ YIĞINI
- 19.YY DÖNEMİ EKLERİ
- EK

ÖLÇEK : 1/100

EE KESİTİ

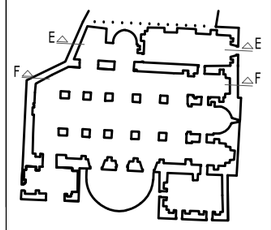

FF KESİTİ

HASAR ANALİZİ

EE & FF KESİTİ

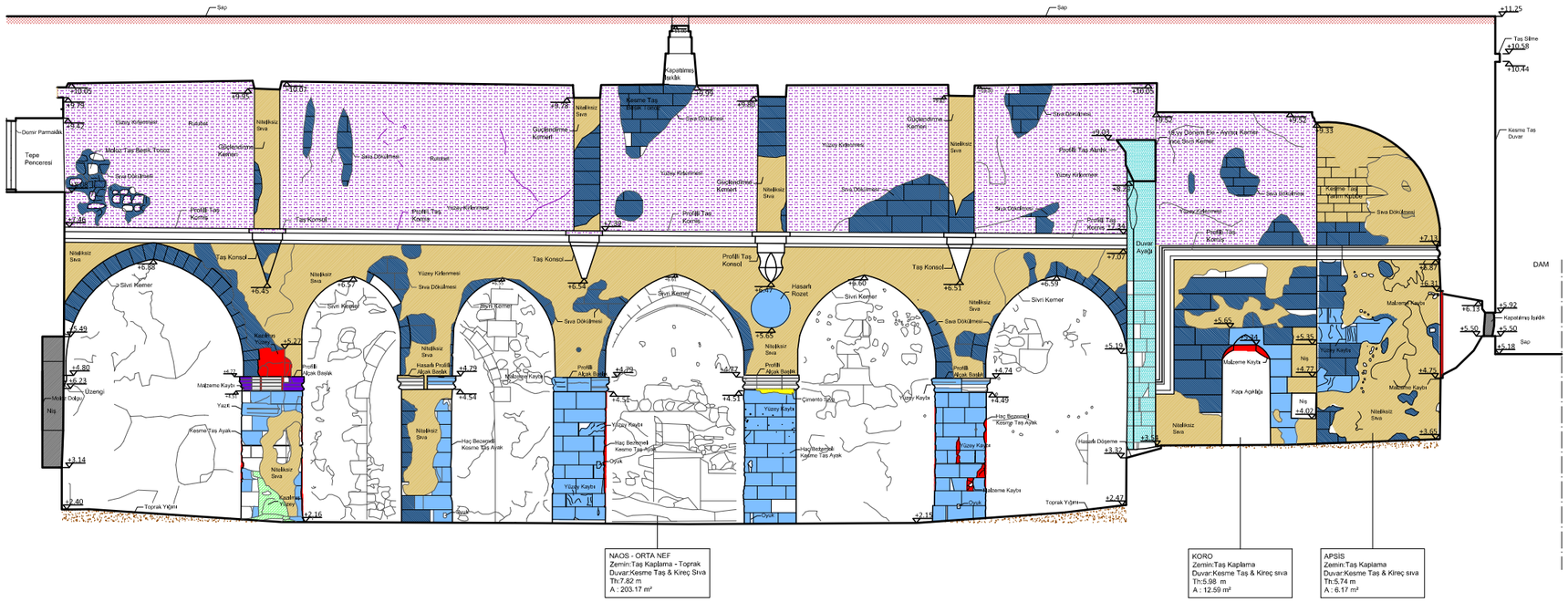
ŞEKİL C.23

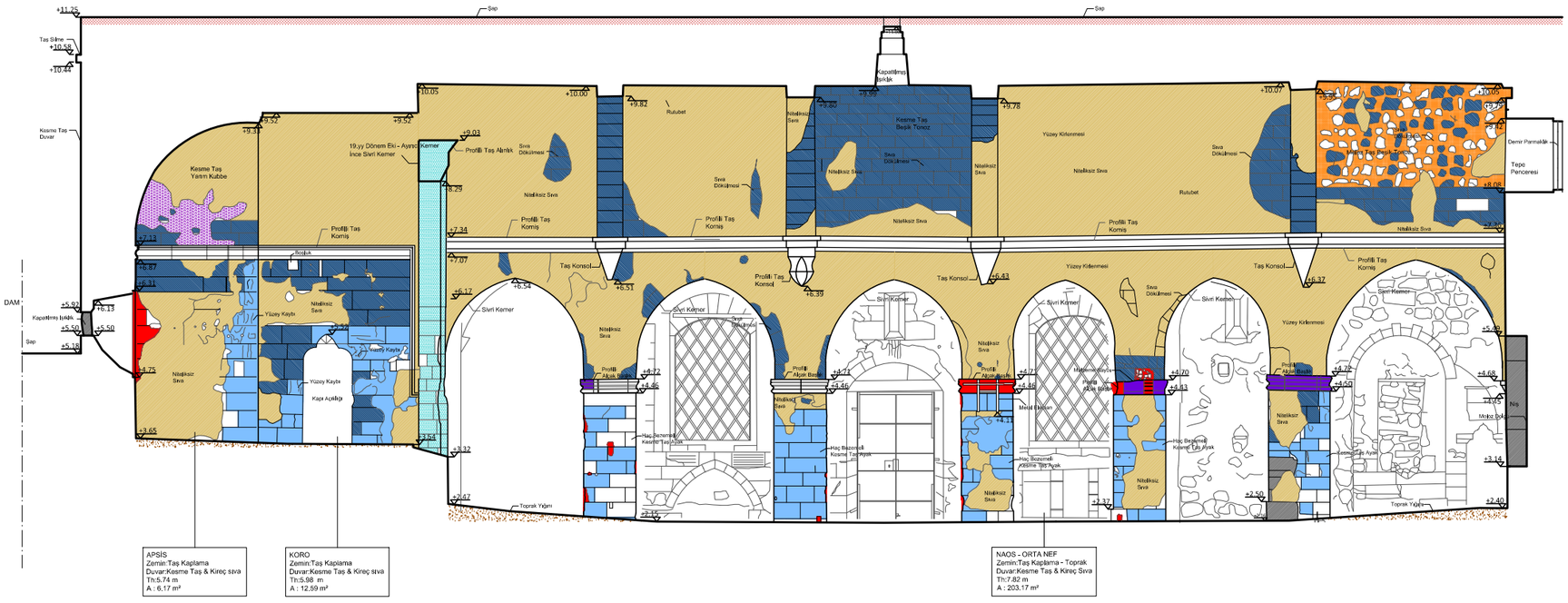
- DERİN ÇATLAK (STRÜKTÜREL ÇATLAK)
- KILCAL ÇATLAK (SIVA ÇATLAĞI)
- YÜZEY KAYBI < 5cm
- YÜZEY KAYBI > 5cm
- MALZEME KAYBI
- SIVA DÖKÜLMESİ
- NİTELİKSİZ SIVA
- NİTELİKSİZ HARÇ
- ÇİMENTO KULLANIMI
- ŞAP
- DERZ BOŞALMASI
- İSLİ YÜZEY
- YÜZEY KİRLİLİĞİ
- KAZILMIŞ,TAHRİP EDİLMİŞ YÜZEY
- KOROZYON
- RUTUBET
- YOSUNLANMA
- BİTKİ, AĞAÇ GELİŞİMİ
- TOPRAK&MOLOZ YIĞINI
- 19.YY DÖNEM EKLERİ
- EK

ÖLÇEK : 1/100

GG KESİTİ

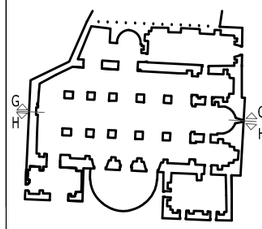
HH KESİTİ

HASAR ANALİZİ

GG & HH KESİTİ

ŞEKİL C.24

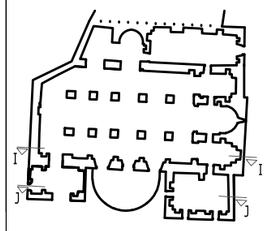
- DERİN ÇATLAK (STRÜKTÜREL ÇATLAK)
- KILCAL ÇATLAK (SIVA ÇATLAĞI)
- YÜZEY KAYBI < 5cm
- YÜZEY KAYBI > 5cm
- MALZEME KAYBI
- SIVA DÖKÜLMESİ
- NİTELİKSİZ SIVA
- NİTELİKSİZ HARÇ
- ÇİMENTO KULLANIMI
- ŞAP
- DERZ BOŞALMASI
- İSLİ YÜZEY
- YÜZEY KİRLİLİĞİ
- KAZILMIŞ,TAHRİP EDİLMİŞ YÜZEY
- KOROZYON
- RUTUBET
- YOSUNLANMA
- BİTKİ, AĞAÇ GELİŞİMİ
- TOPRAK&MOLOZ YIĞINI
- 19.YY DÖNEM EKLERİ
- EK

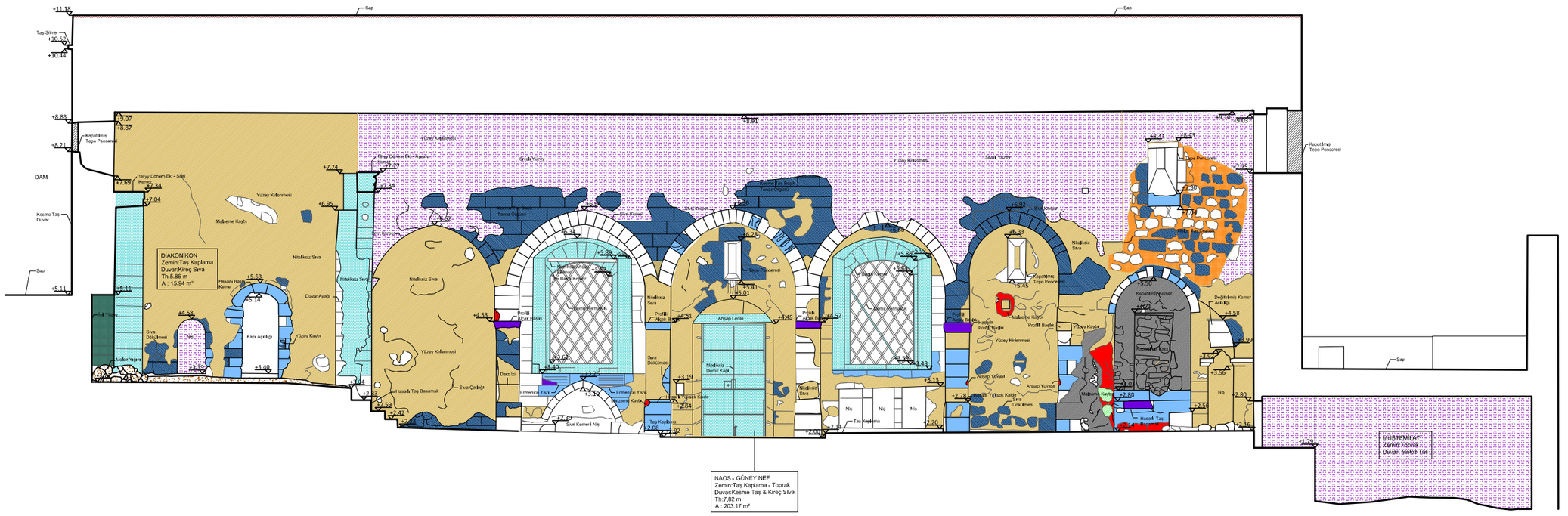
ÖLÇEK : 1/100

HASAR ANALİZİ

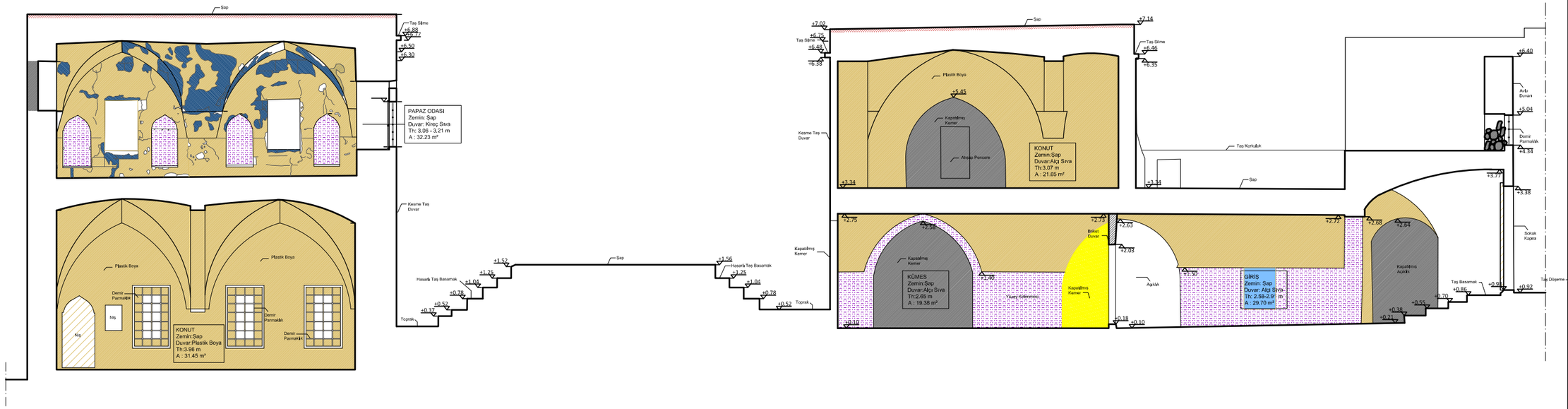
II & JJ KESİTİ

ŞEKİL C.25

II KESİTİ

JJ KESİTİ

DERİN ÇATLAK (STRÜKTÜREL ÇATLAK)

KILCAL ÇATLAK (SIVA ÇATLAĞI)

YÜZEY KAYBI < 5cm

YÜZEY KAYBI > 5cm

MALZEME KAYBI

SIVA DÖKÜLMESİ

NİTELİKSİZ SIVA

NİTELİKSİZ HARÇ

ÇİMENTO KULLANIMI

ŞAP

DERZ BOŞALMASI

İSLİ YÜZEY

YÜZEY KİRLİLİĞİ

KAZILMIŞ,TAHRİP EDİLMİŞ YÜZEY

KOROZYON

RUTUBET

YOSUNLANMA

BİTKİ, AĞAÇ GELİŞİMİ

TOPRAK&MOLOZ YIĞINI

19.YY DÖNEM EKLERİ

EK

ÖLÇEK : 1/100

K
B
D
G

MENEKŞE SOKAK

BAYRAM SOKAK

KİLİSE

GİRİŞ

SU KULESİ

TOPRAK DAM

TAŞ DÖŞEME

TOPRAK

MEZARLIK

+3.73
+4.42
-6.17
-7.72
+2.48
+10.86
+2.19
-3.49
+4.42
-11.35
+7.99
+0.92
+11.19
+5.05
-6.29
+3.34
-2.25
+7.14
+7.38
+4.65
+4.21
+6.92
-6.49
+1.67
+0.00
-1.08
+4.30
+3.30
-1.67
-1.65
+-2.75
-1.09
+0.69
-3.68
-4.49
-6.30
-2.96
-1.07
+1.02
+4.26

0 1 2 3 4 5 m

RESTİTÜSYON PROJESİ

VAZİYET PLANI

ŞEKİL C.26

ÖZGÜN DUVAR

19. YY DÖNEM EKLERİ

ÖLÇEK : 1/200

K
B
D
G

Girilemedi

Ölçülemedi

+0.92
GİRİŞ
+0.96
+0.86
+0.79
+0.55
+0.38

Oturma yeri

GİRİŞ -REVAK
Zemin: Taş Kaplama
Duvar: Alçı Sıva
Th: 2.58-2.91 m
A : 49.70 m²

+0.15
+0.15
+0.15

Kesme Taş Duvar
Moloz Taş Duvar
Kesme Taş Duvar

TAŞ DÖŞEME

+0.00

Kesme Taş Duvar

+0.00
-0.36
-0.72

-1.08
-1.08

-1.09

TAŞ DÖŞEME

Kesme Taş Duvar
Kesme Taş Korkuluk

-1.65

-4.49

Yüklük
Yüklük
Niş
Niş
Niş
Giriş

KONUT
Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Kireç Sıva
Th:3.96 m
A : 31,45 m²

+0.87

Pencere Açıklığı
Pencere Açıklığı
Pencere Açıklığı
Niş
Niş

0 1 2 3 4 5 m

RESTİTÜSYON PROJESİ

+0.00 PLANI

ŞEKİL C.27

+0.50
+0.50

ÖZGÜN DUVAR

19. YY DÖNEM EKLERİ

ÖLÇEK : 1/100

K
B
D
G

DEPO
Zemin: Taş Kaplama
Duvar: Moloz Taş
Th:2.79 m
A : 14.98 m²

YAN APSİS
Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Sıva
Th:2.79 m
A : 14.58 m²

VAFTİZ ODASI
Zemin: Taş Kaplama
Duvar: Kesme & Moloz Taş
Th: 3.73 m
A : 46.18 m²

KUZEY NEF

ORTA NEF

GÜNEY NEF

NAOS
Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Kesme Taş & Kireç Sıva
Th:7.82 m
A : 203.17 m²

PROTESİS
Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Kesme & Moloz Taş
Th:5.53 - 5.78 m
A : 15.10 m²

KORO
Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Kesme Taş
Th:5.98 m
A : 12.59 m²

APSİS
Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Kesme Taş
Th:5.74 m
A : 6.17 m²

DİAKONİKON
Zemin:Taş Kaplama
Duvar: Kesme & Moloz Taş
Th:5.86 m
A : 15.94 m²

MERDİVEN
Zemin: Taş
A : 36.88 m²

Papaz Odası
Zemin: Taş Kaplama
Duvar: Kesme Taş
Th: 3.06 - 3.21 m
A : 32.23 m²

Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Kesme Taş
Th:3.07 m
A : 21.65 m²

DAM - TERAS
Zemin: Taş

DAM
Zemin: Toprak

KONUT

GİRİŞ

Seki - Ana kaya
Kaba Yonu Taş Duvar
Taş kaplama
Toprak
Demir Parmaklık
Ahşap Kapı
Taş Eşik
Kemer İz Düşümü
Payeler
Korniş İz Düşümü
Tepe Işıklığı İz Düşümü
Dönem Eki Kemer
Ahşap Döşeme
Ikonastasis
Kırma
Demir Lokma Parmaklık
Tepe Penceresi İz Düşümü
Pencere Seksi
Pencere Açıklığı
Kesme Taş Duvar
Nış

+2.48
+2.19
+3.30
+3.34
+2.14
+2.34
+2.02
+1.60
+3.48
+3.40
+3.10
+3.27
+3.49
+3.28
+3.04
+5.05
+4.65
+0.00
-0.35
-0.72
-1.65

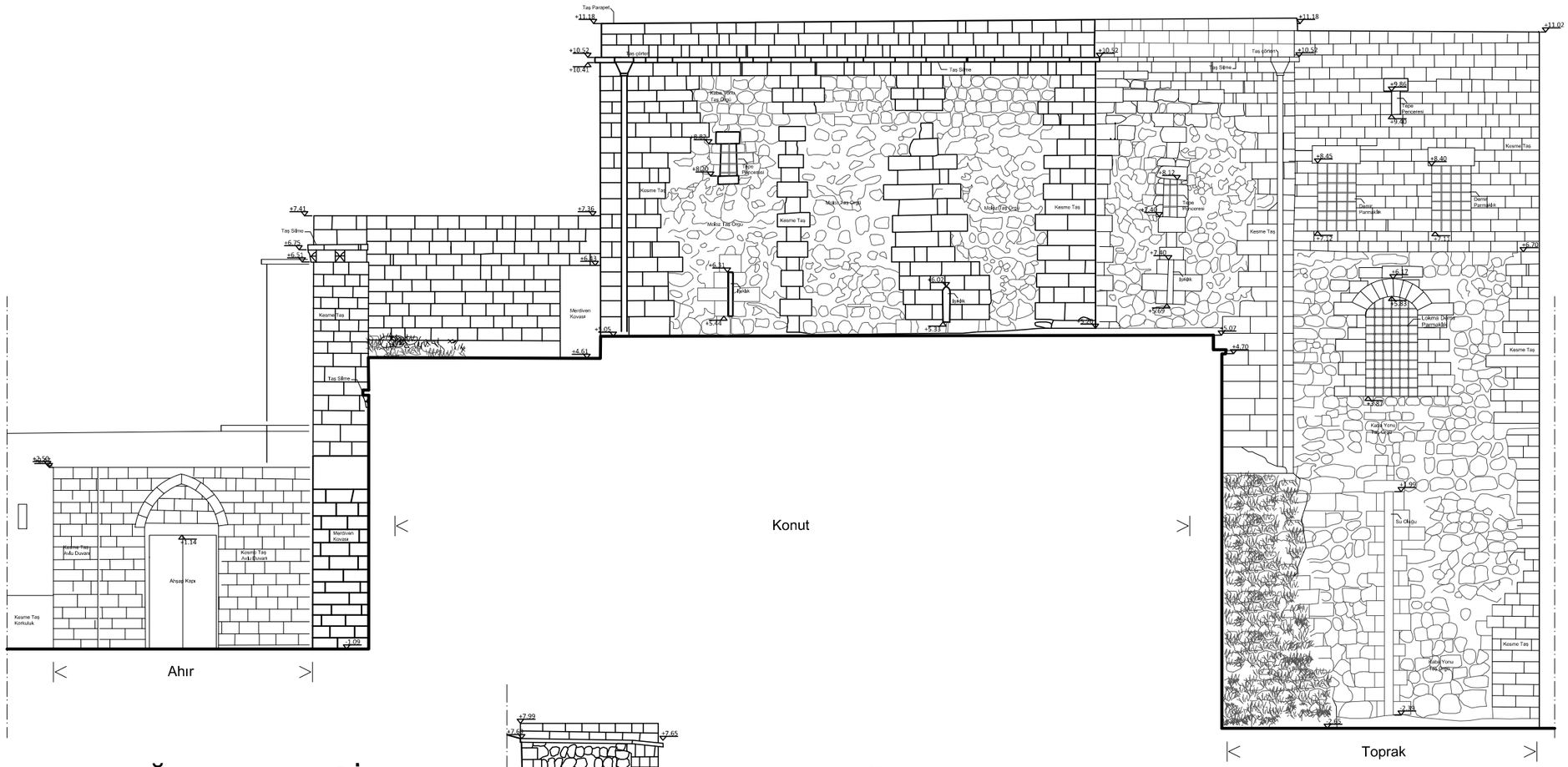
0 1 2 3 4 5 m

RESTİTÜSYON PROJESİ
+2.50 PLANI
ŞEKİL C.28

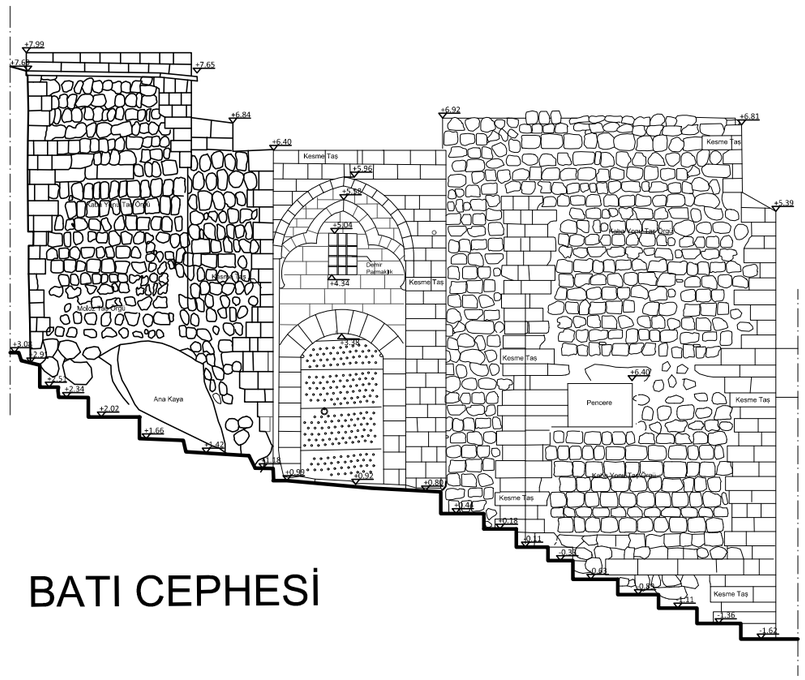
+2.50

ÖZGÜN DUVAR
19. YY DÖNEM EKLERİ

ÖLÇEK : 1/100

(a) DOĞU CEPHESİ

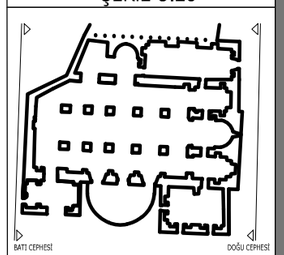
(b) BATI CEPHESİ

0 1 2 3 4 5 m

RESTİTÜSYON PROJESİ

DOĞU & BATI CEPHESİ

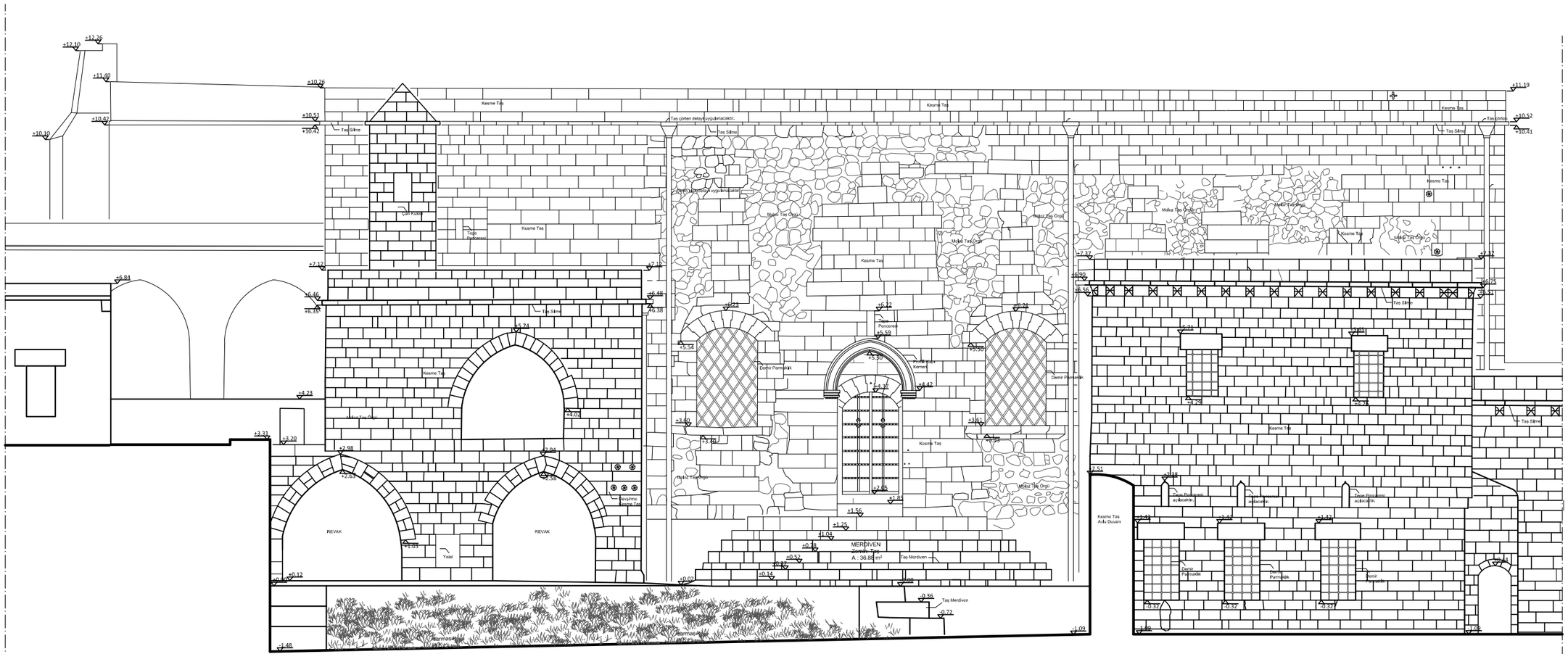
ŞEKİL C.29

ÖZGÜN DUVAR

19. YY DÖNEM EKLERİ

ÖLÇEK : 1/100

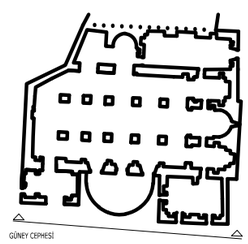

GÜNEY CEPHESİ

RESTİTÜSYON PROJESİ

GÜNEY CEPHESİ

ŞEKİL C.30

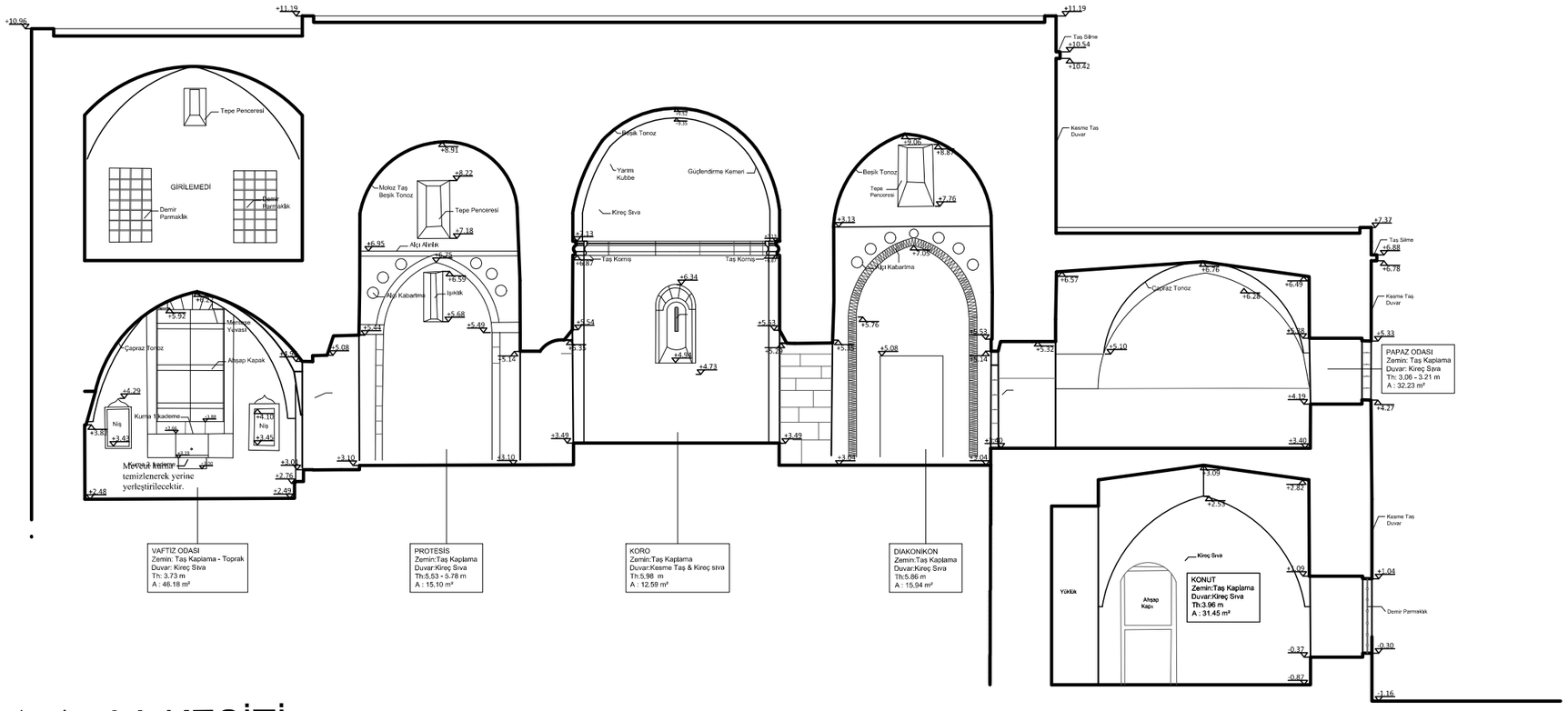

ÖZGÜN DUVAR

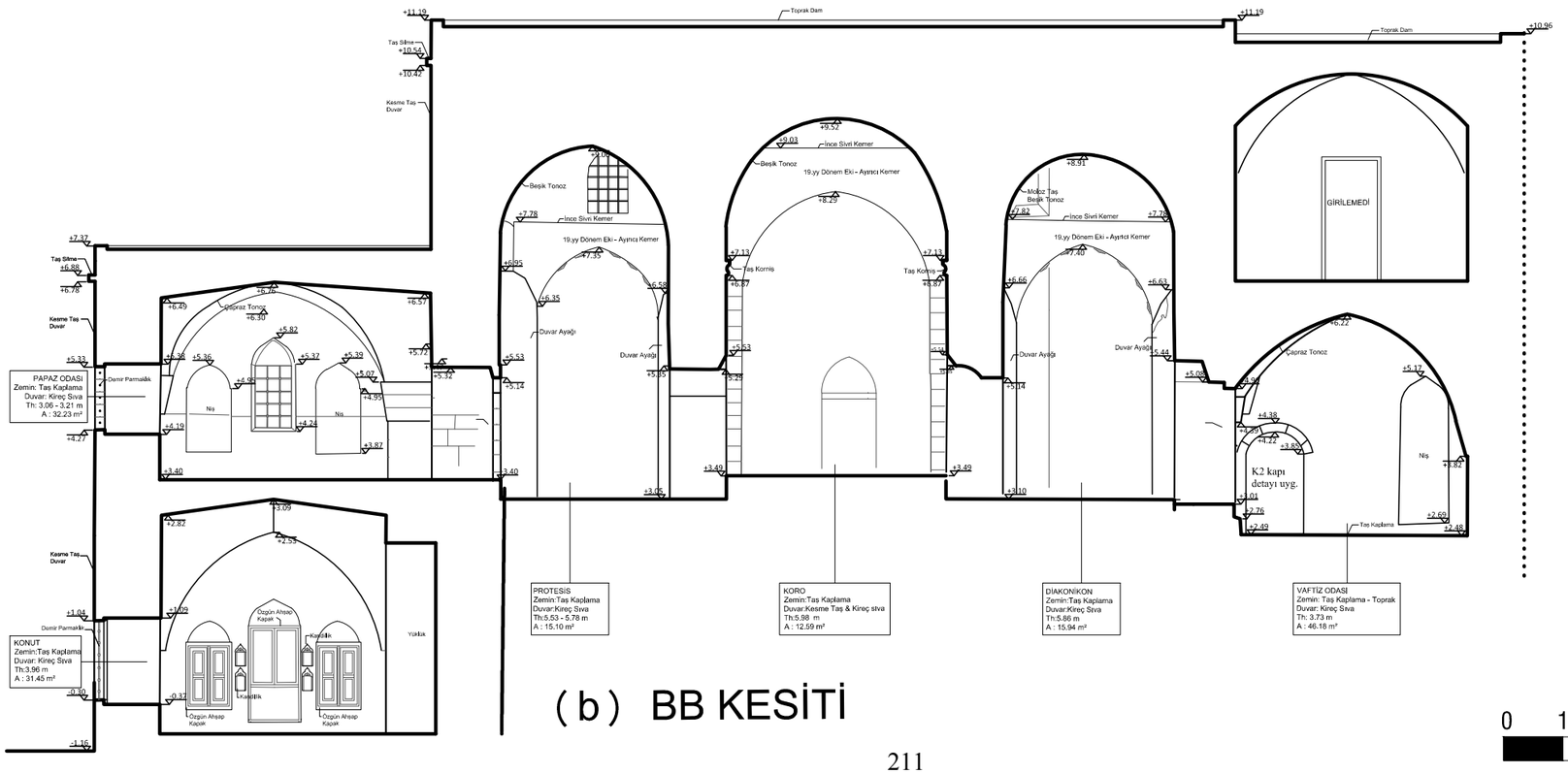
19. YY DÖNEM EKLERİ

0 1 2 3 4 5 m

ÖLÇEK : 1/100

(a) AA KESİTİ

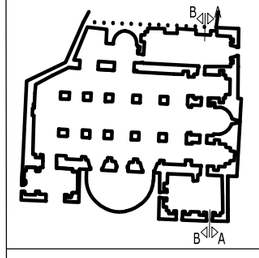
(b) BB KESİTİ

0 1 2 3 4 5 m

RESTİTÜSYON PROJESİ

AA & BB KESİTİ

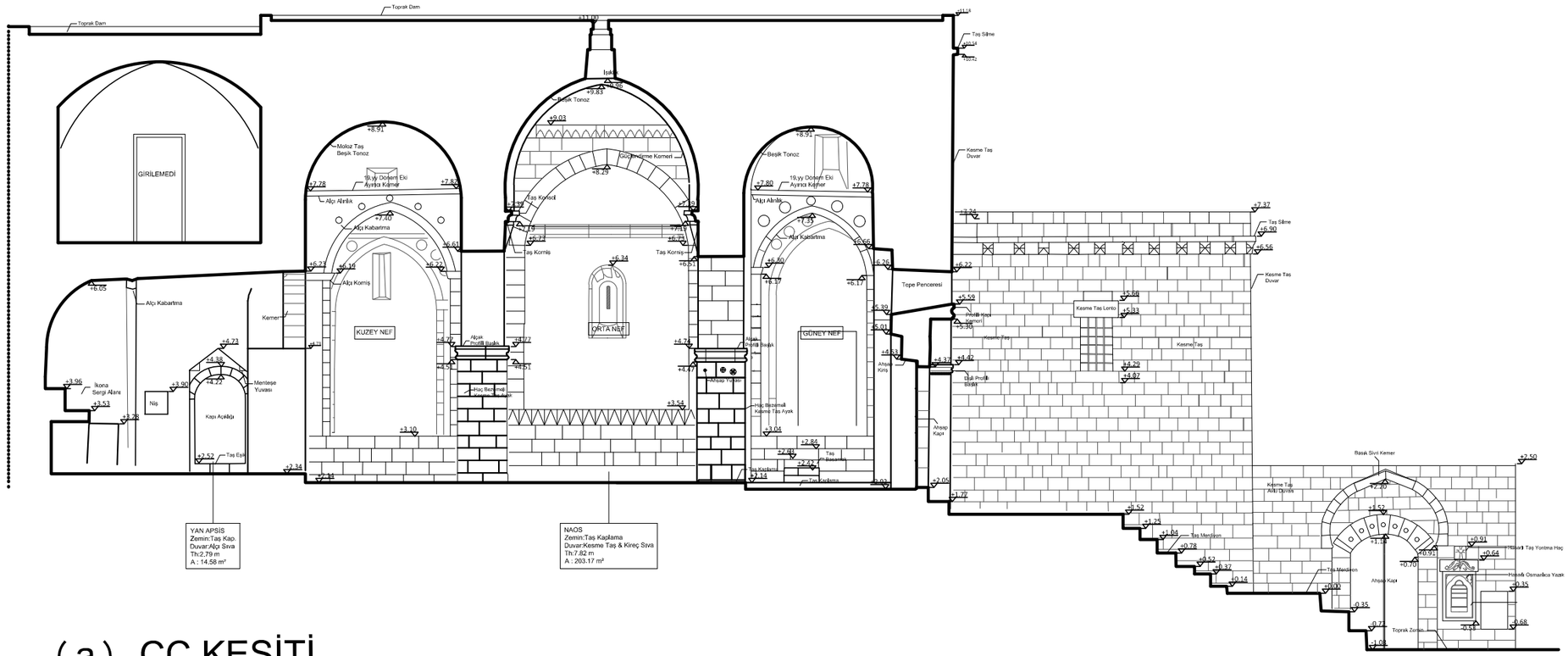
ŞEKİL C.31

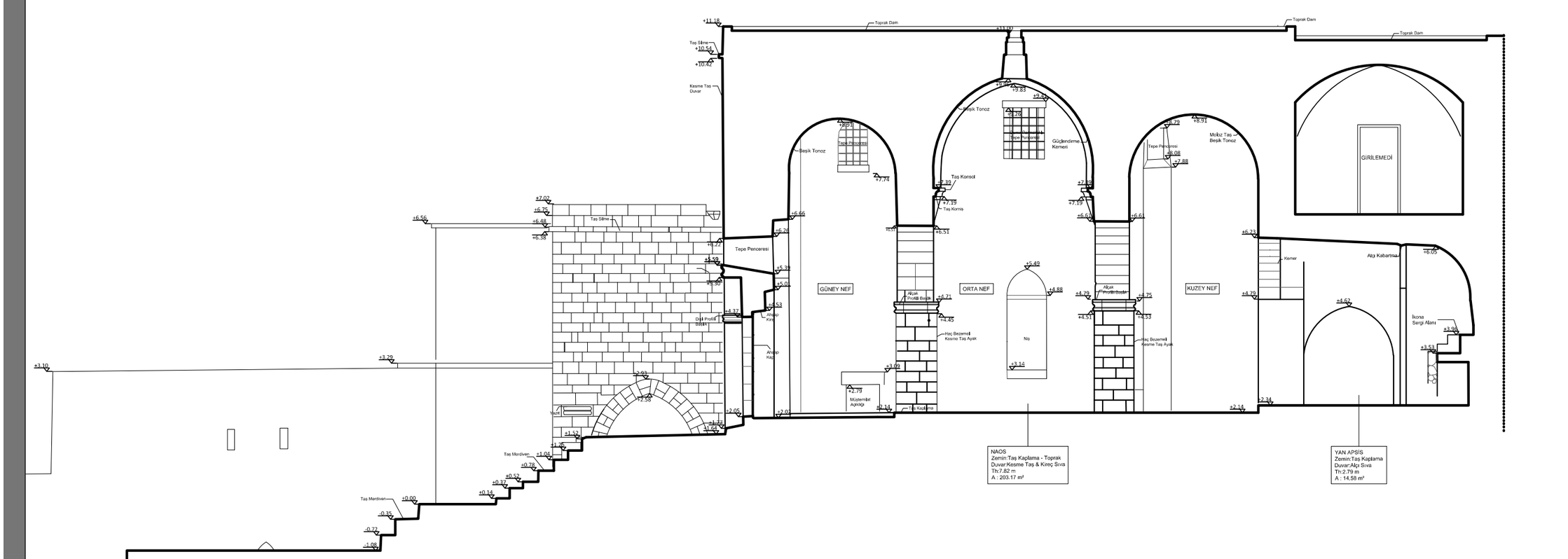
ÖZGÜN DUVAR

19. YY DÖNEM EKLERİ

ÖLÇEK : 1/100

(a) CC KESİTİ

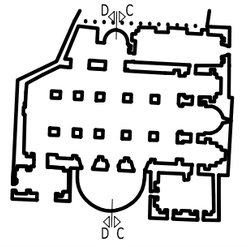
(b) DD KESİTİ

0 1 2 3 4 5 m

RESTİTÜSYON PROJESİ

CC & DD KESİTİ

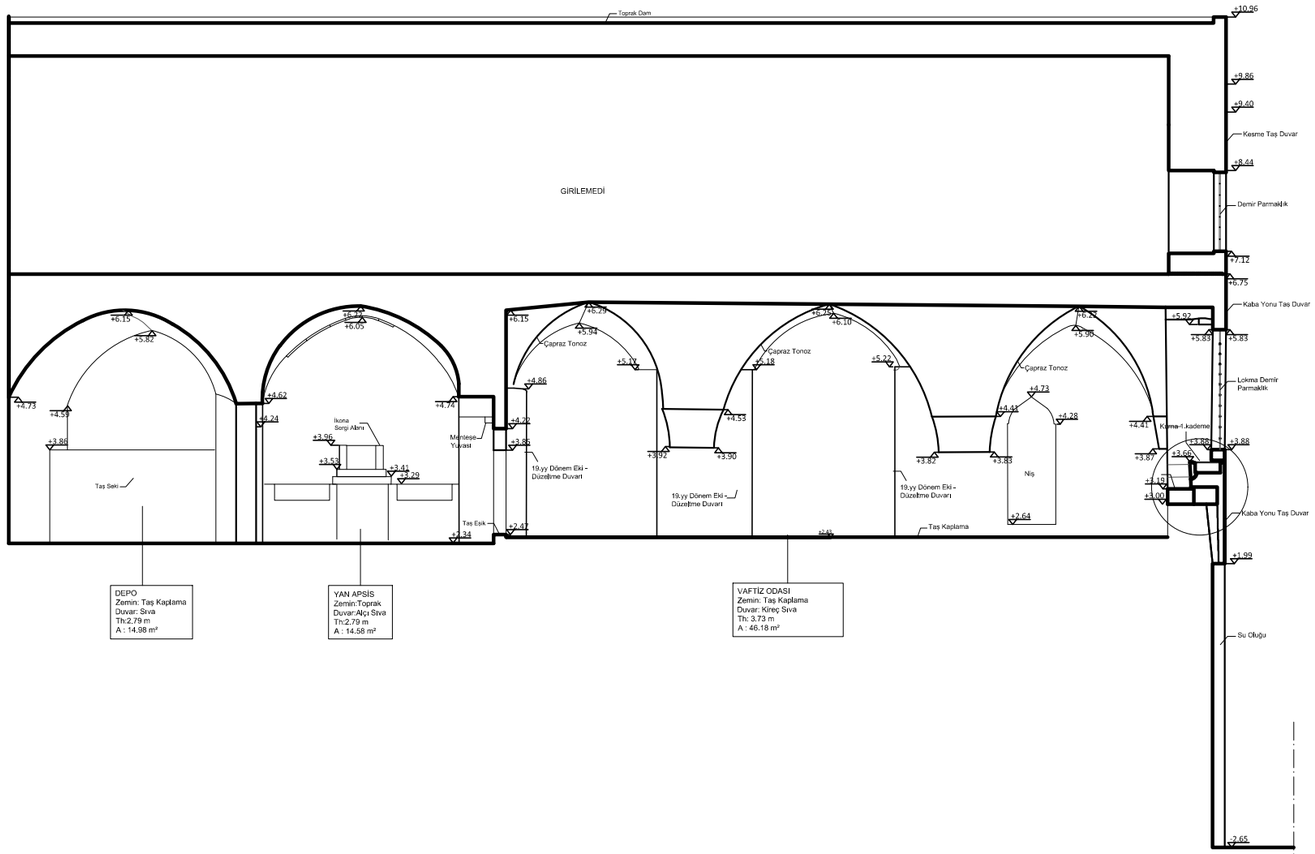
ŞEKİL C.32

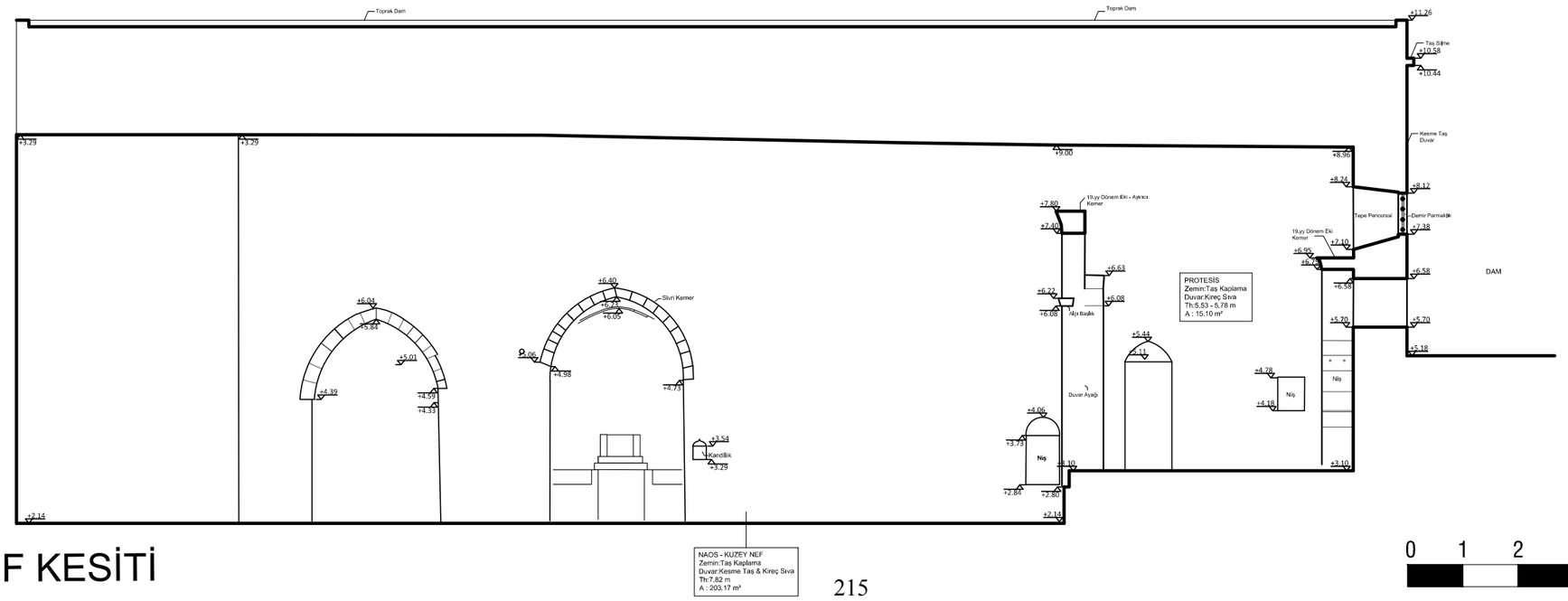
ÖZGÜN DUVAR

19. YY DÖNEM EKLERİ

ÖLÇEK : 1/100

(a) EE KESİTİ

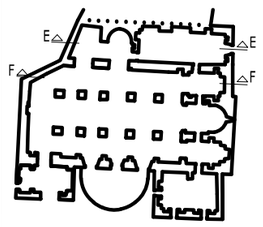

(b) FF KESİTİ

RESTİTÜSYON PROJESİ

EE & FF KESİTİ

ŞEKİL C.33

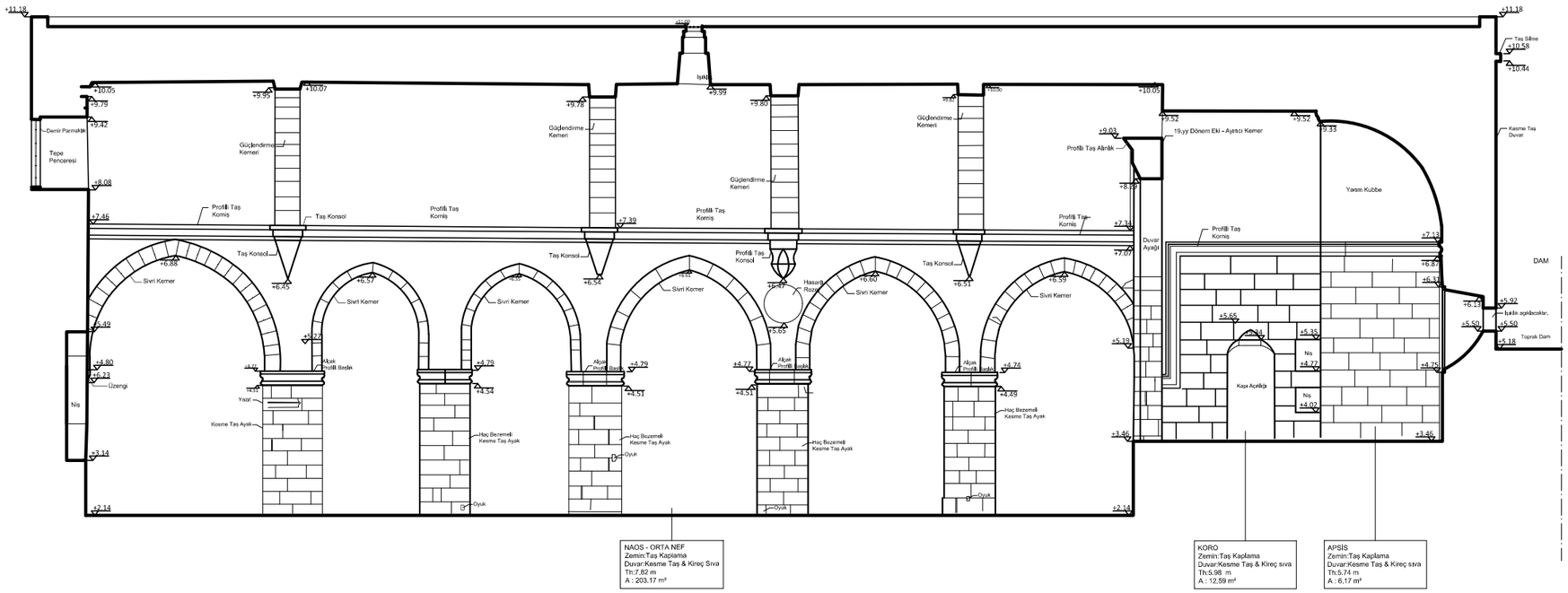

ÖZGÜN DUVAR

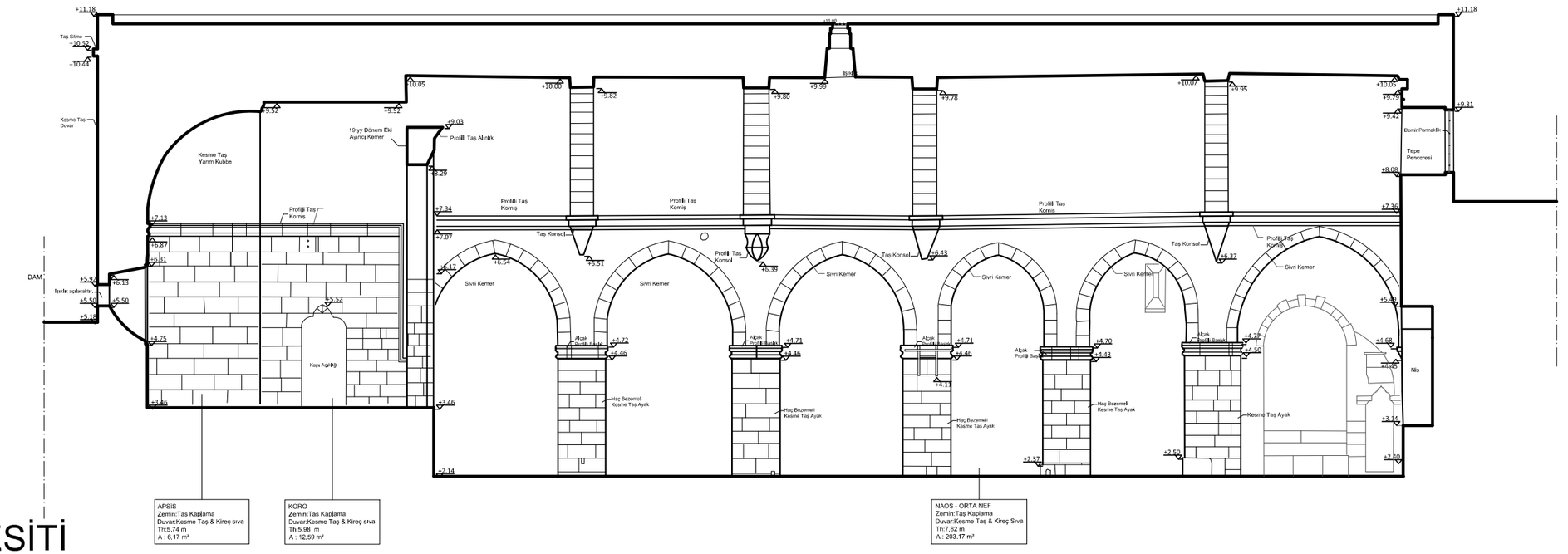
19. YY DÖNEM EKLERİ

0 1 2 3 4 5 m

ÖLÇEK : 1/100

(a) GG KESİTİ

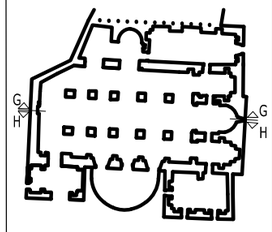
(b) HH KESİTİ

0 1 2 3 4 5 m

RESTİTÜSYON PROJESİ

GG & HH KESİTİ

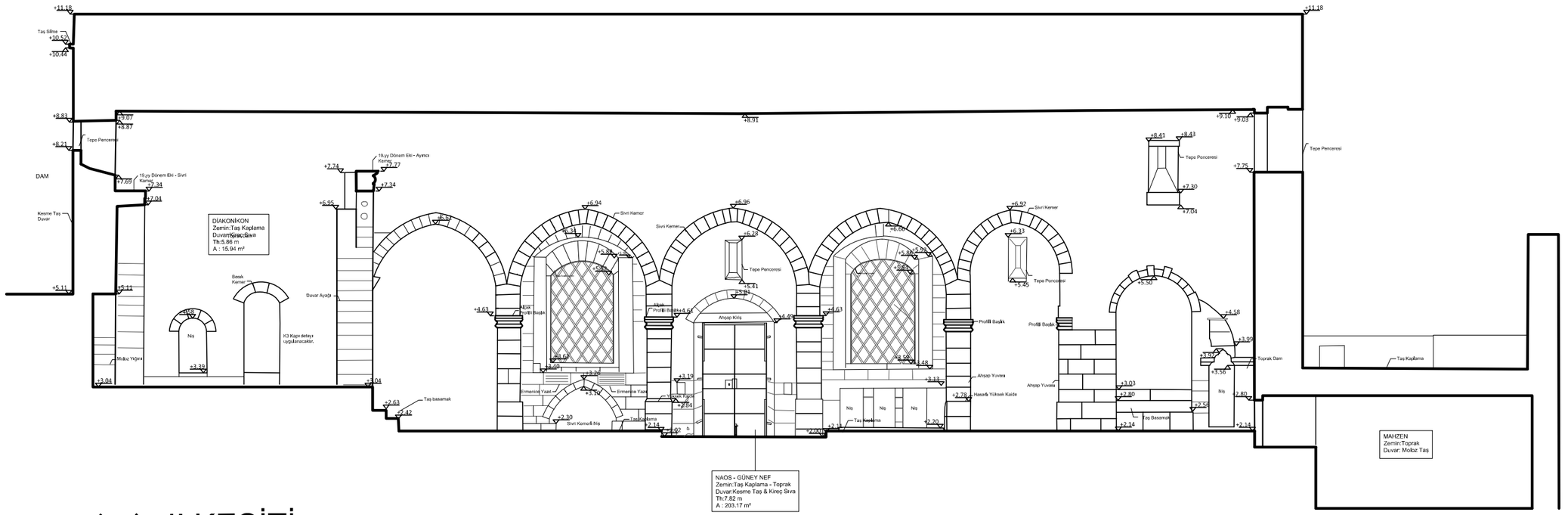
ŞEKİL C.34

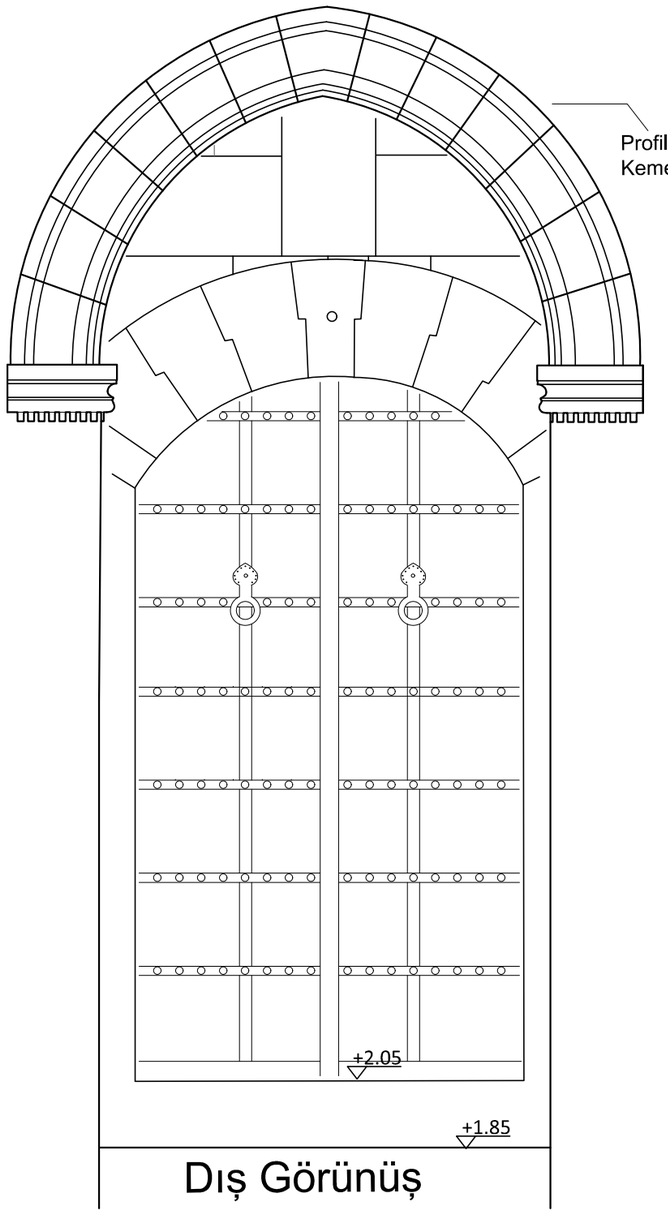

ÖZGÜN DUVAR

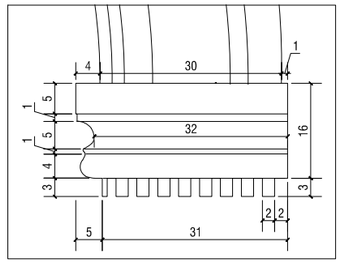
19. YY DÖNEM EKLERİ

ÖLÇEK : 1/100

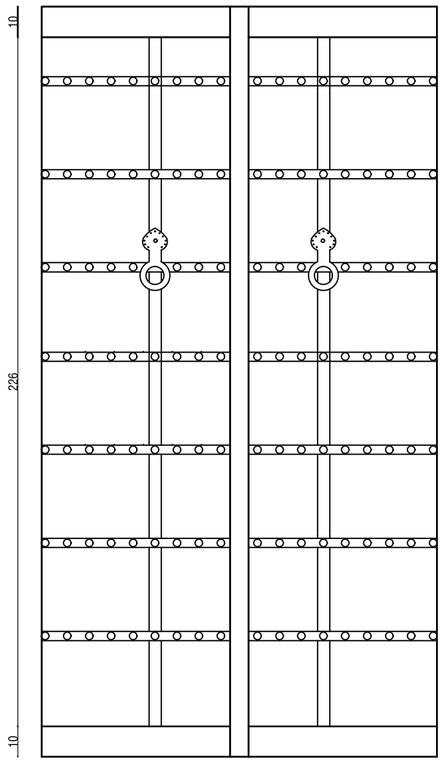

DIAKONİKON
Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Kireç Sıva
Th:5.86 m
A : 15.94 m²
NAOS - GÜNEY NEF
Zemin:Taş Kaplama - Toprak
Duvar:Kesme Taş & Kireç Sıva
Th:7.82 m
A : 203.17 m²
MAHZEN
Zemin:Toprak
Duvar: Moloz Taş
Tepe Penceresi
Sivri Kemer
Profilli Başlık
Ahşap Kiriş
Ahşap Yuvası
Taş Kaplama
Taş Basamak
Toprak Dam
Taş Silme
Kesme Taş Duvar
Moloz Yığını
Nış
Ermenice Yazıt
Sivri Kemerli Nış
Duvar Ayağı
Beşik Kemer
Ahşap Profilli Başlık
Hasarlı Yüksek Kaide
Ahşap Yuvası
Taş Basamak
Toprak Dam
Taş Silme
Kesme Taş Duvar
Taş Kaplama
Taş Basamak
Taş Döşeme
Ahşap Profilli Başlık
Ahşap Yuvası
Taş Basamak
Nış
Demir Parmaklık
Ahşap Kiriş
Ahşap Yuvası
Hasarlı Yüksek Kaide
Taş Kaplama
Taş Basamak
Toprak Dam
Taş Kaplama
Tepe Penceresi
Ahşap Profilli Başlık

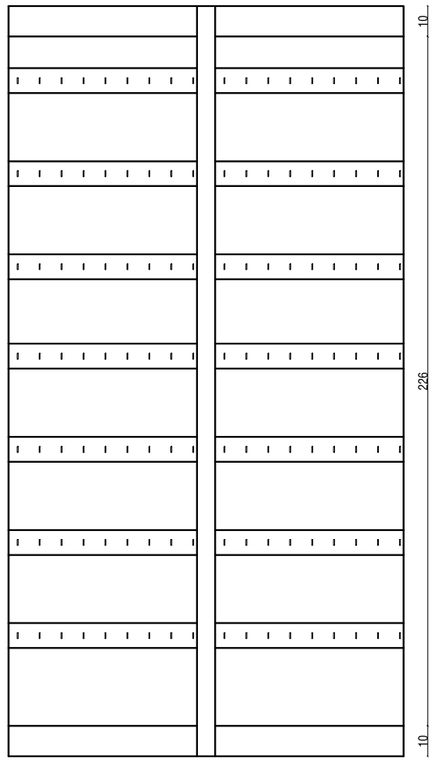
Dış Görünüş

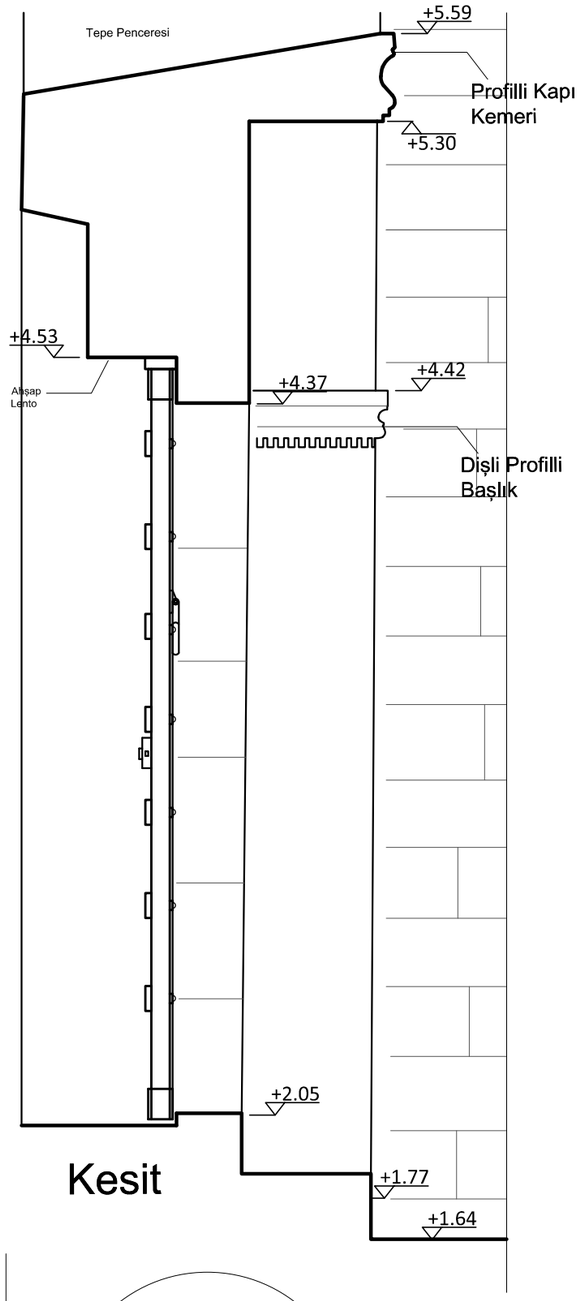
Profil detayı 1/10

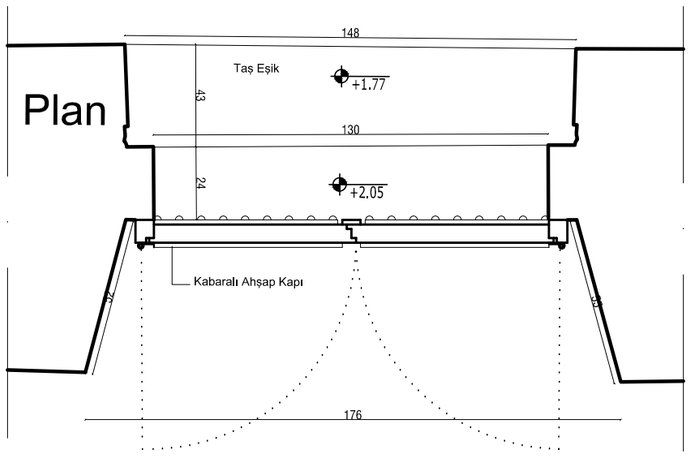
Dış Görünüş

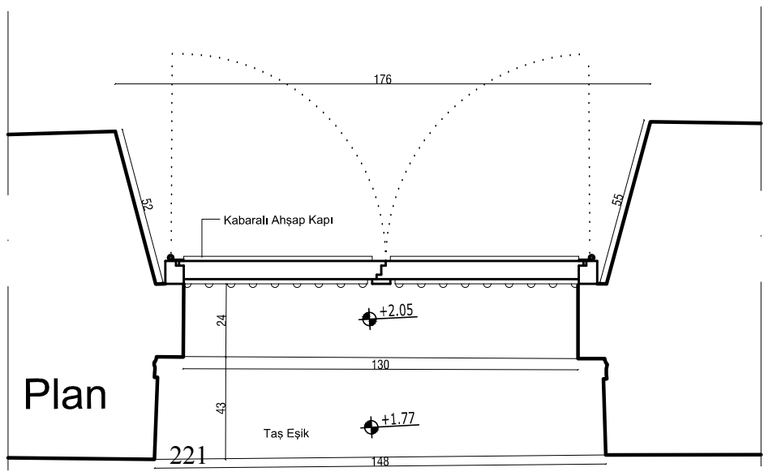
İç Görünüş

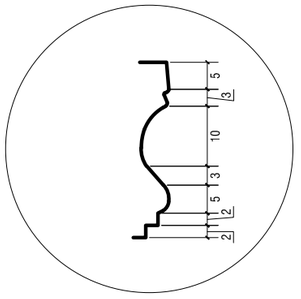
Kesit

Plan

Plan

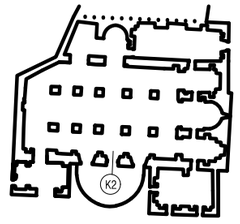

Kapı kemeri
Profil detayı 1/10

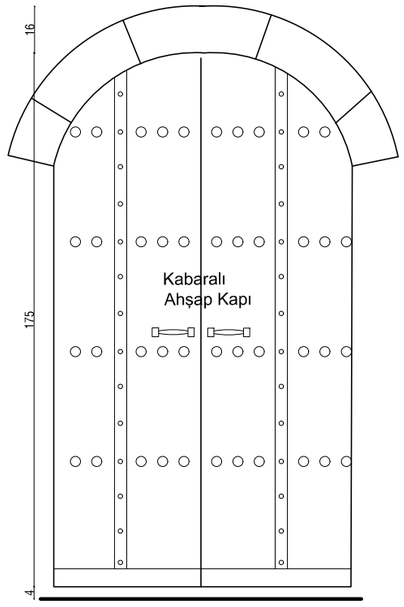
RESTİTÜSYON PROJESİ

K1 Kapı Detayı

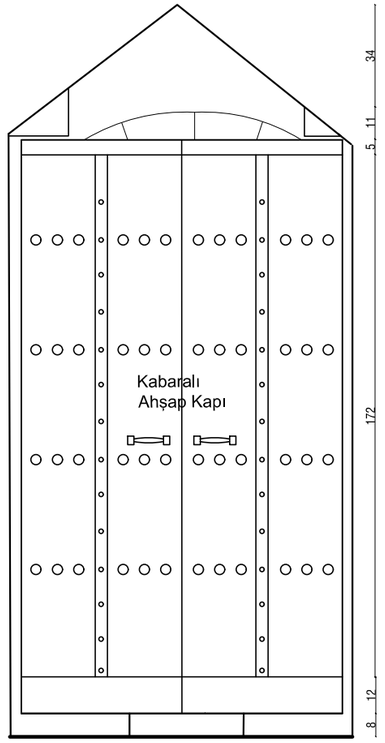
ŞEKİL C.36

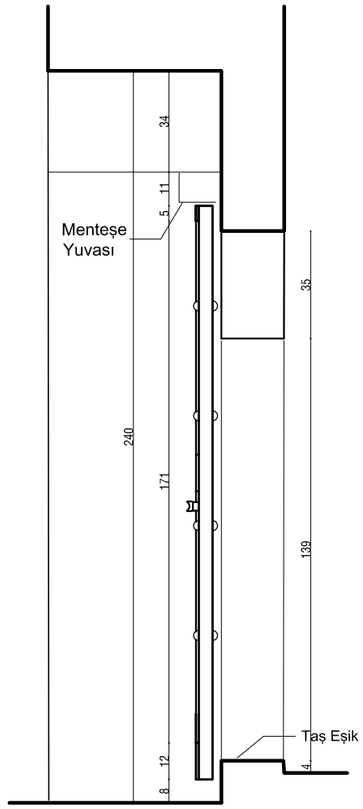
ÖLÇEK : 1/20

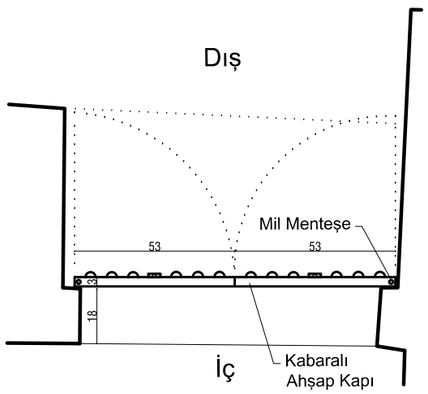
İç Görünüş

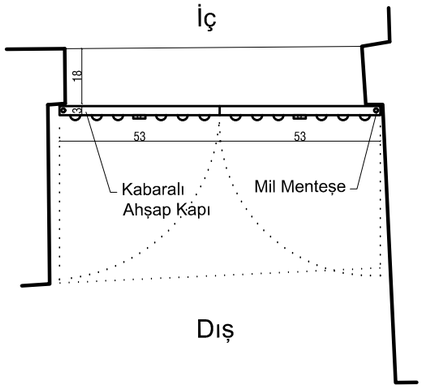
Dış Görünüş

Kesit

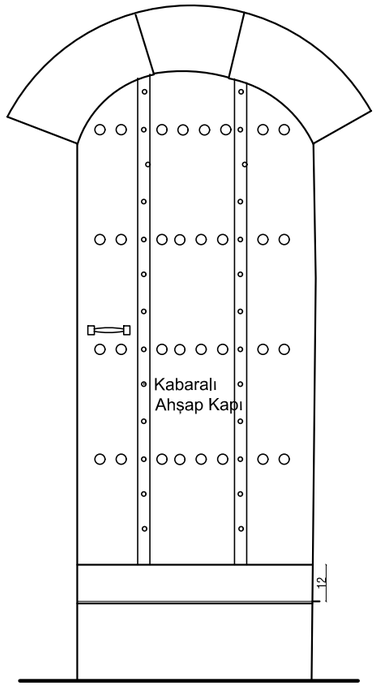

Plan

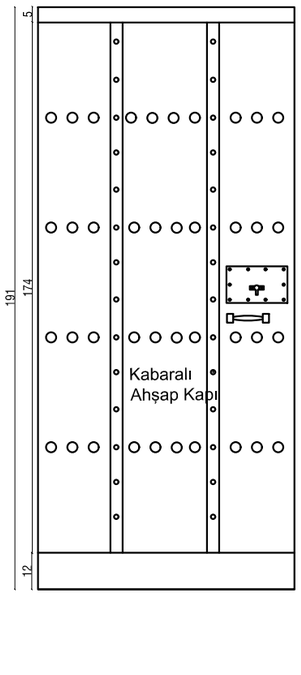

Plan

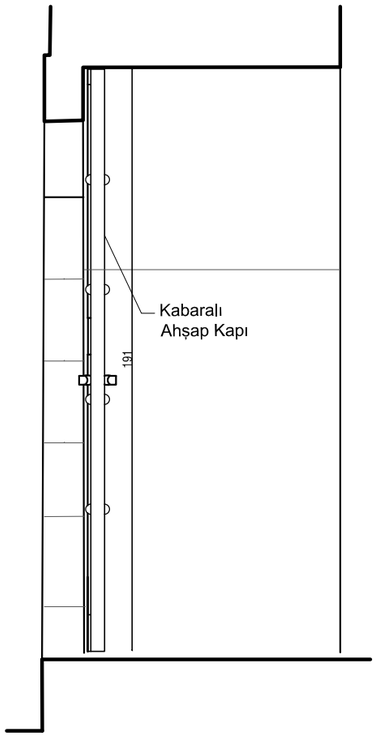
K2 Kapı Detayı

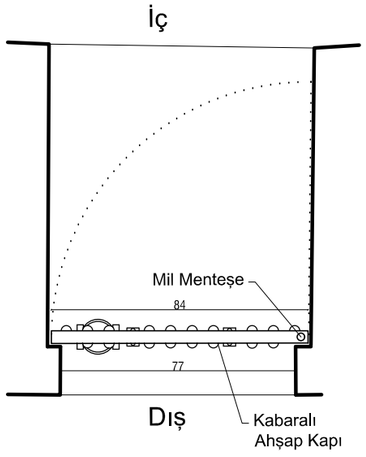
Dış Görünüş

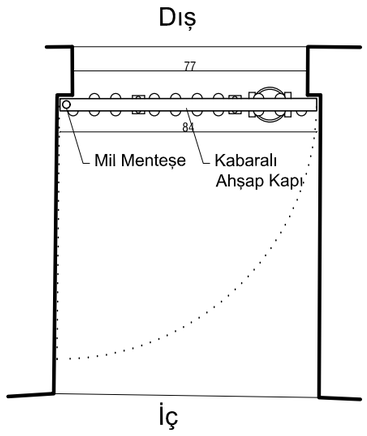
İç Görünüş

Kesit

Plan

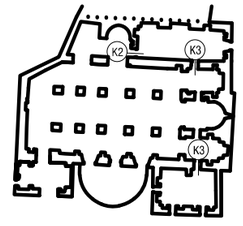
Plan

K3 Kapı Detayı

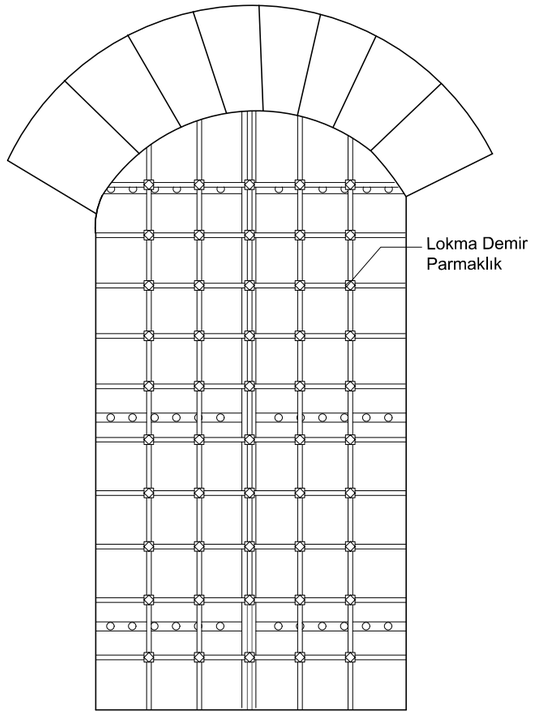
RESTİTÜSYON PROJESİ

K2 & K3 Kapı Detayı

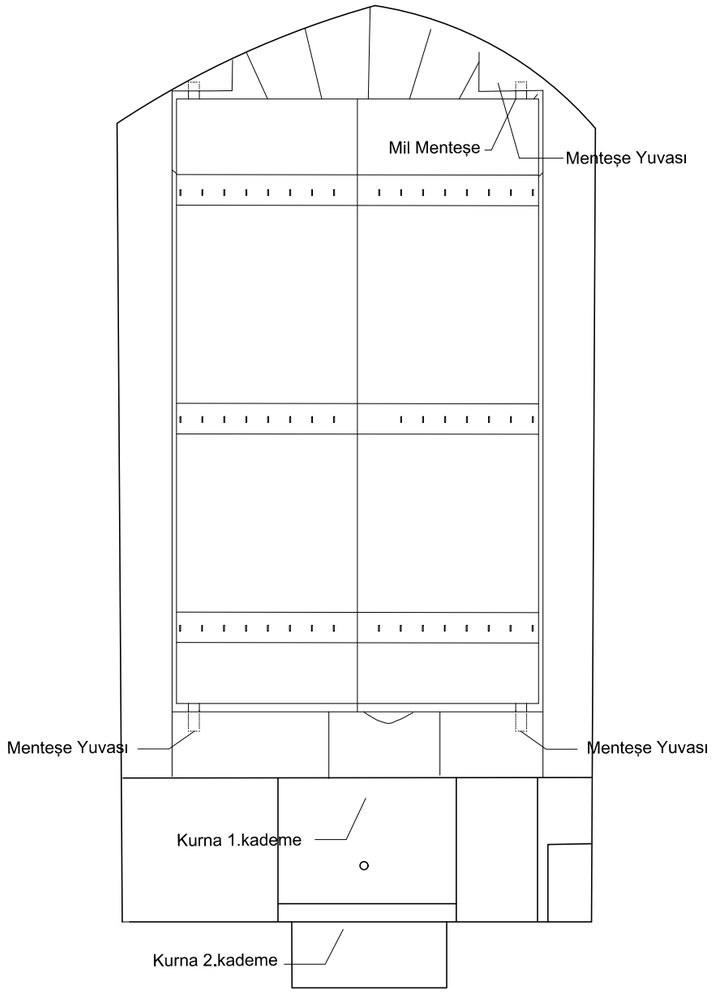
ŞEKİL C.37

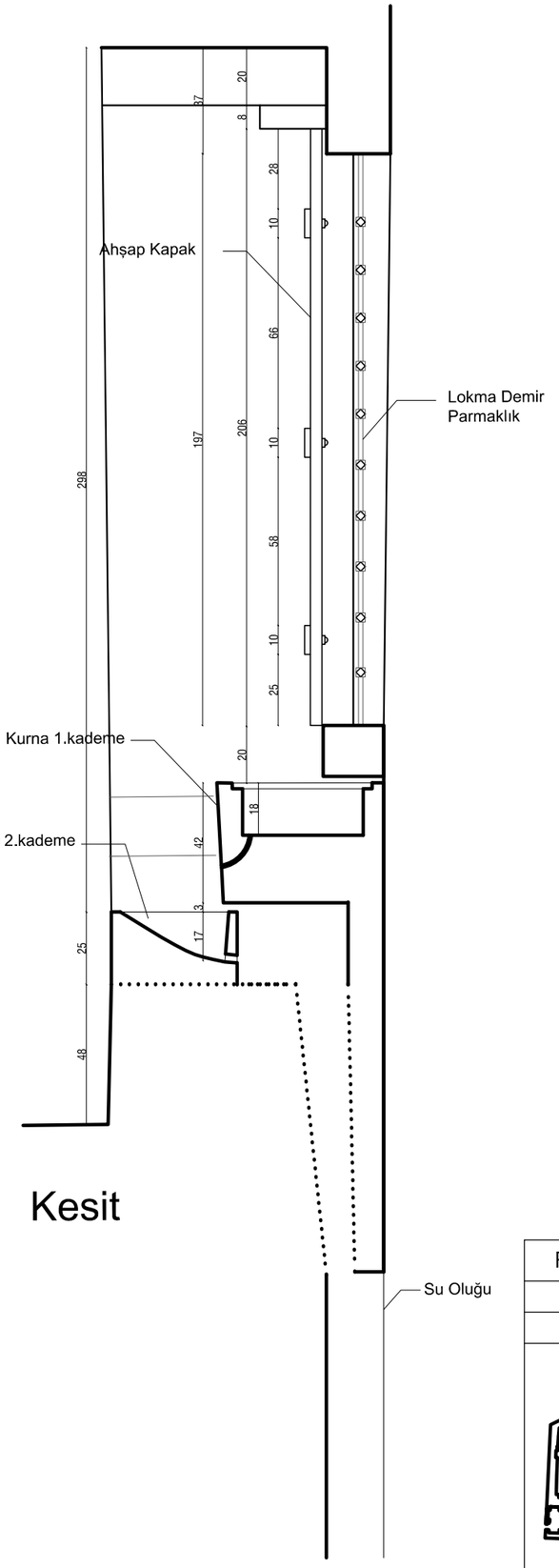
ÖLÇEK : 1/20

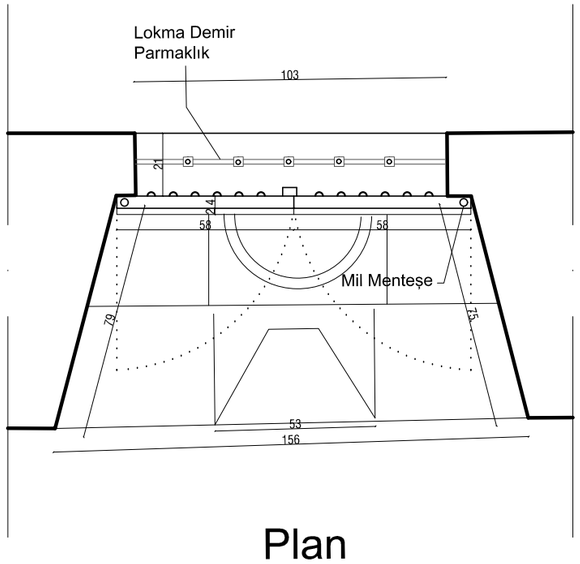
Dış Görünüş

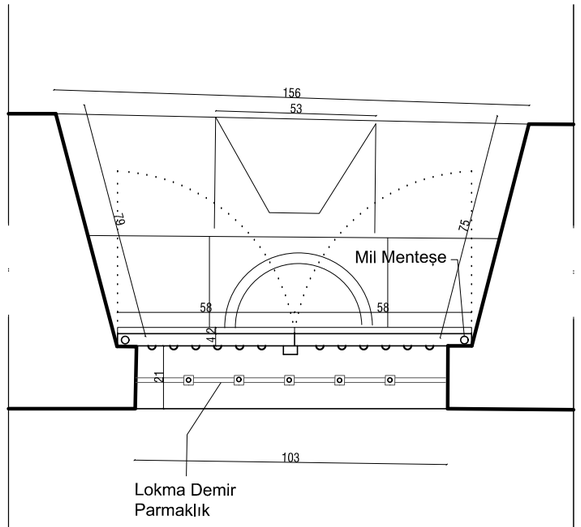
İç Görünüş

Kesit

Plan

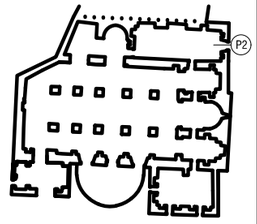

Plan

RESTİTÜSYON PROJESİ

P2 Pencere Detayı

ŞEKİL C.38

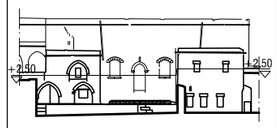

ÖLÇEK : 1/20

MÜDAHALE ANALİZİ

+2.50 PLANI

ŞEKİL C.39

- Çatlakların onarılması önerilmiştir.
- Sıva raspası yapılarak, çatlakların onarılması önerilmiştir.
- Malzeme sağlamlaştırması önerilmiştir.
- Plastik onarım önerilmiştir.
- Malzeme sağlamlaştırması önerilmiştir.
- Özgün sıva uygulaması önerilmiştir.
- Sıva raspası sonrası malzeme sağlamlaştırması önerilmiştir.
- Sıva raspası sonrası özgün sıva uygulaması önerilmiştir.
- Harcın temizlenmesi, özgün harç ile derzleme yapılması önerilmiştir.
- Çimento sıvanın kaldırılması önerilmiştir.
- Şap döşeme kaldırılarak, özgün döşemenin ortaya çıkarılması önerilmiştir.
- Özgün harç ile derzleme yapılması önerilmiştir.
- İsli yüzeylerin temizlenmesi önerilmiştir.
- Kirlenmiş yüzeylerde temizleme önerilmiştir.
- Döşemenin özgün detayına uygun olarak bütünlenmesi önerilmiştir.
- Paslanan yüzeylerin temizlenmesi önerilmiştir.
- Rutubet kaynağının bulunup onarılması önerilmiştir.
- Yosunlanmaların temizlenmesi önerilmiştir.
- Bitki temizliği önerilmiştir.
- Toprak & moloz yığınlarının temizlenmesi önerilmiştir.
- 19.yy dönem eklerinin temizlenerek korunması önerilmiştir.
- Uygun olmayan eklerin kaldırılması önerilmiştir.

ÖLÇEK : 1/100

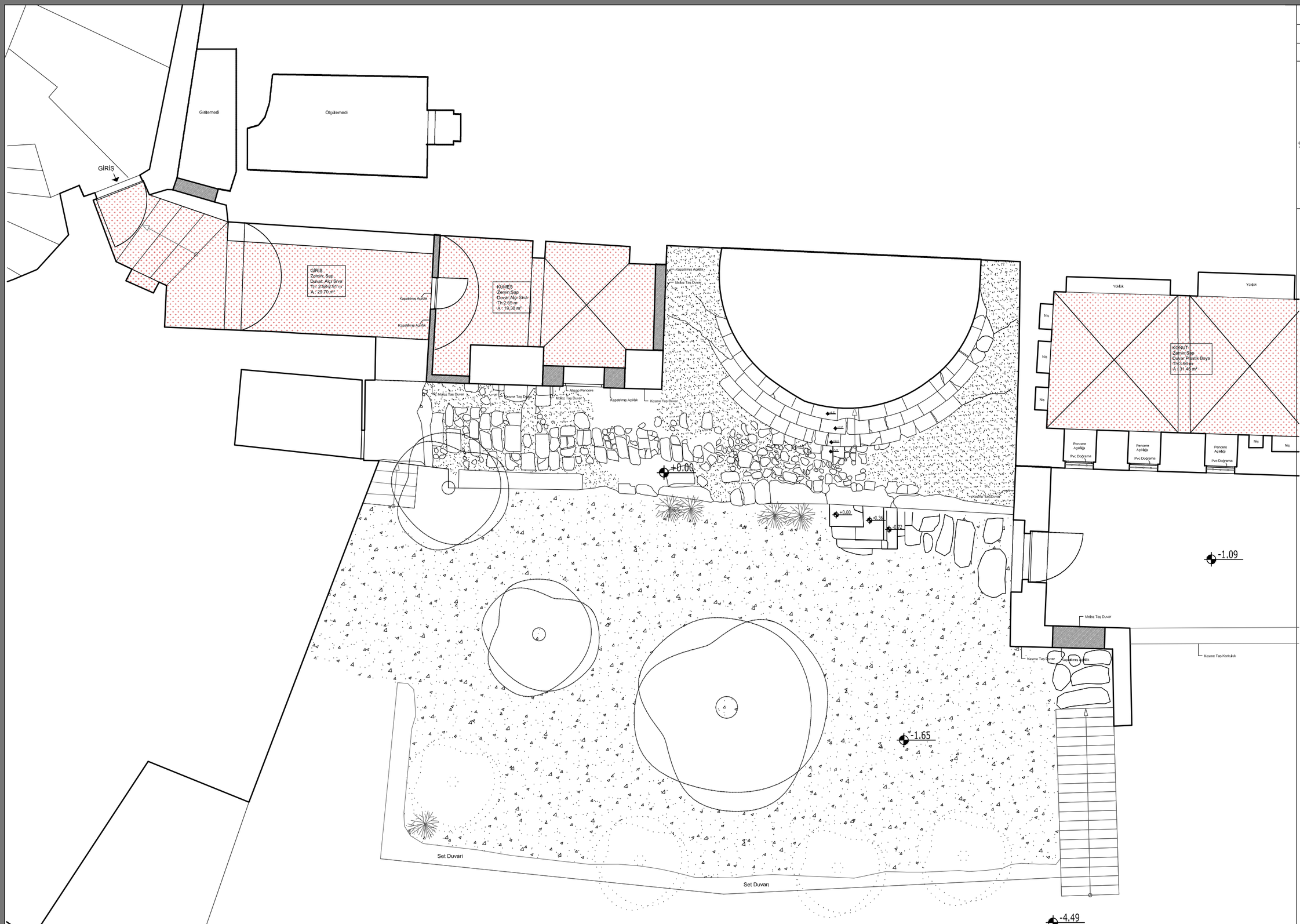
0 1 2 3 4 5 m

MÜDAHALE ANALİZİ

+0.50 PLANI

ŞEKİL C.40

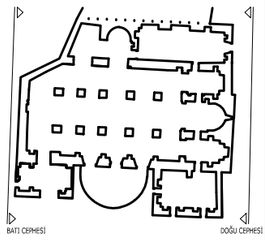
- Çatlakların onarılması önerilmiştir.
- Sıva raspası yapılarak, çatlakların onarılması önerilmiştir.
- Malzeme sağlamlaştırması önerilmiştir.
- Plastik onarım önerilmiştir.
- Malzeme sağlamlaştırması önerilmiştir.
- Özgün sıva uygulaması önerilmiştir.
- Sıva raspası sonrası malzeme sağlamlaştırması önerilmiştir.
- Sıva raspası sonrası özgün sıva uygulaması önerilmiştir.
- Harcın temizlenmesi, özgün harç ile derzleme yapılması önerilmiştir.
- Çimento sıvanın kaldırılması önerilmiştir.
- Şap döşeme kaldırılarak, özgün döşemenin ortaya çıkarılması önerilmiştir.
- Özgün harç ile derzleme yapılması önerilmiştir.
- İsli yüzeylerin temizlenmesi önerilmiştir.
- Kirlenmiş yüzeylerde temizleme önerilmiştir.
- Döşemenin özgün detayına uygun olarak bütünlenmesi önerilmiştir.
- Paslanan yüzeylerin temizlenmesi önerilmiştir.
- Rutubet kaynağının bulunup onarılması önerilmiştir.
- Yosunlanmaların temizlenmesi önerilmiştir.
- Bitki temizliği önerilmiştir.
- Toprak & moloz yığınlarının temizlenmesi önerilmiştir.
- 19.yy dönem eklerinin temizlenerek korunması önerilmiştir.
- Uygun olmayan eklerin kaldırılması önerilmiştir.

ÖLÇEK : 1/100

MÜDAHALE ANALİZİ

DOĞU & BATI CEPHESİ

ŞEKİL C.41

DOĞU CEPHESİ

BATI CEPHESİ

0 1 2 3 4 5 m

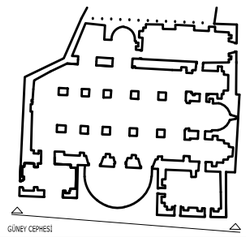
- Çatlakların onarılması önerilmiştir.
- Sıva raspası yapılarak, çatlakların onarılması önerilmiştir.
- Malzeme sağlamlaştırması önerilmiştir.
- Plastik onarım önerilmiştir.
- Malzeme sağlamlaştırması önerilmiştir.
- Özgün sıva uygulaması önerilmiştir.
- Sıva raspası sonrası malzeme sağlamlaştırması önerilmiştir.
- Sıva raspası sonrası özgün sıva uygulaması önerilmiştir.
- Harcın temizlenmesi, özgün harç ile derzleme yapılması önerilmiştir.
- Çimento sıvanın kaldırılması önerilmiştir.
- Şap döşeme kaldırılarak, özgün döşemenin ortaya çıkarılması önerilmiştir.
- Özgün harç ile derzleme yapılması önerilmiştir.
- İsli yüzeylerin temizlenmesi önerilmiştir.
- Kirlenmiş yüzeylerde temizleme önerilmiştir.
- Döşemenin özgün detayına uygun olarak bütünlenmesi önerilmiştir.
- Paslanan yüzeylerin temizlenmesi önerilmiştir.
- Rutubet kaynağının bulunup onarılması önerilmiştir.
- Yosunlanmaların temizlenmesi önerilmiştir.
- Bitki temizliği önerilmiştir.
- Toprak & moloz yığınlarının temizlenmesi önerilmiştir.
- 19.yy dönem eklerinin temizlenerek korunması önerilmiştir.
- Uygun olmayan eklerin kaldırılması önerilmiştir.

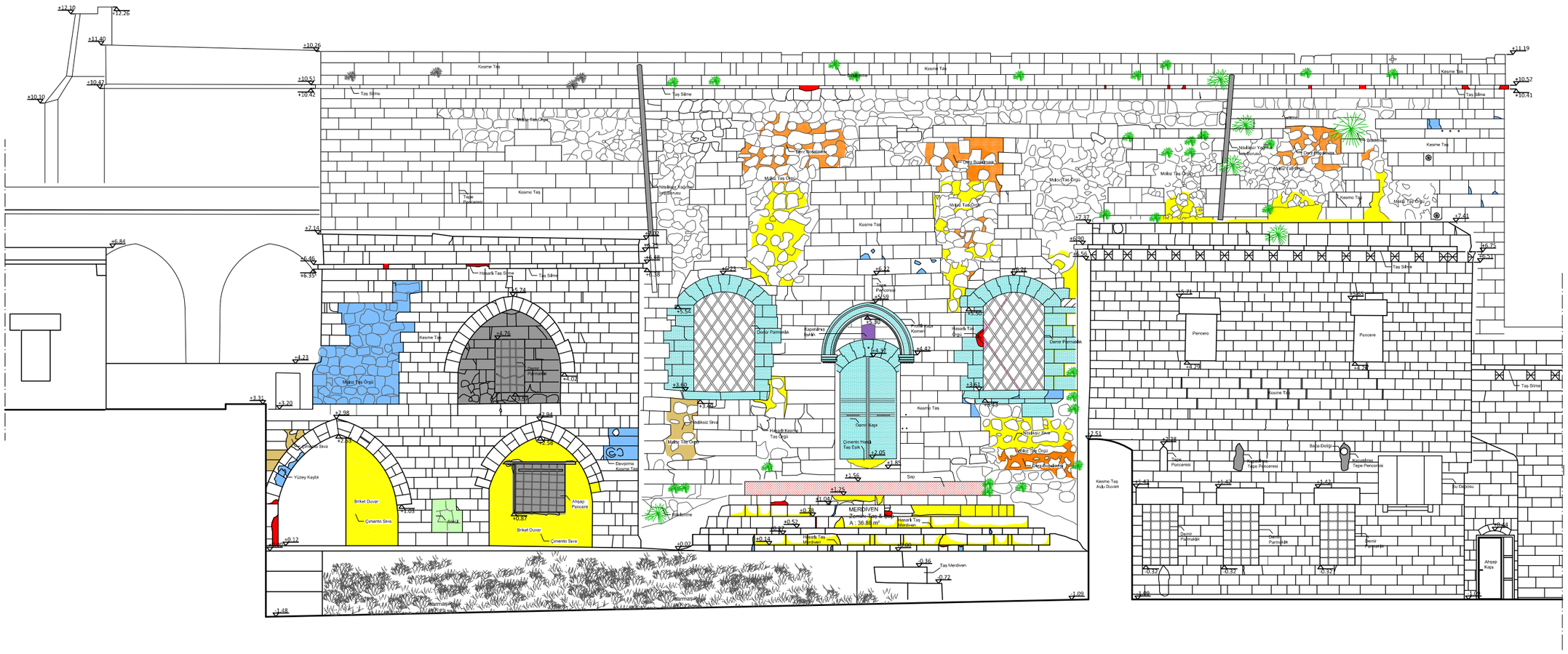
ÖLÇEK : 1/100

MÜDAHALE ANALİZİ

GÜNEY CEPHESİ

ŞEKİL C.42

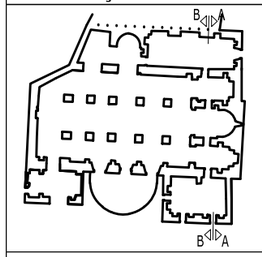

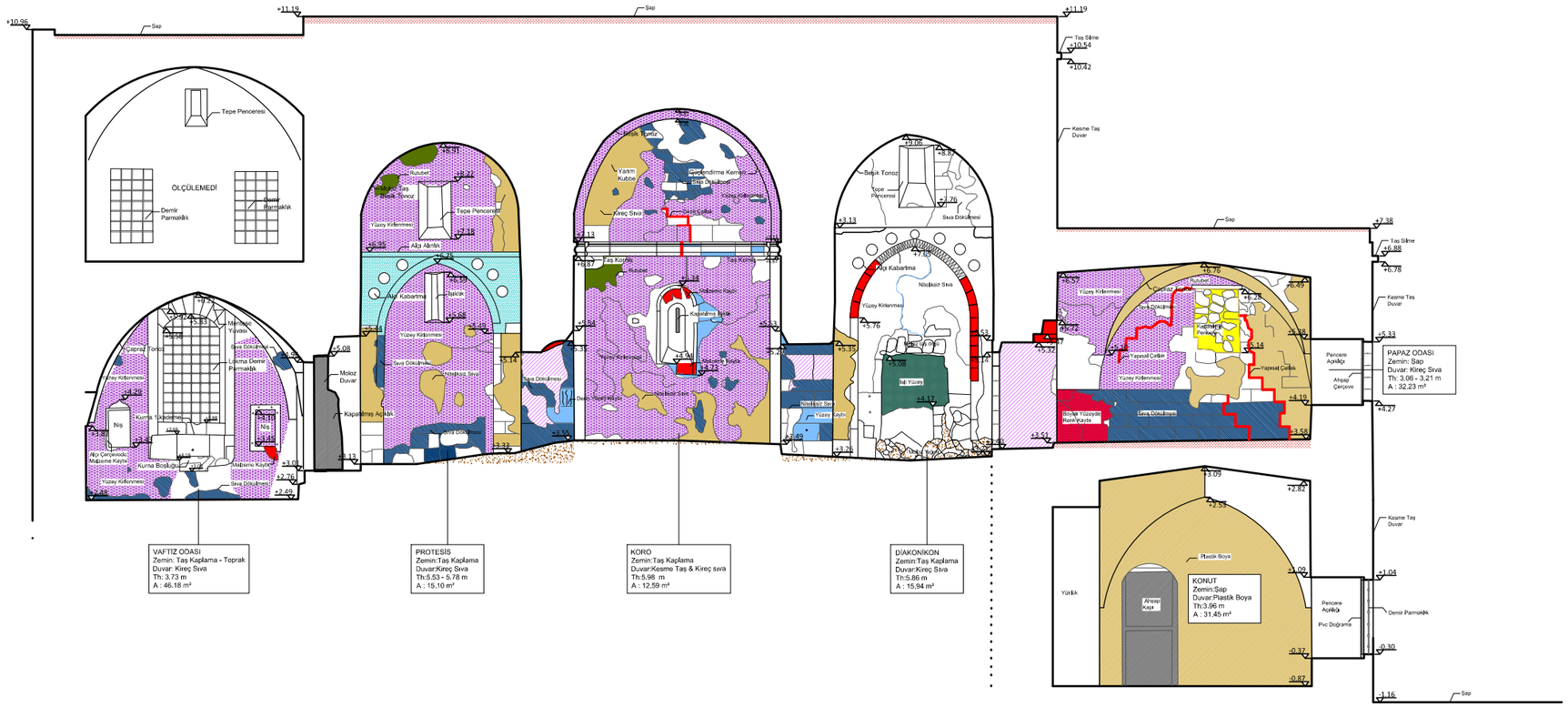

Kesme Taş
Taş Silme
Moloz Taş Örgü
Derz Sıvalama
Derz Boşalması
Nişlikler Yapılmamıştır
Tepe Pencere
Kapıdoruz Tepe Penceresi
Pencere
Demir Parmaklık
Ahşap Kapı
Su Oluğu
Kesme Taş Aşığı Duvarı
Tepe Pencereleri
Tepe Pencereleri
Tepe Kemeri
Hasarlı Taş Örgü
Cumba
Cumba Parmaklık
Kapıdoruz Nişlik
Hasarlı Taş Silme
Tepe Pencereleri
Tepe Kemeri
Cumba Kapı
Cimento Harçlı Taş Esik
Kesme Taş
Sap
Nişlikler Sıvalı
Moloz Taş Örgü
Derz Boşalması
Hasarlı Taş Merdiven
Taş Merdiven
MERDİVEN
Zemin - Sap A : 0.48
A : 36.88 m²
Hasarlı Taş Silmeler
Yüzey Kayıt
Briket Duvar
Çimento Sıva
Ahşap Pencere
Devşirme Kesme Taş
Yüzey Kayıt
Briket Duvar
Çimento Sıva
Hatıllı Taş Silme
Taş Silme
Kesme Taş
Moloz Taş Örgü
Taş Silme
Kesme Taş
Moloz Taş Örgü
Taş Silme
Kesme Taş
Moloz Taş Örgü

MÜDAHALE ANALİZİ

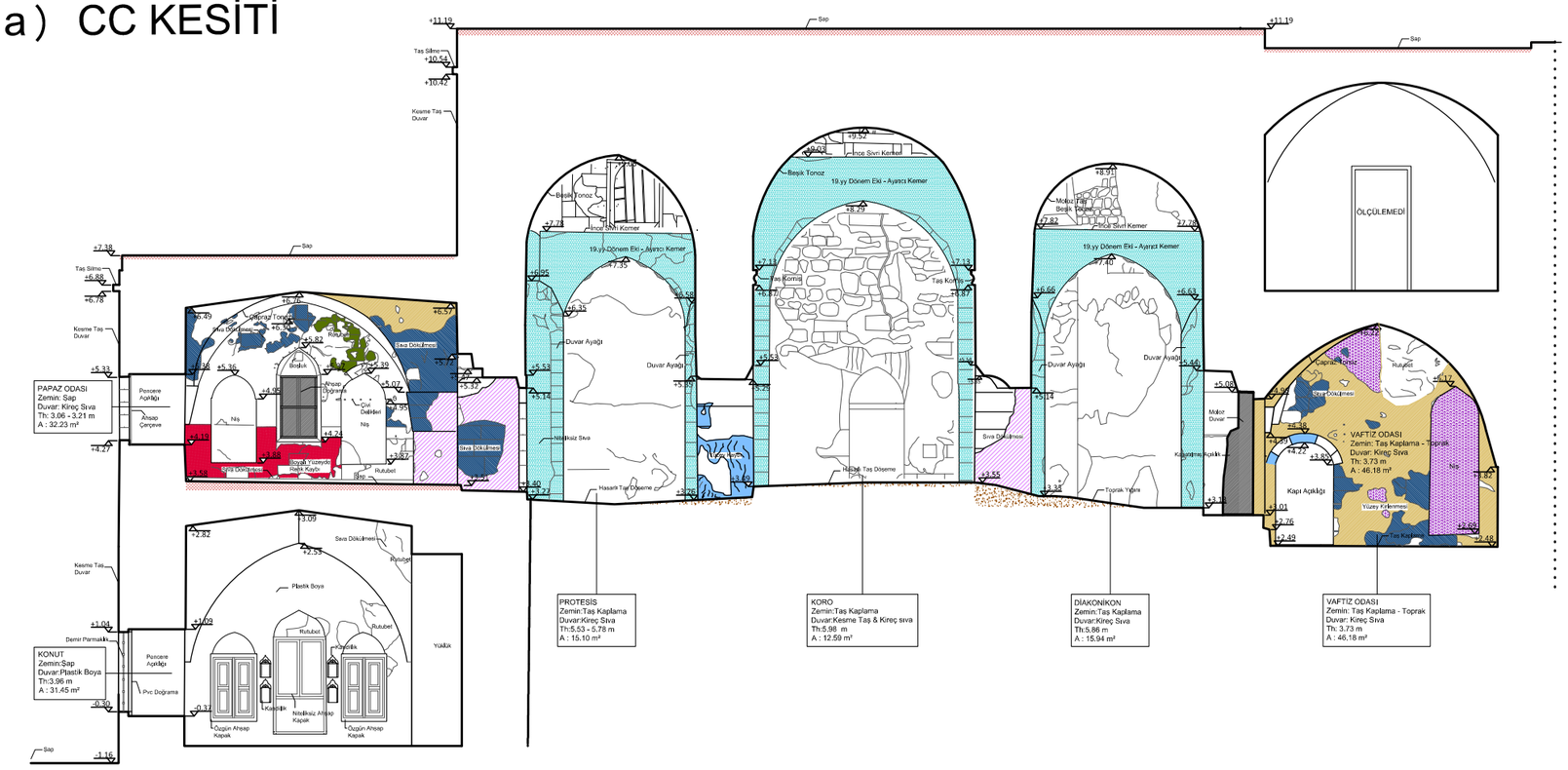
AA & BB KESİTİ

ŞEKİL C.43

(a) CC KESİTİ

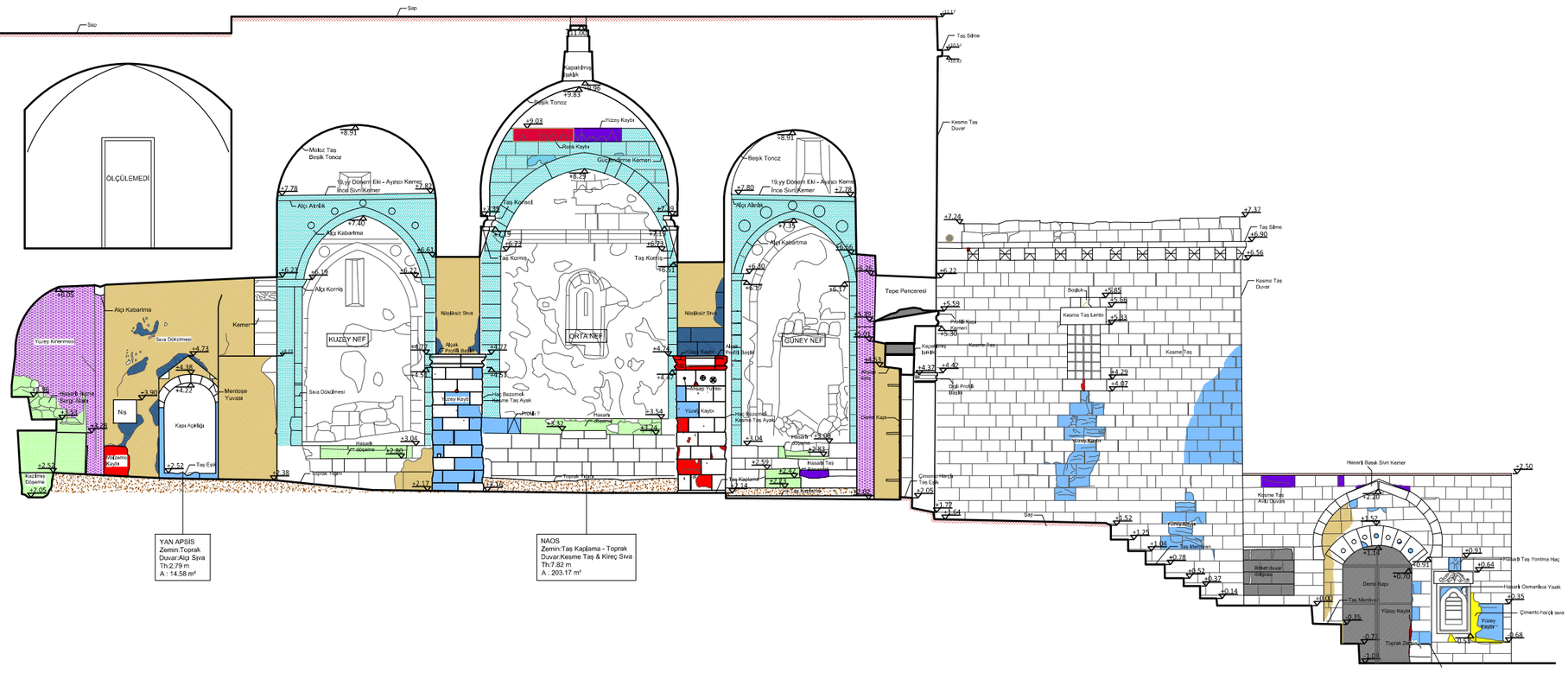
(b) DD KESİTİ

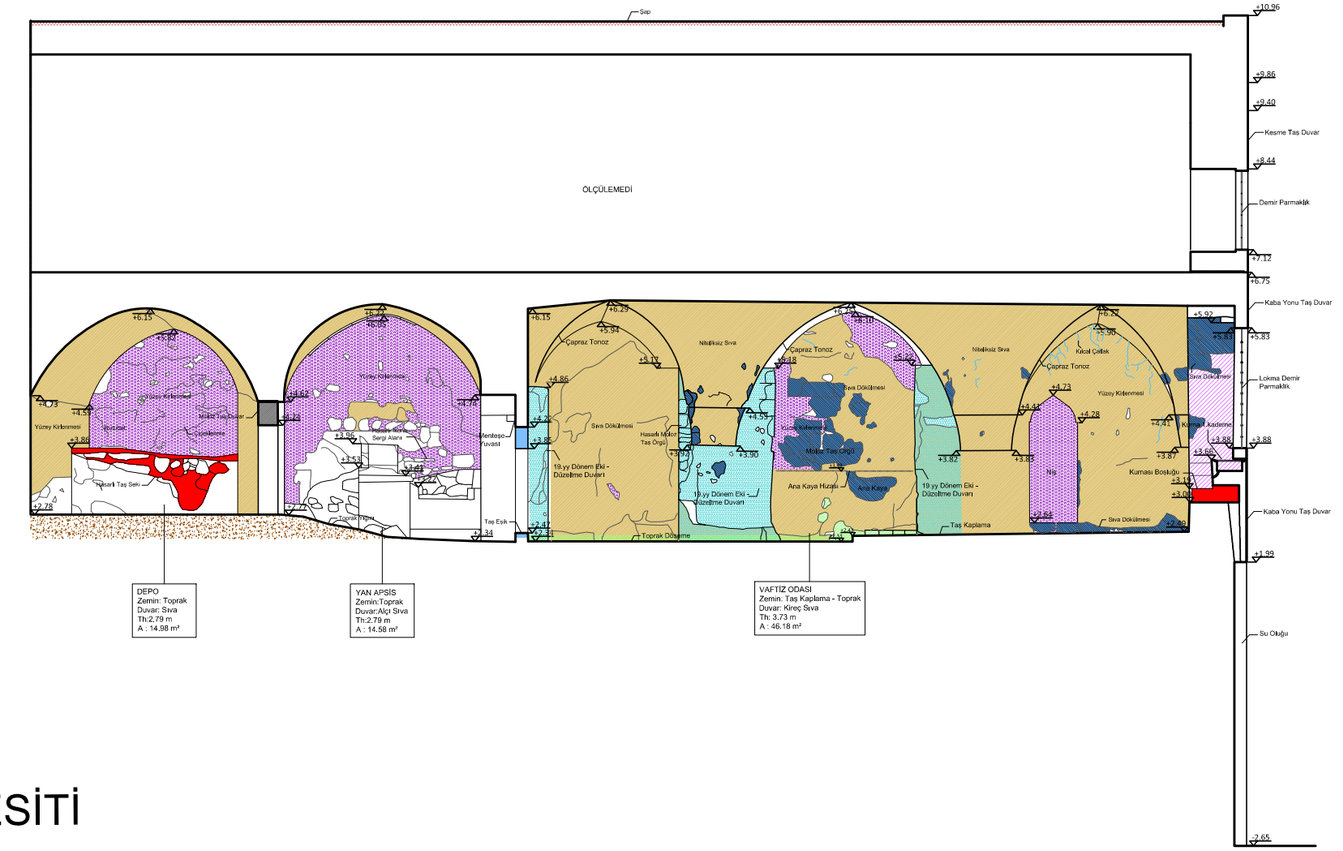
0 1 2 3 4 5 m

ÖLÇEK : 1/100

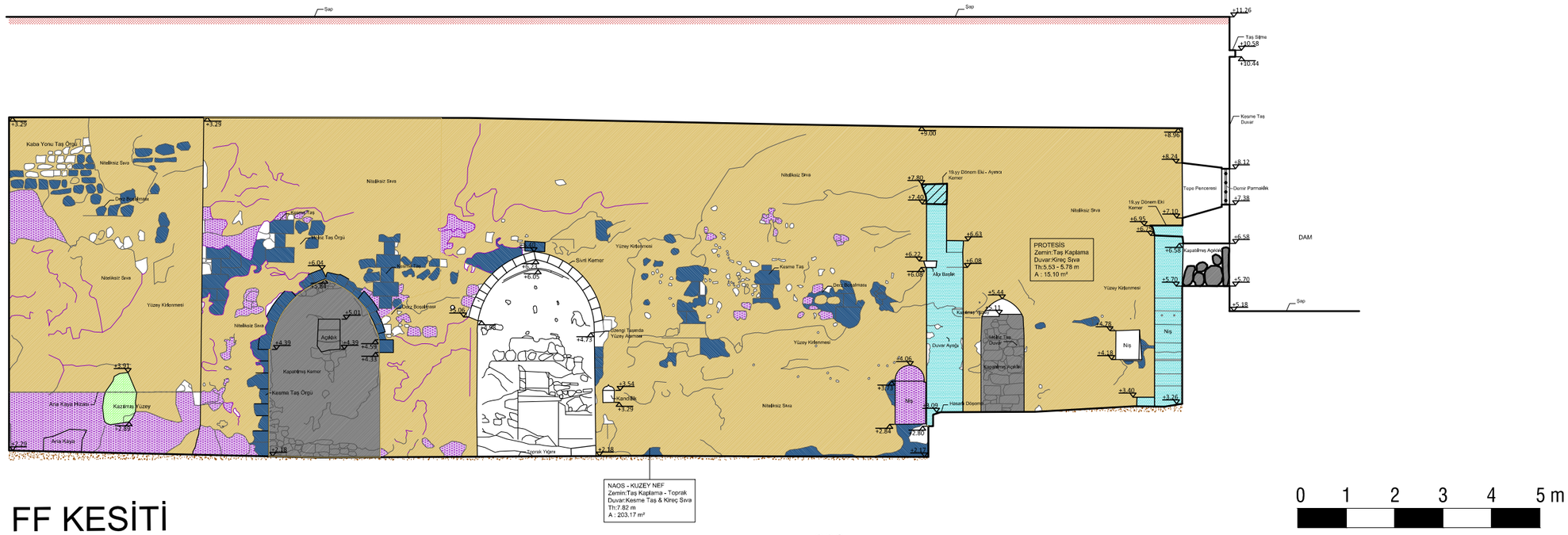
- Çatlakların onarılması önerilmiştir.
- Sıva raspası yapılarak, çatlakların onarılması önerilmiştir.
- Malzeme sağlamlaştırması önerilmiştir.
- Plastik onarım önerilmiştir.
- Malzeme sağlamlaştırması önerilmiştir.
- Özgün sıva uygulaması önerilmiştir.
- Sıva raspası sonrası malzeme sağlamlaştırması önerilmiştir.
- Sıva raspası sonrası özgün sıva uygulaması önerilmiştir.
- Harcın temizlenmesi, özgün harç ile derzleme yapılması önerilmiştir.
- Çimento sıvanın kaldırılması önerilmiştir.
- Şap döşeme kaldırılarak, özgün döşemenin ortaya çıkarılması önerilmiştir.
- Özgün harç ile derzleme yapılması önerilmiştir.
- İsli yüzeylerin temizlenmesi önerilmiştir.
- Kirlenmiş yüzeylerde temizleme önerilmiştir.
- Döşemenin özgün detayına uygun olarak bütünlenmesi önerilmiştir.
- Paslanan yüzeylerin temizlenmesi önerilmiştir.
- Rutubet kaynağının bulunup onarılması önerilmiştir.
- Yosunlanmaların temizlenmesi önerilmiştir.
- Bitki temizliği önerilmiştir.
- Toprak & moloz yığınlarının temizlenmesi önerilmiştir.
- 19.yy dönem eklerinin temizlenerek korunması önerilmiştir.
- Uygun olmayan eklerin kaldırılması önerilmiştir.

(a) CC KESİTİ

Şap
ÖLÇÜLEMEDİ
Kapatılmış Pencere
Beşik Tonoz
Yüzey Kaybı
Kesme Taş Duvar
Mokoz Taş Beşik Tonoz
19.yy Dönemi Eki - Ayrıcı Kemer
İnce Sivri Kemer
Alçı Kabartma
Alçı Korniş
Alçı Aknlık
Taş Konsol
Taş Korniş
Taş Silme
Tepe Penceresi
Nitelikisiz Sıva
Sıva Dökülmesi
KUZEY NEF
ORTA NEF
GÜNEY NEF
Kemer
Mermer Kaplama
Hasarlı Taş Sırgı Alınlık
Mermer Yüzey
Niş
Kapı Açıklığı
Mermer Yüzey
Taş Eşik
Kaçkın Sıvama
Toprak Yığın
Toprak Tabaka
Hasarlı Sıvama
Hasarlı Taş
Taş Kaplama
Haç Bezemeli Kesme Taş Ayak
Haç Bezemeli Kesme Taş Ayak
Mozaik Taban
Yüzey Kaybı
Akçak Profili Başlık
Dikili Profili Başlık
Demir Kapı
Çimentolu Harçlı Taş Eşik
Kesme Taş Lento
Kesme Taş
Kapatılmış Pencere
Dikili Profili Başlık
Yüzey Kaybı
Sıva Dökülmesi
Hasarlı Sivri Kemer
Kesme Taş Arkı Duvarı
Briket duvar dolgusu
Hasarlı Taş Yontma Haç
Hasarlı Osmanlıca Yazılı
Çimentolu harçlı sıva
Yüzey Kaybı
Taş Merdiven
Toprak Zemin
YAN APSİS
Zemin:Toprak
Duvar:Alçı Sıva
Th:2,79 m
A : 14,58 m²
NAOS
Zemin:Taş Kaplama - Toprak
Duvar:Kesme Taş & Kireç Sıva
Th:7,82 m
A : 203.17 m²
Briket Duvar
Çimento Sıva
Müştemilat Açıklığı
Çimentolu Harçlı Taş Kaplama
Taş Merdiven
Yüzey Kaydı
Yüzey Kidenmesi
Hasarlı Taş Çörten
Çimentolu Sıva
Dikili Profili Başlık
Yaslanmış Taş Çatkılı
Yüzey Kaydı
Mozaik Taban
Mermer Kaplama
Kaçkın Sıvama
Hasarlı Akçak Profili Başlık
Hasarlı İkona Sırgı Alınlı
Kapı Açıklığı
Kemer
Yüzey Kidenmesi
Nitelikisiz Sıva
Kaçkın Sıvama
Kaçkın Sıvama
Yüzey Kaydı
Taş Kaplama
Taş Merdiven
Taş Merdiven
Şap
Şap
Şap

(a) EE KESİTİ

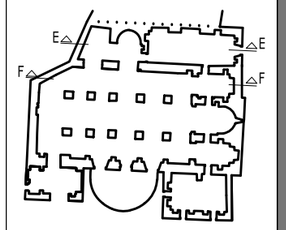
(b) FF KESİTİ

0 1 2 3 4 5 m

MÜDAHALE ANALİZİ

EE & FF KESİTİ

ŞEKİL C.45

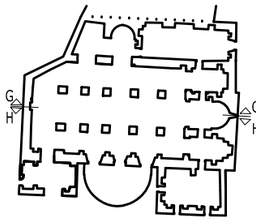
- Çatlakların onarılması önerilmiştir.
- Sıva raspası yapılarak, çatlakların onarılması önerilmiştir.
- Malzeme sağlamlaştırması önerilmiştir.
- Plastik onarım önerilmiştir.
- Malzeme sağlamlaştırması önerilmiştir.
- Özgün sıva uygulaması önerilmiştir.
- Sıva raspası sonrası malzeme sağlamlaştırması önerilmiştir.
- Sıva raspası sonrası özgün sıva uygulaması önerilmiştir.
- Harcın temizlenmesi, özgün harç ile derzleme yapılması önerilmiştir.
- Çimento sıvanın kaldırılması önerilmiştir.
- Şap döşeme kaldırılarak, özgün döşemenin ortaya çıkarılması önerilmiştir.
- Özgün harç ile derzleme yapılması önerilmiştir.
- İsli yüzeylerin temizlenmesi önerilmiştir.
- Kirlenmiş yüzeylerde temizleme önerilmiştir.
- Döşemenin özgün detayına uygun olarak bütünlenmesi önerilmiştir.
- Paslanan yüzeylerin temizlenmesi önerilmiştir.
- Rutubet kaynağının bulunup onarılması önerilmiştir.
- Yosunlanmaların temizlenmesi önerilmiştir.
- Bitki temizliği önerilmiştir.
- Toprak & moloz yığınlarının temizlenmesi önerilmiştir.
- 19.yy dönem eklerinin temizlenerek korunması önerilmiştir.
- Uygun olmayan eklerin kaldırılması önerilmiştir.

ÖLÇEK : 1/100

MÜDAHALE ANALİZİ

GG & HH KESİTİ

ŞEKİL C.46

Çatlakların onarılması önerilmiştir.

Sıva raspası yapılarak, çatlakların onarılması önerilmiştir.

Malzeme sağlamlaştırması önerilmiştir.

Plastik onarım önerilmiştir.

Malzeme sağlamlaştırması önerilmiştir.

Özgün sıva uygulaması önerilmiştir.

Sıva raspası sonrası malzeme sağlamlaştırması önerilmiştir.

Sıva raspası sonrası özgün sıva uygulaması önerilmiştir.

Harcın temizlenmesi, özgün harç ile derzleme yapılması önerilmiştir.

Çimento sıvanın kaldırılması önerilmiştir.

Şap döşeme kaldırılarak, özgün döşemenin ortaya çıkarılması önerilmiştir.

Özgün harç ile derzleme yapılması önerilmiştir.

İsli yüzeylerin temizlenmesi önerilmiştir.

Kirlenmiş yüzeylerde temizleme önerilmiştir.

Döşemenin özgün detayına uygun olarak bütünlenmesi önerilmiştir.

Paslanan yüzeylerin temizlenmesi önerilmiştir.

Rutubet kaynağının bulunup onarılması önerilmiştir.

Yosunlanmaların temizlenmesi önerilmiştir.

Bitki temizliği önerilmiştir.

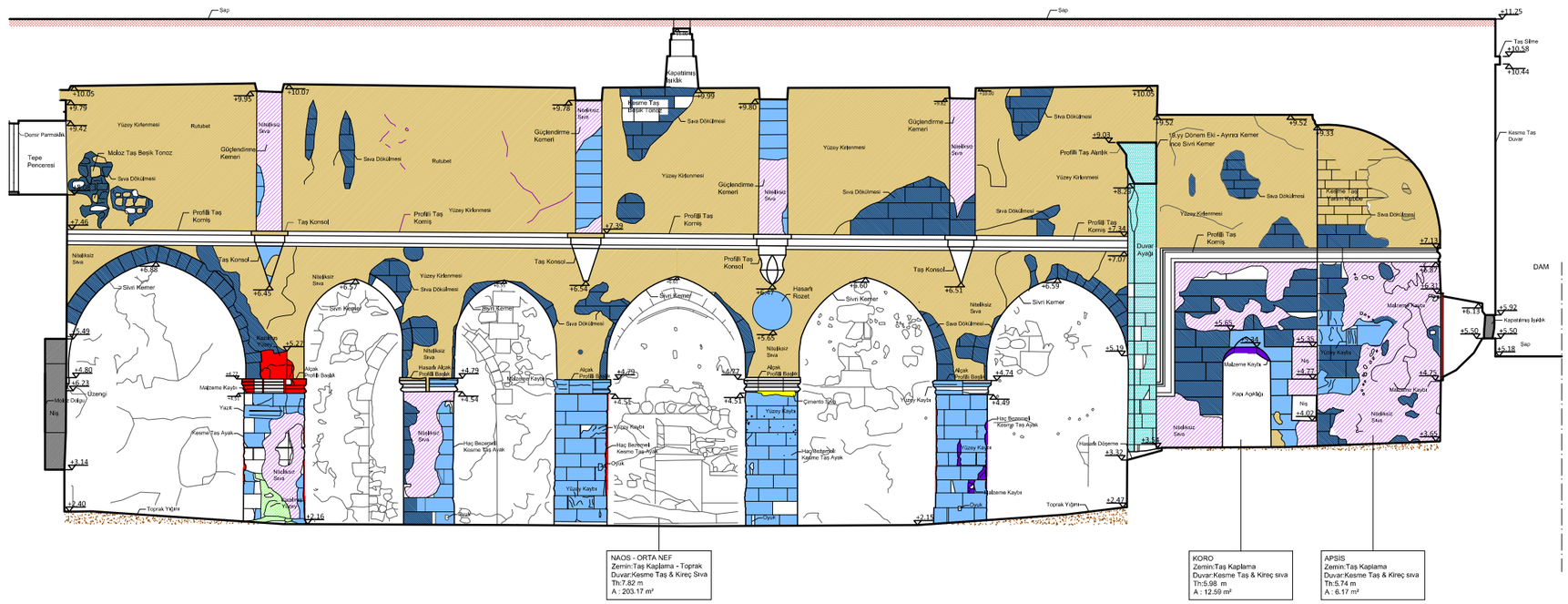
Toprak & moloz yığınlarının temizlenmesi önerilmiştir.

19.yy dönem eklerinin temizlenerek korunması önerilmiştir.

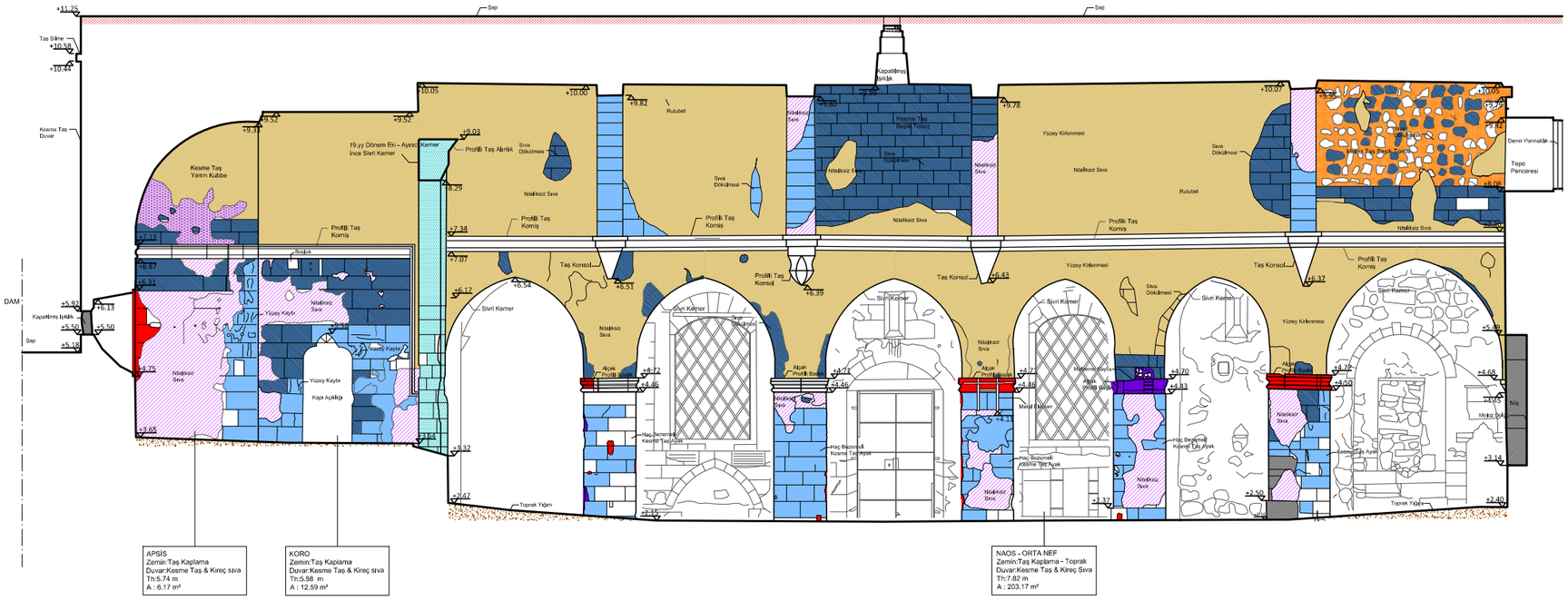
Uygun olmayan eklerin kaldırılması önerilmiştir.

ÖLÇEK : 1/100

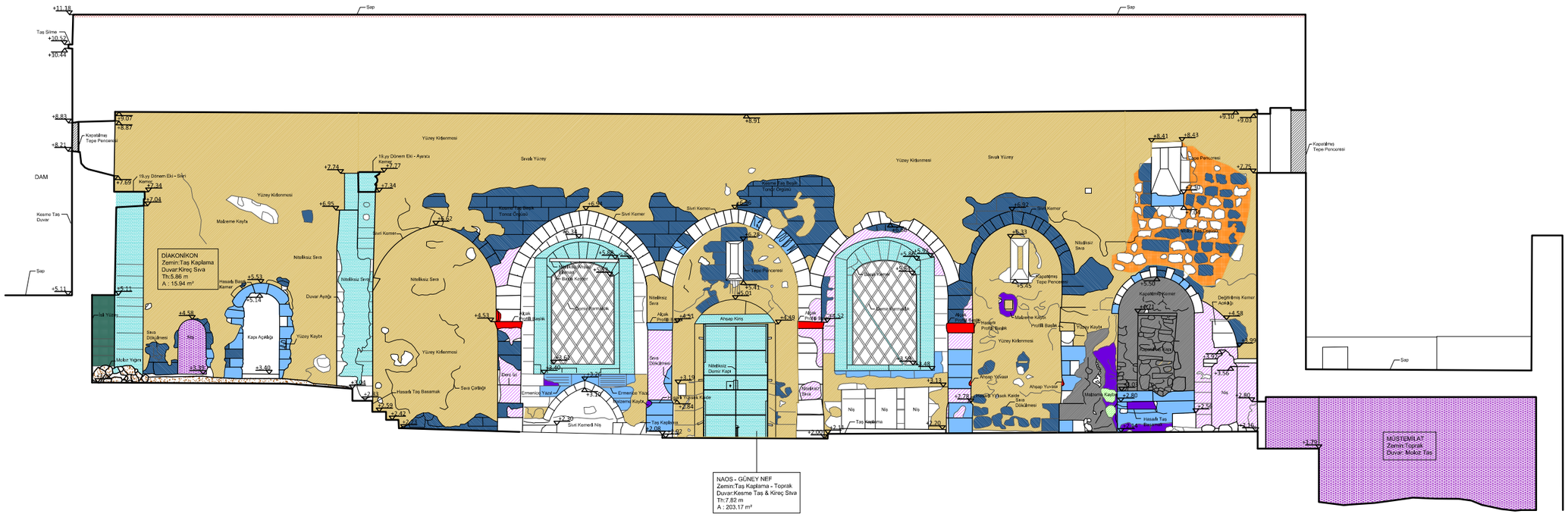
(a) GG KESİTİ

(b) HH KESİTİ

0 1 2 3 4 5 m

Sap
Taş Silme
Kapatılmış Tepe Pencesi
DAM
Kesme Taş Duvar
DİAKONİKON
Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Kireç Sıva
Th:5.86 m
A : 15.94 m²
Yüzey Kirlenmesi
Sıvalı Yüzey
19.yy Dönem Ekli - Sileri
Kornişi
19.yy Dönem Ekli - Ayrıntı
Kesme Taş Beşik Tonoz Örgüsü
Sivri Kemer
Malzeme Kaybı
Niş
Sıva Dökülmesi
Hasarlı Taş Basamak
Kapı Açıklığı
Yüzey Kaybı
Moloz Yığını
Derz Izi
Ermenek Yüzü
Ermenek Kaybı
Sıva Çatlağı
Sivri Kemerli Niş
Ahşap Kiriş
Niş Profili Başlık
Açık Profili Başlık
Taş Kaplama
Ahşap Yüklük Kadet
Ahşap Yüklük Kadet Sıva Dökülmesi
Ahşap Yüklük Kadet Profili Başlık
Ahşap Yüklük Kadet Profili Başlık Sıva Dökülmesi
Ahşap Yüklük Kadet Profili Başlık Yüzey Kirlenmesi
Ahşap Yüklük Kadet Profili Başlık Malzeme Kaybı
Ahşap Yüklük Kadet Profili Başlık Yüzey Kaybı
Ahşap Yüklük Kadet Profili Başlık Hasarlı Taş
Ahşap Yüklük Kadet Profili Başlık Sıva Dökülmesi
Nitelikisiz Sıva
Nitelikisiz Duvar Kaplama
Nitelikisiz Duvar Kaplama Sıva Dökülmesi
Nitelikisiz Duvar Kaplama Yüzey Kirlenmesi
Nitelikisiz Duvar Kaplama Malzeme Kaybı
Nitelikisiz Duvar Kaplama Yüzey Kaybı
Nitelikisiz Duvar Kaplama Hasarlı Taş

K
B
D
G

MENEKŞE SOKAK

+3.73

+2.48

+10.86

DÖŞEME TAŞI

+2.19

+7.99

SAP

KİLİSE

+11.19

DÖŞEME TAŞI

+0.92

GİRİŞ

MENEKŞE SOKAK

-2.25

+3.34

+7.14

DÖŞEME TAŞI

+6.92

SAP

-6.49

TAŞ DÖŞEME

+0.00

GİRİŞ

+4.42

-6.17

-7.72

BAYRAM SOKAK

-3.49

-11.35

+4.42

+5.05

SAP

-6.29

+4.21

+1.67

+7.38

DÖŞEME TAŞI

+4.65

SAP

+4.30

-1.08

TOPRAK

+3.30

-1.67

-1.65

+-2.75

ŞAP

-1.09

+0.69

-3.68

-4.49

TOPRAK

-6.30

ŞAP

-1.07

+1.02

-2.96

MEZARLIK

+4.26

0 1 2 3 4 5 m

RESTORASYON PROJESİ

VAZİYET PLANI

ŞEKİL C.48

ÖZGÜN DUVAR

19. YY DÖNEM EKLERİ

ÖLÇEK : 1/200

K

B D

G

Girilemedi

MÜŞTEMİLAT
Zemin: Taş Kaplama
Duvar: Moloz Taş

Ölçülemedi

+0.92

GİRİŞ

+0.86

K4 kapı detayı uygulanacaktır.

+0.70

+0.55

+0.38

Oturma yeri

Döşeme şapı kaldırılarak, özgün döşeme ortaya çıkarılacaktır.

+0.15

GİRİŞ - REVAK
Zemin: Taş Kaplama
Duvar: Alçı Sıva
Th: 2.58-2.91 m
A : 49.70 m²

Döşeme şapı kaldırılarak, özgün döşeme ortaya çıkarılacaktır.

Cephe kesme taşları temizlenecek ve yeniden derzlenecektir.

Kesme Taş Duvar

Kesme Taş Duvar

TAŞ DÖŞEME

TAŞ DÖŞEME

+0.00

Hasarlı taşlar özgün nitelikte ve boyutta malzeme ile yenilenecektir.

Kesme Taş Duvar

-1.08

+0.00

-0.36

-0.72

K5 kapı detayı uygulanacaktır.

TAŞ DÖŞEME

-1.09

Kesme Taş Duvar

Kesme Taş Korkuluk

-1.65

-4.49

Yüklük

Yüklük

Niş

Niş

Niş

Döşeme şapı kaldırılarak, özgün döşeme ortaya çıkarılacaktır.

KONUT
Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Kireç Sıva
Th:3,96 m
A.: 31,45 m²

+0.87

Giriş

K6 kapı detayı uygulanacaktır.

Pencere Açıklığı

Pencere Açıklığı

Pencere Açıklığı

Niş

Niş

P1 pencere detayı uygulanacaktır.

P1 pencere detayı uygulanacaktır.

P1 pencere detayı uygulanacaktır.

Cephe kesme taşları temizlenecek ve yeniden derzlenecektir.

0 1 2 3 4 5 m

RESTORASYON PROJESİ

+0.50 PLANI

ŞEKİL C.49

+0.50

+0.50

ÖZGÜN DUVAR

ÖLÇEK : 1/100

K
B D
G

+2.48
E

MÜŞTEMİLAT
Zemin: Taş Kaplama
Duvar: Moloz Taş
Th:2,79 m
A : 14.98 m²

Seki - Ana kaya

Toprak yığınları temizlenerek, özgün döşeme ortaya çıkarılacaktır.

Kapatılan kemer açıklığı açılacaktır.

YAN APSİS
Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Sıva
Th:2,79 m
A : 14.58 m²

K2 kapı detayı uygulanacaktır.

Döşeme özgün detayına uygun olarak bütünlenecektir.

Sıva raspası yapılacak laboratuvar analizi sonucu çıkan özgün sıva örneğine uygun olarak yeniden sıvanacaktır.

VAFTİZ ODASI
Zemin: Taş Kaplama
Duvar: Kesme & Moloz Taş
Th: 3.73 m
A : 46.18 m²

Taş kaplama

P2 pencere detayı uygulanacaktır.

Kurnа

Lokma Demir Parmaklık

Mevcut kurna temizlenerek yerine yerleştirilecektir.

K3 kapı detayı uygulanacaktır.

Kapatılan kemer açıklığı açılacaktır.

Kandilli

Cephe kesme taşları temizlenecek ve yeniden derzlenecektir.

+2.19
GİRİŞ
F

Kaba Yonu Taş Duvar

Taş kaplama

Toprak yığınları temizlenerek, özgün döşeme ortaya çıkarılacaktır.

Sıva raspası yapılacak laboratuvar analizi sonucu çıkan özgün sıva örneğine uygun olarak yeniden sıvanacaktır.

KUZEY NEF

Taş kaplama

Dönem Eki Kemer

Kapatılan kapı açılacaktır.

PROTESİS
Zemin:Taş Kaplama.
Duvar:Kesme & Moloz Taş
Th:5.53 - 5.78 m
A : 15.10 m²

Tepe Penceresi İz Düşümü

Sıva raspası sonrası malzeme sağlamlaştırması yapılacaktır.

Yüzeylerdeki rutubet izleri incelenecek, el raspası ile sıvalar sökülecek ve özgün sıva formülü ile tekrar sıvanacaktır.

Döşeme özgün detayına uygun olarak bütünlenecektir.

Dönem Eki Kemer

Payo (109x87cm)

Kemer İz Düşümü

Paye (92x94cm)

Paye (93x93cm)

Payo (93x95cm)

Paye (83x95cm)

Korniş İz Düşümü

ORTA NEF

Taş kaplama

Toprak yığınları temizlenerek, özgün döşeme ortaya çıkarılacaktır.

Tepe Işıklığı İz Düşümü

Döşeme özgün detayına uygun olarak bütünlenecektir.

+0.92
G
H

NAOS
Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Kesme Taş & Kireç Sıva
Th:7.82 m
A : 203.17 m²

KORO
Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Kesme Taş
Th:5.98 m
A : 12.59 m²

APSİS
Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Kesme Taş
Th:5.74 m
A : 6.17 m²

+5.05

DAM
Zemin: Toprak

Sıva raspası sonrası malzeme sağlamlaştırması yapılacaktır.

Dönem Eki Kemer

Paye (109x85cm)

Paye (93x95cm)

Paye (95x95cm)

Paye (64x94cm)

Paye (92x95cm)

Kemer İz Düşümü

GÜNEY NEF

Taş kaplama

Taş basamak yenilenecektir.

I
Duvarlarda sıva raspası yapılacak laboratuvar analizi sonucu çıkan özgün sıva örneğine uygun olarak yeniden sıvanacaktır.

Toprak yığınları temizlenerek, özgün döşeme ortaya çıkarılacaktır.

DAM - TERAS
Zemin: Taş

DİAKONİKON
Zemin:Taş Kaplama
Duvar: Kesme & Moloz Taş
Th:5.86 m
A : 15.94 m²

Tepe Penceresi İz Düşümü

Kapatılan açıklık açılacaktır.

P1 pencere detayı uygulanacaktır.

K1 kapı detayı uygulanacaktır.

P1 pencere detayı uygulanacaktır.

K3 kapı detayı uygulanacaktır.

Cephe kesme taşları temizlenecek ve yeniden derzlenecektir.

+3.34

Demir Parmaklık

Taş Eşik

GİRİŞ

Paslanmış yüzeyler temizlenecektir.

MERDİVEN
Zemin: Taş
A : 36.88 m²

Cephe kesme taşları temizlenecek ve yeniden derzlenecektir.

Paslanmış yüzeyler temizlenecektir.

Toprak

Zemin:Taş Kaplama
Duvar:Kireç Sıva
Th:3.07 m
A : 21.65 m²

J
K6 kapı detayı uygulanacaktır.

Döşeme şapı kaldırılarak, özgün döşeme ortaya çıkarılacaktır.

Kesme Taş Duvar

Döşeme şapı kaldırılacak ve yeniden taş döşenecek

Niteliksiz pencere özgün yöntem ve tekniklerle kapatılacaktır.

P1 pencere detayı uygulanacaktır.

Papaz Odası
Zemin: Taş Kaplama
Duvar: Kesme Taş
Th: 3.06 - 3.21 m
A : 32.23 m²

DAM
Zemin: Toprak

+4.65

Cephe kesme taşları temizlenecek ve yeniden derzlenecektir.

KONUT

Korkuluk detayı uygulanacaktır.

Kesme Taş Duvar

Duvarlarda sıva raspası yapılacak laboratuvar analizi sonucu çıkan özgün sıva örneğine uygun olarak yeniden sıvanacaktır.

P3 pencere detayı ve özgün demir lokma parmaklık detayı uygulanacaktır.

P3 pencere detayı ve özgün demir lokma parmaklık detayı uygulanacaktır.

Hasarlı taşlar özgün nitelikte ve boyutta malzeme ile yenilenecektir.

+0.00
-0.35
-0.72
-1.65

0 1 2 3 4 5 m

RESTORASYON PROJESİ

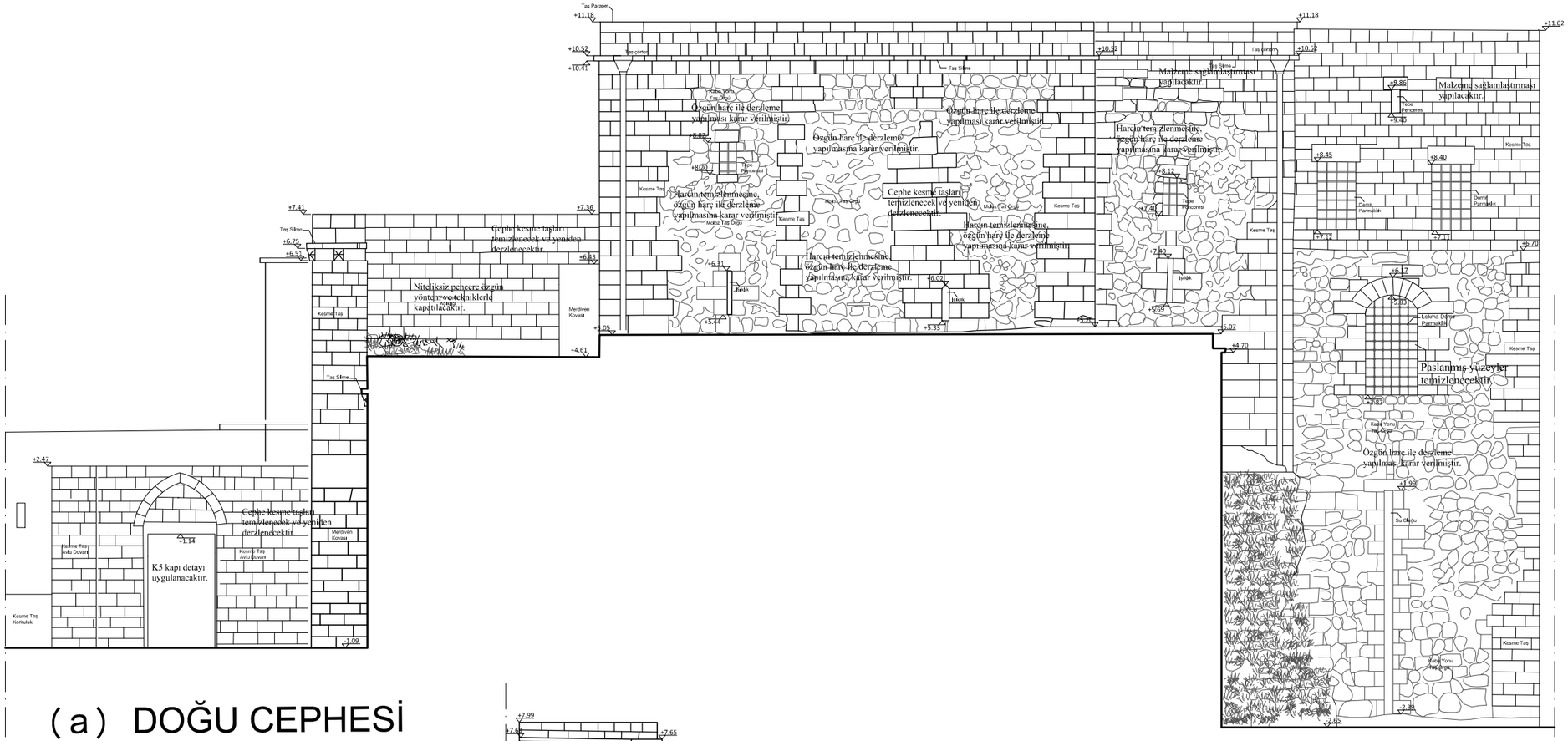
+2.50 PLANI

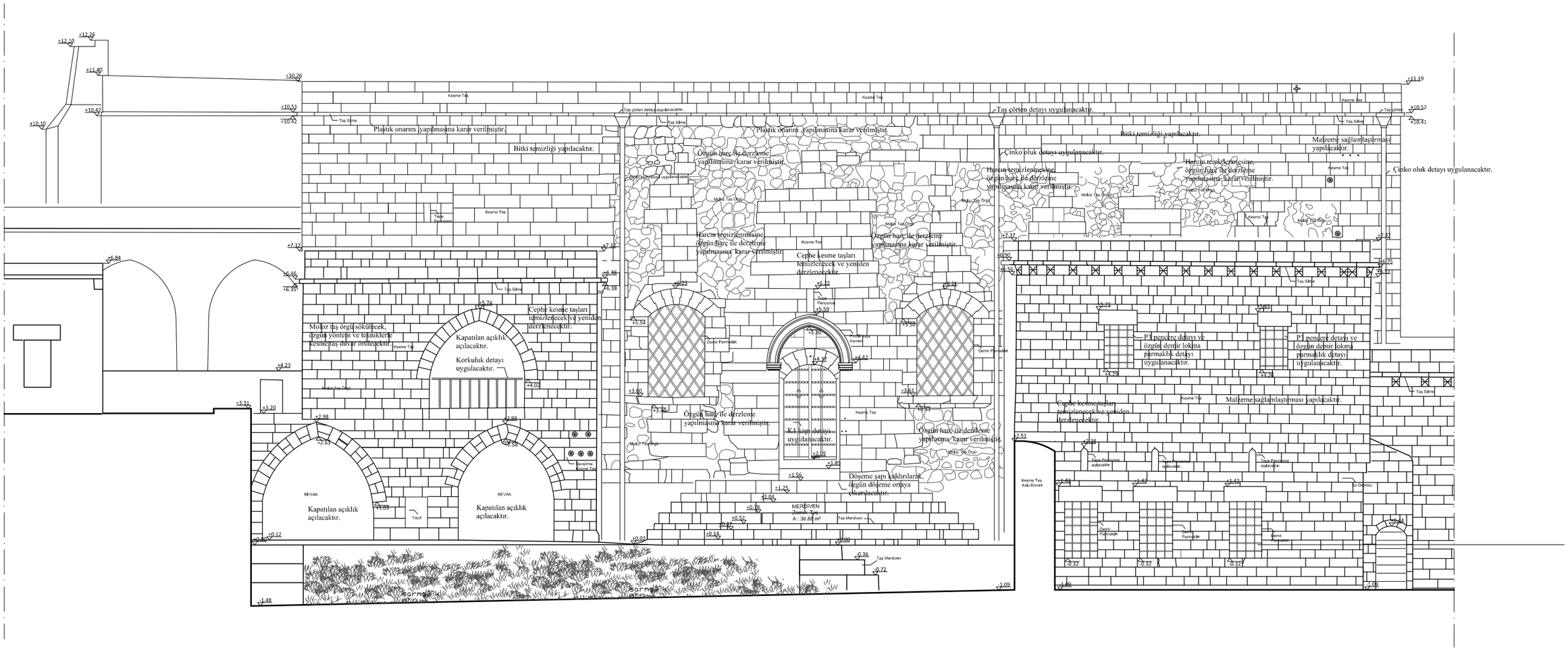
ŞEKİL C.50

+2.50
+2.50

ÖZGÜN DUVAR

ÖLÇEK : 1/100

Taş Parapet
Taş Silme
Kesme Taş
Kesme Taş Kornişli
Kesme Taş Avlu Duvarı
Kesme Taş Avlu Duvarı
Merdiven Kovası
Merdiven Kovası
Kesme Taş
Kesme Taş
Kesme Taş

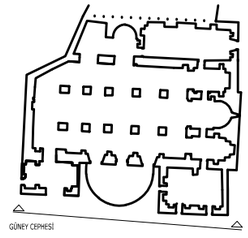

GÜNEY CEPHESİ

RESTORASYON PROJESİ

GÜNEY CEPHESİ

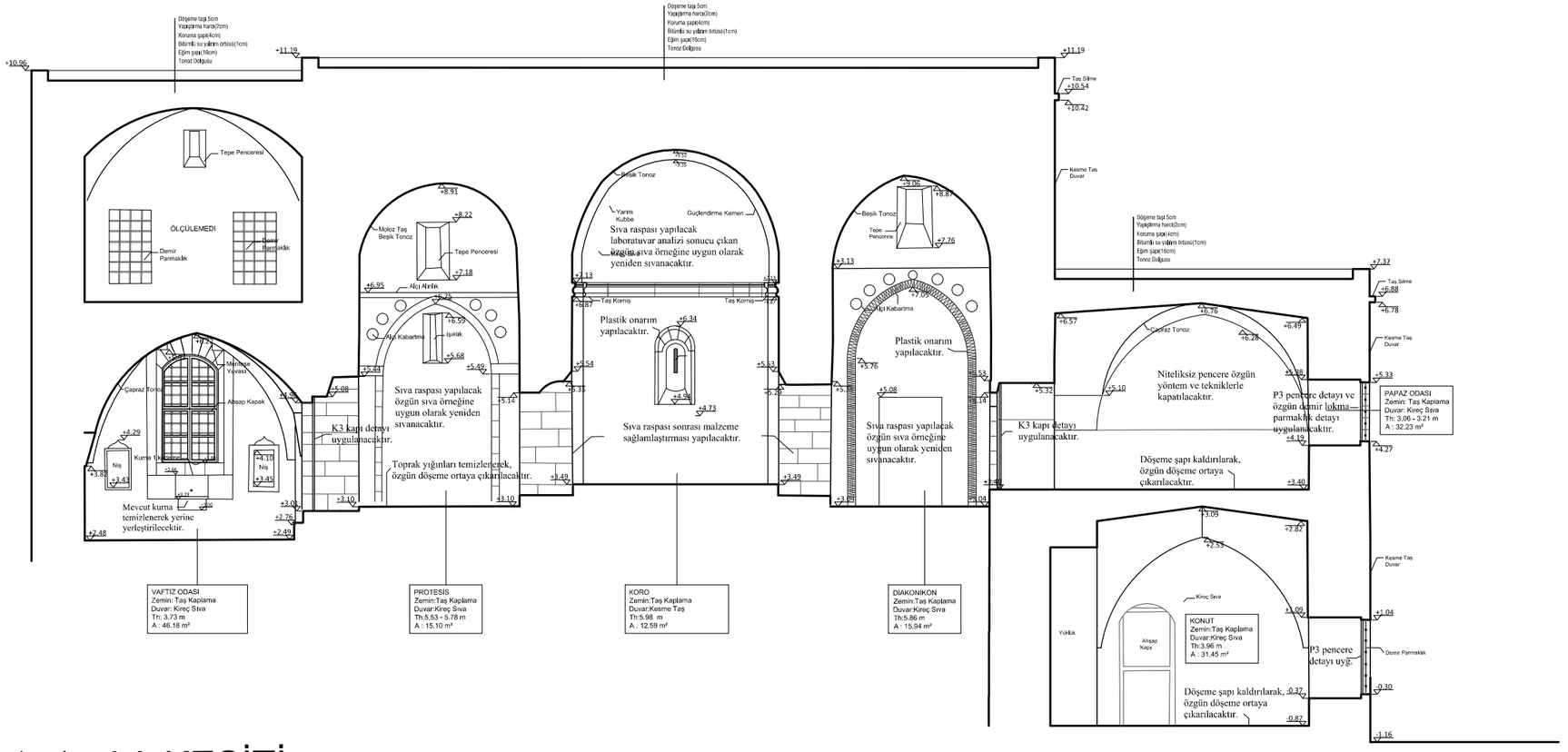
ŞEKİL C.52

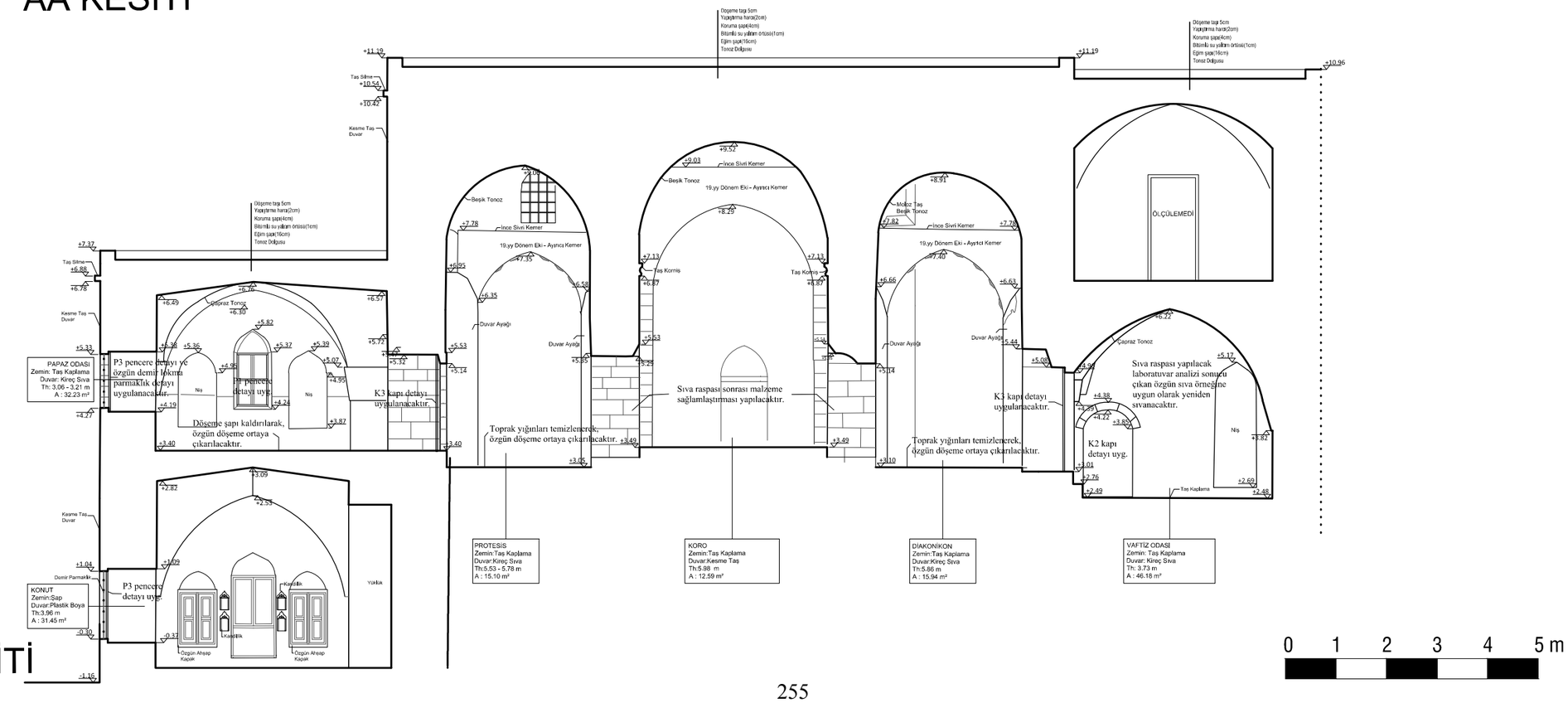
ÖZGÜN DUVAR

0 1 2 3 4 5 m

ÖLÇEK : 1/100

(a) AA KESİTİ

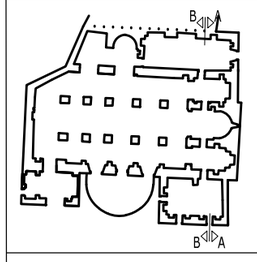
(b) BB KESİTİ

0 1 2 3 4 5 m

RESTORASYON PROJESİ

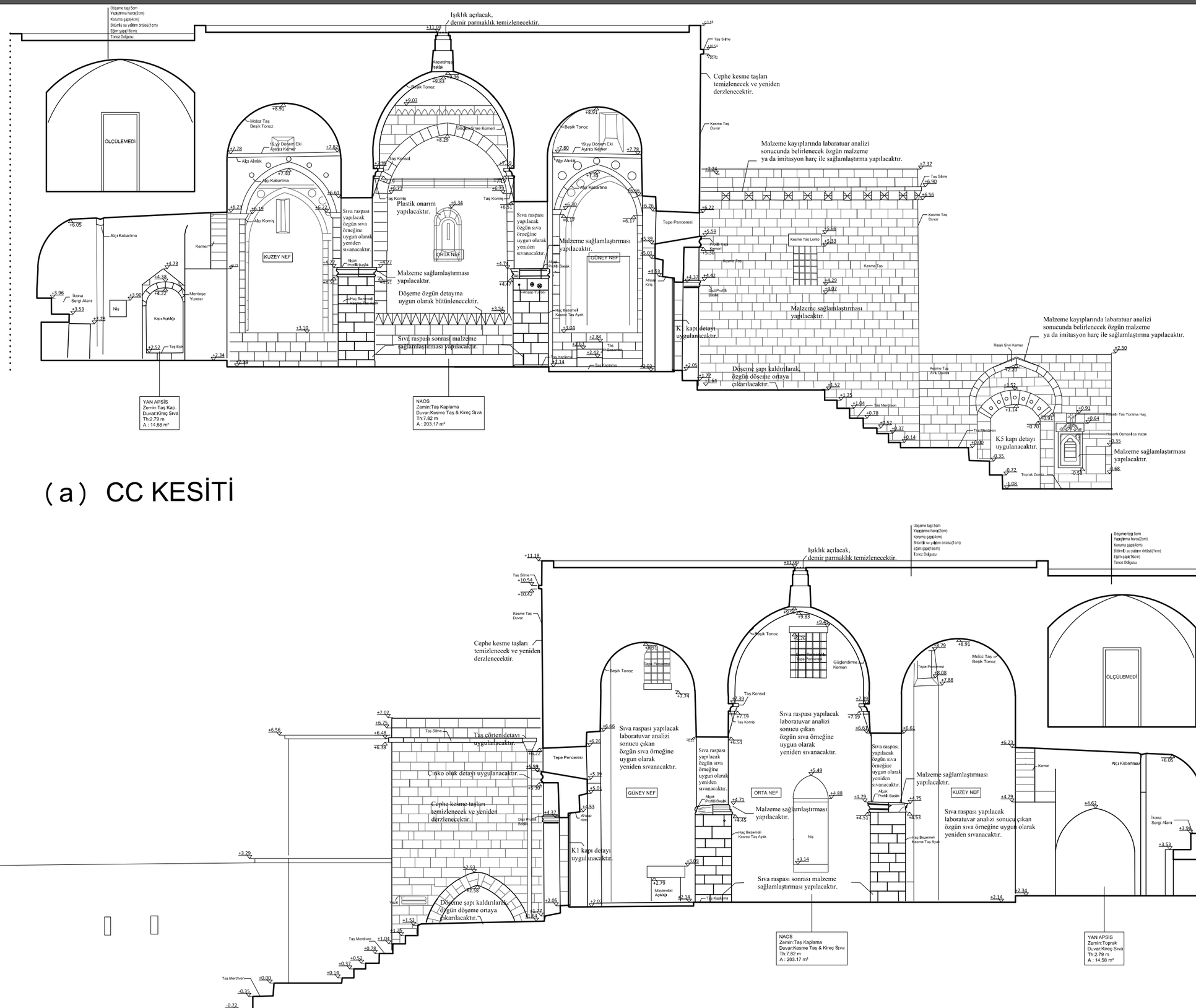
AA & BB KESİTİ

ŞEKİL C.53

ÖZGÜN DUVAR

ÖLÇEK : 1/100

(a) CC KESİTİ

(b) DD KESİTİ

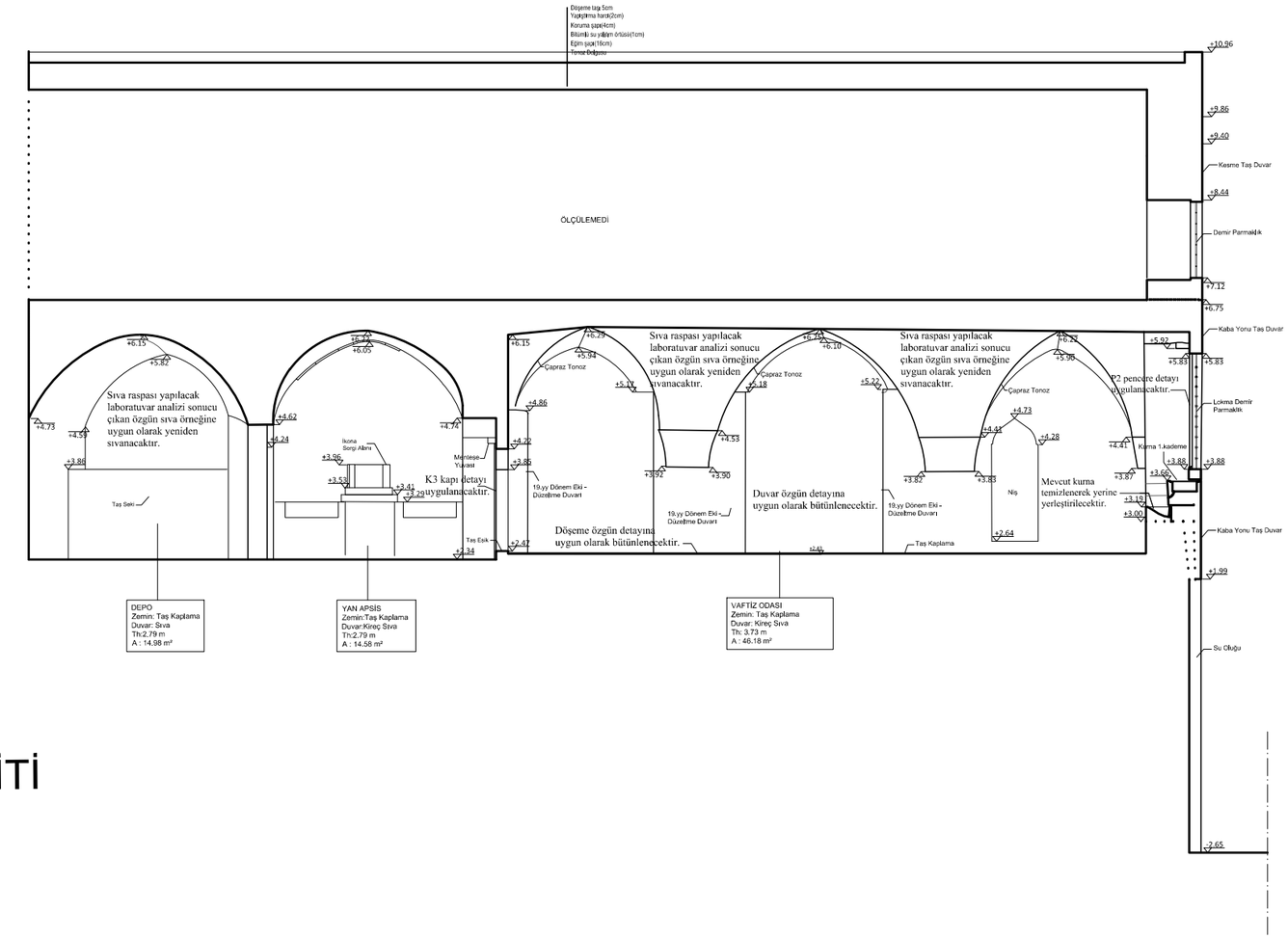
RESTORASYON PROJESİ

CC & DD KESİTİ

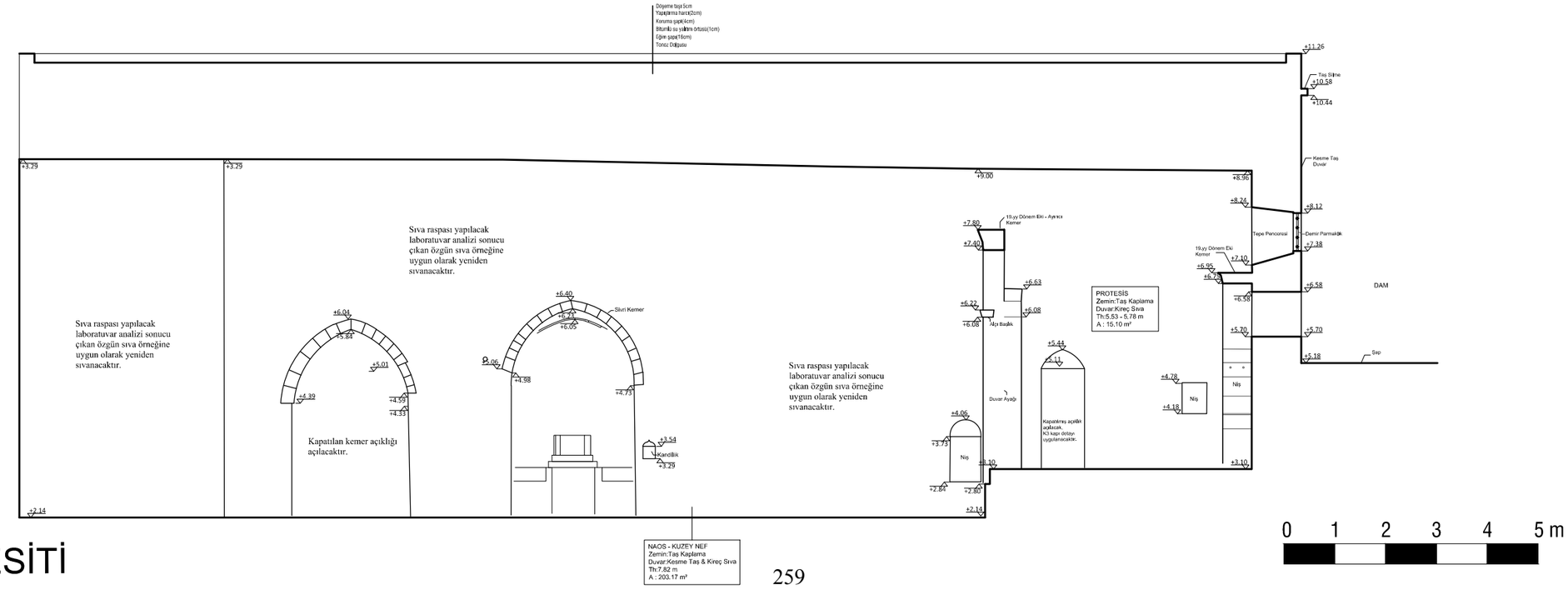
ŞEKİL C.54

ÖZGÜN DUVAR

ÖLÇEK : 1/100

(a) EE KESİTİ

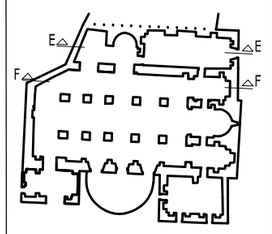
(b) FF KESİTİ

0 1 2 3 4 5 m

RESTORASYON PROJESİ

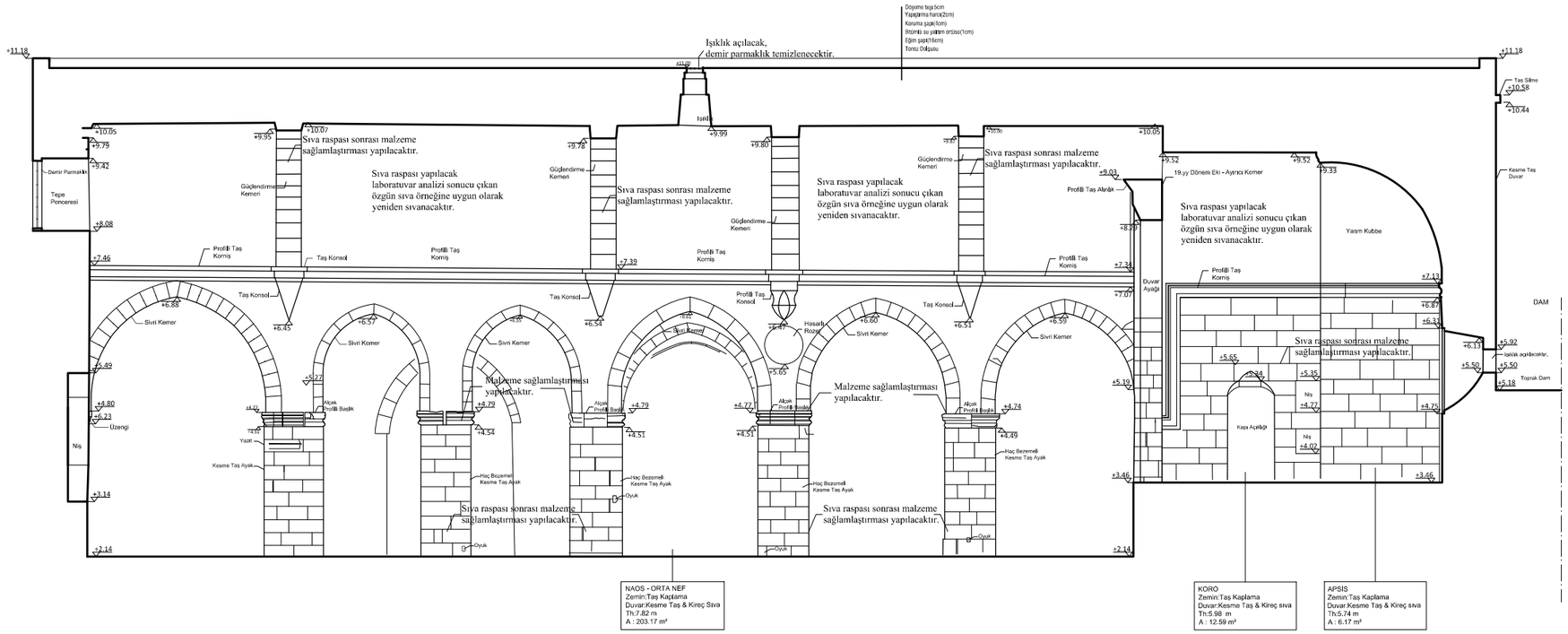
EE & FF KESİTİ

ŞEKİL C.55

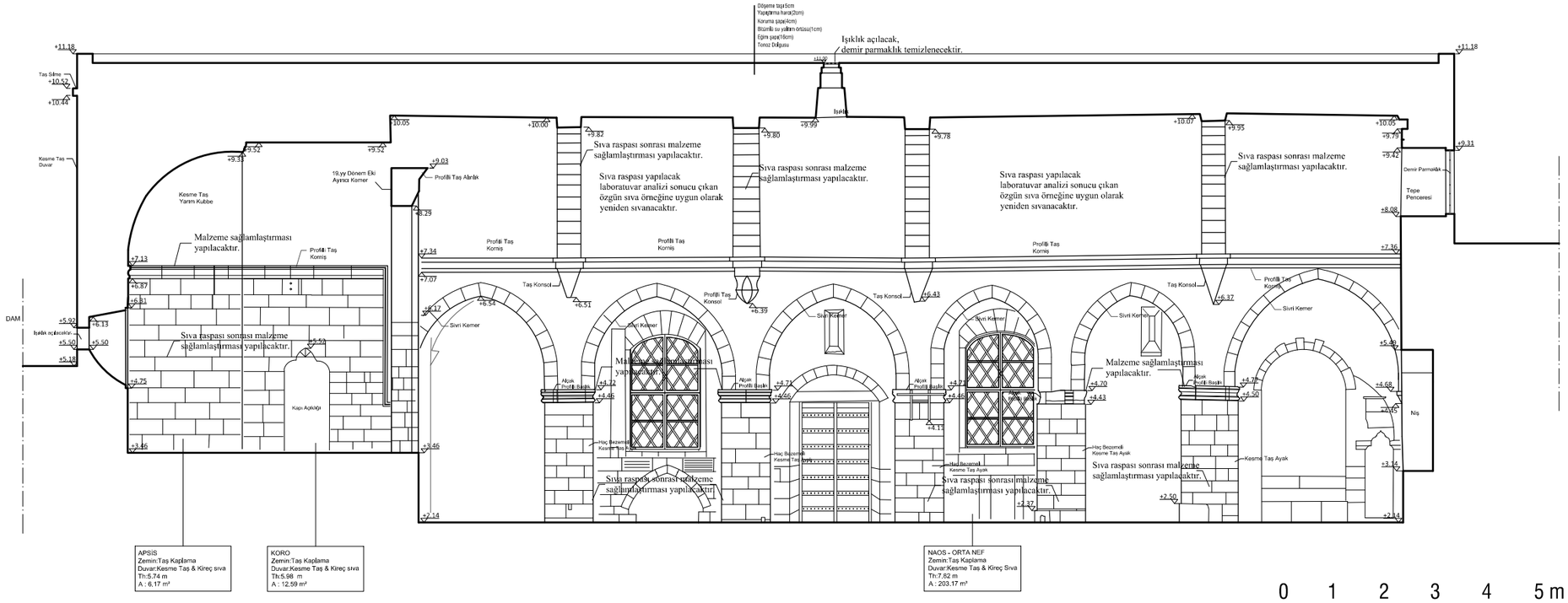

ÖZGÜN DUVAR

ÖLÇEK : 1/100

(a) GG KESİTİ

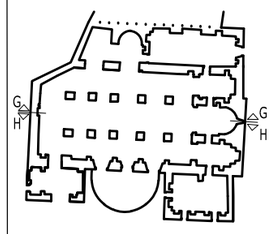

(b) HH KESİTİ

RESTORASYON PROJESİ

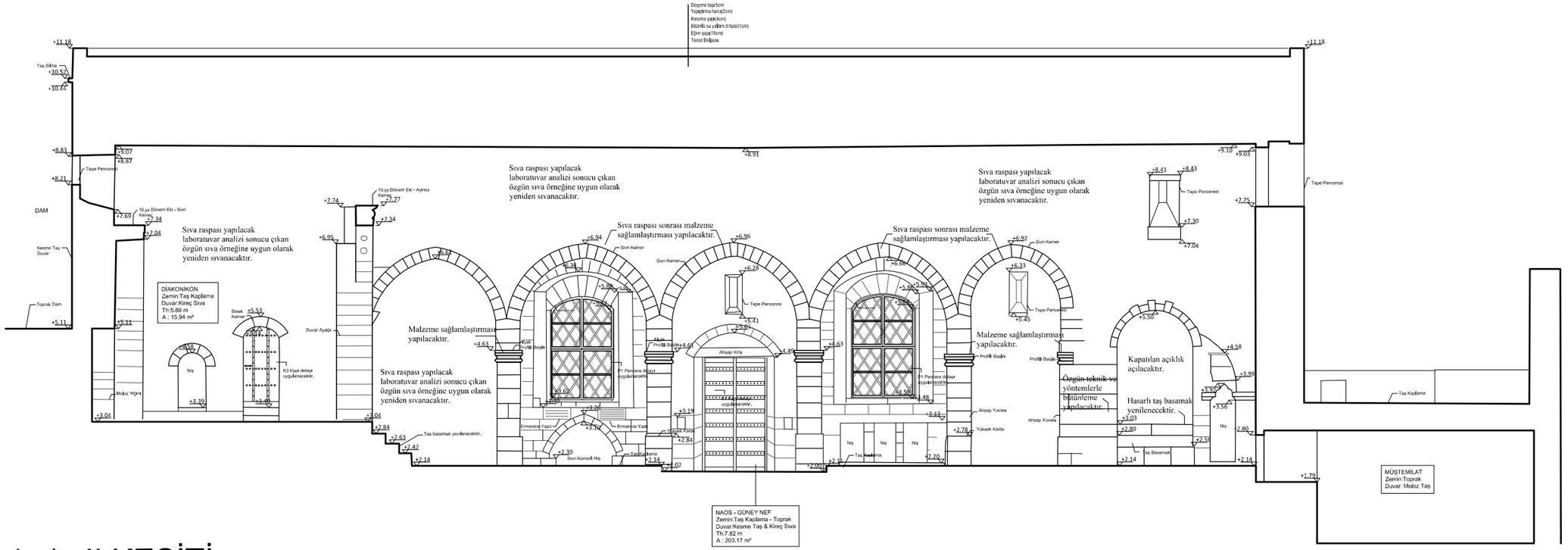
GG & HH KESİTİ

ŞEKİL C.56

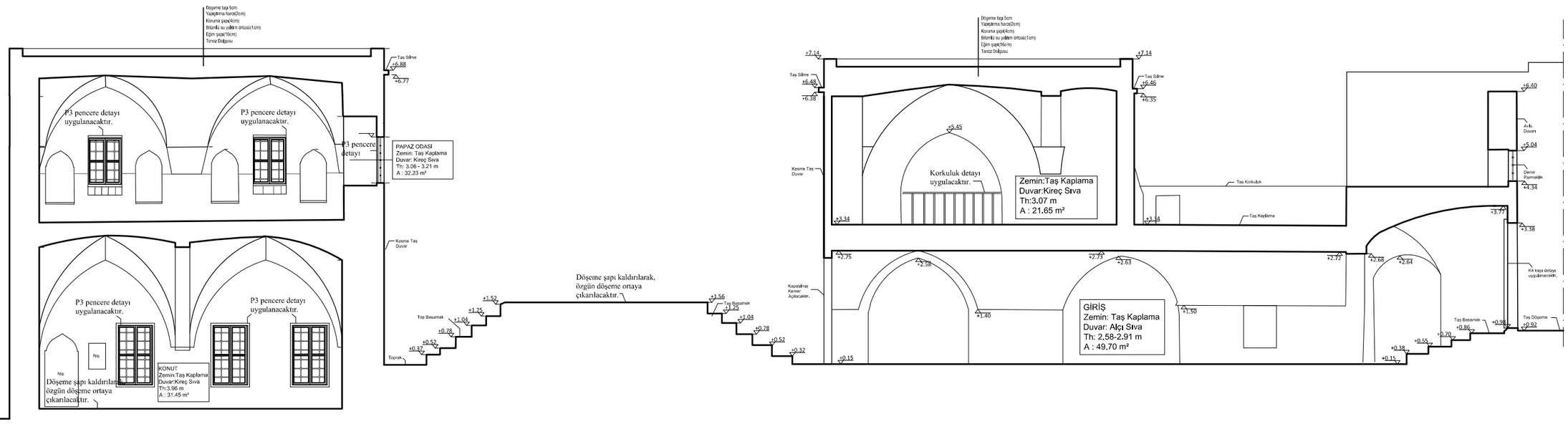

ÖZGÜN DUVAR

ÖLÇEK : 1/100

(a) II KESİTİ

(b) JJ KESİTİ

0 1 2 3 4 5 m

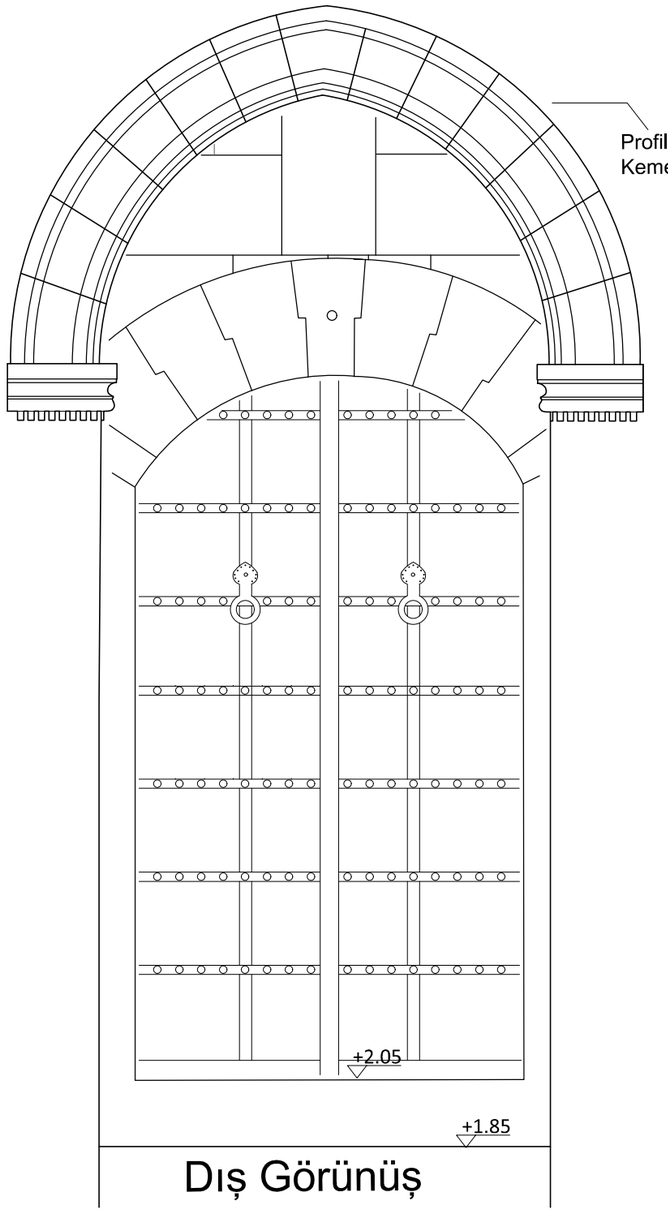
RESTORASYON PROJESİ

II & JJ KESİTİ

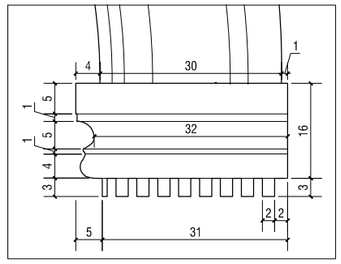
ŞEKİL C.57

ÖZGÜN DUVAR

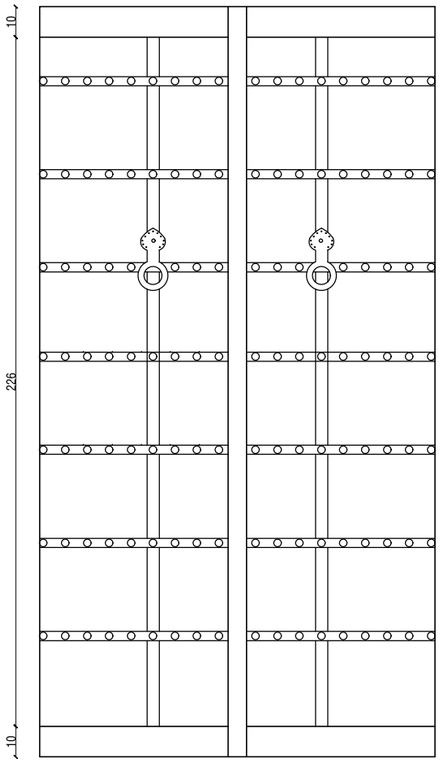
ÖLÇEK : 1/100

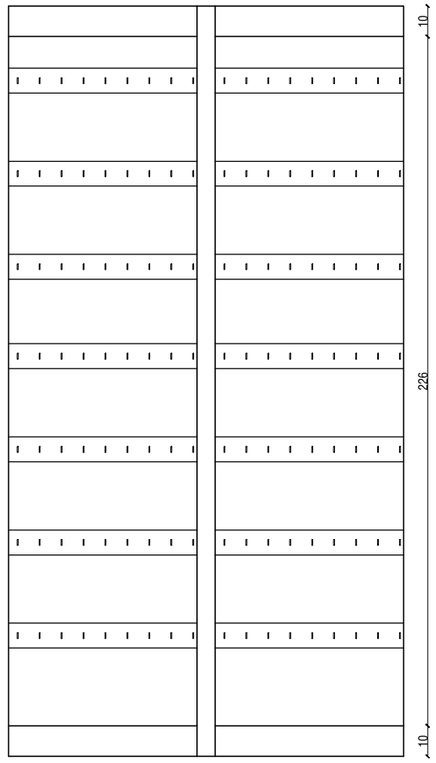
Dış Görünüş

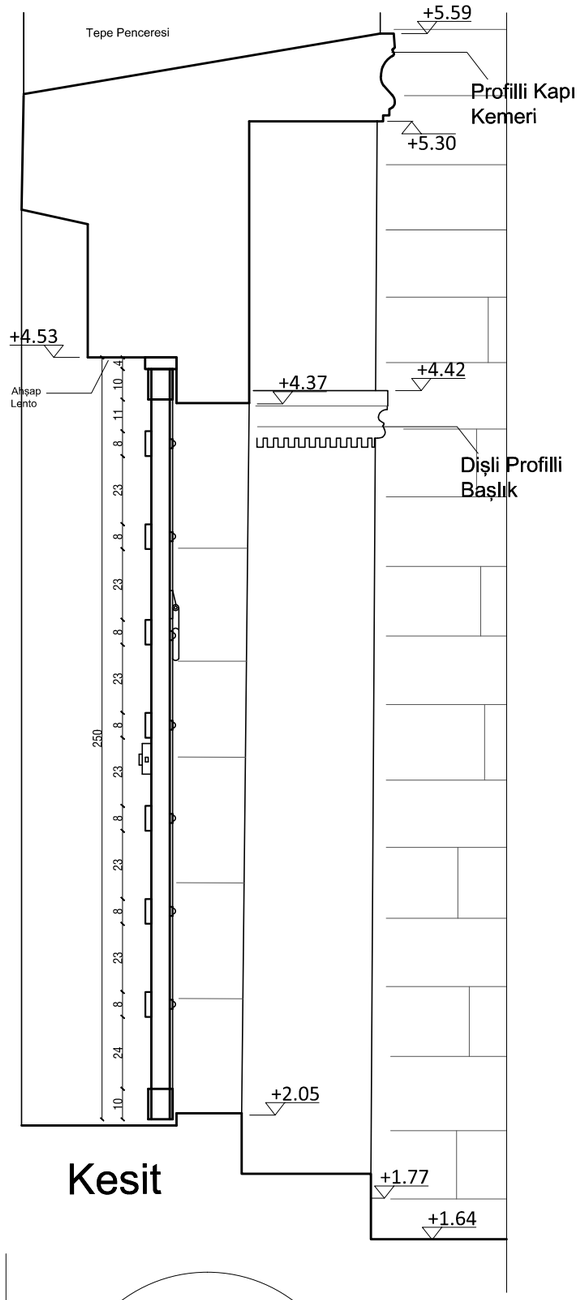
Profil detayı 1/10

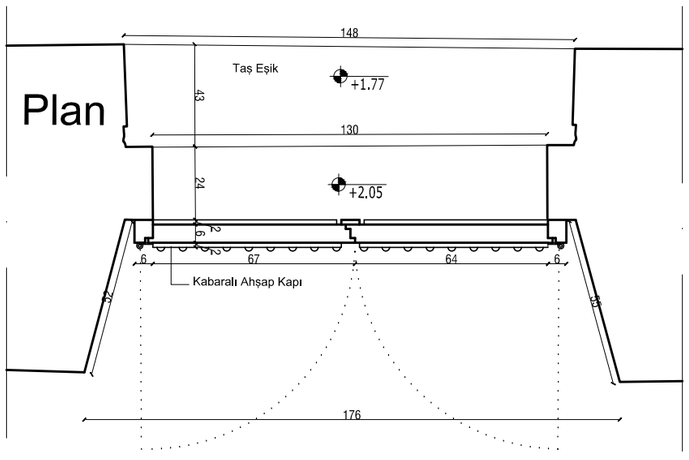
Dış Görünüş

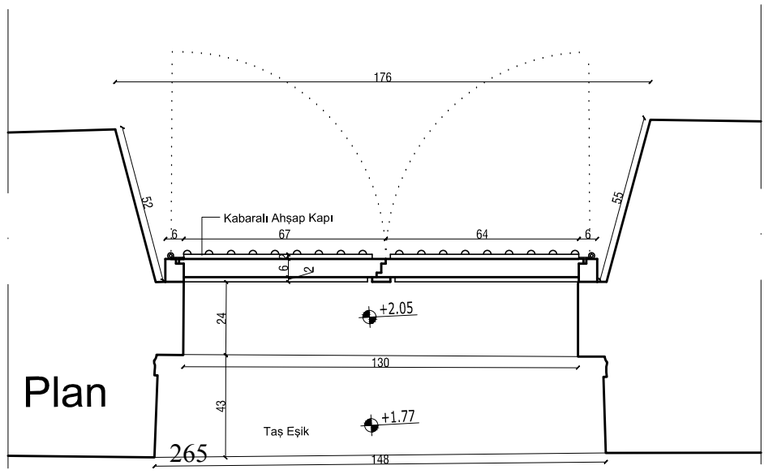
İç Görünüş

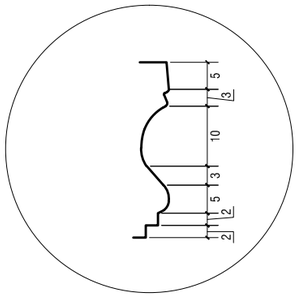
Kesit

Plan

Plan

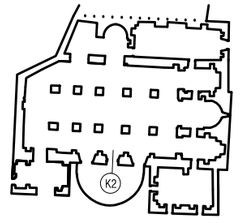

Kapı kemeri
Profil detayı 1/10

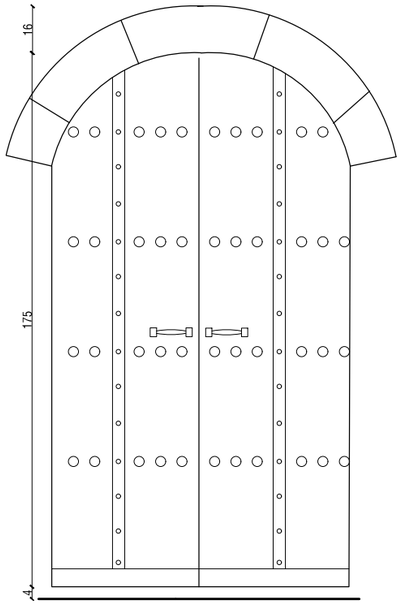
RESTORASYON PROJESİ

K1 Kapı Detayı

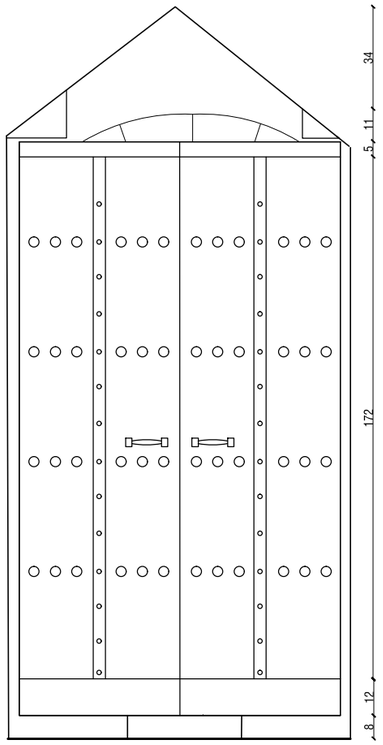
ŞEKİL C.58

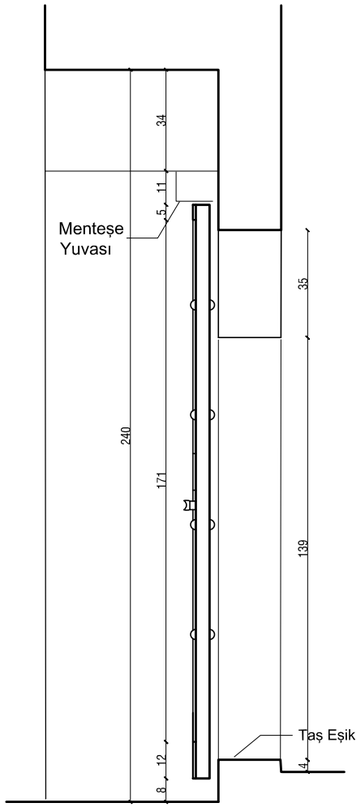
ÖLÇEK : 1/20

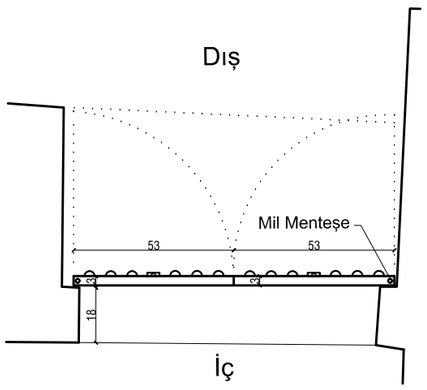
İç Görünüş

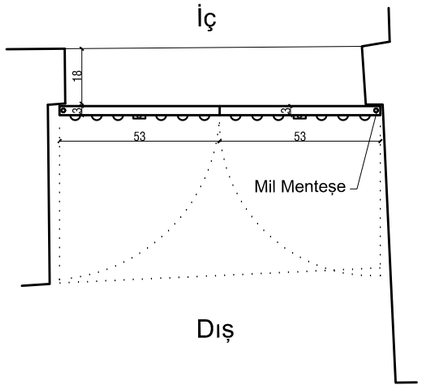
Dış Görünüş

Kesit

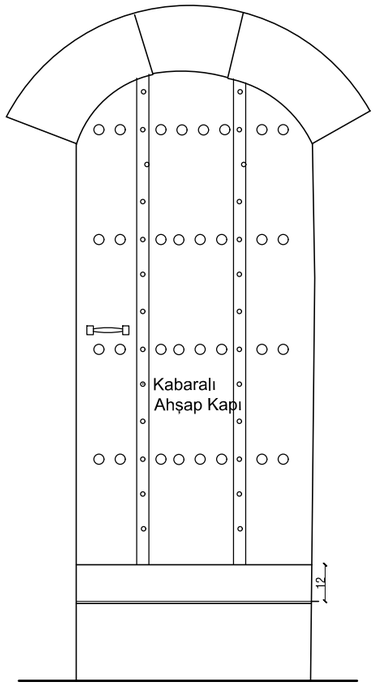

Plan

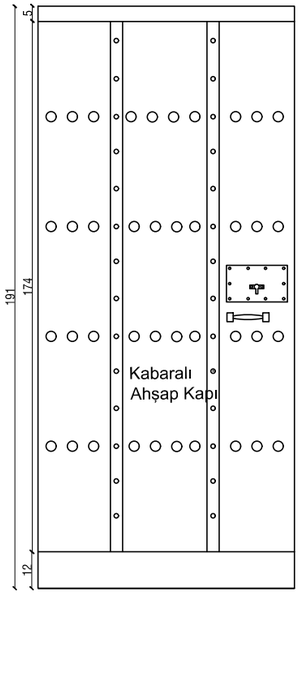

Plan

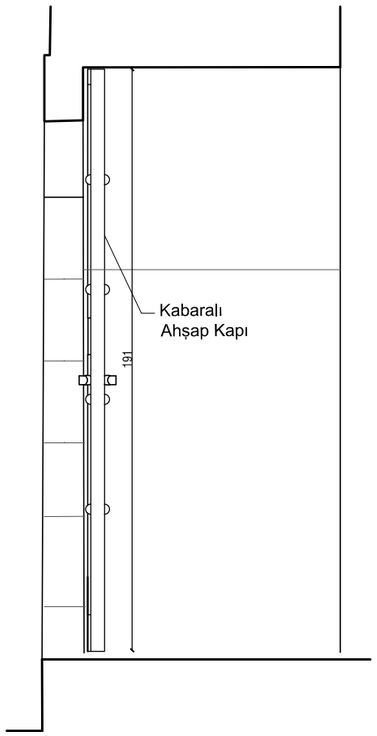
K2 Kspı Detayı

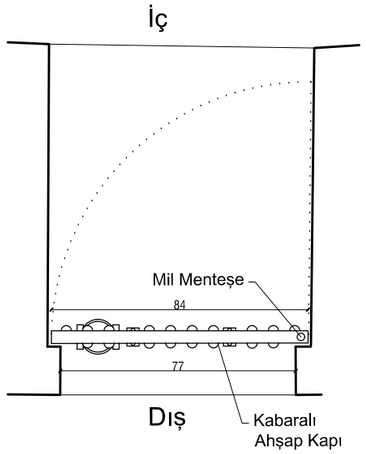
Dış Görünüş

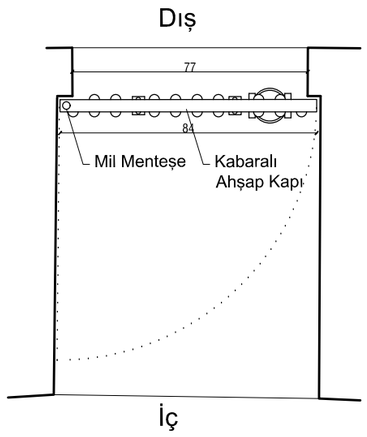
İç Görünüş

Kesit

Plan

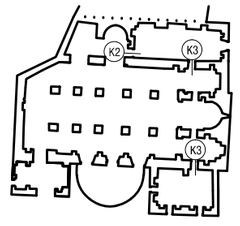
Plan

K3 Kapı Detayı

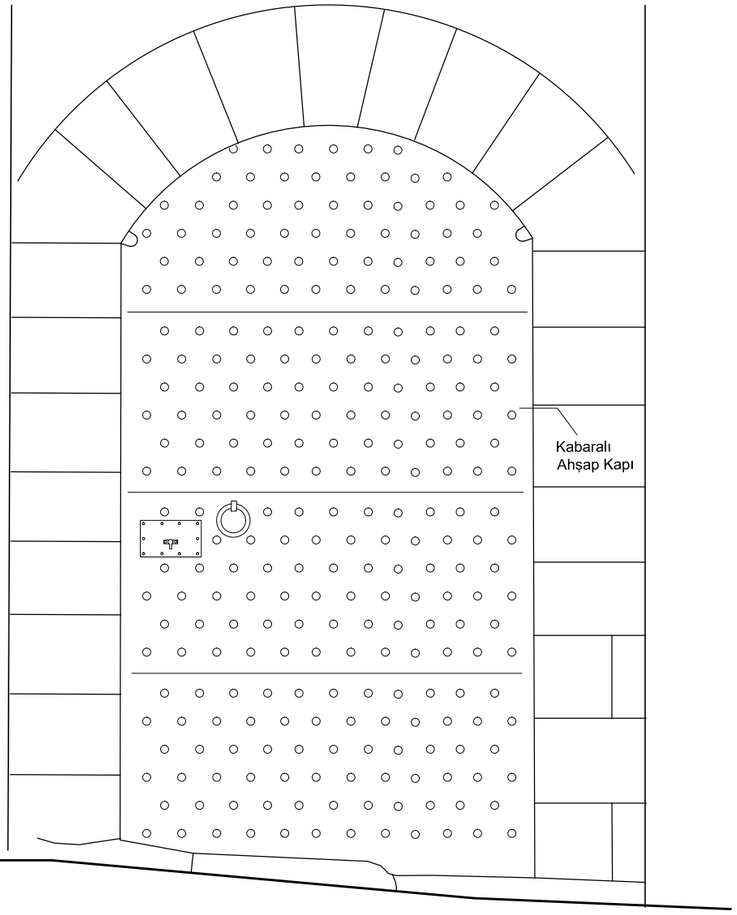
RESTORASYON PROJESİ

K2 & K3 Kapı Detayı

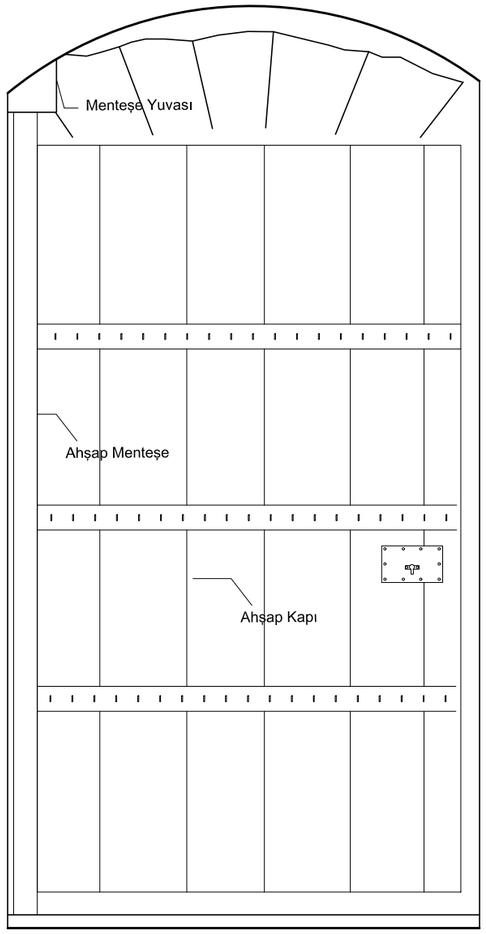
ŞEKİL C.59

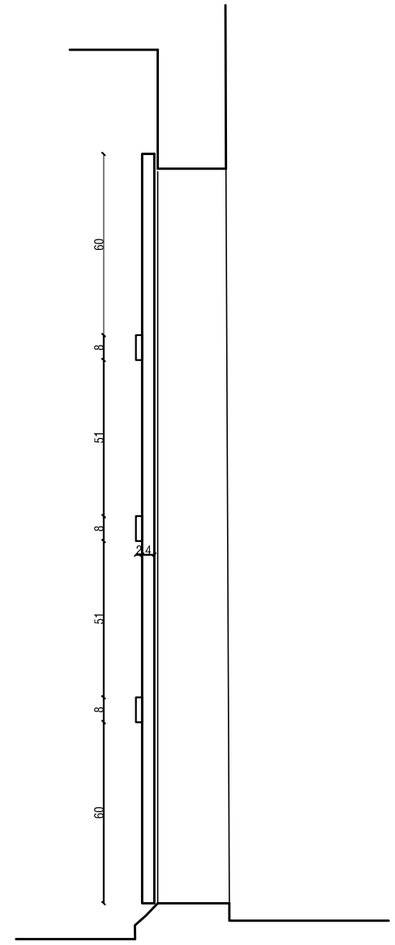
ÖLÇEK : 1/20

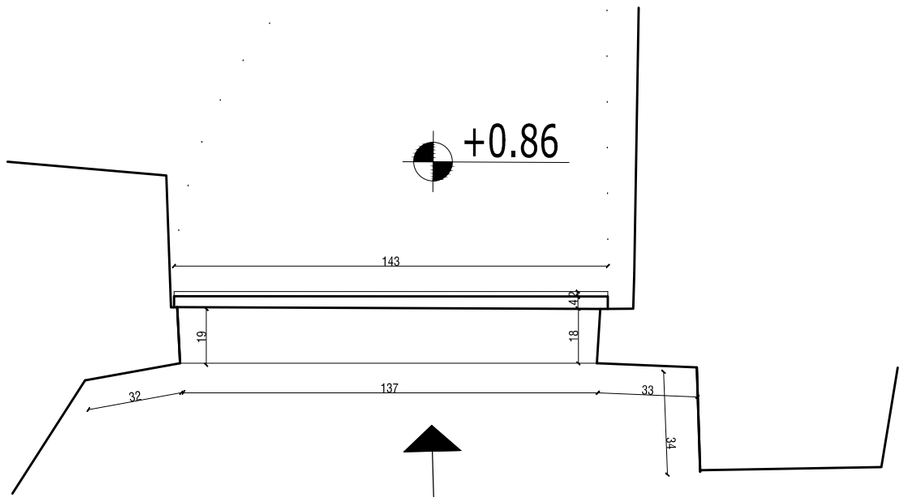
Dış Görünüş

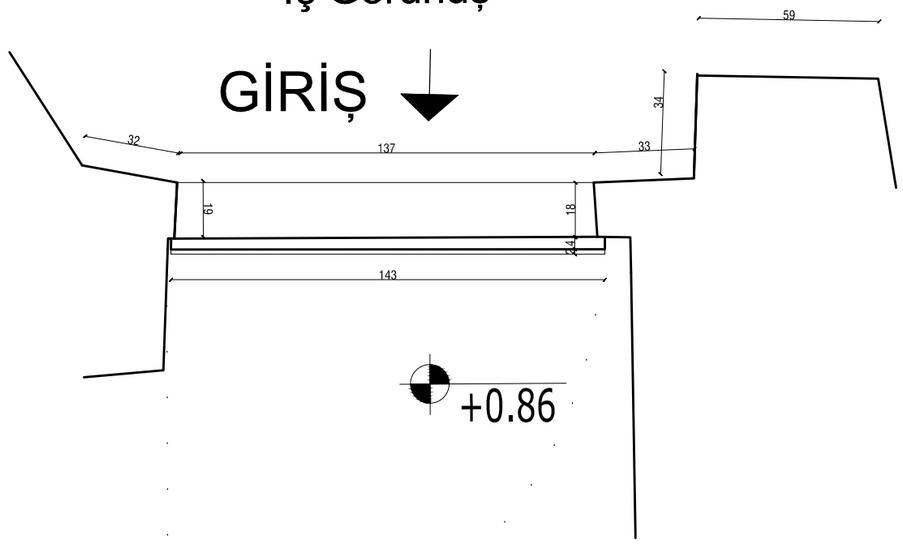
İç Görünüş

Kesit

PLAN

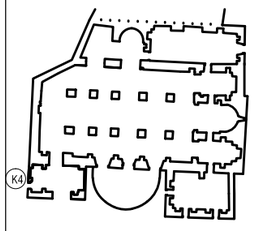

PLAN

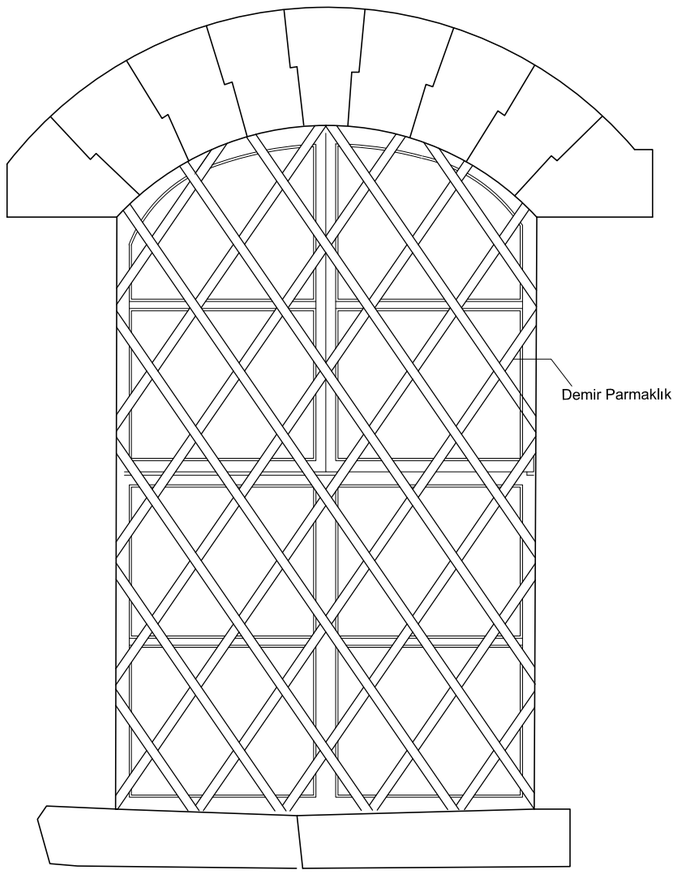
RESTORASYON PROJESİ

K4 Kapı Detayı

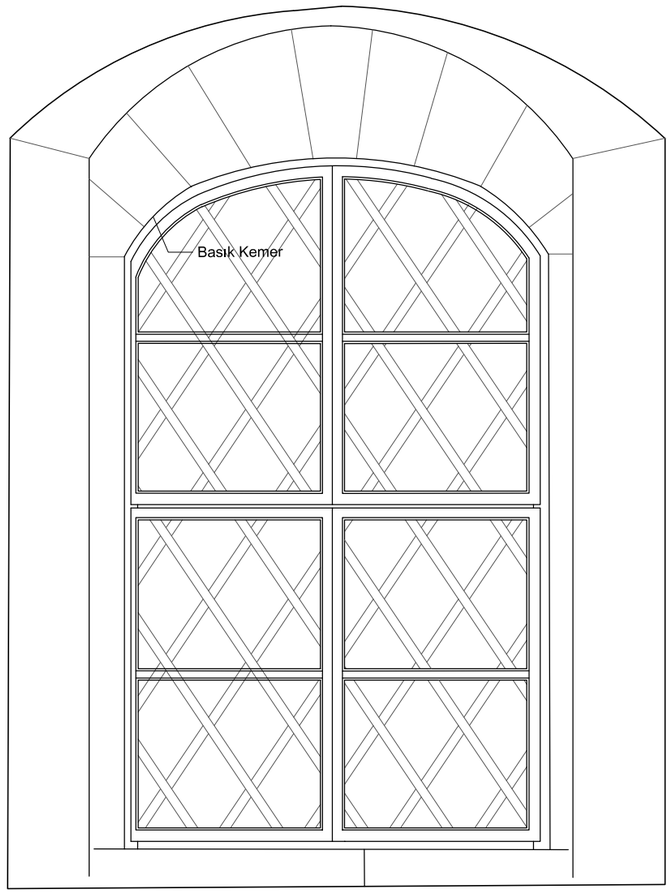
ŞEKİL C.60

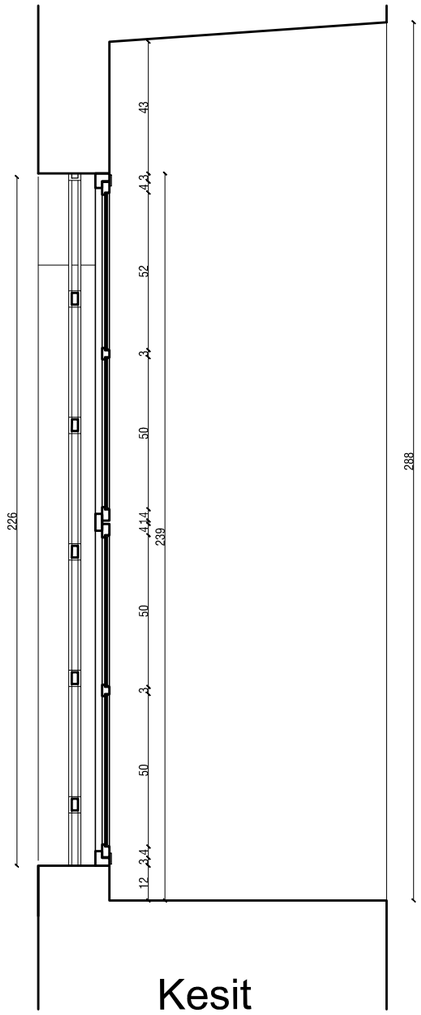
ÖLÇEK : 1/20

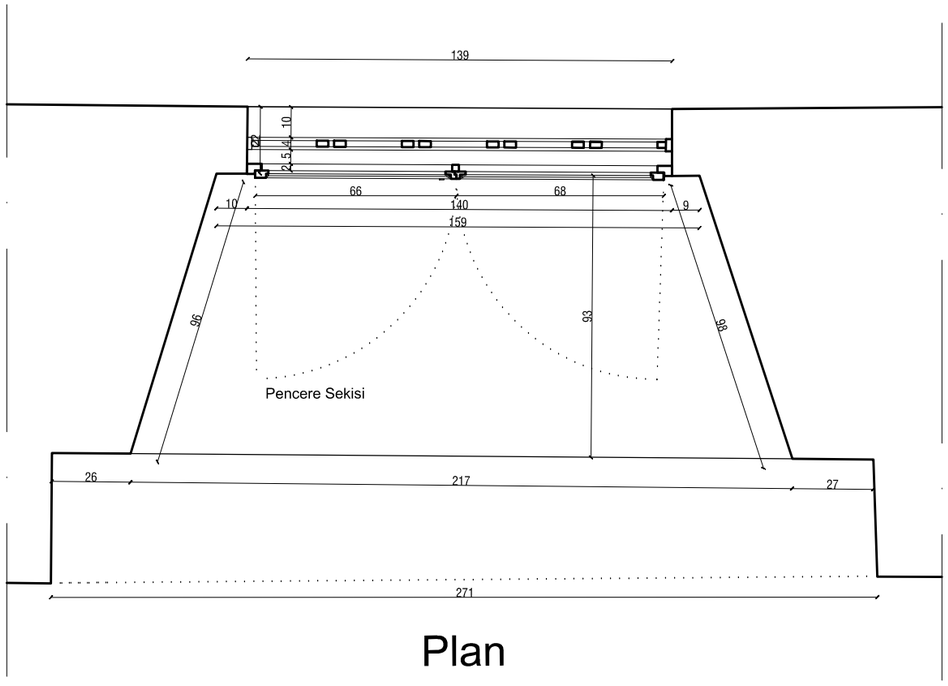
Dış Görünüş

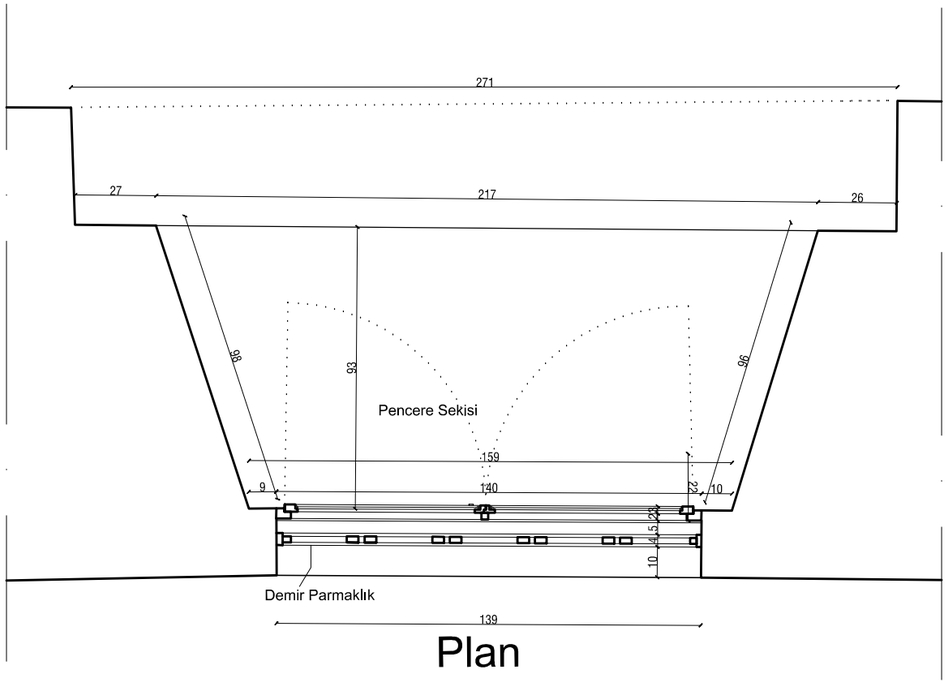
İç Görünüş

Kesit

Plan

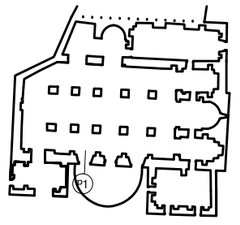

Plan

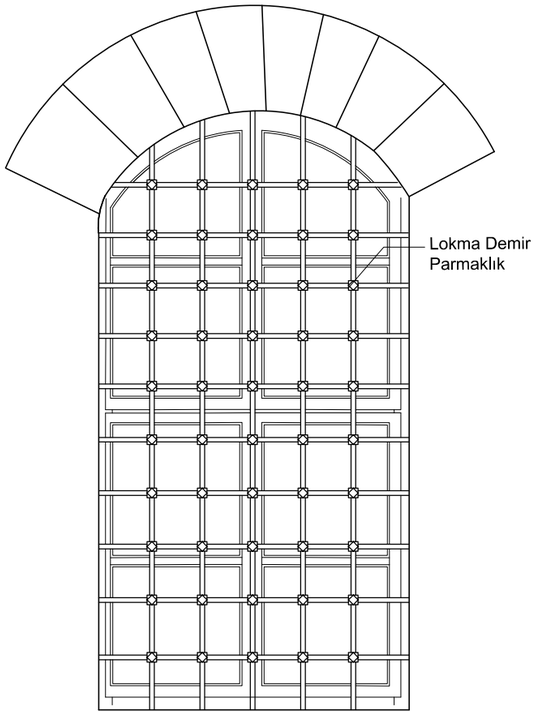
RESTORASYON PROJESİ

P1 Pencere Detayı

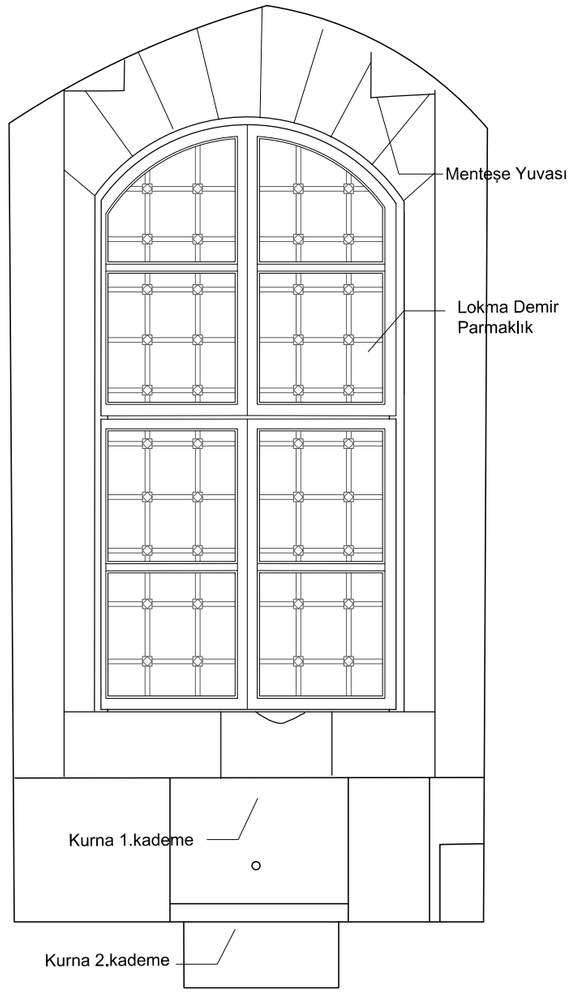
ŞEKİL C.61

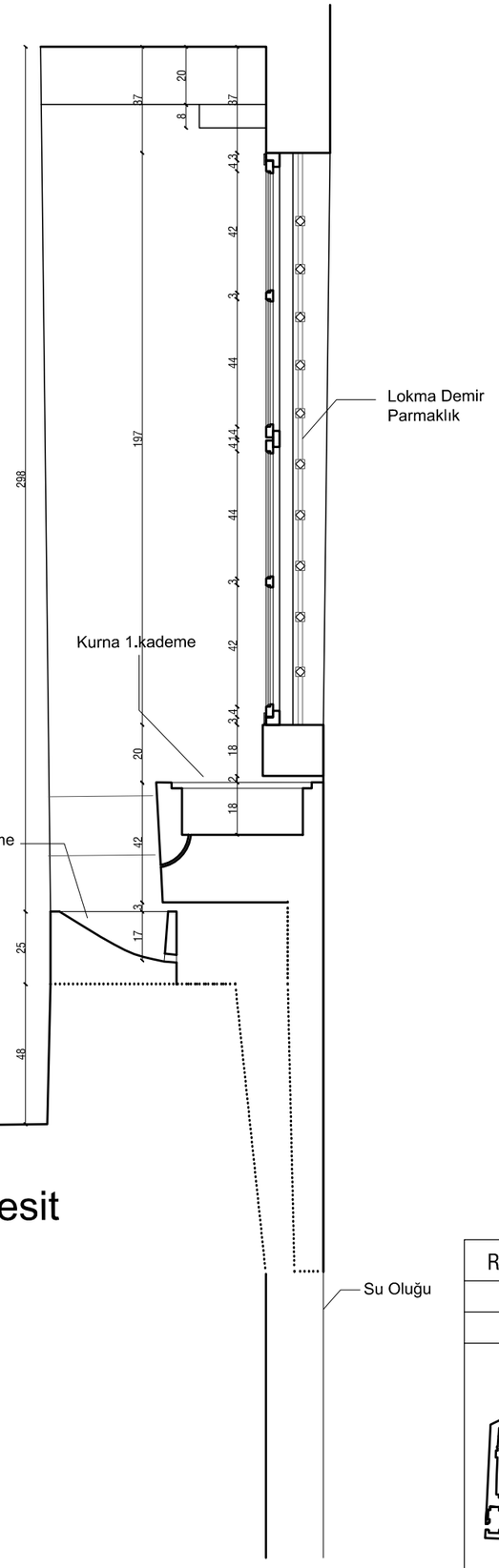
ÖLÇEK : 1/20

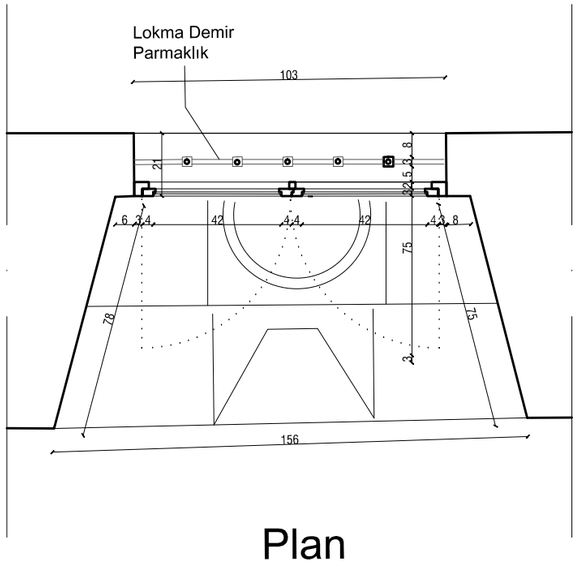
Dış Görünüş

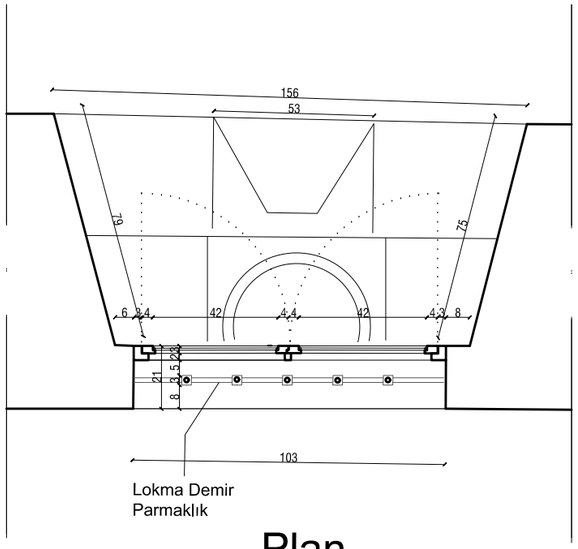
İç Görünüş

Kesit

Plan

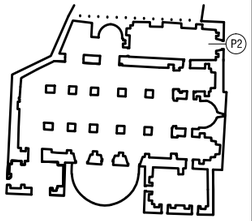

Plan

RESTORASYON PROJESİ

P2 Pencere Detayı

ŞEKİL C.62

ÖLÇEK : 1/20

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Amine Seyhun ALKAN REİS

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul - 1987

Adres: Kaptanı Derya Çıkmazı 17/1 Çengelköy - İstanbul

E-Posta: aminealkan@gmail.com

Lisans: ODTÜ Mimarlık Fakültesi – Mimarlık

Yüksek Lisans: ITÜ Mimarlık Fakültesi – Restorasyon Programı